

CVRIA

HOF VAN JUSTITIE
VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN

Jaarverslag
2008

HOF VAN JUSTITIE
VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN

JAARVERSLAG 2008

Overzicht van de werkzaamheden van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen,
het Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen,
en het Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie

Luxemburg, 2009

www.curia.europa.eu

Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen
2925 Luxemburg
Tel. +352 4303-1

Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen
2925 Luxemburg
Tel. +352 4303-1

Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie
2925 Luxemburg
Tel. +352 4303-1

Het Hof op internet: <http://www.curia.europa.eu>
Het Jaarverslag is bij de voorlichtingsdienst van het Hof van Justitie
ook verkrijgbaar op cd-rom.
Tel. +352 4303-2035

Manuscript voltooid op 31 december 2008

Overneming met bronvermelding toegestaan. De foto's mogen slechts worden overgenomen in de context van deze publicatie. Voor elk ander gebruik moet toestemming worden gevraagd aan het Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen.

Meer gegevens over de Europese Unie vindt u op internet
via de Europaserver (<http://europa.eu>).

Bibliografische gegevens bevinden zich aan het einde van deze publicatie.

Luxemburg: Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, 2009

ISBN 978-92-829-0904-1

doi: 10.2862/36122

© Europese Gemeenschappen, 2009

Printed in Luxembourg

GEDRUKT OP CHLOORVRIJ GEBLEEKT PAPIER

Inhoud

	Bladzijde
Voorwoord, president van het Hof van Justitie Vassilios Skouris	5

Hoofdstuk I

Het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

A — Ontwikkeling en werkzaamheden van het Hof van Justitie in 2008	9
B — Samenstelling van het Hof van Justitie	59
1. Leden van het Hof van Justitie	61
2. Wijziging in de samenstelling van het Hof van Justitie in 2008	75
3. Protocollaire rangorde	77
4. Gewezen leden van het Hof van Justitie	79
C — Gerechtelijke statistieken van het Hof van Justitie	83

Hoofdstuk II

Het Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen

A — Werkzaamheden van het Gerecht van eerste aanleg in 2008	115
B — Samenstelling van het Gerecht van eerste aanleg	159
1. Leden van het Gerecht van eerste aanleg	161
2. Wijziging in de samenstelling van het Gerecht van eerste aanleg in 2008	171
3. Protocollaire rangorde	173
4. Gewezen leden van het Gerecht van eerste aanleg	175
C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht van eerste aanleg	177

Hoofdstuk III

Het Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie

A — De werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2008	201
B — Samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken	213
1. Leden van het Gerecht voor ambtenarenzaken	215
2. Protocolaire rangorde	219
C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht voor ambtenarenzaken	221

Hoofdstuk IV

Bijeenkomsten en bezoeken

A — Officiële bezoeken aan en evenementen bij het Hof van Justitie, het Gerecht van eerste aanleg en het Gerecht voor ambtenarenzaken	235
B — Studiebezoeken (2008)	239
C — Plechtige zittingen	243
D — Bezoeken of aanwezigheid bij officiële evenementen	245

<i>Beknopt organogram</i>	252
---------------------------------	-----

<i>Adresgegevens van het Hof van Justitie</i>	255
---	-----

Voorwoord

Het Hof van Justitie sluit 2008 af met een symbolische noot: het heeft zijn intrek genomen in zijn nieuwe gebouwencomplex. Het Hof beschikt thans over een gecentraliseerde infrastructuur die gelijke tred houdt met zijn eigen groei, de voortdurende stijging van het aantal zaken, de invoering van nieuwe procedures en de recente uitbreidingen van de Europese Unie, hetgeen zelfs in het elektronicatijdperk een optimale situatie is.

Het historische belang van de inwijding van het nieuwe gebouwencomplex van het Hof, die luister werd bijgezet door verschillende hoogwaardigheidsbekleders, mag de andere gebeurtenissen van het voorbije jaar niet naar de achtergrond verdringen. Even belangrijk was de toepassing van de nieuwe prejudiciële spoedprocedure, die het Hof in staat heeft gesteld de eerste zaken betreffende de ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid die daaraan zijn onderworpen, binnen uiterst korte termijnen af te handelen.

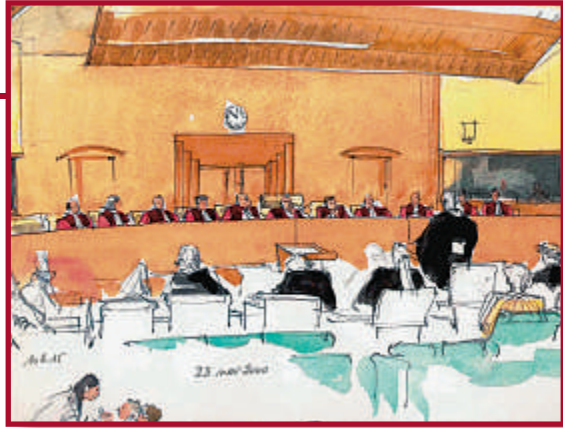
2008 zal in de annalen ook geboekstaafd worden wegens de efficiëntie en het hoge tempo van de gerechtelijke activiteiten van de instelling. In dat verband valt vooral de algemene daling van de procesduur op, die inzonderheid zeer groot is bij de prejudiciële zaken. Het Gerecht van eerste aanleg beleefde van zijn kant een van de meest productieve jaren uit zijn geschiedenis.

Ten slotte zijn het afgelopen jaar in totaal 1 332 zaken aanhangig gemaakt bij de drie rechterlijke instanties die samen het Hof van Justitie vormen, hetgeen voor het tweede opeenvolgende jaar het hoogste cijfer in de geschiedenis van de instelling vormt, en getuigt van de voortdurende stijging van het aantal gemeenschapsrechtelijke geschillen.

Het Jaarverslag geeft de lezer een beeld van de ontwikkeling en de hoofdlijnen van de werkzaamheden van de drie rechterlijke instanties die samen de instelling vormen: het Hof van Justitie, het Gerecht van eerste aanleg en het Gerecht voor ambtenarenzaken. Specifieke gerechtelijke statistieken voor elke rechterlijke instantie vervolledigen en illustreren de analyse van de gerechtelijke werkzaamheden van het afgelopen jaar.

V. Skouris
President van het Hof van Justitie

Hoofdstuk I

Het Hof van Justitie
van de Europese Gemeenschappen

A — Ontwikkeling en werkzaamheden van het Hof van Justitie in 2008

door Vassilios Skouris, president

Het Jaarverslag heeft dezelfde structuur als de vorige jaren. Het eerste deel geeft een beknopt overzicht van de werkzaamheden van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen in 2008. In de eerste plaats wordt een beeld geschetst van de ontwikkeling van de instelling in dat jaar, waarbij de nadruk wordt gelegd op de institutionele veranderingen die het Hof raken en op de wijzigingen met betrekking tot zijn interne organisatie en werkmethoden (deel 1). In de tweede plaats worden de statistieken inzake de evolutie van de werklast van de instelling en de gemiddelde procesduur geanalyseerd (deel 2). Ten slotte worden, zoals elk jaar, per gebied de belangrijkste ontwikkelingen in de rechtspraak behandeld (deel 3).

1. Voor het Hof van Justitie was het meest kenmerkende feit van 2008 de inwijding van het nieuwe Paleis, dat de bestaande gebouwen vergroot en met elkaar verbindt. Het nieuwe Paleis, een innoverend architectonisch ontwerp, is zodanig gerealiseerd dat het rekening houdt met de bestaande structuur van het oorspronkelijke Paleis en daar perfect op aansluit. Het nieuwe Paleis bestaat uit het Oude Paleis, dat is heropgebouwd en de zittingszalen bevat, de „Anneau” (ring), een gebouw van twee verdiepingen dat zo wordt genoemd omdat het, ondanks zijn rechthoekige vorm, het oude Paleis omsluit, en dat de kantoren van de leden van het Hof en hun naaste medewerkers bevat, twee Torens voor de vertaaldienst, en de „Galerie”, een lange in het licht badende galerij, die als architectonische ruggengraat niet enkel de oude en de nieuwe gebouwen, maar ook de diverse activiteiten van de instelling met elkaar verbindt.

Tijdens de plechtige zitting ter gelegenheid van de inwijding van het nieuwe Paleis op 4 december 2008 zijn in aanwezigheid van Hunne Koninklijke Hoogheden de Groothertog en de Groothertogin van Luxemburg toespraken gehouden door Diana Wallis, ondervoorzitter van het Europees Parlement, Rachida Dati, Garde des Sceaux, minister van Justitie van de Franse Republiek, José Manuel Barroso, voorzitter van de Europese Commissie, en Jean-Claude Juncker, minister-president van het Groothertogdom Luxemburg.

Wat de teksten betreft die de institutionele werking regelen, is bij de wijziging van het Reglement voor de procesvoering van het Hof van 8 juli 2008 een nieuwe Vierde titel bis ingevoegd met bepalingen inzake de in artikel 62 van het Statuut van het Hof bedoelde procedure van heroverweging van in hogere voorziening genomen beslissingen van het Gerecht van eerste aanleg. De kern van deze nieuwe bepalingen (artikelen 123 bis tot en met 123 sexto) bestaat in de instelling van een speciale kamer die op voorstel van de eerste advocaat-generaal dient te besluiten of een beslissing van het Gerecht van eerste aanleg moet worden heroverwogen. Deze kamer bestaat uit de president van het Hof en de vier presidenten van een kamer bestaande uit vijf rechters.

2. Uit de gerechtelijke statistieken van het Hof voor 2008 blijkt een aanmerkelijke daling van de procesduur in prejudiciële zaken in vergelijking met de vorige jaren, en een aanhoudende stijging van het aantal zaken.

In 2008 heeft het Hof 495 zaken afgedaan (netto, voegingen meegeteld). In 333 zaken werd een arrest gewezen en in 161 zaken werd een beschikking gegeven. Het aantal arresten en

beschikkingen is lager dan het vorige jaar (379 arresten en 172 beschikkingen). Het aantal prejudiciële zaken dat in 2008 is afgedaan (238 netto, 301 bruto) is echter aanmerkelijk hoger dan in 2007 (218 netto, 235 bruto).

Bij het Hof zijn 592 nieuwe zaken aanhangig gemaakt, nog meer dan in 2007, toen het grootste aantal in de geschiedenis van het Hof werd bereikt¹. Het aantal zaken dat eind 2008 aanhangig was (767, bruto), was echter niet veel groter dan eind 2007 (741, bruto).

Wat de procesduur betreft, gaf 2008 een aanmerkelijke evolutie te zien. Zo bedroeg de procesduur in prejudiciële zaken gemiddeld 16,8 maanden, tegenover 19,3 maanden in 2007 en 19,8 maanden in 2006. Een vergelijkend onderzoek toont aan dat de gemiddelde duur voor de afhandeling van prejudiciële zaken in de gehele periode waarvoor het Hof over betrouwbare gegevens beschikt, nooit zo kort is geweest als in 2008. De gemiddelde duur voor de afhandeling van rechtstreekse beroepen en hogere voorzieningen bedroeg respectievelijk 16,9 en 18,4 maanden (18,2 en 17,8 maanden in 2007).

De verhoogde efficiëntie van onze Instelling bij de behandeling van de zaken is niet alleen het gevolg van wijzigingen van de werkwijze in de afgelopen jaren, maar ook van het feit dat meer gebruik wordt gemaakt van de verschillende procedures waardoor de behandeling van sommige zaken kan worden versneld, met name de prejudiciële spoedprocedure, de berechting bij voorrang, de versnelde procedure, de vereenvoudigde procedure en de mogelijkheid om uitspraak te doen zonder conclusie van de advocaat-generaal.

Dit jaar is in zes zaken verzocht om toepassing van de prejudiciële spoedprocedure, en de betrokken kamer was van oordeel dat in drie daarvan was voldaan aan de voorwaarden van artikel 104 ter van het Reglement voor de procesvoering. Door de nieuwe bepalingen inzake de prejudiciële spoedprocedure kon het Hof die zaken in 2008 afdoen in gemiddeld 2,1 maanden.

In acht zaken is het Hof verzocht om toepassing van de versnelde procedure, maar aan de in het Reglement voor de procesvoering gestelde voorwaarden was slechts voldaan in twee zaken, die zijn afgedaan binnen een termijn van gemiddeld 4,5 maanden. Overeenkomstig een in 2004 ingevoerde praktijk worden verzoeken om een versnelde procedure toe- of afgewezen bij met redenen omklede beschikking van de president van het Hof. Eén zaak is bij voorrang behandeld.

Verder heeft het Hof wederom gebruikgemaakt van de vereenvoudigde procedure die in artikel 104, lid 3, van het Reglement voor de procesvoering is vastgelegd voor de beantwoording van bepaalde prejudiciële vragen. Op basis van deze bepaling zijn 39 zaken afgedaan bij beschikking, twee keer zoveel als in 2007.

Ten slotte heeft het Hof ook vaak gebruikgemaakt van de bij artikel 20 van het Statuut geboden mogelijkheid om een zaak zonder conclusie van de advocaat-generaal te berechten wanneer in die zaak geen nieuwe rechtsvraag aan de orde is. Bij ongeveer 41 % van de in 2008 gewezen arresten is geen conclusie genomen (tegenover 43 % in 2007).

¹ Afgezien van de 1 324 zaken in 1979. Dit uitzonderlijk hoge aantal is echter te verklaren door een zeer groot aantal beroepen tot nietigverklaring van dezelfde handeling.

De zaken waren als volgt verdeeld over de verschillende rechtsprekende formaties van het Hof: in 2008 werd ongeveer 14 % van de zaken afgedaan door de Grote kamer, ongeveer 58 % door kamers van vijf rechters en iets meer dan 26 % door kamers van drie rechters. Vergeleken met het vorige jaar is er een lichte stijging van het aantal zaken bij de Grote kamer (11 % in 2007) en de kamers van vijf rechters (55 % in 2007), ten koste van het aantal zaken bij de kamers van drie rechters (33 % in 2007).

Meer gedetailleerde statistische gegevens over het gerechtelijk jaar 2008 zijn te vinden in punt C van dit hoofdstuk.

Constitutionele of institutionele vraagstukken

Wat de wezenlijke beginselen van de opbouw van Europa betreft, was het gelijkheidsbeginsel weer prominent aanwezig in de rechtspraak van het Hof.

Drie arresten betroffen de gevolgen van dat beginsel op verschillende gebieden.

In de zaak *Feryn* (arrest van 10 juli 2008, C-54/07) was de vraag aan de orde of de omstandigheid dat een werkgever publiekelijk verklaart dat hij geen werknemers van een bepaalde etnische afstamming of van een bepaald ras zal aanwerven, directe discriminatie bij aanwerving in de zin van artikel 2, lid 2, sub a, van richtlijn 2000/43² vormt.

Volgens het Hof was dat het geval, aangezien dergelijke verklaringen voor bepaalde kandidaten een ernstige reden kunnen zijn om niet te solliciteren en dus een beletsel vormen voor hun toegang tot de arbeidsmarkt. Het bestaan van een dergelijke directe discriminatie veronderstelt niet dat een klager kan worden geïdentificeerd die beweert het slachtoffer van zulke discriminatie te zijn geweest.

Het Hof diende zich vervolgens uit te spreken over het bewijs van de discriminatie. Het stelde vast dat de publieke verklaringen in kwestie volstaan om het bestaan van een rechtstreeks discriminerend aanwervingsbeleid te vermoeden in de zin van artikel 8, lid 1, van richtlijn 2000/43. Die werkgever dient dan te bewijzen dat het beginsel van gelijke behandeling niet is geschonden. Hij kan dit doen door aan te tonen dat de praktijk die de onderneming bij aanwerving in feite toepast, niet overeenstemt met die verklaringen. Het staat dan aan de verwijzende rechter, na te gaan of de verweten feiten vaststaan en te beoordelen of de elementen die de werkgever aanvoert ten betoge dat hij het beginsel van gelijke behandeling niet heeft geschonden, toereikend zijn.

Ten slotte was het Hof met betrekking tot de sancties die passend zijn in dit geval van discriminatie bij aanwerving van oordeel dat artikel 15 van richtlijn 2000/43 vereist dat, ook wanneer er geen identificeerbaar slachtoffer is, de op overtreding van de ter uitvoering van deze richtlijn vastgestelde nationale bepalingen gestelde sancties doeltreffend, evenredig en afschrikkend zijn.

De gelijke behandeling met betrekking tot het verbod van discriminatie op grond van leeftijd was aan de orde in de zaak *Bartsch* (arrest van 23 september 2008, C-427/06). Het

² Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming (PB L 180, blz. 22).

Hof was van oordeel dat het gemeenschapsrecht geen verbod van discriminatie op grond van leeftijd bevat waarvan de rechters van de lidstaten de naleving dienen te waarborgen wanneer de mogelijk discriminerende behandeling geen band met het gemeenschapsrecht heeft. Een dergelijke band wordt niet bewerkstelligd door artikel 13 EG en evenmin, in het geval van een bedrijfspensioenregeling die ouderdomspensioen uitsluit voor de nabestaande echtgenoot die meer dan vijftien jaar jonger is dan de overleden voormalig werknemer, door richtlijn 2000/78³, reeds vóór het verstrijken van de aan de betrokken lidstaat voor de uitvoering daarvan gestelde termijn.

In de zaak *Wood* (arrest van 5 juni 2008, C-164/07) werd aan het Hof een prejudiciële vraag gesteld over de verenigbaarheid met het algemene beginsel van non-discriminatie op grond van nationaliteit, van een Franse regeling die enkel op grond van de nationaliteit van de betrokkene uitsluit dat het Fonds de garantie des victimes d'actes de terrorisme et d'autres infractions schadevergoeding betaalt aan een gemeenschapsburger die in Frankrijk woont en vader is van een kind met de Franse nationaliteit dat is overleden ten gevolge van een misdrijf dat niet op het grondgebied van die staat is gepleegd. Het Hof was van oordeel dat het gemeenschapsrecht zich tegen een dergelijke wettelijke regeling verzet.

Aangaande de algemene beginselen van gemeenschapsrecht en de eerbiediging daarvan door de nationale autoriteiten die aan dat recht uitvoering geven, moet worden gewezen op de zaak *Heemskerk en Schaap* (arrest van 25 november 2008, C-455/06), betreffende uitvoerrestituties en de bescherming van runderen tijdens het vervoer, waarin het Hof uitspraak heeft gedaan over een nationale regel inzake de reformatio in peius. Het verklaarde voor recht dat het gemeenschapsrecht de nationale rechter niet verplicht om een bepaling van het gemeenschapsrecht ambtshalve toe te passen, wanneer een dergelijke toepassing zou meebrengen dat hij het in het toepasselijke nationale recht verankerde beginsel van het verbod van reformatio in peius doorbreekt. Een dergelijke verplichting zou namelijk niet alleen indruisen tegen het beginsel van de eerbiediging van het recht van verweer, het rechtszekerheidsbeginsel en het vertrouwensbeginsel, die ten grondslag liggen aan bovengenoemd verbod, maar zou voor de particulier die beroep heeft ingesteld tegen een voor hem bezwarende handeling, het risico meebrengen dat dit beroep hem in een ongunstigere positie brengt dan die waarin hij zou hebben verkeerdd wanneer hij zich ervan had onthouden dit beroep in te stellen.

Op het gebied van de voor de gemeenschapsrechter gebrachte geschillen verdienen verschillende arresten een bijzondere vermelding. Eén daarvan betreft de bevoegdheid zelf van de gemeenschapsrechter.

In de gevoegde zaken *Kadi en Al Barakaat International Foundation/Raad en Commissie* (arrest van 3 september 2008, C-402/05 P en C-415/05 P) bevestigde het Hof de bestreden arresten van het Gerecht (arresten van 21 september 2005, T-315/01, Jurispr. blz. II-3649, en T 306/01, Jurispr. blz. II-3533) met betrekking tot de bevoegdheid van de Raad om de verordening vast te stellen tot bevriezing van de tegoeden en andere financiële middelen van personen en entiteiten wier naam voorkomt op een bij die ver-

³ Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (PB L 303, blz. 16).

ordening⁴ gevoegde lijst, teneinde in de Europese Gemeenschap uitvoering te geven aan de resoluties van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, maar was het van oordeel dat het Gerecht blijk had gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door te oordelen dat de gemeenschapsrechter in beginsel niet bevoegd is om de interne wettigheid van die verordening te toetsen. Volgens het Hof vormt de toetsing van de geldigheid van een gemeenschapshandeling aan de grondrechten immers in een rechtsgemeenschap de uitdrukking van een uit het EG-Verdrag als autonoom rechtstelsel voortvloeiende constitutionele garantie waarop een internationale overeenkomst geen inbreuk kan maken. De door de gemeenschapsrechter te verrichten wettigheidscontrole heeft betrekking op de gemeenschapshandeling die ertoe strekt de betrokken internationale overeenkomst uit te voeren, en niet op deze laatste als zodanig. De gemeenschapsrechter dient de wettigheid van alle gemeenschapshandelingen, daaronder begrepen de gemeenschapshandelingen die, zoals de verordening in kwestie, beogen uitvoering te geven aan resoluties van de Veiligheidsraad, in beginsel volledig te toetsen aan de grondrechten, die behoren tot de algemene beginselen van gemeenschapsrecht.

Verder overwoog het Hof dat, gelet op de concrete omstandigheden waarin de naam van Kadi en Al Barakaat is geplaatst op de lijst van personen en entiteiten wier tegoeden bevroren werden, moest worden geoordeeld dat hun rechten van verdediging, in het bijzonder het recht om te worden gehoord en het recht op een effectieve rechterlijke controle, duidelijk niet waren geëerbiedigd. Dienaangaande herinnerde het Hof eraan dat de doeltreffendheid van de rechterlijke controle vereist dat de gemeenschapsinstelling voor zover mogelijk de gronden waarop de betrokken maatregel is gebaseerd aan de betrokken persoon of entiteit meedeelt op het ogenblik dat tot die maatregel wordt beslist of althans zo snel mogelijk nadat deze beslissing is genomen, teneinde de betrokkenen in staat te stellen, hun recht van beroep tijdig uit te oefenen.

Hoewel het Hof de verordening van de Raad nietig verklaarde voor zover daarbij de tegoeden van Kadi en Al Barakaat werden bevroren, erkende het dat indien de verordening met onmiddellijke ingang nietig werd verklaard, dit op ernstige en onomkeerbare wijze afbreuk zou kunnen doen aan de doeltreffendheid van de beperkende maatregelen, aangezien de persoon en de entiteit in kwestie in de periode vóór de eventuele vervanging van deze verordening stappen zouden kunnen zetten om te vermijden dat opnieuw maatregelen tot bevrozing van tegoeden op hen zouden kunnen worden toegepast, vooral aangezien niet kan worden uitgesloten dat de oplegging van dergelijke maatregelen aan Kadi en Al Barakaat niettemin ten gronde gerechtvaardigd kan zijn. Gelet op deze elementen heeft het Hof de gevolgen van de verordening gehandhaafd gedurende een periode van maximaal drie maanden, te rekenen vanaf de datum van de uitspraak van het arrest, zodat de Raad een einde kan maken aan de vastgestelde schendingen.

Een andere, de zaak *Masdar (UK)/Commissie* (arrest van 16 december 2008, C-47/07 P), betreft de procedures om toegang te krijgen tot de gemeenschapsrechter.

Die zaak betrof de ongerechtvaardigde verrijking. Het Hof overwoog dat volgens de beginselen welke de rechtstelsels van de lidstaten gemeen hebben, een persoon die een verlies heeft geleden waardoor het vermogen van een andere persoon wordt vermeerderd zonder

⁴ Verordening (EG) nr. 881/2002 van de Raad van 27 mei 2002 tot vaststelling van bepaalde specifieke beperkende maatregelen tegen sommige personen en entiteiten die banden hebben met Usama bin Laden, het Al-Qa'ida-netwerk en de Taliban, en tot intrekking van verordening (EG) nr. 467/2001 (PB L 139, blz. 9).

dat een rechtsgrondslag voor die verrijking bestaat, in het algemeen recht erop heeft dat dit verlies door de verrijkte wordt vergoed. De vordering uit ongerechtvaardigde verrijking, zoals deze in de meeste nationale rechtsstelsels is voorzien, bevat geen voorwaarde die verband houdt met een onrechtmatigheid of een onrechtmatige daad in de gedraging van de verwerende partij. Die vordering kan echter enkel worden toegewezen, indien de verrijking geen geldige rechtsgrondslag heeft. Aangezien de ongerechtvaardigde verrijking een bron van een niet-contractuele verplichting vormt die de rechtsorden van de lidstaten gemeen hebben, kan de Gemeenschap zich niet aan de toepassing van die beginselen op zichzelf onttrekken wanneer een natuurlijke of rechtspersoon haar verwijt dat zij zich ongerechtvaardigd te zijnen koste heeft verrijkt.

Het Hof voegde daaraan toe dat het beroep wegens ongerechtvaardigde verrijking strikt genomen niet valt onder de regeling van de niet-contractuele aansprakelijkheid, voor het ontstaan waarvan moet zijn voldaan aan een aantal voorwaarden ter zake van de onwettigheid van het aan de Gemeenschap verweten gedrag, de realiteit van de schade en het bestaan van een oorzakelijk verband tussen dat gedrag en de gestelde schade. Dit beroep onderscheidt zich van de op grond van voornoemde regeling ingestelde beroepen in zoverre dat geen onrechtmatige gedraging van de verweerder hoeft te worden bewezen en dat zelfs niet eens sprake van een gedraging hoeft te zijn, maar dat alleen moet worden bewezen dat de verweerder zonder geldige rechtsgrondslag is verrijkt en de verzoeker in verband met die verrijking is verarmd. Ondanks die kenmerken kan echter de mogelijkheid om een beroep wegens ongerechtvaardigde verrijking tegen de Gemeenschap in te stellen de justitiabele niet worden geweigerd op grond dat het EG-Verdrag niet uitdrukkelijk in een rechtsmiddel voor een dergelijke actie voorziet. Een uitlegging van de artikelen 235 EG en 288, tweede alinea, EG die deze mogelijkheid uitsluit, zou leiden tot een resultaat dat in strijd is met het beginsel van effectieve rechterlijke bescherming zoals dat is erkend door de rechtspraak van het Hof en opnieuw is bevestigd in artikel 47 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

Juist op het gebied van de vordering inzake niet-contractuele aansprakelijkheid moet bijzondere aandacht worden geschonken aan de gevoegde zaken *FIAMM en FIAMM Technologies/Raad en Commissie* (arrest van 9 september 2008, C-120/06 P en C-121/06 P), betreffende de aansprakelijkheid van de Gemeenschap voor normatieve handelingen. Het Orgaan voor Geschillenbeslechting (DSB) van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) heeft geoordeeld dat de gemeenschapsregeling voor invoer van bananen onverenigbaar was met de WTO-overeenkomsten, en machtigde de Verenigde Staten van Amerika aanvullende douanerechten te heffen over bepaalde importen uit de Gemeenschap. Zes in de Europese Unie gevestigde ondernemingen vorderden daarop veroordeling van de Commissie en de Raad tot vergoeding van de schade die zij zouden hebben geleden door de toepassing van de Amerikaanse vergeldingsmaatregelen tegen hun uitvoer naar de Verenigde Staten.

Het Hof herinnerde eraan dat de Gemeenschap voor een normatieve handeling die economische beleidskeuzen impliceert, slechts aansprakelijk kan worden gesteld wanneer er sprake is van een voldoende gekwalificeerde schending van een ter bescherming van particulieren gegeven hogere rechtsregel die hun rechten verleent. Hoewel het beginsel van de aansprakelijkheid van de Gemeenschap voor onrechtmatige handelingen van de instellingen een uitdrukking is van het in de rechtsstelsels van de lidstaten geldende algemene beginsel dat een onwettige handeling de verplichting meebrengt de veroorzaakte schade te vergoeden, convergeren deze rechtsordes niet voor het mogelijke bestaan van

een beginsel dat de overheid aansprakelijk kan worden gesteld wegens een rechtmatig optreden, met name wanneer dit van normatieve aard is. Het Hof concludeerde dat er in de huidige stand van het gemeenschapsrecht geen regeling bestaat op grond waarvan de Gemeenschap aansprakelijk kan worden gesteld voor haar normatief optreden in een situatie waarin de mogelijke onverenigbaarheid van een dergelijk optreden met de WTO-overeenkomsten niet kan worden ingeroepen voor de gemeenschapsrechter. Een normatieve gemeenschapshandeling waarvan de toepassing beperkingen van het eigendomsrecht en van de vrije uitoefening van een beroepsactiviteit met zich brengt, zou de niet-contractuele aansprakelijkheid van de Gemeenschap kunnen doen ontstaan indien deze rechten op onevenredige en onduidbare wijze in hun kern worden aangetast, in voorkomend geval juist doordat niet is voorzien in een passende schadevergoeding tot voorkoming of herstel van deze aantasting.

Andere arresten hebben op een meer traditionele wijze de rijke rechtspraak van het Hof inzake de ontvankelijkheid van beroepen tot nietigverklaring aangevuld.

Zo was het Hof in de zaak *Commissie/Infront WM* (arrest van 13 maart 2008, C-125/06 P) van oordeel dat een beschikking van de Commissie houdende goedkeuring van maatregelen ter regulering van de uitoefening van de exclusieve rechten voor de uitzending van evenementen van aanzienlijk belang voor de samenleving die een staat neemt op grond van artikel 3 bis van richtlijn 89/552⁵, de rechtspositie van de houder van deze rechten rechtstreeks aantast in de zin van de voorwaarden voor de ontvankelijkheid van een beroep tot nietigverklaring. Voor zover de bij die maatregelen opgelegde beperkingen verband houden met de voorwaarden waaronder deze organisaties van de houder van de televisie-uitzendrechten die rechten voor aangewezen evenementen verwerven, hebben de door die staat genomen maatregelen en de beschikking tot goedkeuring daarvan namelijk tot gevolg dat aan de rechten die een vennootschap die televisie-uitzendrechten heeft verworven, bezit, nieuwe beperkingen worden verbonden die niet bestonden op het moment dat zij deze rechten heeft verworven, en die de uitoefening daarvan moeilijker maken. De aantasting van de rechtspositie van de houder vloeit slechts voort uit het vereiste dat het resultaat moet worden bereikt dat wordt voorgeschreven door die maatregelen en de beschikking van de Commissie, zonder dat de nationale autoriteiten bij de uitvoering daarvan over een beoordelingsmarge beschikken die die positie kan beïnvloeden.

Met betrekking tot de voorwaarde van individuele geraaktheid van de verzoeker overwoog het Hof dat wanneer de beschikking een groep personen raakt die op het tijdstip waarop deze handeling werd vastgesteld, waren geïdentificeerd of konden worden geïdentificeerd op basis van specifieke kenmerken van de leden van deze groep, deze personen door deze handeling individueel kunnen zijn geraakt voor zover zij deel uitmaken van een beperkte kring van marktdeelnemers. Dit kan met name het geval zijn wanneer de beschikking de rechten die de particulier vóór de vaststelling ervan heeft verworven, aantast.

⁵ Richtlijn 89/552/EEG van de Raad van 3 oktober 1989 betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake de uitoefening van televisieomroepactiviteiten (PB L 298, blz. 23), zoals gewijzigd bij richtlijn 97/36/EG van het Europees Parlement en de Raad van 30 juni 1997 (PB L 202, blz. 60).

In de zaak *Athinaïki Techniki/Commissie* (arrest van 17 juli 2008, C-521/06 P) moest het begrip „handeling waartegen kan worden opgekomen” in de zin van artikel 230 EG worden verduidelijkt.

In hogere voorziening tegen een beschikking van het Gerecht houdende niet-ontvankelijkverklaring van een beroep tot nietigverklaring van een besluit van de Commissie om een klacht tegen staatssteun die in het kader van een overheidsopdracht zou zijn verleend, niet verder te behandelen, van welk besluit rekwirante kennis had genomen door een brief, overwoog het Hof dat, om te bepalen of een handeling inzake staatssteun een beschikking vormt in de zin van artikel 4 van verordening nr. 659/1999⁶, moet worden nagegaan of de Commissie, gelet op de inhoud van de handeling en de bedoeling van deze instelling, met de onderzochte handeling, na afloop van de inleidende fase van het onderzoek, een definitief standpunt heeft ingenomen ten aanzien van de gewraakte maatregel, en, bijgevolg, of zij tot een slotsom was gekomen dat deze al dan niet staatssteun vormde of dat zij al dan niet twijfel deed rijzen over de verenigbaarheid ervan met de gemeenschappelijke markt.

Een brief waarbij de Commissie de indiener van een klacht die strekt tot vaststelling van schending van de artikelen 87 EG en 88 EG, meedeelt dat „[a]angezien er geen aanvullende informatie is die de voortzetting van het onderzoek rechtvaardigt, [...] de Commissie [...] [heeft] besloten de zaak administratief niet verder te behandelen”, duidt erop dat de Commissie op die datum daadwerkelijk een besluit om de zaak administratief niet verder te behandelen, heeft vastgesteld. Uit de inhoud van deze handeling en de bedoeling van de Commissie volgt dat deze aldus heeft besloten om de door de indiener van de klacht op gang gebrachte inleidende onderzoeksprocedure te beëindigen. Met die handeling heeft de Commissie vastgesteld dat op basis van het ingestelde onderzoek niet tot het bestaan van steun in de zin van artikel 87 EG kon worden geconcludeerd, en heeft zij impliciet geweigerd de formele onderzoeksprocedure van artikel 88, lid 2, EG te openen. In een dergelijke situatie kunnen degenen die door de in deze bepaling geboden procedurele waarborgen worden beschermd, de eerbiediging daarvan slechts afdwingen indien zij de mogelijkheid hebben die beschikking voor de gemeenschapsrechter te betwisten overeenkomstig artikel 230, vierde alinea, EG. Dat beginsel geldt zowel wanneer de Commissie de beschikking geeft omdat zij van mening is dat de steun verenigbaar is met de gemeenschappelijke markt, als wanneer zij meent dat van steun in het geheel geen sprake is.

In dit verband kan een dergelijke handeling niet als een voorafgaande of voorbereidende handeling worden aangemerkt, aangezien zij in het kader van de ingeleide administratieve procedure niet wordt gevolgd door enige andere handeling waartegen beroep tot nietigverklaring kan worden ingesteld. Hierbij is niet van belang dat de belanghebbende de Commissie nog aanvullende informatie kan verstrekken, waardoor deze genoopt kan zijn haar standpunt over de betrokken overheidsmaatregel te herzien, aangezien de rechtmatigheid van een na afloop van de inleidende fase van het onderzoek gegeven beschikking moet worden beoordeeld aan de hand van de gegevens waarover de Commissie kon beschikken op het ogenblik waarop zij haar beschikking gaf, dat wil zeggen, in casu, op het moment waarop werd besloten de zaak administratief niet verder te behandelen. Indien een belanghebbende aanvullende informatie verstrekt nadat is besloten de zaak

⁶ Verordening (EG) nr. 659/1999 van de Raad van 22 maart 1999 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel [88] van het EG-Verdrag (PB L 83, blz. 1).

niet verder te behandelen, kan de Commissie gehouden zijn om, in voorkomend geval, een nieuwe administratieve procedure in te leiden. Deze informatie staat evenwel los van het feit dat de eerste inleidende onderzoeksprocedure reeds is afgesloten. Hieruit volgt dat de Commissie in die handeling een definitief standpunt heeft ingenomen ten aanzien van het verzoek van de indiener van de klacht. Het Hof concludeerde dat aangezien een dergelijke handeling de indiener van de klacht belet om opmerkingen in te dienen in het kader van een in artikel 88, lid 2, EG bedoelde formele onderzoeksprocedure, zij rechtsgevolgen sorteert die zijn belangen aantasten en derhalve een handeling vormt waartegen kan worden opgekomen in de zin van artikel 230 EG.

Ook de recentere en dus minder klassieke rechtspraak betreffende de gevolgen van het stilzitten van een lidstaat nadat in een arrest een niet-nakoming is vastgesteld, is verder ontwikkeld.

In de zaak *Commissie/Frankrijk* (arrest van 9 december 2008, C-121/07) herinnerde het Hof er eerst aan dat wegens het belang van een onmiddellijke en uniforme toepassing van het gemeenschapsrecht onverwijld moet worden begonnen met de uitvoering van een niet-nakomingsarrest en dat zij zo snel mogelijk moet worden voltooid, en overwoog het vervolgens dat in het kader van de procedure van artikel 228, lid 2, EG de oplegging van een dwangsom in het bijzonder geschikt lijkt om een lidstaat ertoe te brengen, zo snel mogelijk een einde te maken aan een niet-nakoming die zonder die maatregel wellicht zou blijven voortduren, terwijl de oplegging van een forfaitaire som veeleer berust op de beoordeling van de consequenties van de niet-nakoming van de verplichtingen van de betrokken lidstaat voor de particuliere en de publieke belangen, met name wanneer de niet-nakoming is blijven voortbestaan lang na het arrest waarin zij oorspronkelijk is vastgesteld.

Dienaangaande staat het aan het Hof om in elke zaak en aan de hand van de omstandigheden van het geval dat bij hem aanhangig is gemaakt, alsmede naargelang van de mate van overreding en afschrikking die hem vereist lijkt, de financiële sancties vast te stellen die passend zijn om ervoor te zorgen dat het arrest waarbij eerder een niet-nakoming werd vastgesteld, zo spoedig mogelijk wordt uitgevoerd, en te voorkomen dat dergelijke inbreuken op het gemeenschapsrecht zich vaker voordoen.

Het Hof wees er verder op dat de omstandigheid dat betaling van een forfaitaire som tot nog toe niet is opgelegd in situaties waarin het aanvankelijke arrest volledig was uitgevoerd vóór de voltooiing van de op basis van artikel 228 EG ingeleide procedure, er niet aan in de weg kan staan dat in het kader van een andere zaak wel tot een dergelijke oplegging wordt besloten, indien dit, gelet op de kenmerken van die zaak en de vereiste mate van overreding en afschrikking, noodzakelijk blijkt te zijn.

Ten slotte overwoog het Hof dat hoewel richtsnoeren als die in de door de Commissie gepubliceerde mededelingen stellig de doorzichtigheid, de voorspelbaarheid en de rechtszekerheid van het optreden van de Commissie kunnen bevorderen, dit niet wegneemt dat dergelijke regels het Hof niet kunnen binden in de uitoefening van de hem bij artikel 228, lid 2, EG verleende bevoegdheid.

Nog op het gebied van geschillen zij eraan herinnerd dat het Hof in 2008 voor het eerst gebruik heeft gemaakt van de nieuwe prejudiciële spoedprocedure, die op 1 maart 2008 is ingevoerd. In drie zaken is die procedure gevolgd: de zaak *Santesteban Goicoechea* (arrest van 12 augustus 2008, C-296/08 PPU), de zaak *Leymann en Pustovarov* (arrest van 1 december 2008, C-388/08 PPU) betreffende de uitlegging van kaderbesluit 2002/584 betreffende

het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten⁷, en de zaak *Rinau* (arrest van 11 juli 2008, C-195/08 PPU) betreffende de gemeenschapsregels met betrekking tot de terugkeer van een kind dat ongeoorloofd wordt vastgehouden in een andere lidstaat.

De zaak *Rinau* bood het Hof de gelegenheid te verduidelijken aan welke voorwaarden moet zijn voldaan voor de toepassing van de prejudiciële spoedprocedure. Het Hof overwoog dat het verzoek van een verwijzende rechter om een prejudiciële verwijzing over de uitlegging van verordening nr. 2201/2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van verordening nr. 1347/2000⁸, te onderwerpen aan de prejudiciële spoedprocedure van artikel 104 ter van het Reglement voor de procesvoering van het Hof, is gerechtvaardigd wanneer dit is gebaseerd op een noodzaak om met spoed te handelen. Dit is het geval wanneer elke vertraging zeer nadelige gevolgen heeft voor de relatie tussen het kind en de ouder bij wie het niet woont, en wanneer de verslechtering van die relatie onherstelbaar zou kunnen zijn. Een dergelijke noodzaak volgt zowel uit punt 17 van de considerans van de verordening, dat ziet op de onverwijld terugkeer van een ontvoerd kind, als uit artikel 11, lid 3, van die verordening, waarin het gerecht waarbij een verzoek om terugkeer aanhangig is gemaakt, een termijn van zes weken wordt gesteld om zijn beslissing te geven. Ook de behoefte, het kind te beschermen tegen mogelijke schade, en de noodzaak een juist evenwicht te verzekeren tussen de belangen van het kind en die van de ouders rechtvaardigen dat op de prejudiciële spoedprocedure een beroep wordt gedaan.

Met betrekking tot de beginselen die gelden voor de adiëring van het Hof voor het verkrijgen van een uitspraak over een prejudiciële vraag, kreeg het Hof in de zaak *Cartesio* (arrest van 16 december 2008, C-210/06) te maken met de kwestie van de bevoegdheid van een nationale appèlrechter om een beslissing van een lagere rechter om een prejudiciële vraag te stellen, te wijzigen. Het Hof was dienaangaande van oordeel dat wanneer er in het nationale recht regels bestaan inzake het recht om op te komen tegen een beslissing waarbij een prejudiciële verwijzing wordt gelast, welke regels worden gekenmerkt door de omstandigheid dat het gehele hoofdgeding aanhangig blijft bij de verwijzende rechter, en alleen tegen de verwijzingsbeslissing beperkt hoger beroep kan worden ingesteld, artikel 234, tweede alinea, EG aldus moet worden uitgelegd dat aan de bij deze Verdragsbepaling aan iedere nationale rechter verleende bevoegdheid om een prejudiciële verwijzing naar het Hof te gelasten, geen afbreuk mag worden gedaan door de toepassing van dergelijke regels die de appèlrechter toestaan om de beslissing waarbij een prejudiciële verwijzing naar het Hof wordt gelast, te wijzigen, om deze verwijzing te vernietigen en om de rechter die deze beslissing had genomen, te gelasten de behandeling van de geschorste nationale procedure te hervatten. Artikel 234 EG verzet zich er niet tegen dat voor de beslissingen van een nationale rechterlijke instantie waarvan de beslissingen volgens het nationale recht vatbaar zijn voor hoger beroep om het Hof een prejudicieel verzoek voor te leggen,

⁷ Kaderbesluit 2002/584/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 (PB L 190, blz. 1).

⁸ Verordening (EG) nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van verordening (EG) nr. 1347/2000, zoals gewijzigd bij verordening nr. 2116/2004 van de Raad van 2 december 2004 (PB L 367, blz. 1).

de normale beroepsmogelijkheden van het nationale recht blijven gelden. De uitkomst van een dergelijk beroep mag echter de bevoegdheid om zich tot het Hof te wenden, die artikel 234 EG aan bedoelde rechter verleent, niet beperken indien hij meent dat een bij hem aanhangig geding vragen opwerpt welke een uitlegging van bepalingen van gemeenschapsrecht verlangen en ter zake waarvan hij een beslissing moeten nemen.

De gevolgen van het gemeenschapsrecht in de nationale rechtsorden zijn eveneens verduidelijkt.

In de gevoegde zaken *Viamex Agrar Handel* (arrest van 17 januari 2008, C-37/06 en C-58/06, Jurispr. blz. I-69) overwoog het Hof dat ofschoon een richtlijn uit zichzelf geen verplichtingen kan opleggen aan particulieren, principieel niet kan worden uitgesloten dat de bepalingen van een richtlijn toepassing kunnen vinden door middel van een uitdrukkelijke verwijzing in een verordening naar de bepalingen van die richtlijn, mits de algemene rechtsbeginselen, en inzonderheid het rechtszekerheidsbeginsel, worden geëerbiedigd.

In de zaak *Kempter* (arrest van 12 februari 2008, C-2/06) moest het Hof de vraag beantwoorden of het heronderzoek en de intrekking van een definitief geworden bestuursbesluit, om rekening te houden met de uitlegging die het Hof van Justitie inmiddels aan het relevante gemeenschapsrecht heeft gegeven, vereisen dat de betrokkene het besluit op grond van het gemeenschapsrecht voor de nationale rechter heeft aangevochten. Het Hof heeft deze laatste voorwaarde niet gesteld.

Het overwoog dat hoewel het gemeenschapsrecht niet vereist dat een bestuursorgaan in beginsel moet terugkomen op een definitief bestuursbesluit, een dergelijk orgaan in bijzondere omstandigheden op grond van het in artikel 10 EG vervatte beginsel van samenwerking toch gehouden kan zijn, een definitief geworden bestuursbesluit opnieuw te onderzoeken teneinde rekening te houden met de uitlegging die het Hof nadien aan een relevante bepaling van gemeenschapsrecht heeft gegeven. Eén van de voorwaarden voor het ontstaan van een dergelijke verplichting tot heronderzoek, namelijk de omstandigheid dat het arrest van de rechter in laatste aanleg, op grond waarvan het betwiste bestuursbesluit definitief is geworden, gelet op latere rechtspraak van het Hof, berustte op een onjuiste uitlegging van het gemeenschapsrecht, gegeven zonder dat het Hof was verzocht om een prejudiciële beslissing, kan niet aldus worden uitgelegd dat de partijen het betrokken punt van gemeenschapsrecht voor de nationale rechter moeten hebben aangevoerd. Dienaangaande is het voldoende dat dit punt van gemeenschapsrecht, waarvan de uitlegging in het licht van een later arrest van het Hof onjuist is gebleken, door de nationale rechterlijke instantie waarvan de beslissingen niet vatbaar zijn voor hoger beroep, werd onderzocht dan wel door haar ambtshalve had kunnen worden behandeld. Het gemeenschapsrecht verplicht de nationale rechter er immers weliswaar niet toe, ambtshalve een rechtsgrond ontleend aan schending van gemeenschapsbepalingen in het geding te brengen wanneer hij voor het onderzoek van dat middel buiten de grenzen van de door partijen afgebakende rechtsstrijd zou moeten treden, maar die rechter dient de aan een dwingende regel van gemeenschapsrecht ontleende rechtsgronden ambtshalve in het geding te brengen indien hij naar nationaal recht de verplichting of de mogelijkheid heeft dit te doen met betrekking tot een dwingende regel van nationaal recht.

Hoewel de mogelijkheid om te verzoeken tot heronderzoek en intrekking van een definitief geworden bestuursbesluit dat in strijd is met het gemeenschapsrecht niet in de tijd is be-

perkt, staat het de lidstaten vrij om in overeenstemming met de communautaire beginselen van doeltreffendheid en gelijkwaardigheid redelijke beroepstermijnen vast te stellen.

Ook het aantal geschillen aangaande het recht van het publiek op toegang tot documenten van de instellingen neemt niet af. In de gevoegde zaken *Zweden en Turco/Raad* (arrest van 1 juli 2008, C-39/05 P en C-52/05 P) verduidelijkte het Hof het onderzoek dat de Raad moet verrichten alvorens te antwoorden op een verzoek om openbaarmaking van een document.

De verordening inzake de toegang van het publiek tot documenten⁹ bepaalt dat iedere burger van de Unie en iedere in een lidstaat verblijvende persoon een recht van toegang tot documenten van de instellingen heeft. De verordening maakt uitzonderingen op dit algemene beginsel, met name ingeval de openbaarmaking van een document de bescherming van gerechtelijke procedures en juridische adviezen zou ondermijnen, tenzij een hoger algemeen belang openbaarmaking van het document rechtvaardigt.

Wat precies de uitzondering voor juridische adviezen betreft, moet de instelling die om openbaarmaking van een document wordt verzocht, verifiëren of het gevraagde document inderdaad een juridisch advies is, en zo ja, bepalen welke onderdelen het betreft en welke dus eventueel onder de werking van die uitzondering zullen vallen. Dat een document een „juridisch advies” heet, wil immers nog niet zeggen dat het automatisch onder de bescherming van de verordening moet vallen. Ongeacht de benaming zal de instelling moeten nagaan of het document werkelijk een dergelijk advies betreft. Vervolgens moet de Raad onderzoeken of de openbaarmaking van de delen van het document in kwestie zou leiden tot ondermijning van de bescherming van juridische adviezen. Het Hof legt in dit verband de in de verordening voor juridische adviezen gemaakte uitzondering aldus uit dat deze de bescherming beoogt van het belang van een instelling bij het vragen van eerlijke, objectieve en volledige adviezen. Het risico dat dit belang wordt ondermijnd moet, wil er een beroep op kunnen worden gedaan, redelijkerwijs voorzienbaar en niet louter hypothetisch zijn.

Een algemeen en abstract beroep op het risico dat door de openbaarmaking van juridische adviezen inzake wetgevingskwesties twijfel kan rijzen aan de rechtmatigheid van wetgevingshandelingen, volstaat niet om te concluderen dat de bescherming van juridische adviezen in de zin van deze bepaling zou worden ondermijnd, en dus evenmin om de openbaarmaking van die adviezen te weigeren. Het is immers juist de transparantie op dit punt die, doordat zij een open discussie mogelijk maakt over meerdere uiteenlopende gezichtspunten, ertoe bijdraagt om aan de instellingen een grotere legitimiteit te verlenen in de ogen van de Europese burgers en het vertrouwen van deze burgers te vergroten.

Ten slotte verklaart het Hof dat het aan de Raad is om te verifiëren dat er geen hoger openbaar belang is dat openbaarmaking rechtvaardigt. In deze context is het aan de Raad om het specifieke belang dat moet worden beschermd door het betrokken document niet openbaar te maken, af te wegen tegen met name het algemeen belang dat dit document toegankelijk wordt gemaakt, rekening houdend met de voordelen van een grotere transparantie, te weten een betere deelneming van de burgers aan het besluitvormingsproces en een grotere legitimiteit en meer doelmatigheid en verantwoordelijkheid van de administratie ten opzichte van de burgers binnen een democratisch systeem.

⁹ Verordening (EG) nr. 1049/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 30 mei 2001 inzake de toegang van het publiek tot documenten van het Europees Parlement, de Raad en de Commissie (PB L 145, blz. 43).

Volgens het Hof zijn deze overwegingen bij uitstek relevant wanneer de Raad optreedt als wetgever. Transparantie ter zake draagt bij tot de versterking van de democratie door de burgers in staat te stellen, alle informatie te controleren die aan een wetgevingshandeling ten grondslag heeft gelegen. De mogelijkheid van de burgers om kennis te nemen van de grondslagen van wetgevingshandelingen is immers een voorwaarde voor een doeltreffende uitoefening van hun democratische rechten.

Het Hof concludeert dat verordening nr. 1049/2001 in beginsel een verplichting vastlegt tot openbaarmaking van de adviezen van de juridische dienst van de Raad inzake een wetgevingsproces, maar aanvaardt dat de openbaarmaking van een specifiek juridisch advies, dat is gegeven in de context van een wetgevingsproces maar een bijzonder gevoelig karakter heeft of een bijzonder ruime strekking, die verder gaat dan het desbetreffende wetgevingsproces, kan worden geweigerd uit hoofde van de bescherming van juridische adviezen. In een dergelijk geval dient de betrokken instelling de weigering uitvoerig te motiveren. Op basis van deze overwegingen vernietigt het Hof het arrest van het Gerecht voor zover het betrekking heeft op de weigering om toegang te verlenen tot het juridisch advies in kwestie.

Geheel nieuw was daarentegen het onderzoek door het Hof in de gevoegde zaken *Marra* (arrest van 21 oktober 2008, C-200/07 en C-201/07) van de kwestie van de immuniteit die de leden van het Europees Parlement in bepaalde gevallen en onder bepaalde voorwaarden genieten, inzonderheid de wijze van uitvoering van de immuniteit van een Europees Parlementslid dat wordt vervolgd voor het verspreiden van een pamflet met beledigende uitlatingen.

Het Hof herinnerde er eerst aan dat artikel 9 van het Protocol betreffende de voorrechten en immuniteiten van de Europese Gemeenschappen¹⁰ het beginsel formuleert van de immuniteit van de leden van het Europees Parlement met betrekking tot de mening en de stem die zij in de uitoefening van hun ambt hebben uitgebracht. Die immuniteit dient, aangezien zij strekt ter bescherming van de vrije meningsuiting en de onafhankelijkheid van leden van het Europees Parlement, te worden aangemerkt als een absolute immuniteit die in de weg staat aan elke juridische procedure. Indien tegen een lid van het Europees Parlement een beroep wordt ingesteld wegens een door hem geuite mening, is de nationale rechter verplicht om de tegen de betrokken Europese afgevaardigde ingestelde vordering af te wijzen wanneer hij van oordeel is dat die afgevaardigde de parlementaire immuniteit geniet. Deze immuniteit moet zowel door deze rechter als door het Parlement worden geëerbiedigd. Daar de immuniteit niet kan worden opgeheven door het Parlement, moet deze rechter derhalve de betrokken vordering afwijzen.

Vervolgens erkende het Hof dat enkel de nationale rechter bevoegd is om na te gaan of de voorwaarden voor uitvoering van deze immuniteit zijn vervuld, en hij niet verplicht is om de vraag voor te leggen aan het Europees Parlement, dat dienaangaande niet bevoegd is. Indien het Europees Parlement echter naar aanleiding van het verzoek van het lid een besluit tot verdediging van de immuniteit neemt, vormt dit besluit een advies dat geen bindende kracht heeft voor de nationale gerechtelijke autoriteiten.

Wanneer een parlementslid bij het Europees Parlement een verzoek om verdediging van zijn immuniteit heeft ingediend en de nationale rechter daarvan op de hoogte is gebracht,

¹⁰ Protocol betreffende de voorrechten en immuniteiten van de Europese Gemeenschappen van 8 april 1965 (PB 1967, 152, blz. 13).

moet hij op grond van de verplichting tot loyale samenwerking tussen de Europese instellingen en de nationale autoriteiten¹¹ de gerechtelijke procedure schorsen en het Parlement verzoeken onverwijld zijn advies uit te brengen. Deze samenwerking strekt ertoe, elk conflict bij de uitlegging en toepassing van de bepalingen van het Protocol te voorkomen.

Om dit overzicht van de rechtspraak over constitutionele en institutionele kwesties af te sluiten, moet nog worden gewezen op de zaak *Payir e.a.* (arrest van 24 januari 2008, C-294/06), waarin het Hof uitspraak heeft gedaan over de erkenning op grond van de Associatieovereenkomst EEG-Turkije, van de hoedanigheid van werknemer van Turkse staatsburgers die als au pair of student een lidstaat zijn binnengekomen en er tot de legale arbeidsmarkt behoren. Met betrekking tot artikel 6, lid 1, van besluit nr. 1/80 van de Associatieraad EEG-Turkije van 19 september 1980 betreffende de ontwikkeling van de Associatie verklaarde het Hof voor recht dat de omstandigheid dat een Turks staatsburger tot een lidstaat is toegelaten als au pair of student, niet betekent dat hij niet de hoedanigheid van „werknemer” bezit en niet tot de „legale arbeidsmarkt” van die lidstaat behoort in de zin van dat artikel. Deze omstandigheid kan dus niet beletten dat die staatsburger zich op deze bepaling beroept om verlenging van zijn arbeidsvergunning te verkrijgen en aanspraak te maken op het bijbehorende verblijfsrecht.

Europees burgerschap

In verschillende zaken onderzocht het Hof nationale bepalingen die het vrije verkeer van burgers van de Unie onrechtmatig belemmeren.

De zaak *Grunkin en Paul* (arrest van 14 oktober 2008, C-353/06) betrof de erkenning van de familienaam van een in Denemarken geboren en wonend kind met de Duitse nationaliteit, dat bij de geboorte was ingeschreven onder een dubbele naam, bestaande uit de namen van de vader en de moeder. De ouders van het kind verzochten om inschrijving van die tweeledige naam in het in Duitsland gehouden trouwboekje, hetgeen hun werd geweigerd op grond dat de familienaam van Duitse staatsburgers wordt geregeld door het Duitse recht, volgens hetwelk een kind geen dubbele naam kan dragen. Het Hof constateert dat de bepalingen betreffende iemands familienaam onder de bevoegdheid van de lidstaten vallen, maar dat de lidstaten bij de uitoefening van deze bevoegdheid het gemeenschapsrecht in acht moeten nemen. Wanneer iemand verplicht wordt om in de lidstaat waarvan hij de nationaliteit bezit, een andere naam te dragen dan de naam die reeds in de lidstaat van geboorte en verblijf is gegeven en ingeschreven, kan dit de uitoefening van het recht van vrij verkeer van de burgers van de Unie belemmeren. Een verscheidenheid van familienamen in verschillende Duitse en Deense documenten kan voor de betrokkene ernstige ongemakken in zijn beroeps- en privéleven veroorzaken. Daar de restrictieve Duitse bepalingen niet genoegzaam werden gerechtvaardigd, concludeert het Hof dat het recht van de Europese burgers om vrij op het grondgebied van de lidstaten te reizen en te verblijven, in de weg staat aan de betrokken regeling.

¹¹ Neergelegd in artikel 10 EG.

Vervolgens moet worden gewezen op de zaken *Metock e.a.* (arrest van 25 juli 2008, C-127/08) en *Jipa* (arrest van 10 juli 2008, C-33/07), inzake de uitlegging van richtlijn 2004/38/EG betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden¹².

In de zaak *Metock e.a.* verklaarde het Hof voor recht dat richtlijn 2004/38 in de weg staat aan de wettelijke regeling van een lidstaat die aan een persoon met de nationaliteit van een derde land die de echtgenoot is van een burger van de Unie die in die lidstaat verblijft maar niet de nationaliteit ervan bezit, de eis stelt dat hij vóór zijn komst naar de gastlidstaat legaal verblijf heeft gehouden in een andere lidstaat, om rechten te kunnen ontlenen aan de bepalingen van die richtlijn. Wat de familieleden van een burger van de Unie betreft, bevat die richtlijn geen enkele bepaling die toepassing van die richtlijn verbindt aan die voorwaarde; volgens het Hof moet de conclusie in het arrest *Akrich*¹³, dat een dergelijke voorwaarde stelde met betrekking tot het inreis- en verblijfsrecht waarin verordening (EEG) nr. 1612/68¹⁴ voorziet, worden herzien. Het feit dat de familieleden van een burger van de Unie hem niet naar de gastlidstaat mogen begeleiden of zich daar niet later bij hem mogen voegen, zou hem er immers van weerhouden om van zijn inreis- en verblijfsrecht in die lidstaat gebruik te maken. Het Hof preciseert ook dat de niet-communautaire echtgenoot van een burger van de Unie die deze burger van de Unie begeleidt of zich bij hem voegt, rechten kan ontlenen aan die richtlijn, ongeacht wanneer of waar zij zijn gehuwd alsook de wijze waarop de echtgenoot de gastlidstaat is binnengekomen, en dat het niet nodig is dat die burger reeds een familieband is aangegaan op het tijdstip waarop hij zich naar de gastlidstaat begeeft, opdat zijn familieleden die de nationaliteit van een derde land bezitten, in aanmerking komen voor de in die richtlijn neergelegde rechten. Ten slotte moeten de woorden „[de] familieleden [van een burger van de Unie] die hem begeleiden”¹⁵ aldus worden uitgelegd dat daarmee zowel zijn bedoeld de familieleden van een burger van de Unie die met die burger de gastlidstaat zijn binnengekomen, als de familieleden die met hem in die lidstaat verblijven, zonder dat in het laatste geval onderscheid behoeft te worden gemaakt naargelang zij vóór of na de burger van de Unie die lidstaat zijn binnengekomen, dan wel voordat of nadat zij familielid van die burger zijn geworden.

In de zaak *Jipa* was de vraag aan de orde of het gemeenschapsrecht, en inzonderheid richtlijn 2004/38, in de weg staat aan een nationale wettelijke regeling die het mogelijk maakt, het recht van een burger van een lidstaat om naar een andere lidstaat te reizen, te beperken, met name op grond dat hij daaruit eerder is uitgezet wegens „illegaal verblijf”. Het Hof wijst erop dat een dergelijk burger de status van burger van de Unie heeft en zich dus, ook ten opzichte van zijn lidstaat van herkomst, kan beroepen op het recht om vrij te reizen en te verblijven op het grondgebied van de lidstaten, dat voor burgers van de Unie zowel het recht inhoudt om een andere lidstaat dan hun lidstaat van herkomst binnen te reizen als het recht

¹² Richtlijn 2004/38/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden (PB L 158, blz. 77, en — rectificatie — PB L 229, blz. 35).

¹³ Arrest van 23 september 2003, C-109/01, Jurispr. blz. I-9607.

¹⁴ Verordening (EEG) nr. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap (PB L 257, blz. 2), gewijzigd bij richtlijn 2004/38.

¹⁵ Artikel 3, lid 1, van richtlijn 2004/38.

om deze laatste lidstaat te verlaten. Dat recht kan echter aan beperkingen en voorwaarden worden gebonden, die in het Verdrag zijn vastgesteld, met name om redenen van openbare orde of openbare veiligheid die de lidstaten kunnen bepalen. In communautair verband moeten zij echter restrictief worden opgevat. Deze afbakening brengt met name mee dat maatregelen die worden genomen om redenen van openbare orde of openbare veiligheid, willen zij gerechtvaardigd zijn, uitsluitend gebaseerd dienen te zijn op het gedrag van de betrokkene, en niet mogen zijn ingegeven door overwegingen van algemene preventie. Een maatregel die het vrije verkeer beperkt, moet worden genomen op grond van overwegingen die eigen zijn aan de bescherming van de openbare orde of de openbare veiligheid van de lidstaat die de maatregel neemt: hoewel niet is uitgesloten dat de autoriteiten van die lidstaat rekening houden met motieven die door een andere lidstaat zijn aangevoerd ter rechtvaardiging van een beslissing tot verwijdering van een gemeenschapsburger van zijn grondgebied, mag de beperkende maatregel niet uitsluitend op die motieven worden gebaseerd. Het Hof concludeert dat het gemeenschapsrecht niet in de weg staat aan de nationale regeling in kwestie, mits aan bepaalde voorwaarden is voldaan. In de eerste plaats moet het persoonlijk gedrag van die burger een werkelijke, actuele en voldoende ernstige bedreiging vormen, die een fundamenteel belang van de samenleving aantast. In de tweede plaats moet de voorgenomen beperkende maatregel noodzakelijk zijn om het ermee beoogde doel te verwezenlijken en daaraan evenredig zijn.

In de zaak *Nerkowska* (arrest van 22 mei 2008, C-499/06) verklaarde het Hof voor recht dat het recht van iedere burger van de Unie om vrij op het grondgebied van de lidstaten te reizen en te verblijven aldus moet worden uitgelegd dat het in de weg staat aan een wettelijke regeling van een lidstaat op grond waarvan deze laatste absoluut, onder alle omstandigheden, weigert om aan zijn onderdanen een uitkering te betalen die aan burgerslachtoffers van de oorlog of repressie is toegekend, op de loutere grond dat zij gedurende de periode dat deze uitkering wordt betaald, niet op het grondgebied van deze staat wonen, maar op dat van een andere lidstaat. Het Hof herinnert eraan dat de betrokken uitkering tot de bevoegdheid van de lidstaten behoort, maar dat zij bij de uitoefening van deze bevoegdheid het gemeenschapsrecht moeten eerbiedigen, met name het recht van vrij verkeer van de burgers van de Unie. Dat voor die uitkering wordt vereist dat de betrokkene op het nationale grondgebied woont, beperkt de uitoefening van die vrijheid. Volgens het Hof vormen zowel de wens om het bestaan van een band tussen de samenleving van de betrokken lidstaat en de ontvanger van een uitkering te verzekeren, als de noodzaak om na te gaan of deze laatste nog steeds voldoet aan de toekenningsvoorwaarden van deze uitkering, objectieve overwegingen van algemeen belang die deze beperking kunnen rechtvaardigen. Het feit dat de ontvanger van de uitkering in kwestie de nationaliteit bezit van de lidstaat die deze uitkering toekent en meer dan 20 jaar in deze staat heeft gewoond, kan echter volstaan als bewijs van verbondenheid. In deze omstandigheden moet de verplichting om gedurende de gehele periode dat de uitkering wordt betaald, in de betrokken lidstaat te wonen, als onevenredig worden beschouwd. Om na te gaan of de ontvanger nog steeds aan de toekenningsvoorwaarden van de uitkering voldoet, bestaan er trouwens andere, minder vergaande, maar even doeltreffende middelen.

Vrij verkeer van goederen

Op het gebied van het vrije verkeer van goederen heeft het Hof verschillende arresten gewezen betreffende de verenigbaarheid met het gemeenschapsrecht van nationale bepalingen die maatregelen van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen opleveren.

Allereerst diende het Hof zich in de zaak *Dynamic Medien* (arrest van 14 februari 2008, C-244/06, Jurispr. blz. I-505) te buigen over een Duitse regeling die een verbod inhield op de verkoop en de overdracht per postorder van beelddragende media die niet door een bevoegde nationale autoriteit of een nationale instantie voor zelfregulering zijn gekeurd en geclassificeerd met het oog op de bescherming van minderjarigen en waarop geen van deze autoriteit of instantie afkomstige vermelding is aangebracht van de leeftijd vanaf welke de beelddragende media mogen worden bekeken. Het Hof was van oordeel dat een dergelijke regeling geen verkoopmodaliteit vormt die de handel tussen lidstaten al dan niet rechtstreeks, daadwerkelijk of potentieel kan belemmeren, maar een maatregel van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen in de zin van artikel 28 EG, die in beginsel onverenigbaar is met de uit dit artikel voortvloeiende verplichtingen. Volgens het Hof kan een dergelijke regeling echter worden gerechtvaardigd door het doel van bescherming van het kind, mits zij daaraan evenredig is, hetgeen het geval is wanneer zij zich niet verzet tegen elke vorm van verhandeling van niet-gekeurde beelddragende media en dergelijke beelddragende media mogen worden ingevoerd en verkocht aan volwassenen, waarbij ervoor wordt gewaakt dat kinderen geen toegang hebben tot deze beelddragende media. Dit is alleen anders indien blijkt, dat de bij de betrokken regeling vastgestelde procedure voor keuring en classificatie van en het aanbrengen van een vermelding niet gemakkelijk toegankelijk is of niet binnen een redelijke termijn kan worden afgesloten, dan wel dat tegen het besluit tot weigering niet in rechte kan worden opgekomen.

In de zaak *Commissie/Duitsland* (arrest van 11 september 2008, C-141/07) kreeg het Hof vervolgens te maken met de Duitse regeling betreffende de voorwaarden waaraan externe apotheken moeten voldoen om in aanmerking te komen voor de geneesmiddelenvoorziening van ziekenhuizen op het Duitse grondgebied, welke voorwaarden de facto een zekere geografische nabijheid vereisen tussen de apotheek die de geneesmiddelen levert en het ziekenhuis. Het Hof was van oordeel dat hoewel dergelijke bepalingen, nu zij niet de kenmerken van geneesmiddelen betreffen, maar enkel de voorwaarden waaronder deze kunnen worden verkocht, moeten worden geacht betrekking te hebben op verkoopmodaliteiten, zij het intracommunautaire handelsverkeer kunnen belemmeren en dus een door artikel 28 EG in beginsel verboden maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve invoerbeperking zijn. Volgens het Hof zijn zij echter gerechtvaardigd om redenen van bescherming van de volksgezondheid. Een dergelijke regeling kan namelijk het doel verwezenlijken dat erin bestaat een veilige en hoogwaardige voorziening van de ziekenhuizen van de betrokken lidstaat te verzekeren, en stelt aan het systeem van externe voorziening van de ziekenhuizen in feite eisen die overeenstemmen met de eisen welke het systeem van interne voorziening kenmerken, namelijk het vereiste van een apotheker die enerzijds verantwoordelijk is voor de geneesmiddelenvoorziening en anderzijds zeer toegankelijk is en zich snel ter plaatse kan begeven. Aldus verzekert de betrokken regeling dat alle onderdelen van het systeem van geneesmiddelenvoorziening van de ziekenhuizen in de betrokken lidstaat gelijkwaardig en verenigbaar zijn, zodat de eenheid en het evenwicht van dit systeem is gewaarborgd.

Ten slotte moet worden gewezen op de zaak *Gysbrechts en Santurel Inter* (arrest van 16 december 2008, C-205/07), betreffende de verenigbaarheid van de Belgische regeling inzake overeenkomsten van verkoop op afstand met het EG-Verdrag. Deze regeling verbiedt dat de verkoper vóór het verstrijken van de termijn van zeven werkdagen waarbinnen de overeenkomst kan worden herroepen van de consument een voorschot of een betaling verlangt, of, volgens de Belgische autoriteiten, zelfs het nummer van diens betaalkaart. Nadat het Hof had vastgesteld dat een dergelijk verbod een maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve uitvoerbeperking vormt, overwoog het dat zo het verbod om van de consument een voorschot of een betaling te eisen, gerechtvaardigd is door de noodzaak de consument te beschermen, het aan de leverancier opgelegde verbod om het nummer van de betaalkaart van de consument te vragen, verder gaat dan nodig is om de daadwerkelijke uitoefening van het herroepingsrecht van de consument te waarborgen. Dat verbod is immers enkel nuttig om te voorkomen dat de leverancier vóór het verstrijken van de herroepingstermijn betaling int. Gebeurt dit toch, dan vormt de handelwijze van de leverancier echter op zichzelf een schending van het verbod om van de consument een voorschot of betaling te eisen, dat een passende en evenredige maatregel is voor het bereiken van het daarmee nagestreefde doel. Artikel 29 EG verzet zich dus niet tegen een regeling die een leverancier in het kader van een grensoverschrijdende verkoop op afstand verbiedt om vóór het verstrijken van de herroepingstermijn een voorschot of een betaling te vragen van de consument, maar verzet zich wel tegen een verbod om vóór het verstrijken van die termijn het nummer van de betaalkaart van de consument te vragen.

Landbouw

In de zaak *Commissie/Duitsland* (arrest van 26 februari 2008, C-132/05, Jurispr. blz. I-957) moest het Hof uitmaken of een lidstaat zijn verplichtingen niet nakomt wanneer hij formeel weigert op te treden tegen het gebruik op zijn grondgebied van de benaming „parmesan” op het etiket van producten die niet voldoen aan de eisen van het productdossier van de beschermde oorsprongsbenaming (hierna: „BOB”) „Parmigiano Reggiano”, en daardoor misbruik van de faam van het authentieke, communautair beschermde product in de hand werkt¹⁶.

Het Hof wees er eerst op dat niet alleen de exacte vorm waarin een BOB is geregistreerd naar gemeenschapsrecht wordt beschermd, en stelde vast dat gelet op de fonetische en visuele overeenkomst tussen de betrokken benamingen en de uiterlijke gelijkenis van de producten, het gebruik van de benaming „parmesan” moet worden gekwalificeerd als voorstelling van de BOB „Parmigiano Reggiano”. Nu niet is aangetoond dat de benaming „parmesan” een soortnaam is, kan een staat zich niet op die uitzondering in verordening nr. 2081/92 beroepen.

Wat ten slotte de verplichting van de staat betreft om handelingen die inbreuk maken op een BOB te bestraffen, herinnerde het Hof eraan dat de loutere mogelijkheid om zich bij de nationale rechter op de bepalingen van een verordening te beroepen, de lidstaten er niet van ontheft om de nationale bepalingen ter verzekering van de volledige toepassing daarvan vast te stellen wanneer dit noodzakelijk blijkt te zijn, en stelde het vast de rechtsorde in kwestie

¹⁶ Verordening (EEG) nr. 2081/92 van de Raad van 14 juli 1992 inzake de bescherming van geografische aanduidingen en oorsprongsbenamingen van landbouwproducten en levensmiddelen (PB L 208, blz. 1).

beschikt over instrumenten om de bescherming te garanderen van de belangen van zowel de producenten als de consument. De lidstaten zijn echter niet verplicht om ambtshalve de nodige maatregelen te nemen ter bestraffing op hun grondgebied van inbreuken op een BOB in een andere lidstaat. De controlestructuren waarop de verplichting rust om de naleving van de BOB te garanderen, zijn de structuren van de lidstaat waaruit de BOB afkomstig is, en de controle daarvan is dus niet aan de controle-instanties van de betrokken lidstaat.

Vrij verkeer van personen, diensten en kapitaal

Met betrekking tot de vrijheid van vestiging gaf de zaak *Cartesio* (arrest van 16 december 2008, C-210/06) het Hof de gelegenheid om zijn rechtspraak te preciseren inzake het recht van vennootschappen om hun zetel binnen de Unie te verplaatsen. De aan het Hof voorgelegde prejudiciële vraag betrof de verenigbaarheid met de artikelen 43 EG en 48 EG van de Hongaarse wettelijke regeling die een krachtens het nationale recht opgerichte vennootschap belet om haar zetel naar een andere lidstaat te verplaatsten met behoud van haar hoedanigheid van vennootschap die valt onder het nationale recht van de lidstaat van oprichting. Het Hof antwoordde dat bij de huidige stand van het gemeenschapsrecht die artikelen zich niet tegen een dergelijke regeling verzetten. Overeenkomstig artikel 48 EG vormt bij het ontbreken in het gemeenschapsrecht van een eenduidige definitie van vennootschappen die aanspraak kunnen maken op het recht van vestiging op basis van één aanknopingscriterium waarmee het op een vennootschap toepasselijke nationale recht wordt bepaald, de vraag of artikel 43 EG van toepassing is op een vennootschap die zich op het in dit artikel verankerde fundamentele recht beroept, immers een voorafgaande vraag waarop bij de huidige stand van het gemeenschapsrecht enkel in het toepasselijke nationale recht een antwoord kan worden gevonden. Dus enkel wanneer is gebleken dat deze vennootschap, gelet op de voorwaarden van artikel 48 EG, inderdaad recht heeft op vrijheid van vestiging, rijst volgens het Hof de vraag of deze vennootschap wordt geconfronteerd met een beperking van deze vrijheid in de zin van artikel 43 EG. Een lidstaat mag dus zowel de aanknopingsomschrijving die van een vennootschap vereist is opdat deze kan worden geacht te zijn opgericht volgens het nationale recht van die lidstaat, en uit dien hoofde het recht van vestiging heeft, als de aanknopingsomschrijving die vereist is om deze hoedanigheid naderhand te kunnen handhaven. Deze bevoegdheid omvat de mogelijkheid voor deze lidstaat om een onder zijn nationale recht vallende vennootschap niet toe te staan deze hoedanigheid te behouden wanneer zij zich in een andere lidstaat wenst te herorganiseren door de verplaatsing van haar zetel naar het grondgebied van die lidstaat, en aldus de aanknopingsomschrijving die in het nationale recht van de lidstaat van oprichting is voorzien, verbreekt.

Nog met betrekking tot de vrijheid van vestiging moet worden gewezen op de zaak *Lidl Belgium* (arrest van 15 mei 2008, C-414/06), die aanhangig was gemaakt door een verzoek om een prejudiciële beslissing over de verenigbaarheid met artikel 43 EG van de Duitse belastingregeling die uitsluit dat een ingezeten vennootschap de verliezen van een haar toebehorende niet-ingezeten vaste inrichting aftrekt. Het Hof verduidelijkte eerst dat de werkingssfeer van artikel 43 EG de oprichting door een in een lidstaat gevestigde natuurlijke of rechtspersoon van een hem volledig toebehorende vaste inrichting zonder eigen rechtspersoonlijkheid in een andere lidstaat omvat, alsmede de activiteiten die een vennootschap in een andere lidstaat verricht via een vaste inrichting, zoals omschreven in een relevante overeenkomst tot het vermijden van dubbele belasting, die volgens het in de

overeenkomst neergelegde belastingrecht een autonome entiteit vormt. Het Hof verklaarde vervolgens voor recht dat artikel 43 EG zich er niet tegen verzet dat een in een lidstaat gevestigde vennootschap de verliezen van een haar toebehorende vaste inrichting in een andere lidstaat niet van haar belastinggrondslag kan aftrekken, voor zover de inkomsten van deze inrichting krachtens een overeenkomst tot het vermijden van dubbele belasting worden belast in laatstbedoelde lidstaat, waar de betrokken verliezen kunnen worden verrekend in het kader van de belastingheffing over de inkomsten van die vaste inrichting in toekomstige belastingjaren. Een dergelijke belastingregeling houdt stellig een verschil in fiscale behandeling in dat een ingezeten vennootschap ervan zou kunnen weerhouden haar activiteiten uit te oefenen via een vaste inrichting in een andere lidstaat. Volgens het Hof kan een dergelijke regeling evenwel worden gerechtvaardigd door de noodzaak om de verdeling van de heffingsbevoegdheid tussen de lidstaten te handhaven en het gevaar voor dubbele verliesverrekening te voorkomen, met welke rechtvaardigingsgronden, samen beschouwd, rechtmatige doelstellingen worden nagestreefd die verenigbaar zijn met het Verdrag, zodat zij dwingende redenen van algemeen belang vormen, voor zover de belastingregeling in verhouding staat tot deze doelstellingen.

Op het gebied van de vrijheid van dienstverrichting moet de aandacht worden gevestigd op drie zaken.

De eerste is de zaak *Centro Europa 7* (arrest van 31 januari 2008, C-380/05, Jurispr. blz. I-349), betreffende een Italiaans marktdeelnemer in de sector televisieomroep, die houder was van een uitzendvergunning, maar niet kon uitzenden omdat hem geen zendfrequenties werden toegekend. Het Hof legde de gemeenschapsrechtelijke bepalingen¹⁷ betreffende de criteria voor de toekenning van die frequenties uit. Het wees erop dat de achtereenvolgende toepassing van de door de Italiaanse wetgeving ingevoerde overgangsregelingen voor de bestaande kanalen tot gevolg heeft gehad dat de toegang tot de markt is belemmerd voor exploitanten die niet beschikten over radiozendfrequenties. Door alleen voor de bestaande kanalen te voorzien in een algemene machtiging om werkzaam te zijn op de markt van televisieomroepactiviteiten, is die beperkende werking bevestigd. Dit heeft geleid tot verstarring van de structuur van de nationale markt en tot bescherming van de positie van die kanalen. Het Hof preciseerde dat een regeling die het aantal marktdeelnemers op het nationale grondgebied beperkt, kan worden gerechtvaardigd door doelstellingen van algemeen belang, maar daarin moeten objectieve, transparante, niet-discriminerende en evenredige criteria worden gehanteerd. Dat is niet het geval met een regeling die bij de toewijzing van radiofrequenties een uitsluitend en niet in tijd beperkt recht verleent aan een beperkt aantal bestaande marktdeelnemers, zonder dat rekening wordt gehouden met de genoemde criteria. Het Hof concludeerde dat een nationale wettelijke regeling waarvan de toepassing ertoe leidt dat een exploitant die een vergunning heeft, niet kan uitzenden bij ontbreken van aan de hand van de genoemde criteria toegewezen radiozendfrequenties indruist tegen de beginselen van het Verdrag inzake de vrijheid van dienstverrichting en

¹⁷ Richtlijn 2002/21/EG van het Europees Parlement en de Raad van 7 maart 2002 inzake een gemeenschappelijk regelgevingskader voor elektronischecommunicatienetwerken en -diensten (Kaderrichtlijn) (PB L 108, blz. 33), richtlijn 2002/20/EG van het Europees Parlement en de Raad van 7 maart 2002 betreffende de machtiging voor elektronischecommunicatienetwerken en -diensten (Machtigingsrichtlijn) (PB L 108, blz. 21), en richtlijn 2002/77/EG van de Commissie van 16 september 2002 betreffende de mededinging op de markten voor elektronischecommunicatienetwerken en -diensten (PB L 249, blz. 21).

tegen de beginselen van het nieuw gemeenschappelijk regelgevingskader voor elektronischecommunicatienetwerken en -diensten¹⁸.

De tweede is de zaak *Rüffert* (arrest van 3 april 2008, C-346/06), waarin het Hof de vraag behandelde of de vrijheid van dienstverrichting in de weg staat aan een wettelijke regeling van een lidstaat volgens welke de aannemer van een overheidsopdracht voor werken zich schriftelijk moet verbinden om zijn werknemers minstens het loon te betalen dat is vastgesteld in de geldende collectieve arbeidsovereenkomst en deze verplichting ook moet opleggen aan zijn buitenlandse onderaannemers die werknemers detacheren in die lidstaat, waarbij niet-nakoming van die verbintenis aanleiding geeft tot een contractuele boete. Het Hof overwoog dat hoewel een lidstaat krachtens richtlijn 96/71¹⁹ betreffende de terbeschikkingstelling van werknemers met het oog op het verrichten van diensten, aan in andere lidstaten gevestigde ondernemingen een minimumloon kan opleggen bij een transnationale dienstverrichting, hij niet bevoegd is om aan die ondernemingen een loonpeil op te leggen dat is vastgesteld in een collectieve arbeidsovereenkomst die, zelfs als dat hoger is dan het loonpeil dat krachtens de wettelijke regeling toepasselijk is, van toepassing is op de plaats van uitvoering van de betrokken diensten en die niet algemeen verbindend is verklaard, door de aanbestedende dienst bij een maatregel van wetgevende aard voor te schrijven, overheidsopdrachten voor werken alleen te gunnen aan ondernemingen die zich bij de inschrijving schriftelijk verbinden om hun werknemers bij de uitvoering van het werk minstens het loon te betalen dat is vastgesteld in deze collectieve arbeidsovereenkomst. Een dergelijke regeling vormt een belemmering van de vrijheid van dienstverrichting waarin artikel 49 EG voorziet, doordat zij dienstverrichters die zijn gevestigd in een andere lidstaat, waar de minimumlonen lager zijn, een bijkomende economische last kan opleggen die het verrichten van hun diensten in de ontvangende lidstaat kan beletten, belemmeren of minder aantrekkelijk maken.

De laatste is de zaak *Commissie/Luxemburg* (arrest van 19 juni 2008, C-319/06), waarin het Hof overwoog dat artikel 3, lid 10, eerste streepje, van richtlijn 96/71 betreffende de terbeschikkingstelling van werknemers met het oog op het verrichten van diensten een afwijking vormt van het beginsel dat de aangelegenheden waarvoor de lidstaat van ontvangst zijn wetgeving mag opleggen aan ondernemingen die werknemers op zijn grondgebied ter beschikking stellen, limitatief zijn opgesomd in artikel 3, lid 1, eerste streepje, van deze richtlijn. De door dit artikel aan de gastlidstaat verleende mogelijkheid om die ondernemingen op niet-discriminerende wijze arbeidsvoorwaarden en omstandigheden op te leggen met betrekking tot andere aangelegenheden dan die bedoeld in artikel 3, lid 1, eerste alinea, van de richtlijn, mits deze voorschriften de openbare orde raken, vormt een uitzondering op het bij deze richtlijn ingevoerde stelsel en een afwijking van het fundamentele beginsel van het vrij verrichten van diensten, zodat het eng moet worden uitgelegd. Het Hof stelde dan ook vast dat een lidstaat de verplichtingen niet nakomt die op hem rusten krachtens artikel 3, lid 10, eerste streepje, van de richtlijn, wanneer hij als dwingende bepalingen van nationale openbare orde kwalificeert de voorschriften van met name algemeen verbindend

¹⁸ Dit staat bekend als het „NGR”, en bestaat uit de kaderrichtlijn en vier bijzondere richtlijnen, waaronder de machtigingsrichtlijn, die worden aangevuld door richtlijn 2002/77.

¹⁹ Richtlijn 96/71/EG van het Europees Parlement en de Raad van 16 december 1996 betreffende de terbeschikkingstelling van werknemers met het oog op het verrichten van diensten (PB L 18, blz. 1).

verklaarde collectieve arbeidsovereenkomsten, alsmede de bepalingen tot omzetting in nationaal recht van richtlijn 96/71 die de betrokken ondernemingen enerzijds gelasten de nationale wetgeving inzake deeltijdarbeid en tijdelijke arbeidscontracten na te leven, en hen er anderzijds toe verplichten enkel personeel ter beschikking te stellen dat met de onderneming is verbonden op basis van een schriftelijke arbeidsovereenkomst of een gelijkwaardig document overeenkomstig richtlijn 91/533²⁰. Het Hof stelde ook vast dat een lidstaat die ondernemingen die niet op hun nationaal grondgebied zijn gevestigd, maar er werknemers ter beschikking stellen, verplicht om vóór het begin van de terbeschikkingstelling de documenten die noodzakelijk zijn voor het toezicht op de naleving van de krachtens de nationale wetgeving op hen rustende verplichtingen, bij een op het nationale grondgebied woonachtige ad-hocgevolmachtigde neer te leggen, waar ze gedurende een onbepaalde periode na de beëindiging van de dienstverrichting bewaard moeten blijven, en die in een nationale regeling houdende vaststelling van een procedure van voorafgaande kennisgeving in geval van terbeschikkingstelling van werknemers de voorwaarden betreffende de toegang tot de essentiële gegevens die noodzakelijk zijn voor het toezicht door de bevoegde nationale autoriteiten, vaststelt op een wijze die onvoldoende duidelijk is om de rechtszekerheid te waarborgen van ondernemingen die werknemers op het grondgebied van deze lidstaat ter beschikking wensen te stellen, de verplichtingen niet nakomt die op hem rusten krachtens artikel 49 EG.

Op het gebied van de vrijheid van vestiging en de vrijheid van dienstverrichting was er ook de zaak *ASM Brescia* (arrest van 17 juli 2008, C-347/06), betreffende de Italiaanse regeling die is vastgesteld om het mogelijk te maken concessies voor aardgasdistributie die zonder aanbestedingsprocedure zijn verleend, na afloop van een overgangsperiode vervroegd te beëindigen, zoals bepaald in richtlijn 2003/55 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor aardgas en houdende intrekking van richtlijn 98/30²¹. De prejudiciële vragen aan het Hof betroffen meer bepaald de verenigbaarheid van de verlenging van deze overgangsperiode onder bepaalde voorwaarden met de richtlijn en de artikelen 43 EG, 49 EG en 86, lid 1, EG. Het Hof verklaarde voor recht dat noch richtlijn 2003/55, noch de artikelen 43 EG, 49 EG en 86, lid 1, EG, zich tegen een dergelijke regeling verzetten, voor zover, wat de verenigbaarheid met die artikelen van het EG-Verdrag betreft, een dergelijke verlenging noodzakelijk kan worden geacht om de medecontractanten in staat te stellen hun contractuele betrekkingen in aanvaardbare omstandigheden af te wikkelen, zowel vanuit het oogpunt van de eisen van de openbare dienst, als in economisch opzicht. Wat dit laatste punt betreft, overwoog het Hof dat hoewel de Italiaanse regeling leidt tot een ongelijke behandeling, die een indirecte discriminatie op grond van nationaliteit oplevert, deze ongelijke behandeling evenwel gerechtvaardigd kan worden door de noodzaak het rechtszekerheidsbeginsel in acht te nemen, welk beginsel onder meer verlangt dat de gevolgen van rechtsregels duidelijk, nauwkeurig en voorzienbaar zijn. Volgens het Hof levert het rechtszekerheidsbeginsel niet alleen grond op, maar vereist het ook, dat aan de beëindiging van een dergelijke concessie een overgangsperiode wordt verbonden, zodat

²⁰ Richtlijn 91/533/EEG van de Raad van 14 oktober 1991 betreffende de verplichting van de werkgever de werknemer te informeren over de voorwaarden die op zijn arbeidsovereenkomst of -verhouding van toepassing zijn (PB L 288, blz. 32).

²¹ Richtlijn 2003/55/EG van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2003 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor aardgas en houdende intrekking van richtlijn 98/30/EG (PB L 176, blz. 57).

de medecontractanten hun contractuele betrekkingen in aanvaardbare omstandigheden kunnen afwikkelen, zowel vanuit het oogpunt van de eisen van de openbare dienst als in economisch opzicht.

Aangaande het vrije verkeer van kapitaal moet worden gewezen op de zaak *Arens-Sikken* (arrest van 11 september 2008, C-43/07), inzake een regeling betreffende de berekening van het recht van successie en het recht van overgang, verschuldigd over een in een lidstaat gelegen onroerende zaak, waarin, bij de berekening van deze rechten, niet wordt toegestaan dat de overbedelingsschulden ten gevolge van een testamentaire ouderlijke boedelverdeling in aftrek worden gebracht wanneer de erflater op het tijdstip van zijn overlijden niet woonde in deze staat maar in een andere lidstaat. Het Hof was van oordeel dat de Verdragsbepalingen betreffende het vrije verkeer van kapitaal zich tegen een dergelijke regeling verzetten voor zover deze regeling een progressief heffingstarief toepast en aangezien de niet-inaanmerkingneming van deze schulden in combinatie met dat progressieve tarief tot een zwaardere belastingdruk zou kunnen leiden voor de erfgenamen die een dergelijke aftrekbaarheid niet kunnen doen gelden. Het Hof verwierp daarmee het argument dat het verschil in behandeling betrekking heeft op situaties die niet objectief vergelijkbaar zijn, daar de betrokken regeling, behalve voor de aftrek van deze schulden, de successie van ingezetenen en niet-ingezetenen met betrekking tot de successiebelasting identiek behandelt. Het Hof verduidelijkte ook dat bij gebreke van een verdrag tot voorkoming van dubbele belastingheffing, de lidstaat waarin de onroerende zaak is gelegen, zich ter rechtvaardiging van een uit zijn regeling voortvloeiende beperking van het vrije kapitaalverkeer niet kan beroepen op het bestaan van een mogelijkheid, buiten zijn toedoen, dat een belastingkrediet wordt verleend door de lidstaat waarin de erflater op het tijdstip van zijn overlijden woonde, waardoor het nadeel dat wordt geleden door de erfgenamen van die erflater omdat de lidstaat waarin die onroerende zaak is gelegen, bij de berekening van het recht van overgang geen rekening houdt met de overbedelingsschulden ten gevolge van een testamentaire ouderlijke boedelverdeling, geheel of gedeeltelijk zou kunnen worden gecompenseerd.

Aandacht verdient ook de zaak *Truck Center* (arrest van 22 december 2008, C-282/07), waarin het Hof antwoordde op een verzoek om uitlegging van de Verdragsbepalingen betreffende het vrije verkeer van kapitaal in verband met de Belgische wetgeving inzake vennootschapsbelasting. Krachtens die wetgeving wordt bronbelasting (de zogenoemde roerende voorheffing) ingehouden op de rente die door een vennootschap met zetel in deze lidstaat wordt betaald aan een vennootschap met zetel in een andere lidstaat, terwijl een vrijstelling van deze inhouding geldt voor de rente die wordt betaald aan een in eerstgenoemde lidstaat gevestigde vennootschap. Het Hof verklaarde voor recht dat de Verdragsbepalingen betreffende de vrijheid van vestiging en het vrije verkeer van kapitaal niet aan een dergelijke belastingregeling in de weg staan. Het Hof herinnerde er eerst aan dat de situatie van ingezetenen en die van niet-ingezetenen ter zake van directe belastingen in de regel niet vergelijkbaar is, en stelde vast dat de aan de orde zijnde verschillende behandeling, bestaande in de toepassing van verschillende heffingstechnieken naargelang de vennootschappen in kwestie in België dan wel in een andere lidstaat gevestigd zijn, situaties betreft die niet objectief vergelijkbaar zijn. Volgens het Hof zijn de positie van de Belgische Staat, de vormen van de heffing op de rente, die op verschillende rechtsgrondslagen zijn gebaseerd, en de situaties waarin de renteontvangende vennootschappen zich bevinden met betrekking tot de inning van de belasting immers verschillend naargelang de renteontvangende vennootschappen al dan niet ingezetenen zijn. Het Hof overwoog ook dat de verschillende behandeling waarin de

belastingregeling in kwestie voorziet, niet noodzakelijkerwijs leidt tot een voordeel voor de ingezeten renteontvangende vennootschappen, aangezien, enerzijds deze vennootschappen voorafbetalingen op de vennootschapsbelasting moeten verrichten, en, anderzijds, het tarief van de roerende voorheffing die wordt geïnd op aan een niet-ingezeten vennootschap betaalde rente, duidelijk lager is dan het tarief van de vennootschapsbelasting dat wordt toegepast op de inkomsten van de ingezeten vennootschappen die rente verkrijgen. In die omstandigheden vormt het aldus gecreëerde verschil in behandeling geen beperking van de vrijheid van vestiging of het vrije verkeer van kapitaal.

Wat het vrije verkeer van werknemers betreft, deed het Hof uitspraak over de erkenning van diploma's die zijn verkregen na opleidingen in het kader van „homologatieovereenkomsten”.

In de zaak *Commissie/Griekenland* (arrest van 23 oktober 2008, C-274/05) verweet de Commissie de Helleense Republiek dat zij niet de diploma's erkende die door de bevoegde autoriteiten van andere lidstaten zijn afgegeven na opleidingen die zijn verzorgd in het kader van een overeenkomst krachtens welke een door een particuliere instantie in Griekenland verzorgde opleiding door die autoriteiten wordt gehomologeerd en dat zij aan de Raad voor de erkenning van de professionele gelijkwaardigheid van hogeronderwijsinstellingen de bevoegdheid had verleend om na te gaan of is voldaan aan de voorwaarden voor de afgifte en om de aard te verifiëren van de onderwijsinstelling waar de houder van het diploma zijn opleiding heeft gevolgd. Gelet op de bepalingen van richtlijn 89/48²², zoals gewijzigd bij richtlijn 2001/19²³, besliste het Hof in de eerste plaats dat uit artikel 1, sub a, eerste alinea, van de richtlijn volgt dat de uitdrukking „overwegend in de Gemeenschap” zowel de opleiding omvat die volledig werd gevolgd in de lidstaat die de betrokken opleidingstitel heeft afgegeven, als die welke geheel of gedeeltelijk in een andere lidstaat werd gevolgd. In de tweede plaats was het Hof van oordeel dat hoewel de methode van erkenning van hogeronderwijsdiploma's waarin de richtlijn voorziet, niet leidt tot een automatische en onvoorwaardelijke erkenning van de diploma's en van de betrokken beroepskwalificaties, met name wat betreft de in artikel 4 van de richtlijn geboden mogelijkheid dat de lidstaten compenserende maatregelen opleggen, de keuze van het soort compenserende maatregelen aan de aanvrager van de erkenning van het diploma staat, niet alleen wat betreft beroepen waarvoor kennis van het nationale recht nodig is, maar ook voor alle andere beroepen waarvoor verschillende specifieke bepalingen gelden. In de derde plaats overwoog het Hof dat het volgens artikel 8, lid 1, van de richtlijn enkel een aangelegenheid is van de autoriteiten welke diploma's afgeven, om in het licht van de in het kader van hun beroepsopleidingsstelsel toepasselijke normen na te gaan of aan de voorwaarden voor afgifte daarvan is voldaan en wat de aard is van de instelling waar de houder van het diploma zijn opleiding heeft gevolgd. De ontvangende lidstaat kan niet de grondslag onderzoeken waarop de diploma's

²² Richtlijn 89/48/EEG van de Raad van 21 december 1988 betreffende een algemeen stelsel van erkenning van hogeronderwijsdiploma's waarmee beroepsopleidingen van ten minste drie jaar worden afgesloten (PB L 19, blz. 16).

²³ Richtlijn 2001/19/EG van het Europees Parlement en de Raad van 14 mei 2001 tot wijziging van de richtlijnen 89/48/EEG en 92/51/EEG van de Raad betreffende het algemeen stelsel van erkenning van beroepskwalificaties en de richtlijnen 77/452/EEG, 77/453/EEG, 78/686/EEG, 78/687/EEG, 78/1026/EEG, 78/1027/EEG, 80/154/EEG, 80/155/EEG, 85/384/EEG, 85/432/EEG, 85/433/EEG en 93/16/EEG van de Raad betreffende de beroepen van verantwoordelijk algemeen ziekenverpleger (verpleegkundige), beoefenaar der tandheelkunde, dierenarts, verloskundige, architect, apotheker en arts (PB L 206, blz. 1).

zijn afgegeven. Ten slotte verklaarde het Hof dat de gastlidstaat krachtens artikel 3 van de richtlijn moet toestaan dat in de publieke sector herindeling in een hogere rang plaatsvindt van personen die zijn aangesteld op een lager niveau dan dat waarop zij aanspraak hadden kunnen maken indien hun diploma's door de bevoegde autoriteit zouden zijn erkend.

Overigens heeft het Hof zijn rechtspraak inzake de sociale zekerheid van migrerende werknemers verder uitgewerkt in twee zaken betreffende de uitlegging van verordening nr. 1408/71²⁴. De zaak *Regering van de Franse Gemeenschap en Waalse regering* (arrest van 1 april 2008, C-212/06) betrof de zorgverzekering, door de Vlaamse regering ingesteld in het Nederlandse taalgebied of het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad van het Koninkrijk België. De zorgverzekering geeft onder bepaalde voorwaarden en ten belope van een maximumbedrag recht op tenlasteneming van bepaalde kosten door een zorgkas. Aansluiting bij die verzekering was slechts mogelijk voor personen die in de twee genoemde gebieden wonen en voor personen die in die taalgebieden werken en in een andere lidstaat dan België wonen. Personen die in het Nederlandse taalgebied of in het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad werken maar op een ander deel van het nationale grondgebied wonen, waren dus van de verzekering uitgesloten. Nadat het Hof had bevestigd dat uitkeringen betaald op grond van een stelsel zoals de zorgverzekering binnen de materiële werkingssfeer van verordening nr. 1408/71 vallen, herinnerde het eraan dat de artikelen 39 EG en 43 EG in de weg staan aan elke nationale maatregel die, zelfs wanneer hij zonder discriminatie op grond van nationaliteit van toepassing is, het gebruik van de in het Verdrag gewaarborgde fundamentele vrijheden door gemeenschapsburgers kan belemmeren of minder aantrekkelijk kan maken. Bijgevolg moeten de artikelen 39 EG en 43 EG aldus worden uitgelegd dat zij in de weg staan aan een regeling van een gefedereerde eenheid van een lidstaat, zoals een zorgverzekering die de aansluiting bij een socialezekerheidsstelsel en de uitkeringen waarin dat stelsel voorziet, beperkt tot personen die hetzij wonen op het grondgebied waarbinnen die gefedereerde eenheid bevoegd is, hetzij een beroepsactiviteit uitoefenen op dat grondgebied maar in een andere lidstaat wonen, voor zover door die beperking staatsburgers van andere lidstaten of eigen staatsburgers die gebruik hebben gemaakt van hun recht van vrij verkeer binnen de Europese Gemeenschap, minder gunstig worden behandeld.

Volgens artikel 13, lid 2, sub a, van verordening nr. 1408/71, zoals gewijzigd bij verordening nr. 647/2005²⁵ is op degene die op het grondgebied van een lidstaat werkzaamheden in loondienst uitoefent, de wetgeving van die staat van toepassing zelfs indien hij op het grondgebied van een andere lidstaat woont. In de zaak *Bosmann* (arrest van 20 mei 2008, C-352/06) onderzocht het Hof de situatie van een werknemer wiens gezinsbijslag hem door zijn woonstaat was ontnomen omdat hij in een andere lidstaat was gaan werken. Het Hof beklemtoonde dat artikel 13, lid 2, sub a, moet worden uitgelegd tegen de achtergrond van artikel 42 EG, dat ertoe strekt het vrije verkeer van werknemers te vergemakkelijken en met

²⁴ Verordening (EEG) nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 betreffende de toepassing van de socialezekerheidsregelingen op loontrekkenden en hun gezinnen, die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen (PB L 149, blz. 2).

²⁵ Verordening (EG) nr. 647/2005 van het Europees Parlement en de Raad van 13 april 2005 tot wijziging van verordening (EEG) nr. 1408/71 van de Raad betreffende de toepassing van de socialezekerheidsregelingen op werknemers en zelfstandigen, alsmede op hun gezinsleden, die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen, en van verordening (EEG) nr. 574/72 van de Raad tot vaststelling van de wijze van toepassing van verordening (EEG) nr. 1408/71 (PB L 117, blz. 1).

name inhoudt dat migrerende werknemers geen rechten op socialezekerheidsuitkeringen mogen verliezen of het bedrag ervan verminderd mogen zien doordat zij het hun door het Verdrag toegekende recht van vrij verkeer hebben uitgeoefend. Het Hof leidde daaruit af dat de woonstaat niet de bevoegdheid kan worden ontzegd kinderbijslag toe te kennen aan degenen die op zijn grondgebied wonen, en dat die bepaling van de verordening zich er niet tegen verzet dat een migrerende werknemer, op wie de socialezekerheidsregeling van de lidstaat van tewerkstelling van toepassing is, krachtens een nationale wettelijke regeling van de lidstaat van de woonplaats in deze laatste staat gezinsbijslag ontvangt. Het staat aan de nationale rechter te bepalen of de omstandigheden van het geval relevant zijn voor de beoordeling of de werknemer voldoet aan de voorwaarden voor toekenning van een dergelijke gezinsbijslag krachtens de wettelijke regeling van de lidstaat in kwestie.

Vervoer

Op het gebied van het vervoer verdienen vier zaken een bijzondere vermelding.

Aangaande het wegvervoer heeft het Hof met betrekking tot bestuurders aan wie de erkenning was geweigerd van een rijbewijs dat zij in de Tsjechische Republiek hadden verkregen nadat hun Duitse rijbewijs administratief was ingetrokken wegens drugs of alcoholgebruik, in de gevoegde zaken *Wiedemann en Funk* (arrest van 28 mei 2008, C-329/06 en C-343/06) beslist dat richtlijn 91/439 betreffende het rijbewijs²⁶ aldus moet worden uitgelegd dat zij zich ertegen verzet dat een lidstaat weigert om op zijn grondgebied de geldigheid van een rijbewijs te erkennen dat later is afgegeven door een andere lidstaat, zolang de houder ervan niet voldoet aan de in deze eerste lidstaat gestelde eisen voor de afgifte van een nieuw rijbewijs na de intrekking van een vorig rijbewijs, waaronder een onderzoek van zijn rijgeschiktheid, waaruit blijkt dat de redenen voor de intrekking niet langer bestaan. Deze richtlijn verzet zich er echter niet tegen dat een lidstaat weigert op zijn grondgebied de rijbevoegdheid te erkennen die voortvloeit uit een later door een andere lidstaat afgegeven rijbewijs, wanneer op basis van de vermeldingen op het rijbewijs of van andere onbetwistbare inlichtingen afkomstig van de afgiftestaat, vaststaat dat ten tijde van de afgifte van dit rijbewijs de houder ervan, wiens vorig rijbewijs op het grondgebied van de eerste lidstaat is ingetrokken, niet zijn gewone verblijfplaats op het grondgebied van de afgiftestaat had. Voorts verzet de richtlijn zich ertegen dat een lidstaat de rijbevoegdheid die voortvloeit uit een door een andere lidstaat afgegeven rijbewijs voorlopig schorst terwijl deze laatste staat de modaliteiten van afgifte van dit rijbewijs onderzoekt.

Aangaande het luchtvervoer heeft het Hof in het kader van een geding tussen een passagier en een luchtvaartmaatschappij die weigerde hem een compensatie te betalen na de annulering van een vlucht vanaf Manilla (Filipijnen) in de zaak *Emirates Airlines* (arrest van 10 juli 2008, C-173/07) beslist dat een reis heen en retour niet kan worden beschouwd als één en dezelfde „vlucht” in de zin van verordening nr. 261/2004 tot vaststelling van gemeenschap-

²⁶ Richtlijn 91/439/EEG van de Raad van 29 juli 1991 betreffende het rijbewijs (PB L 237, blz. 1), zoals gewijzigd bij verordening (EG) nr. 1882/2003 van het Europees Parlement en de Raad van 29 september 2003 (PB L 284, blz. 1).

pelijke regels inzake compensatie en bijstand aan luchtreizigers²⁷. Bijgevolg moet artikel 3, lid 1, sub a, van die verordening, naar luid waarvan de verordening van toepassing is op passagiers die vertrekken vanaf een luchthaven die gelegen is op het grondgebied van een lidstaat waarop het Verdrag van toepassing is, aldus worden uitgelegd, dat het niet van toepassing is op de situatie van een reis heen en retour waarbij de passagiers die eerst zijn vertrokken vanaf een luchthaven op het grondgebied van een lidstaat waarop het Verdrag van toepassing is, naar deze luchthaven terugkeren met een vlucht vanaf een luchthaven in een derde land. Dat de heen- en de retourvlucht het voorwerp uitmaken van één enkele boeking, is niet van belang voor de uitlegging van deze bepaling.

Nog in verband met luchtvervoer moest het Hof in de zaak *Wallentin-Hermann* (arrest van 22 december 2008, C-549/07) artikel 5, lid 3, van verordening nr. 261/2004 uitleggen, dat betrekking heeft op de compensatie van passagiers bij annulering van hun vlucht en het begrip „uitzonderlijke omstandigheden”. Het Hof verklaarde voor recht dat een technisch probleem bij een luchtvaartuig dat annulering van een vlucht tot gevolg heeft, niet valt onder het begrip „buitengewone omstandigheden” in de zin van deze bepaling, behoudens indien dit probleem voortvloeit uit gebeurtenissen die wegens hun aard of hun oorsprong niet inherent zijn aan de normale uitoefening van de activiteit van de betrokken luchtvaartmaatschappij, en waarop deze geen daadwerkelijke invloed kan uitoefenen. Hoewel een technisch probleem bij een luchtvaartuig kan worden beschouwd als een onverwacht vliegveiligheidsprobleem dat gevolgen kan hebben voor de vluchttuitvoering, kan die omstandigheid niet als uitzonderlijk worden aangemerkt, en een technisch probleem dat werd veroorzaakt door onvolkomenheden bij het onderhoud van een toestel moet worden beschouwd als inherent aan de normale uitoefening van de activiteit van een luchtvaartmaatschappij. Het Verdrag van Montreal is niet beslissend voor de uitlegging van dat begrip. Het Hof voegde daaraan toe dat de frequentie van bij een luchtvaartmaatschappij vastgestelde technische problemen op zich geen element vormt op grond waarvan kan worden vastgesteld of al dan niet sprake is van „buitengewone omstandigheden” in de zin van artikel 5, lid 3, van verordening nr. 261/2004. Dat een luchtvaartmaatschappij aan de voorgeschreven minimumvereisten inzake het onderhoud van een luchtvaartuig heeft voldaan volstaat volgens het Hof ten slotte op zich niet als bewijs dat deze vervoerder „alle redelijke maatregelen” in de zin van dat artikel heeft getroffen en, derhalve, om de vervoerder te ontslaan van zijn verplichting om compensatie te betalen ingevolge de artikelen 5, lid 1, sub c, en 7, lid 1, van deze verordening. Aangezien niet alle buitengewone omstandigheden aanleiding geven tot vrijstelling, maar enkel die welke ondanks het treffen van alle redelijke maatregelen niet voorkomen hadden kunnen worden, moet degene die zich op dergelijke omstandigheden wil beroepen aantonen dat de genoemde omstandigheden niet voorkomen hadden kunnen worden door het treffen van aan de situatie aangepaste maatregelen, behoudens indien hij uit het oogpunt van de mogelijkheden van zijn onderneming onaanvaardbare offers had gebracht.

Aangaande het zeevervoer heeft het Hof in de zaak *The International Association of Independent Tanker Owners e.a.* (arrest van 3 juni 2008, C-308/06) erop gewezen dat artikel 4

²⁷ Verordening (EG) nr. 261/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 11 februari 2004 tot vaststelling van gemeenschappelijke regels inzake compensatie en bijstand aan luchtreizigers bij instapweigering en annulering of langdurige vertraging van vluchten en tot intrekking van verordening (EEG) nr. 295/91 (PB L 46, blz. 1).

van richtlijn 2005/35 inzake verontreiniging vanaf schepen²⁸, gelezen in samenhang met artikel 8 daarvan, dat de lidstaten verplicht om het lozen van verontreinigende stoffen vanaf schepen strafbaar te stellen indien het „met opzet, uit roekeloosheid of door ernstige nalatigheid” gebeurt, zonder deze begrippen te omschrijven, geen afbreuk doet aan het algemene rechtszekerheidsbeginsel voor zover de lidstaten daarbij worden verplicht het lozen van verontreinigende stoffen vanaf schepen dat met opzet, uit roekeloosheid of door „ernstige nalatigheid” gebeurt, strafbaar te stellen. Deze verschillende begrippen, met name het begrip „ernstige nalatigheid”, komen immers overeen met aansprakelijkheidscriteria die bedoeld zijn om te worden toegepast op een onbepaald aantal situaties die niet vooraf zijn te voorzien, en niet op nauwkeurige gedragingen die in een normatieve handeling, van gemeenschapsrecht dan wel van nationaal recht, kunnen worden gespecificeerd. Overigens zijn deze begrippen volledig opgenomen in de respectieve rechtsstelsels van de lidstaten en worden zij daarin gebruikt. Het begrip „ernstige nalatigheid” in de zin van artikel 4 moet aldus worden opgevat dat dit een onopzettelijk handelen of nalaten impliceert waardoor de aansprakelijke persoon een gekwalificeerde schending begaat van zijn zorgvuldigheidsplicht die hij in acht had moeten en had kunnen nemen rekening gehouden met zijn hoedanigheid, zijn kennis, zijn vaardigheden en met zijn individuele situatie. Ten slotte moet richtlijn 2005/35 overeenkomstig artikel 249 EG door de lidstaten worden omgezet in hun respectieve rechtsorden. De definitie van de in artikel 4 van deze richtlijn bedoelde inbreuken en de sancties daarop, vloeien dus voort uit de door de lidstaten vastgestelde voorschriften.

Mededingingsregels

Vier arresten aangaande de mededingingsregels voor ondernemingen verdienen een bijzondere vermelding.

Met betrekking tot de begrippen onderneming en economische activiteit besliste het Hof in de zaak *MOTOE* (arrest van 1 juli 2008, C-49/07) dat een rechtspersoon wiens activiteiten bestaan in de organisatie van sportwedstrijden en in dat kader sponsor-, reclame- en verzekeringsovereenkomsten te sluiten teneinde deze wedstrijden commercieel te exploiteren, welke activiteiten voor die entiteit een bron van inkomsten vormen, als onderneming in de zin van het mededingingsrecht van de Gemeenschap moet worden gekwalificeerd. Aan die kwalificatie wordt niet afgedaan door het feit dat die entiteit geen winstoogmerk heeft, noch door het feit dat zij bevoegd is om gunstig advies te verlenen over vergunningaanvragen die met het oog op de organisatie van de wedstrijden bij de overheid worden ingediend, daar haar betrokkenheid bij het besluitvormingsproces van de overheid moet worden onderscheiden van de economische activiteiten die zij uitoefent, zoals de organisatie en de commerciële exploitatie van wedstrijden. Het Hof herinnerde er ook aan dat de omstandigheid dat een economische activiteit met sport te maken heeft, niet in de weg staat aan toepassing van de regels van het Verdrag. In het arrest verklaarde het Hof ten slotte voor recht dat de artikelen 82 EG en 86 EG zich verzetten tegen een nationale regeling die een rechtspersoon die motorwedstrijden organiseert en in dat kader sponsor-, reclame- en verzekeringsovereenkomsten sluit, de bevoegdheid verleent een gunstig

²⁸ Richtlijn 2005/35/EG van het Europees Parlement en de Raad van 7 september 2005 inzake verontreiniging vanaf schepen en invoering van sancties voor inbreuken (PB L 255, blz. 11).

advies uit te brengen over vergunningaanvragen die worden ingediend met het oog op de organisatie van dergelijke wedstrijden, zonder dat de uitoefening van deze bevoegdheid beperkt, gebonden en aan controle onderworpen is.

In de zaak *CEPSA* (arrest van 11 september 2008, C-279/06) behandelde het Hof de voorwaarden voor de vrijstelling van exclusieveafnameovereenkomsten voor aardolieproducten (zie reeds het arrest van 14 december 2006, *Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio*, C-217/05, Jurispr. blz. I-11987). Een dergelijke overeenkomst kan binnen de werkingssfeer van artikel 81, lid 1, EG vallen wanneer de tankstationhouder in niet onaanzienlijke mate aan de verkoop van deze waren aan derden verbonden geldelijke en commerciële risico's draagt en deze overeenkomst bedingen bevat die een nadelige invloed kunnen hebben op de mededinging. Indien de tankstationhouder dergelijke risico's niet draagt, kunnen enkel de verplichtingen die aan de tankstationhouder worden opgelegd in het kader van de diensten die deze als tussenpersoon ten behoeve van de principaal verricht, zoals exclusiviteits- en niet-concurrentiebedingen, binnen de werkingssfeer van artikel 81, lid 1, EG vallen. Met betrekking tot de voorwaarden voor vrijstelling overwoog het Hof dat een dergelijke overeenkomst onder een groepsvrijstelling zoals bedoeld in verordening nr. 1984/83²⁹ kan vallen indien zij de maximumduur van tien jaar in acht neemt en de leverancier de tankstationhouder in ruil voor de exclusiviteit aanzienlijke economische voordelen toekent die bijdragen tot een verbetering van de distributie, de inrichting of de modernisering van het tankstation vergemakkelijken en de distributiekosten verlagen. Het Hof verduidelijkte ook de regels die gelden voor overeenkomsten die zijn gesloten tijdens de geldingsduur van verordening nr. 1984/83 en die ook na de intrekking van die verordening worden uitgevoerd. Wat de onder verordening nr. 2790/1999³⁰ vallende overeenkomsten betreft, besliste het Hof dat nu de in artikel 2 voorziene vrijstelling niet van toepassing was op verticale overeenkomsten die tot doel hadden de mogelijkheden van de afnemer tot het vaststellen van zijn verkoopprijs te beperken, het aan de verwijzende rechter staat om te onderzoeken of sprake was van een reële mogelijkheid voor de wederverkoper om deze verkoopprijs te verlagen. Ten slotte verklaarde het Hof voor recht dat de nietigheid van rechtswege waarin artikel 81, lid 2, EG voorziet, de overeenkomst slechts in haar geheel treft indien de bedingen die onverenigbaar zijn met lid 1 van dat artikel niet van de overeenkomst zelf kunnen worden losgekoppeld. In het omgekeerde geval worden de gevolgen van de nietigheid voor alle andere onderdelen van de overeenkomst niet door het gemeenschapsrecht bepaald.

Inzake misbruik van machtspositie moet worden gewezen op het arrest *Sot. Lélos kai Sia* (arrest van 16 september 2008, C-468/06–C-478/06), dat een vervolg is op de zaak *Syfait e.a.* (arrest van 31 mei 2005, C-53/03). Het Hof besliste dat de weigering van een farmaceutische onderneming met een machtspositie op de markt voor bepaalde geneesmiddelen, om de „normale” bestellingen van groothandelaren uit te voeren teneinde deze te beletten die geneesmiddelen te exporteren naar andere lidstaten, misbruik van deze machtspositie

²⁹ Verordening (EEG) nr. 1984/83 van de Commissie van 22 juni 1983 betreffende de toepassing van artikel 85, lid 3, van het Verdrag op groepen exclusieve-afnameovereenkomsten (PB L 173, blz. 5), zoals gewijzigd bij verordening (EG) nr. 1582/97 van de Commissie van 30 juli 1997 (PB L 214, blz. 27).

³⁰ Verordening (EG) nr. 2790/1999 van de Commissie van 22 december 1999 betreffende de toepassing van artikel 81, lid 3, van het Verdrag op groepen verticale overeenkomsten en onderling afgestemde feitelijke gedragingen (PB L 336, blz. 21).

vormt. Het kwam tot die slotsom na te hebben onderzocht of er in de sector van de farmaceutische producten bijzondere omstandigheden zijn op grond waarvan de weigering geen misbruik oplevert. Het overwoog allereerst dat een farmaceutische onderneming met een machtspositie niet kan aanvoeren dat de parallelexport van geneesmiddelen van een lidstaat waar de prijzen laag zijn, naar andere lidstaten waar de prijzen hoger zijn, voor de eindverbruiker slechts een miniem voordeel oplevert. Die export biedt namelijk een alternatieve bevoorradingsbron, hetgeen noodzakelijkerwijs bepaalde voordelen oplevert voor de eindverbruiker. Het Hof overwoog vervolgens dat regulering van de geneesmiddelenprijzen door de overheid evenmin uitsluit dat de weigering een misbruik oplevert. Het herinnerde er echter aan dat een onderneming met een machtspositie maatregelen moet kunnen nemen die redelijk zijn en evenredig aan de noodzaak om haar eigen commerciële belangen te verdedigen. Teneinde te beoordelen of de weigering van een farmaceutische onderneming met een machtspositie om te leveren aan groothandelaren die zich met parallelexport bezighouden, een maatregel is die redelijk is en in de juiste verhouding staat tot de bedreiging die deze export voor haar rechtmatige commerciële belangen vormt, moet dus worden uitgemaakt of de door deze groothandelaren geplaatste bestellingen ongewoon zijn gelet op de vroegere commerciële relaties tussen de onderneming en de betrokken groothandelaren en op de omvang van de bestellingen uit het oogpunt van de behoeften van de markt van de betrokken lidstaat. Het staat aan de verwijzende rechter om te bepalen of die bestellingen, gelet op die twee criteria, normaal zijn.

Ten slotte moet de aandacht worden gevestigd op het arrest *Bertelsmann en Sony Corporation of America/Impala* (arrest van 10 juli 2008, C-413/06 P), waarbij het Hof het arrest van het Gerecht van eerste aanleg in de zaak *Impala/Commissie* (arrest van 13 juli 2006, T-464/04, Jurispr. blz. II-2289) heeft vernietigd, en waarin het talrijke preciseringen heeft verstrekt met betrekking tot de bewijsvereisten en de omvang van het rechterlijk toezicht op concentraties. In de eerste plaats was het Hof van oordeel dat er geen algemeen vermoeden bestaat dat een aangemelde concentratie verenigbaar is met de gemeenschappelijke markt, en dat geen andere bewijsvereisten gelden voor beschikkingen waarbij een concentratie wordt goedgekeurd dan voor beschikkingen waarbij deze wordt verboden. In de tweede plaats herinnerde het Hof eraan dat de Commissie in haar beschikking kan afwijken van de voorlopige conclusies in de mededeling van punten van bezwaar. Hoewel het Gerecht kan onderzoeken of de aan de beschikking ten grondslag liggende feiten in het licht van de mededeling van punten van bezwaar juist, volledig en betrouwbaar waren, mag het de conclusies in deze mededeling niet als vaststaand aanmerken. In de derde plaats verduidelijkte het Hof dat de aanmeldende ondernemingen niet kan worden verweten dat zij bepaalde gegevens pas in hun verweer tegen de mededeling van de punten van bezwaar naar voren brengen, en dat voor dergelijke gegevens geen strengere bewijsvereisten kunnen gelden dan voor de argumenten van derden of voor andere elementen die de aanmeldende ondernemingen hebben verstrekt. Verder was het Hof van oordeel dat wanneer de Commissie in haar beschikking het verweer tegen de mededeling van punten van bezwaar onderzoekt, zij haar voorlopige conclusies in deze mededeling mag heroverwegen zonder om inlichtingen te verzoeken of een aanvullend marktonderzoek te verrichten. In de vierde plaats verduidelijkte het Hof de juridische criteria die van toepassing zijn op een uit een stilzwijgende coördinatie voortvloeiende collectieve machtspositie. Het besliste dat die criteria, waaronder de transparantie van de relevante markt, niet op zich en in abstracto mogen worden beoordeeld, maar in het licht van een hypothetische stilzwijgende coördi-

natie. Ten slotte besliste het Hof dat een beschikking waarbij de Commissie een concentratie goedkeurt, nietig kan worden verklaard wegens ontoereikende motivering. Inzake steunmaatregelen van de Staten moet vooral worden gewezen op twee arresten. Het ene betreft het begrip staatssteun, meer bepaald de voorwaarde van selectiviteit van de maatregel, het andere de kwestie van onwettige, maar verenigbare steun.

In de gevoegde zaken *Unión General de Trabajadores de La Rioja* (arrest van 11 september 2008, C-428/06–C-434/06) werd aan het Hof gevraagd of belastingmaatregelen van regionale overheden waarbij een lager tarief wordt vastgesteld dan het basistarief dat krachtens de Spaanse nationale wettelijke regeling geldt, en die voorzien in een aantal gevallen van belastingaftrek die in de nationale belastingwetgeving niet bestaan, moeten worden aangemerkt als met de gemeenschappelijke markt onverenigbare staatsteun op de enkele grond dat zij enkel gelden voor het grondgebied van die regionale overheden. Het Hof overwoog dat het aan de verwijzende rechter staat, die als enige bevoegd is om het toepasselijke nationale recht aan te wijzen en uit te leggen en om het gemeenschapsrecht toe te passen op de bij hem aanhangige gedingen, overeenkomstig het arrest van het Hof van 6 september 2006, *Portugal/Commissie* (C-88/03, Jurispr. blz. I-7115), te toetsen of de betrokken regionale overheden, in casu de Territorios Históricos en de autonome gemeenschap Baskenland, beschikken over een institutionele, procedurele en economische autonomie, in welk geval de regelingen vastgesteld binnen de grenzen van de bevoegdheden die bij de Spaanse Grondwet van 1978 en de andere bepalingen van het Spaanse recht aan deze regionale overheden zijn toegekend, geen selectief karakter hebben in de zin van het begrip staatssteun als bedoeld in artikel 87, lid 1, EG. Het Hof had aldus de gelegenheid om in aanvulling van het genoemde arrest te preciseren dat deze autonomie veronderstelt dat de regionale overheid de politieke en financiële gevolgen van een belastingverlagende maatregel draagt. Dat kan niet het geval zijn wanneer die overheid geen begroting beheert, dat wil zeggen geen zeggenschap over de ontvangsten en de uitgaven heeft. Overigens mogen de financiële consequenties van een verlaging van het nationale belastingtarief voor de ondernemingen in de regio niet door bijdragen of subsidies — die openlijk worden verleend dan wel slechts blijken uit het concrete onderzoek van de financiële stromen — van andere regio's of de centrale overheid worden gecompenseerd.

In de zaak *Centre d'exploitation du livre français* (arrest van het Hof van 12 februari 2008, C-199/06, Jurispr. blz. I-469) besliste het Hof dat het gemeenschapsrecht de nationale rechter verplicht passende maatregelen te nemen om de gevolgen van de onrechtmatigheid daadwerkelijk op te heffen, maar hem, ook wanneer geen sprake is van buitengewone omstandigheden, niet de verplichting oplegt om de onrechtmatige steun volledig terug te vorderen. Volgens het Hof is artikel 88, lid 3, laatste volzin, EG namelijk bedoeld om er preventief voor te zorgen dat alleen verenigbare steunmaatregelen tot uitvoering worden gebracht. Teneinde deze doelstelling te bereiken, wordt de uitvoering van een voorgenomen steunmaatregel opgeschort totdat de twijfel omtrent de verenigbaarheid ervan is weggenomen door de eindbeslissing van de Commissie. Wanneer de Commissie een positieve beschikking geeft, blijkt dus dat de voorbarige uitbetaling van de steun niet in strijd was met deze doelstelling. In dat geval zou, vanuit het oogpunt van andere marktdeelnemers dan de ontvanger van dergelijke steun, de onrechtmatigheid van deze steun bij de uitbetaling ervan echter enerzijds tot gevolg hebben gehad dat zij werden blootgesteld aan het, uiteindelijk niet gerealiseerde, risico van uitvoering van een onverenigbare steunmaatregel, en anderzijds dat zij eventueel, op het vlak van de mededinging, de gevolgen

van een verenigbare steunmaatregel eerder zouden hebben ondervonden dan het geval had mogen zijn. Vanuit het oogpunt van de steunontvanger zou het ongerechtvaardigde voordeel er enerzijds in hebben bestaan dat hij niet de rente betaalt die hij over het bedrag van de verenigbare steun zou hebben moeten betalen indien hij dit bedrag, in afwachting van de beschikking van de Commissie, op de markt had moeten lenen, en anderzijds dat zijn concurrentiepositie ten opzichte van andere marktdeelnemers tijdens de duur van de onrechtmatigheid was verbeterd. Daarom is de nationale rechter op grond van het gemeenschapsrecht verplicht om de ontvanger van dergelijke steun te gelasten rente te betalen voor het tijdvak van onrechtmatigheid. Het Hof preciseerde ook dat de nationale rechter binnen het kader van zijn nationale rechtsorde in voorkomend geval bovendien de terugvordering van de onrechtmatige steun kan gelasten, onverminderd het recht van de lidstaat om deze later opnieuw te verlenen. Hij kan tevens genoopt zijn vorderingen tot vergoeding van de schade die is ontstaan door de onrechtmatigheid van de steunmaatregel, toe te wijzen.

In dat arrest overwoog het Hof verder dat wanneer de gemeenschapsrechter een beschikking van de Commissie nietig verklaart waarin deze de verenigbaarheid met de gemeenschappelijke markt vaststelt van steunmaatregelen die in strijd met het verbod van artikel 88, lid 3, laatste volzin, EG tot uitvoering zijn gebracht zonder de eindbeslissing van de Commissie af te wachten, het vermoeden van rechtmatigheid van de handelingen van de gemeenschapsinstellingen en de regel van terugwerkende kracht van de nietigverklaring achtereenvolgens van toepassing zijn. De steun die is verleend na de positieve beschikking van de Commissie, wordt vermoed rechtmatig te zijn tot aan de beslissing van de gemeenschapsrechter tot nietigverklaring, en vervolgens, op de datum van laatstgenoemde beslissing, wordt hij overeenkomstig artikel 231, eerste alinea, EG geacht niet verenigbaar te zijn verklaard bij de nietig verklaarde beschikking, zodat de uitvoering ervan als onrechtmatig moet worden aangemerkt. In dat geval blijkt de regel die voortvloeit uit artikel 231, eerste alinea, EG de toepassing van het vermoeden van rechtmatigheid dus met terugwerkende kracht te beëindigen. De uit artikel 88, lid 3, laatste volzin, EG voortvloeiende verplichting om de gevolgen van de onrechtmatigheid op te heffen strekt zich, voor de berekening van de door de ontvanger te betalen bedragen, behoudens buitengewone omstandigheden, ook uit tot het tijdvak dat is verstreken tussen de positieve beschikking van de Commissie en de nietigverklaring ervan door de gemeenschapsrechter.

Fiscaliteit

Aangaande de belasting over de toegevoegde waarde moet worden gewezen op de zaak *Isle of Wight Council e.a.* (arrest van 16 september 2008, C-288/07), waarin het Hof de strekking heeft verduidelijkt van verschillende termen in artikel 4, lid 5, tweede alinea, van richtlijn 77/388 betreffende de harmonisatie van de wetgevingen der lidstaten inzake omzetbelasting³¹. Het Hof was van oordeel dat de concurrentievervalsing van enige betekenis waartoe de behandeling als niet-belastingplichtige van publiekrechtelijke lichamen die werkzaamheden als overheid verrichten, zou leiden, moet worden beoordeeld met betrekking tot die werkzaamheden als zodanig zonder dat die beoordeling betrekking heeft op

³¹ Richtlijn 77/388 van de Raad van 17 mei 1977 betreffende de harmonisatie van de wetgevingen der lidstaten inzake omzetbelasting — Gemeenschappelijk stelsel van belasting over de toegevoegde waarde: uniforme grondslag (PB L 145, blz. 1).

een specifieke plaatselijke markt. Het Hof overwoog ook dat de term „zou leiden tot” in de zin van dat artikel aldus moet worden uitgelegd dat hij niet alleen ziet op daadwerkelijke concurrentie, maar ook op potentiële concurrentie, voor zover de mogelijkheid dat een particuliere marktdeelnemer werkzaam wordt op de relevante markt, reëel en niet zuiver hypothetisch is. De uitdrukking „van enige betekenis” in de zin van dat artikel moet aldus worden begrepen dat de daadwerkelijke of potentiële concurrentievervalsing van meer dan onbeduidende omvang dient te zijn.

Harmonisatie van de wetgevingen en eenvormige wettelijke regelingen

Eens te meer was er een omvangrijke rechtspraak op dit gebied, waarop de Europese Unie zeer actief is. Allereerst moet worden gewezen op een aantal arresten die de reeds rijke rechtspraak inzake overheidsopdrachten aanvullen.

In de zaak *Michaniki* (arrest van 16 december 2008, C-213/07) beantwoordde het Hof de vraag of de lidstaten in hun nationale wetgeving voor inschrijvers in andere uitsluitingsgronden kunnen voorzien dan die waarin is voorzien in de relevante richtlijnen. Het Hof besliste dat artikel 24, eerste alinea, van richtlijn 93/37³² aldus moet worden uitgelegd dat het een limitatieve opsomming bevat van de op objectieve overwegingen van beroepsbekwaamheid gebaseerde gronden waarmee de uitsluiting van een aannemer van deelneming aan een overheidsopdracht voor de uitvoering van werken kan worden gerechtvaardigd, maar er niet aan in de weg staat dat een lidstaat andere uitsluitingsmaatregelen vaststelt die beogen te waarborgen dat het beginsel van gelijke behandeling van de inschrijvers en het beginsel van transparantie in acht worden genomen, op voorwaarde dat dergelijke maatregelen niet verder gaan dan noodzakelijk is om dat doel te bereiken. Daar de lidstaten een zekere discretionaire bevoegdheid toekomt, volgt hieruit dat het gemeenschapsrecht niet eraan in de weg staat dat nationale maatregelen worden getroffen waarmee in de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor de uitvoering van werken het gevaar moet worden uitgesloten dat zich praktijken voordoen die de transparantie kunnen bedreigen en de mededinging kunnen vervalsen — welk gevaar het gevolg zou kunnen zijn van het feit dat een van de inschrijvers een aannemer is die werkzaam is in de mediasector of die banden heeft met een persoon die bij deze sector betrokken is — en waarmee dus fraude en corruptie moeten worden voorkomen of aan banden moeten worden gelegd. Een nationale bepaling waarbij een algemene onverenigbaarheid wordt ingevoerd tussen de sector van de openbare werken en die van de media, heeft evenwel tot gevolg dat aannemers van openbare werken die eveneens bij de mediasector zijn betrokken op grond van een relatie als eigenaar, grootaandeelhouder, vennoot of bestuurder, worden uitgesloten van de gunning van overheidsopdrachten, zonder dat hun een mogelijkheid wordt gelaten om aan te tonen dat er in hun geval geen sprake is van een reëel gevaar. Doordat een hele categorie van aannemers van openbare werken wordt uitgesloten op basis van dat onweerlegbare vermoeden, gaat een dergelijke bepaling verder dan noodzakelijk is ter bereiking van de aangevoerde doelstellingen.

³² Richtlijn 93/37/EEG van de Raad van 14 juni 1993 betreffende de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor de uitvoering van werken (PB L 199, blz. 54).

In de zaak *Coditel Brabant* (arrest van 13 november 2008, C-324/07) besliste het Hof dat de artikelen 43 EG en 49 EG, het gelijkheidsbeginsel en het verbod van discriminatie op grond van nationaliteit alsmede de transparantieplichting die deze inhouden, zich er niet tegen verzetten dat een overheidsinstantie, zonder een aanbesteding uit te schrijven, een concessie voor openbare diensten toewijst aan een intercommunale coöperatieve vennootschap waarvan alle vennoten overheidsinstanties zijn, wanneer deze overheidsinstanties op die vennootschap toezicht uitoefenen zoals op hun eigen diensten en die vennootschap het merendeel van haar werkzaamheden verricht ten behoeve van deze overheidsinstanties. Er moet sprake zijn van een doorslaggevende invloed zowel op de strategische doelstellingen als op de belangrijke beslissingen van de concessiehouder. Daaruit volgt dat in omstandigheden waarin de beslissingen over de werkzaamheden van de betrokken intercommunale coöperatieve vennootschap die uitsluitend in handen is van overheidsinstanties, worden genomen door statutaire organen van die vennootschap die bestaan uit vertegenwoordigers van de aangesloten overheidsinstanties, het toezicht kan worden geacht deze instanties in staat te stellen op die vennootschap toezicht uit te oefenen zoals op hun eigen diensten.

Wanneer een overheidsinstantie toetreedt tot een intercommunale coöperatieve vennootschap waarvan alle vennoten overheidsinstanties zijn, teneinde aan die vennootschap het beheer van een openbare dienst over te dragen, kan het toezicht, om als toezicht van een overheidsinstantie op haar eigen diensten te worden aangemerkt, gezamenlijk worden uitgeoefend, in voorkomend geval bij meerderheidsbeslissing. Een concessieverlenende overheidsinstantie moet namelijk op de concessiehouder toezicht uitoefenen zoals op haar eigen diensten, maar het toezicht hoeft niet op alle punten hetzelfde te zijn. Het toezicht op de concessiehouder moet effectief zijn, maar het hoeft niet individueel te zijn. Wanneer meerdere overheidsinstanties een concessiehouder in handen hebben waaraan zij de vervulling van een van hun openbaredienstverplichtingen toevertrouwen, moeten deze overheidsinstanties derhalve gezamenlijk toezicht op die concessiehouder kunnen uitoefenen. Met betrekking tot een collegiaal orgaan is het irrelevant welke beslissingsprocedure wordt gebruikt, met name of bij meerderheid wordt beslist.

In de zaak *Commissie/Italië* (arrest van 21 februari 2008, C-412/04) heeft het Hof beslist dat een lidstaat die gemengde opdrachten voor de uitvoering van werken, leveringen en dienstverlening, alsmede opdrachten voor leveringen of dienstverlening die bijkomende werken omvatten, indien deze werken meer dan 50 % van de totale prijs van de betrokken opdracht uitmaken, aan de nationale regeling inzake overheidsopdrachten voor de uitvoering van werken onderwerpt, de verplichtingen niet nakomt die op hem rusten krachtens de richtlijnen 92/50³³, 93/36³⁴ en 93/37³⁵. Wanneer sommige bestanddelen van een overeenkomst betrekking hebben op een overheidsopdracht voor de uitvoering van werken en andere bestanddelen op een ander soort opdracht, bepaalt het hoofdvoorwerp van de overeenkomst welke gemeenschapsrichtlijn inzake overheidsopdrachten in beginsel van

³³ Richtlijn 92/50/EEG van de Raad van 18 juni 1992 betreffende de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor dienstverlening (PB L 209, blz. 1).

³⁴ Richtlijn 93/36/EEG van de Raad van 14 juni 1993 betreffende de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor leveringen (PB L 199, blz. 1).

³⁵ Richtlijn 93/37/EEG van de Raad van 14 juni 1993 betreffende de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor de uitvoering van werken (PB L 199, blz. 54).

toepassing is. Het hoofdvoorwerp dient te worden bepaald aan de hand van de essentiële verplichtingen die primeren en als zodanig kenmerkend zijn voor de betrokken opdracht, en niet aan de hand van die welke slechts bijkomstig of aanvullend zijn en uit het voorwerp zelf van de overeenkomst voortvloeien. De respectieve waarde van de verschillende betrokken prestaties is slechts één van de criteria die voor deze vaststelling in aanmerking moeten worden genomen. Het Hof besliste ook dat de wanneer de overeenkomst tussen een particulier die eigenaar is van te verkavelen terreinen, en de gemeentelijke overheid voldoet aan de criteria om te kunnen spreken van een „overheidsopdracht voor de uitvoering van werken” in de zin van artikel 1, sub a, van richtlijn 93/37, de geraamde waarde die in beginsel in aanmerking moet worden genomen om te bepalen of de door deze richtlijn vastgestelde drempel is bereikt, en of bij de gunning van de opdracht dus de daarin neergelegde openbaarmakingregels in acht moeten worden genomen, alleen kan worden begrepen als de totale waarde van de verschillende werken, waarbij de waarden van de verschillende percelen moeten worden samengevoegd. De enige uitzonderingen die op de toepassing van de richtlijnen 92/50 en 93/38³⁶ zijn toegestaan, zijn daarin limitatief en uitdrukkelijk genoemd.

In een andere zaak *Commissie/Italië* (arrest van 8 april 2008, C-337/05) rees de vraag of een lidstaat zonder inachtneming van de procedures van richtlijn 93/36³⁷ bij een onderneming rechtstreeks opdrachten kan plaatsen voor de aankoop van helikopters om tegemoet te komen aan de behoeften van verschillende militaire en civiele korpsen. Het Hof was alereerst van oordeel dat een dergelijke praktijk niet kan worden gerechtvaardigd door een „in house”-betrekking, wanneer een particuliere onderneming een deelneming, ook al is het slechts voor minder dan de helft, heeft in het kapitaal van de vennootschap die de betrokken helikopters produceert en waarin ook de betrokken aanbestedende dienst deelneemt, zodat deze aanbestedende dienst op die vennootschap niet hetzelfde toezicht kan uitoefenen als op zijn eigen diensten.

Wat voorts de aanvoering van de legitieme vereisten van nationaal belang betreft die zijn neergelegd in artikel 296 EG en artikel 2, lid 1, sub b, van richtlijn 93/36, omdat deze helikopters „dual-use-goederen” zijn, herinnert het Hof eraan dat elke lidstaat de maatregelen kan nemen die hij noodzakelijk acht voor de bescherming van de wezenlijke belangen van zijn veiligheid en die betrekking hebben op de productie van of de handel in wapens, munitie en oorlogsmateriaal, evenwel op voorwaarde dat die maatregelen de mededingingsverhoudingen op de gemeenschappelijke markt niet wijzigen voor producten die niet voor specifiek militaire doeleinden zijn bestemd. Voor de aankoop van materieel waarvan het gebruik voor militaire doeleinden weinig zeker is, moeten derhalve noodzakelijkerwijs de regels voor plaatsing van overheidsopdrachten worden gevolgd. Dat is het geval bij de levering van helikopters aan militaire korpsen met het oog op civiel gebruik, en zelfs een verplichting tot vertrouwelijke behandeling kan niet beletten dat aan die regels moet worden voldaan. De procedure van gunning via onderhandelingen heeft dus het karakter van een uitzondering heeft en kan slechts worden toegepast in limitatief opgesomde gevallen. Daar richtlijn 93/36 strikt moet worden uitgelegd, omdat zij anders haar nuttige werking

³⁶ Richtlijn 93/38/EEG van de Raad van 14 juni 1993 houdende coördinatie van de procedures voor het plaatsen van opdrachten in de sectoren water- en energievoorziening, vervoer en telecommunicatie (PB L 199, blz. 84).

³⁷ Zie voetnoot 34.

wordt ontnomen, mogen de lidstaten niet bepalen dat gebruik mag worden gemaakt van de procedure van gunning via onderhandelingen in gevallen die niet in deze richtlijn zijn voorzien, of aan de gevallen die uitdrukkelijk zijn voorzien nieuwe voorwaarden verbinden waardoor gebruikmaking van die procedure gemakkelijker wordt. Bovendien dient degene die zich op een afwijking wil beroepen, te bewijzen dat de uitzonderlijke omstandigheden die deze afwijking rechtvaardigen, daadwerkelijk bestaan.

Hierna volgen door elkaar nog andere arresten die van bijzonder belang zijn.

In de zaak *Synthon* (arrest van 16 oktober 2008, C-452/06) diende het Hof artikel 28 van richtlijn 2001/83³⁸ uit te leggen. Het verklaarde voor recht dat dit artikel zich ertegen verzet dat een lidstaat waarbij een aanvraag om wederzijdse erkenning van een door een andere lidstaat volgens de verkorte procedure van artikel 10, lid 1, sub a iii, van die richtlijn afgegeven vergunning voor het in de handel brengen is ingediend, die aanvraag afwijst op grond dat het betrokken geneesmiddel niet in wezen gelijkwaardig is aan het referentiegeneesmiddel. Het bestaan van een risico voor de volksgezondheid is namelijk de enige reden die een lidstaat mag invoeren om zich te verzetten tegen de erkenning van een door een andere lidstaat verleende vergunning voor het in de handel brengen. Bovendien moet de lidstaat die zich op een dergelijke reden wenst te beroepen, een specifiek vastgelegde procedure van informatie, overleg en arbitrage volgen.

Het Hof voegde daaraan toe dat wanneer de lidstaat niet de keuze heeft tussen verschillende wetgevende mogelijkheden en slechts een zeer beperkte of in het geheel geen beoordelingsmarge heeft, de enkele inbreuk op het gemeenschapsrecht een voldoende gekwalificeerde schending van het gemeenschapsrecht kan vormen. Daar artikel 28 van de richtlijn de lidstaat waarbij een aanvraag om wederzijdse erkenning is ingediend, slechts een zeer beperkte beoordelingsmarge verleent met betrekking tot de redenen waarom die staat mag weigeren de betrokken vergunning voor het in de handel brengen te erkennen, vormt de omstandigheid dat een lidstaat weigert die vergunning te erkennen op grond dat het betrokken geneesmiddel niet in wezen gelijkwaardig is aan het referentiegeneesmiddel dan wel behoort tot een categorie geneesmiddelen waarvoor een algemene praktijk van de betrokken lidstaat eraan in de weg staat dat het kan worden geacht in wezen gelijkwaardig te zijn aan het referentiegeneesmiddel, een voldoende gekwalificeerde schending van het gemeenschapsrecht, waarvoor die lidstaat aansprakelijk kan worden gesteld.

In de zaak *Arcor* (arrest van 17 juli 2008, C-152/07–C-154/07), betreffende de telecommunicatiesector, besliste het Hof dat artikel 12, lid 7, van richtlijn 97/33³⁹ en artikel 4 quater van richtlijn 90/388⁴⁰ aldus moeten worden uitgelegd dat een nationale regelgevende instantie een exploitant van een met een openbaar netwerk geïnterconnecteerd verbindingsnetwerk

³⁸ Richtlijn 2001/83/EG van het Europees Parlement en de Raad van 6 november 2001 tot vaststelling van een communautair wetboek betreffende geneesmiddelen voor menselijk gebruik (PB L 311, blz. 67).

³⁹ Richtlijn 97/33/EG van het Europees Parlement en de Raad van 30 juni 1997 inzake interconnectie op telecommunicatiegebied, wat betreft de waarborging van de universele dienst en van de interoperabiliteit door toepassing van de beginselen van Open Network Provision (ONP) (PB L 199, blz. 32), zoals gewijzigd bij richtlijn 98/61/EG van het Europees Parlement en de Raad van 24 september 1998 (PB L 268, blz. 37).

⁴⁰ Richtlijn 90/388/EEG van de Commissie van 28 juni 1990 betreffende de mededinging op de markten voor telecommunicatiediensten (PB L 192, blz. 10), zoals gewijzigd bij richtlijn 96/19/EG van de Commissie van 13 maart 1996 (PB L 74, blz. 13).

niet kan verplichten om aan de op de markt dominante exploitant van het gebruikersnetwerk een aansluitvergoeding bovenop een interconnectievergoeding te betalen, ter compensatie van het deficit dat voor die dominante exploitant ontstaat door de beschikbaarstelling van de aansluiting voor de gebruikers. Artikel 12, lid 7, van richtlijn 97/33 staat het een nationale regelgevende instantie namelijk niet toe, een aansluitvergoeding goed te keuren waarvan het tarief niet is vastgesteld aan de hand van de kosten, hoewel deze vergoeding dezelfde kenmerken vertoont als een interconnectievergoeding en bovenop die vergoeding wordt geheven. Een dergelijke aansluitvergoeding heeft trouwens enkel tot gevolg dat de op de markt dominante exploitant van het gebruikersnetwerk wordt beschermd en dat zijn deficit wordt gefinancierd door de abonnees van de andere exploitanten van geïnterconnecteerde netwerken, welke financiering losstaat van een financiering van universeledienstverplichtingen en in strijd is met het beginsel van vrije mededinging. Die artikelen hebben rechtstreekse werking en particulieren kunnen zich voor een nationale rechter rechtstreeks daarop beroepen om op te komen tegen een besluit van de nationale regelgevende instantie.

In de zaak *Tele2 Telecommunication* (arrest van 21 februari 2008, C-426/05, Jurispr. blz. I-685), met betrekking tot elektronische communicatienetwerken en -diensten bedoeld in richtlijn 2002/21/EG⁴¹, deed het Hof uitspraak over het begrip „getroffen” gebruiker of onderneming (betroffen) in de zin van artikel 4, lid 1, van de richtlijn⁴² en het begrip partij „die gevolgen ondervindt” (betroffene) in de zin van artikel 16, lid 3, van deze richtlijn⁴³. Die begrippen moeten aldus worden uitgelegd dat zij niet enkel betrekking kunnen hebben op een „onderneming die aanzienlijke macht heeft (of had) op de relevante markt” en die het voorwerp uitmaakt van een in het kader van een marktanalyseprocedure genomen beslissing van een nationale regelgevende instantie die tot haar is gericht, maar ook op de gebruikers en de concurrenten van deze onderneming die zelf geen adreessaat van deze beslissing zijn, maar hierdoor in hun rechten worden aangetast. Een bepaling van nationaal recht die de hoedanigheid van partij in een dergelijke procedure slechts verleent aan „ondernemingen die aanzienlijke macht hebben (of hadden) op de relevante markt” en ten aanzien waarvan specifieke verplichtingen worden opgelegd, gewijzigd of ingetrokken, is in beginsel niet in strijd met artikel 4. Het staat evenwel aan de verwijzende rechter om na te gaan of het nationale procesrecht de rechten die deze gebruikers en concurrenten aan de communautaire rechtsorde ontlenen, even goed beschermt als vergelijkbare rechten van interne aard en geen afbreuk doet aan de doeltreffendheid van de door artikel 4 van de richtlijn gewaarborgde rechtsbescherming van deze gebruikers en ondernemingen.

⁴¹ Richtlijn 2002/21/EG van het Europees Parlement en de Raad van 7 maart 2002 inzake een gemeenschappelijk regelgevingskader voor elektronische communicatienetwerken en -diensten (kaderrichtlijn) (PB L 108, blz. 33).

⁴² Volgens hetwelk iedere gebruiker of onderneming die elektronische communicatienetwerken en/of -diensten aanbiedt, het recht heeft beroep in te stellen tegen de beslissingen van een nationale regelgevende instantie waardoor hij of zij wordt getroffen.

⁴³ Volgens hetwelk deze laatste het recht heeft tijdig in kennis te worden gesteld van een beslissing waarbij sectorspecifieke verplichtingen worden ingetrokken.

In de zaak *Sabatauskas e.a.* (arrest van 9 oktober 2008, C-239/07), betreffende de interne markt voor elektriciteit, verklaarde het Hof voor recht dat artikel 20 van richtlijn 2003/54⁴⁴ aldus moet worden uitgelegd dat dit artikel enkel de verplichtingen van de lidstaten op het gebied van de toegang van derden tot elektriciteitstransmissie en elektriciteitsdistributiesystemen, en niet de aansluiting daarop regelt, en dat het niet bepaalt dat het systeem voor toegang tot de netwerken, dat de lidstaten moeten invoeren, de in aanmerking komende afnemer in staat moet stellen om naar eigen goeddunken het soort systeem te kiezen waarop hij zich wil aansluiten. Dit artikel verzet zich niet tegen een nationale regeling die bepaalt dat de apparatuur van een in aanmerking komende afnemer alleen mag worden aangesloten op een transmissiesysteem, wanneer de distributiesysteembeheerder wegens vaststaande technische of exploitatievereisten weigert om de apparatuur van de in aanmerking komende afnemer die zich op het in de vergunning vastgestelde gebied van de distributiesysteembeheerder bevindt, aan te sluiten op zijn systeem. Het staat echter aan de nationale rechter om na te gaan of de invoering en de toepassing van dit systeem plaatsvinden op basis van objectieve criteria en zonder onderscheid te maken tussen gebruikers van het systeem.

Aangaande de bescherming van persoonsgegevens moet worden gewezen op de zaak *Huber* (arrest van 16 december 2008, C-524/06) over het Duitse systeem van verwerking van persoonsgegevens inzake niet-Duitse burgers van de Unie, dat voorzag in de bewaring en verwerking van gegevens van die buitenlanders in een bijzonder register dat meer gegevens bevat dan de gegevens betreffende Duitse staatsburgers die zijn opgenomen in de gemeentelijke registers. In antwoord op vragen over de verenigbaarheid van dat systeem met artikel 7, sub e, van richtlijn 95/46 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens⁴⁵, verklaarde het Hof voor recht dat een dergelijk systeem, dat de ondersteuning van de met de uitvoering van de verblijfwetgeving belaste nationale autoriteiten tot doel heeft, slechts dan voldoet aan het vereiste van noodzakelijkheid dat is gesteld in dat artikel, uitgelegd in het licht van het verbod van discriminatie op grond van nationaliteit, indien het uitsluitend de gegevens bevat die noodzakelijk zijn voor de uitvoering van die wetgeving door deze autoriteiten, en indien door de centrale verwerking van de gegevens de uitvoering van deze wetgeving met betrekking tot het verblijfsrecht van burgers van de Unie die niet de nationaliteit van die lidstaat bezitten, efficiënter kan verlopen, hetgeen moet worden nagegaan door de verwijzende rechter. In geen geval kunnen als noodzakelijk in de zin van artikel 7, sub e, van richtlijn 95/46 worden beschouwd de bewaring en de verwerking van persoonsgegevens op naam in het kader van een dergelijk register voor statistiekdoeleinden. Verder staat artikel 12, lid 1, EG volgens het Hof in de weg aan de invoering door een lidstaat van een dergelijk systeem van verwerking van persoonsgegevens speciaal voor burgers van de Unie die niet de nationaliteit van die lidstaat bezitten, met als doel de bestrijding van de criminaliteit, aangezien de situatie van de burgers van een lidstaat uit het oogpunt van het doel van criminaliteitsbestrijding niet

⁴⁴ Richtlijn 2003/54/EG van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2003 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor elektriciteit en houdende intrekking van richtlijn 96/92/EG (PB L 176, blz. 37).

⁴⁵ Richtlijn 95/46 van het Europees Parlement en de Raad van 24 oktober 1995 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens (PB L 281, blz. 31).

anders is dan die van op zijn grondgebied verblijvende burgers van de Unie die niet de nationaliteit van die lidstaat bezitten.

In de zaak *Promusicae* (arrest van 29 januari 2008, C-275/06, Jurispr. blz. I-271) besliste het Hof dat de lidstaten naar gemeenschapsrecht niet gehouden zijn, de verplichting op te leggen om ter verzekering van de doeltreffende bescherming van het auteursrecht in het kader van een civiele procedure persoonsgegevens te verstrekken. In het geval dat een vereniging zonder winst oogmerk waarbij producenten en uitgevers van muzikale en audiovisuele opnamen zijn aangesloten, een verzoek heeft ingediend om een internetprovider te gelasten, haar de identiteit en het adres van bepaalde abonnees te verstrekken zodat zij een civiele procedure tegen hen kan instellen wegens schending van de auteursrechten, verplichten namelijk noch de richtlijnen betreffende de informatiemaatschappij en de bescherming van de intellectuele eigendom, met name van het auteursrecht⁴⁶, noch de richtlijnen betreffende de bescherming van persoonsgegevens⁴⁷ de lidstaten om de verplichting op te leggen om ter verzekering van de doeltreffende bescherming van het auteursrecht in het kader van een civiele procedure persoonsgegevens te verstrekken. De Overeenkomst inzake de handelsaspecten van de intellectuele eigendom (TRIPs-overeenkomst) schrijft niet voor dat die richtlijnen aldus worden uitgelegd dat de lidstaten een dergelijke verplichting moeten opleggen. Het Hof beklemtoonde echter dat de lidstaten er krachtens het gemeenschapsrecht bij de omzetting van deze richtlijnen in nationaal recht wel acht op moeten slaan dat zij zich baseren op een uitlegging daarvan die het mogelijk maakt een juist evenwicht tussen de verschillende door de communautaire rechtsorde beschermde grondrechten te verzekeren. Bij de tenuitvoerlegging van de maatregelen ter omzetting van deze richtlijnen in nationaal recht moeten de autoriteiten en de rechterlijke instanties van de lidstaten vervolgens niet alleen hun nationale recht conform deze richtlijnen uitleggen, maar er ook acht op slaan dat zij zich niet baseren op een uitlegging van deze richtlijnen die in conflict zou komen met de grondrechten of de andere algemene beginselen van gemeenschapsrecht, zoals het evenredigheidsbeginsel.

In twee zaken moest het Hof zich buigen over richtlijn 2000/35 betreffende bestrijding van betalingsachterstand bij handelstransacties⁴⁸.

In de zaak *01051 Telecom* (arrest van 3 april 2008, C-306/06), in een geding over de betaling van interest voor betalingsachterstand die werd gevorderd wegens een gestelde laattijdige betaling van facturen, besliste het Hof dat artikel 3, lid 1, sub c ii, van die richtlijn aldus moet

⁴⁶ Richtlijn 2000/31/EG van het Europees Parlement en de Raad van 8 juni 2000 betreffende bepaalde juridische aspecten van de diensten van de informatiemaatschappij, met name de elektronische handel, in de interne markt (PB L 178, blz. 1), richtlijn 2001/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2001 betreffende de harmonisatie van bepaalde aspecten van het auteursrecht en de naburige rechten in de informatiemaatschappij (PB L 167, blz. 10), en richtlijn 2004/48/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende de handhaving van intellectuele-eigendomsrechten (PB L 157, blz. 45).

⁴⁷ Richtlijn 95/46/EG van het Europees Parlement en de Raad van 24 oktober 1995 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens (PB L 281, blz. 31), en richtlijn 2002/58/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 juli 2002 betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie (PB L 201, blz. 37).

⁴⁸ Richtlijn 2000/35/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 juni 2000 betreffende bestrijding van betalingsachterstand bij handelstransacties (PB L 200, blz. 35).

worden uitgelegd dat voor het vermijden of het beëindigen van de toepassing van interest voor betalingsachterstand bij een betaling bij wege van bankovermaking vereist is dat het verschuldigde bedrag op tijd op de rekening van de schuldeiser is bijgeschreven.

In de zaak *Caffaro* (arrest van 11 september 2008, C-265/07) verklaarde het Hof voor recht dat die richtlijn aldus moet worden uitgelegd dat zij zich niet verzet tegen een nationale bepaling op grond waarvan een schuldeiser die beschikt over een executoriale titel met betrekking tot een onbetwiste schuldvordering op een overheidsinstantie ter zake van een handelstransactie, niet kan overgaan tot gedwongen executie jegens deze overheidsinstantie gedurende een termijn van 120 dagen te rekenen vanaf de betekening van deze executoriale titel aan deze overheidsinstantie. De richtlijn harmoniseert immers, wat de procedures tot invordering van onbetwiste schulden betreft, enkel de termijn voor de verkrijging van die executoriale titel en heeft geen betrekking op de procedures van gedwongen executie, die aan het nationale recht van de lidstaten onderworpen blijven.

Ook op het gebied van de bescherming van de consument moeten twee zaken onder de aandacht worden gebracht.

In de zaak *Hamilton* (arrest van 10 april 2008, C-412/06) verklaarde het Hof voor recht dat richtlijn 85/577 betreffende de bescherming van de consument bij buiten verkoopruimten gesloten overeenkomsten⁴⁹ aldus moet worden uitgelegd dat de nationale wetgever mag bepalen dat het bij artikel 5, lid 1, van deze richtlijn ingevoerde recht van opzegging, volgens hetwelk de consument door middel van een kennisgeving binnen een termijn van ten minste 7 dagen na het tijdstip waarop de handelaar hem van dat recht kennis heeft gegeven, afstand kan doen van de gevolgen van zijn verbintenis, kan worden uitgeoefend tot uiterlijk een maand nadat de contractpartijen de uit een langlopende leningovereenkomst voortvloeiende prestaties volledig hebben verricht, wanneer de consument onjuiste informatie over de wijze van uitoefening van dit recht heeft ontvangen.

In de zaak *Quelle* (arrest van 17 april 2008, C-404/06) richtte het Bundesgerichtshof zich tot het Hof in een geding tussen een consumentenvereniging en het bedrijf Quelle, die van een consumente betaling had geëist en gekregen voor het gebruik van een defect toestel dat overeenkomstig het Duitse recht door een nieuw toestel was vervangen. Het Hof overwoog dat richtlijn 1999/44 betreffende consumptiegoederen⁵⁰ in de weg staat aan een nationale regeling volgens welke de verkoper, in geval van levering van een niet-conform consumptiegoed, van de consument een vergoeding mag eisen voor het gebruik van het niet-conforme goed tot aan de vervanging ervan door een nieuw goed. De op de verkoper rustende verplichting om het goed kosteloos in overeenstemming te brengen beoogt namelijk de consument te beschermen tegen het risico van financiële lasten, dat hem zonder die bescherming ervan zou kunnen weerhouden zijn rechten geldend te maken. Het kosteloos in overeenstemming brengen beantwoordt overigens aan het doel van de richtlijn, namelijk een hoog niveau van consumentenbescherming verwezenlijken. De verkoper, die anders dan de consument die de verkoopprijs reeds heeft betaald, zijn contractuele

⁴⁹ Richtlijn 85/577/EEG van de Raad van 20 december 1985 betreffende de bescherming van de consument bij buiten verkoopruimten gesloten overeenkomsten (PB L 372, blz. 31).

⁵⁰ Richtlijn 1999/44/EG van het Europees Parlement en de Raad van 25 mei 1999 betreffende bepaalde aspecten van de verkoop van en de garanties voor consumptiegoederen (PB L 171, blz. 12).

verbintenis niet correct uitvoert wanneer hij een niet-conform goed levert, moet opkomen voor de gevolgen van die slechte uitvoering. Zijn financiële belangen worden echter beschermd door de verjaringstermijn van twee jaar en door de hem geboden mogelijkheid om vervanging van het goed te weigeren ingeval deze vorm van genoegdoening buiten verhouding is doordat zij voor hem onredelijke kosten meebrengt.

Merken

Op het gebied van de merkenrechtspraak moet bijzondere aandacht worden geschonken aan twee zaken betreffende de door de artikelen 5, lid 1, sub b, en 6, lid 1, sub b, van richtlijn 89/104⁵¹ geboden mogelijkheid dat de houder van een merk het gebruik van een met zijn merk overeenstemmend teken verbiedt.

In de zaak *O2 Holdings en O2 (UK)* (arrest van 12 juni 2008, C-533/06) gebruikte O2, houder van twee Britse beeldmerken bestaande in een statisch beeld van bubbels, voor het aanprijzen van haar diensten dat merk zowel in statische als bewegende vorm. In een reclamespot waarin zij haar diensten vergeleek met die van O2, gebruikte Hutchison 3G zwartwitbeelden van bewegende bubbels. In het kader van een door O2 ingesteld beroep dat in eerste aanleg was verworpen door de High Court, vroeg de Court of Appeal in wezen of de houder van een ingeschreven merk gerechtigd is een derde het gebruik van een teken dat gelijk is aan of overeenstemt met zijn merk, te verbieden in vergelijkende reclame. Nadat het had herinnerd aan de voorwaarden voor geoorloofdheid in artikel 3 bis van richtlijn 84/450⁵², zoals gewijzigd bij richtlijn 97/55⁵³, dat de houder van een merk de mogelijkheid biedt dat gebruik te verbieden, verklaarde het Hof voor recht dat artikel 5, lid 1, sub b, van richtlijn 89/104 aldus moet worden uitgelegd dat de houder van een ingeschreven merk niet gerechtigd is te doen verbieden dat een derde in vergelijkende reclame gebruikmaakt van een met dit merk overeenstemmend teken voor dezelfde of soortgelijke waren of diensten als die waarvoor het merk is ingeschreven, indien dit gebruik niet leidt tot verwarringsgevaar bij het publiek, en dit ongeacht of de vergelijkende reclame voldoet aan alle voorwaarden voor geoorloofdheid.

In de zaak *adidas en adidas Benelux* (arrest van 10 april 2008, C-102/07) verzette adidas AG, houdster van beeldmerken die bestaan uit drie verticaal en parallel lopende strepen van gelijke breedte die zijn aangebracht op de zijkant van sport- en vrijetijdskleding en zijn uitgevoerd in een met de basiskleur van het kledingstuk contrasterende kleur, zich tegen het gebruik van een uit twee strepen bestaand vergelijkbaar teken door Marca Mode, C&A, H&M en Vendex. Die ondernemingen voerden met betrekking tot die strepen de vrijhoudingsbehoefte aan, teneinde die te gebruiken zonder toestemming van adidas. In antwoord op een verzoek van de Hoge Raad der Nederlanden overwoog het Hof dat de vrijhou-

⁵¹ Eerste richtlijn 89/104/EEG van de Raad van 21 december 1988 betreffende de aanpassing van het merkenrecht der lidstaten (PB L 40, blz. 1).

⁵² Richtlijn 84/450/EEG van de Raad van 10 september 1984 betreffende het nader tot elkaar brengen van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen der lidstaten inzake misleidende reclame (PB L 250, blz. 17).

⁵³ Richtlijn 97/55/EG van het Europees Parlement en de Raad van 6 oktober 1997 tot wijziging van richtlijn 84/450/EEG inzake misleidende reclame teneinde ook vergelijkende reclame te regelen (PB L 290, blz. 18).

dingsbehoefte hoe dan ook geen autonome beperking kan vormen van de aan het merk verbonden rechtsgevolgen, naast die welke uitdrukkelijk zijn voorzien in artikel 6, lid 1, sub b, van richtlijn 89/104. De houder van een merk kan het eerlijke gebruik van beschrijvende aanduidingen door derden echter niet verbieden. Een derde kan zich alleen op de in de merkenrichtlijn neergelegde beperkingen van de aan het merk verbonden rechtsgevolgen beroepen en zich op de vrijhoudingsbehoefte baseren, wanneer de door hem gebruikte aanduiding verband houdt met een van de kenmerken van de waar.

Sociaal beleid

Bij de rechtspraak inzake sociaal beleid moet worden gewezen op verschillende zaken betreffende de toepassing van het beginsel van gelijke behandeling en betreffende de bepalingen ter bescherming van werknemers, en op een zaak die zeer interessant is wegens haar institutionele aspecten.

Het Hof heeft allereerst in antwoord op twee verzoeken om een prejudiciële beslissing zijn rechtspraak over de uitlegging van richtlijn 2000/78/EG⁵⁴ betreffende de gelijke behandeling in arbeid en beroep verfijnd. In de zaak *Coleman* (arrest van 17 juli 2008, C-303/06) overwoog het Hof dat het beginsel van gelijke behandeling dat de richtlijn op dit gebied formuleert, niet van toepassing is op een bepaalde categorie personen, maar uit hoofde van een van de in artikel 1 van de richtlijn genoemde gronden van discriminatie, en dat het verbod van directe discriminatie dus niet alleen geldt ten aanzien van personen die zelf gehandicapt zijn. Wanneer een werkgever een werknemer die niet zelf een handicap heeft, minder gunstig behandelt dan een andere werknemer in een vergelijkbare situatie, en wanneer is aangetoond dat de ongunstige behandeling waarvan deze werknemer het slachtoffer is, is gebaseerd op de handicap van zijn kind, van wie hij de hoofdverzorger is, is een dergelijke behandeling in strijd met het verbod van directe discriminatie van artikel 2 van de richtlijn. Elke andere uitlegging zou deze richtlijn grotendeels van zijn nuttig effect kunnen beroven en de bescherming die zij geacht wordt te garanderen, kunnen verminderen. Dit geldt ook met betrekking tot intimidatie, die een vorm van discriminatie in de zin van de richtlijn is. Het verbod van intimidatie geldt dus niet alleen ten aanzien van personen die zelf gehandicapt zijn, maar ook voor het slachtoffer van intimidatie, bestaande uit ongewenst gedrag in verband met de handicap van zijn kind.

In de zaak *Maruko* (arrest van 1 april 2008, C-267/06) besliste het Hof dat een nabestaandenuitkering, toegekend in het kader van een door de uitkeringsinstantie van een bijzondere categorie werknemers beheerde beroepspensioenregeling binnen de werkingssfeer van richtlijn 2000/78/EG valt. Een dergelijke uitkering moet immers worden gekwalificeerd als „beloning” in de zin van artikel 141 EG, met name aangezien zij haar oorsprong vindt in de arbeidsverhouding van de overledene. Voorts staan de artikelen 1 en 2 van de richtlijn in de weg aan een regeling op grond waarvan de nabestaande partner na het overlijden van zijn levenspartner geen nabestaandenuitkering ontvangt

⁵⁴ Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (PB L 303, blz. 16).

zoals een nabestaande echtgenoot die zou ontvangen, terwijl naar nationaal recht het levenspartnerschap personen van hetzelfde geslacht in een situatie brengt die, wat deze nabestaandenuitkering betreft, vergelijkbaar is met die van echtgenoten. De weigering om de levenspartner de nabestaandenuitkering te verlenen levert volgens het Hof rechtstreekse discriminatie op grond van seksuele geaardheid op. Het is aan de nationale rechter om na te gaan of een nabestaande levenspartner in een situatie verkeert die vergelijkbaar is met die van een echtgenoot die de nabestaandenuitkering op grond van de beroepspensioenregeling van de in geding zijnde uitkeringsinstantie ontvangt.

Het Hof heeft ook zijn rechtspraak over de bescherming van zwangere vrouwen en de gelijke behandeling van mannen en vrouwen verder ontwikkeld in de zaak *Mayr* (arrest van 26 februari 2008, C-506/06, Jurispr. blz. I-1017), betreffende een vrouw die een in-vitrofertilisatiebehandeling had ondergaan. Volgens het arrest moet richtlijn 92/85/EEG⁵⁵, waarin met name een ontslagverbod voor zwangere werkneemsters is neergelegd, aldus worden uitgelegd dat zij niet geldt voor een werkneemster die een in-vitrofertilisatiebehandeling ondergaat, wanneer op de dag van de aanzegging van haar ontslag de eicellen van die werkneemster reeds door de zaadcellen van haar partner zijn bevrucht, zodat er in vitro bevruchte eicellen bestaan, maar deze nog niet in de baarmoeder van de werkneemster zijn geplaatst. Gelet op de mogelijke bewaringsduur van bevruchte eicellen, kan de bij artikel 10 van richtlijn 92/85 verleende bescherming zich om redenen die verband houden met de inachtneming van het rechtszekerheidsbeginsel immers niet uitstrekken tot een dergelijke werkneemster. Het Hof besliste evenwel dat de bepalingen van richtlijn 76/207⁵⁶ betreffende de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen zich verzetten tegen het ontslag van een werkneemster die zich in een vergevorderd stadium van een in-vitrofertilisatiebehandeling bevindt, te weten tussen de eicelpunctie en de onmiddellijke plaatsing van de in vitro bevruchte eicellen in de baarmoeder van die werkneemster, voor zover is aangetoond dat het feit dat de betrokkene een dergelijke behandeling heeft ondergaan, de voornaamste reden voor het ontslag vormt. Een dergelijke medische behandeling heeft immers slechts rechtstreeks betrekking op de vrouw, zodat wanneer een werkneemster hoofdzakelijk wordt ontslagen op grond dat zij dit belangrijke onderdeel van een in-vitrofertilisatiebehandeling ondergaat, sprake is van rechtstreekse discriminatie op grond van geslacht.

In de zaak *Juuri* (arrest van 27 november 2008, C-396/07) kreeg het Hof de gelegenheid de strekking van de artikelen 3 en 4 van richtlijn 2001/23 inzake het behoud van de rechten van de werknemers bij overgang van ondernemingen⁵⁷ te verduidelijken. Artikel 4, lid 2, van die richtlijn bepaalt dat indien de arbeidsovereenkomst wordt verbroken wegens een aanmerkelijke wijziging van de arbeidsvoorwaarden ten gevolge van de overgang van

⁵⁵ Richtlijn 92/85/EEG van de Raad van 19 oktober 1992 inzake de tenuitvoerlegging van maatregelen ter bevordering van de verbetering van de veiligheid en de gezondheid op het werk van werkneemsters tijdens de zwangerschap, na de bevalling en tijdens de lactatie (PB L 348, blz. 1).

⁵⁶ Richtlijn 76/207/EEG van de Raad van 9 februari 1976 betreffende de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden (PB L 39, blz. 40).

⁵⁷ Richtlijn 2001/23/EG van de Raad van 12 maart 2001 inzake de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der lidstaten betreffende het behoud van de rechten van de werknemers bij overgang van ondernemingen, vestigingen of onderdelen van ondernemingen of vestigingen (PB L 82, blz. 16).

de onderneming, de arbeidsbetrekking wordt geacht te zijn verbroken door toedoen van de werkgever. Het Hof verklaarde voor recht dat wanneer er geen sprake van is dat de verkrijger de uit die richtlijn voortvloeiende verplichtingen niet is nagekomen, deze bepaling de lidstaten niet ertoe verplicht, te waarborgen dat de werknemer recht heeft op een financiële vergoeding door de verkrijger onder dezelfde voorwaarden als die welke gelden voor het recht waarop een werknemer zich kan beroepen wanneer zijn werkgever de arbeidsovereenkomst of de arbeidsbetrekking onrechtmatig beëindigt. De nationale rechter moet in het kader van zijn bevoegdheden echter waarborgen dat de verkrijger in een dergelijk geval ten minste de gevolgen draagt die het toepasselijke nationale recht aan de verbreking van de arbeidsovereenkomst of de arbeidsbetrekking door toedoen van de werkgever verbindt, zoals de uitbetaling van het loon en van andere voordelen die zijn verbonden aan de opzegtermijn. Het Hof preciseerde verder dat artikel 3, lid 3, van richtlijn 2001/23, dat bepaalt dat de verkrijger na de overgang de in een collectieve overeenkomst vastgelegde arbeidsvoorwaarden in dezelfde mate moet handhaven als in deze overeenkomst vastgesteld voor de vervreemder, tot op het tijdstip waarop de collectieve overeenkomst wordt beëindigd of afloopt, de verkrijger niet ertoe verplicht, te waarborgen dat de arbeidsvoorwaarden worden gehandhaafd tot na dat tijdstip, ook al valt het samen met dat van de overgang van de onderneming.

In de zaak *Impact* (arrest van 15 april 2008, C-268/06) diende het Hof zich te buigen over de procedurele autonomie van de staten en de rechtstreekse werking van de gemeenschapswetgeving met betrekking tot arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd in overheidsdienst.

Het Hof verklaarde voor recht dat het gemeenschapsrecht, met name het doeltreffendheidsbeginsel, vereist dat een gespecialiseerde rechterlijke instantie die in het kader van de — zij het facultatieve — bevoegdheid die haar is verleend door de wettelijke regeling ter uitvoering van richtlijn 1999/70 betreffende de door het EVV, de UNICE en het CEEP gesloten raamovereenkomst inzake arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd, kennis moet nemen van een vordering die op schending van deze wettelijke regeling is gebaseerd, zich ook bevoegd verklaart om kennis te nemen van vorderingen van de verzoeker die rechtstreeks op genoemde richtlijn zijn gebaseerd voor de periode tussen het verstrijken van de termijn ter uitvoering daarvan en de datum van inwerkingtreding van die wettelijke regeling, indien de verplichting voor die verzoeker om tegelijkertijd bij een gewone rechter een andere vordering in te stellen die rechtstreeks op de richtlijn is gebaseerd, procedurele ongemakken zou meebrengen die de uitoefening van de hem door het gemeenschapsrecht verleende rechten uiterst moeilijk zouden maken. Clausule 4, punt 1, van de raamovereenkomst, die elk niet objectief gerechtvaardigd verschil in behandeling van werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd met betrekking tot de arbeidsvoorwaarden verbiedt, is onvoorwaardelijk en voldoende nauwkeurig om door particulieren voor de nationale rechter te kunnen worden ingeroepen. Dat is niet het geval voor clausule 5, punt 1, die de lidstaten een algemeen doel stelt, bestaande in het voorkomen van misbruik van opeenvolgende arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd, maar hun de vrijheid laat om de middelen voor het bereiken daarvan te kiezen.

Een autoriteit van een lidstaat die optreedt als werkgever in de openbare sector mag dan ook geen maatregelen vaststellen waardoor in de periode tussen het verstrijken van de termijn voor uitvoering van die richtlijn en de datum van inwerkingtreding van de uitvoeringswet

arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd voor een ongebruikelijk lange tijd worden verlengd. Wanneer het toepasselijke nationale recht een regel kent die bij gebreke van een duidelijke en ondubbelzinnige aanwijzing voor het tegendeel de retroactieve toepassing van een wet uitsluit, dient een nationale rechter bij wie een vordering is ingesteld die is gebaseerd op schending van een bepaling van de nationale wet ter uitvoering van richtlijn 1999/70, op grond van het gemeenschapsrecht aan die bepaling slechts terugwerkende kracht te verlenen tot de datum waarop de termijn voor uitvoering van die richtlijn is verstreken, indien dat nationale recht een aanwijzing daartoe bevat die aan die bepaling een dergelijke terugwerkende kracht kan verlenen.

Milieu

In de zaak *Commune de Mesquer* (arrest van 24 juni 2008, C-188/07), die het gevolg is van het vergaan van de door Total international Ltd gecharterde olietanker Erika voor de Franse Atlantische kust, vorderde de gemeente Mesquer op grond van de „afvalstoffenrichtlijn”⁵⁸ van de ondernemingen van de Total-groep vergoeding van de kosten die zij had gemaakt voor de reiniging en de sanering van haar deel van de kust. In antwoord om een verzoek van de Franse Cour de cassation om uitlegging van de bepalingen van de richtlijn verklaarde het Hof van Justitie voor recht dat per schip getransporteerde zware stookolie geen „afvalstof” is wanneer zij wordt geëxploiteerd of verhandeld in economisch gunstige omstandigheden en feitelijk kan worden gebruikt als brandstof zonder dat voorafgaande bewerking noodzakelijk is. Olie die in zee is weggelekt na een schipbreuk en die, vermengd met water en sedimenten, is afgedreven langs en aangespoeld op de kust van een lidstaat, moet echter worden beschouwd als een stof die de houder niet had bedoeld te produceren en waarvan hij zich ontdoet, al is het onopzettelijk, tijdens het vervoer, zodat zij moet worden aangemerkt als een afvalstof in de zin van de richtlijn. Om uit te maken wie de door de gemeente Mesquer gemaakte kosten van verwijdering van de afvalstoffen moet dragen, overwoog het Hof verder dat de eigenaar van het schip dat de olie vervoert en die feitelijk in het bezit is van die olie onmiddellijk voordat deze een afvalstof wordt, kan worden beschouwd als degene die deze afvalstoffen heeft voortgebracht en kan worden aangemerkt als „houder” in de zin van de richtlijn, en dat de verkoper van die olie en bevrachter van het schip waarmee de olie wordt vervoerd, „afvalstoffen heeft voortgebracht” indien de nationale rechter vaststelt dat die verkoper-bevrachter heeft bijgedragen aan het risico dat de door deze schipbreuk veroorzaakte verontreiniging optreedt, in het bijzonder indien hij heeft nagelaten maatregelen ter voorkoming van een dergelijke gebeurtenis te nemen, bijvoorbeeld ten aanzien van de keuze van het schip. Ten slotte verklaarde het Hof voor recht dat indien de kosten van de verwijdering van de afvalstoffen niet door het internationaal fonds voor vergoeding van schade door verontreiniging door olie (FIPOL) worden of kunnen worden gedragen, en het nationale recht van een lidstaat, met inbegrip van het recht voortvloeiend uit internationale verdragen, overeenkomstig de voorziene beperkingen en/of ontheffingen van de aansprakelijkheid, belet dat die kosten worden gedragen door de eigenaar en de bevrachter van het schip, terwijl zij wel worden beschouwd als houders, dit nationale recht het mogelijk moet maken dat de kosten van de

⁵⁸ Richtlijn 75/442/EEG van de Raad van 15 juli 1975 betreffende afvalstoffen (PB L 194, blz. 39), zoals gewijzigd bij de beschikking van de Commissie van 24 mei 1996 houdende aanpassing van de bijlagen II A en II B bij richtlijn 75/442/EEG van de Raad betreffende afvalstoffen (PB L 135, blz. 32).

verwijdering van de afvalstoffen worden gedragen door de producent van het product dat tot het ontstaan van de aldus verspreide afvalstoffen heeft geleid. Overeenkomstig het beginsel dat de vervuiler betaalt, kan een dergelijke producent echter alleen worden verplicht die kosten te dragen, wanneer hij door zijn activiteiten heeft bijgedragen aan het risico dat de door de schipbreuk veroorzaakte verontreiniging zou optreden.

In twee zaken betreffende de uitlegging van richtlijn 85/337⁵⁹, zoals gewijzigd bij richtlijn 97/11⁶⁰, is de werkingssfeer daarvan verduidelijkt.

In de zaak *Ecologistas en Acción-CODA* (arrest van 25 juli 2008, C-142/07) betwistte de vereniging *Ecologistas en Acción-CODA* de in strijd met de gewijzigde richtlijn 85/337 verrichte beoordeling van de milieueffecten van projecten ter vernieuwing en verbetering van de stedelijke ringweg van Madrid door de gemeenteraad van Madrid, terwijl in de zaak *Abraham e.a.* (arrest van 28 februari 2008, C-2/07) omwonenden van de luchthaven Luik-Bierset in het kader van een aansprakelijkheidsvordering bij het Belgische Hof van Cassatie klaagden over geluidshinder ten gevolge van de herstructurering van dit voormalige militaire vliegveld. In beide zaken rees de vraag of het begrip projecten als bedoeld in de richtlijn kan worden uitgebreid tot projecten voor de wijziging, de vernieuwing, de verbetering en de uitbreiding van de infrastructuur in kwestie. In de zaak *Ecologistas en Acción-CODA* verklaarde het Hof voor recht dat de gewijzigde richtlijn aldus moet worden uitgelegd dat zij een milieueffectbeoordeling vereist voor projecten ter vernieuwing en verbetering van stedelijke wegen, hetzij wanneer het gaat om projecten bedoeld in bijlage I, punt 7, sub b of c, bij deze richtlijn, met name de aanleg van autosnelwegen en autowegen, hetzij wanneer sprake is van projecten bedoeld in bijlage II, punten 10, sub e, of 13, eerste streepje, bij deze richtlijn, die gelet op hun aard, omvang of lokalisatie, en in voorkomend geval gelet op hun wisselwerking met andere projecten, een aanzienlijk milieueffect kunnen hebben. Het Hof preciseerde dat een project ter vernieuwing van een weg dat gelet op de omvang en modaliteiten ervan kan worden gelijkgesteld met de aanleg van een weg, kan worden geacht betrekking te hebben op een aanleg in de zin van die bijlage, en dat het in strijd zou zijn met het doel van de gewijzigde richtlijn, projecten inzake stedelijke wegen aan de werkingssfeer ervan te onttrekken op de enkele grond dat die richtlijn projecten betreffende dat soort weg niet uitdrukkelijk vermeldt in de bijlagen I en II. In de zaak *Abraham e.a.* verklaarde het Hof voor recht dat de bepalingen van punt 12 van bijlage II, gelezen in samenhang met de bepalingen van punt 7 van bijlage I bij richtlijn 85/337, in hun oorspronkelijke versie, eveneens betrekking hebben op werkzaamheden tot wijziging van de infrastructuur van een bestaand vliegveld zonder dat de start- en landingsbaan wordt verlengd, voor zover deze gezien hun aard, omvang en kenmerken als een wijziging van het vliegveld zelf kunnen worden beschouwd. Het preciseerde in dat verband dat het in strijd zou zijn met het doel van de richtlijn, werken tot verbetering of uitbreiding van de infrastructuur van een bestaand vliegveld aan de werkingssfeer van bijlage II ervan te onttrekken, op grond dat bijlage I de „aanleg van vliegvelden” en niet „vliegvelden” als dusdanig beoogt.

⁵⁹ Richtlijn 85/337/EEG van de Raad van 27 juni 1985 betreffende de milieueffectbeoordeling van bepaalde openbare en particuliere projecten (PB L 175, blz. 40).

⁶⁰ Richtlijn 97/11/EG van de Raad van 3 maart 1997 tot wijziging van richtlijn 85/337/EEG betreffende de milieueffectbeoordeling van bepaalde openbare en particuliere projecten (PB L 73, blz. 5).

In de zaak *Janecek* (arrest van 25 juli 2008, C-237/07) verklaarde het Hof voor recht dat artikel 7, lid 3, van richtlijn 96/62⁶¹ inzake de beoordeling en het beheer van de luchtkwaliteit, zoals gewijzigd bij verordening nr. 1882/2003⁶², aldus moet worden uitgelegd dat bij een dreigende overschrijding van de grenswaarden of alarmdrempels, particulieren die rechtstreeks worden getroffen, moeten kunnen bewerkstelligen dat de bevoegde nationale autoriteiten een actieplan opstellen, ook wanneer zij, krachtens nationaal recht, beschikken over andere mogelijkheden om deze autoriteiten maatregelen te doen uitvoeren ter bestrijding van luchtverontreiniging. De lidstaten zijn slechts verplicht om, onder het toezicht van de nationale rechter, binnen het kader van een actieplan en op korte termijn, maatregelen te nemen die geschikt zijn om het risico van overschrijding van de grenswaarden of alarmdrempels, rekening houdend met de feitelijke omstandigheden en alle betrokken belangen, tot een minimum te beperken en geleidelijk terug te keren naar een niveau onder deze waarden of deze drempels.

Justitiële samenwerking in burgerlijke zaken

Bij de zaken die het Hof heeft behandeld op het gebied van de justitiële samenwerking in burgerlijke zaken, moet worden gewezen op de zaak *Rinau* (arrest van 11 juli 2008, C-195/08 PPU), het eerste arrest dat het Hof heeft gewezen na een prejudiciële spoedprocedure zoals die sinds 1 maart 2008 bestaat. In een geding waarin werd verzocht om niet-erkenning in Litouwen van de beslissing van een Duitse rechter waarbij een kind onder het gezag van zijn in Duitsland wonende vader werd geplaatst en waarbij de in Litouwen verblijvende moeder werd gelast het kind aan de vader over te dragen, vroeg het Hooggerechtshof van Litouwen zich af in welke mate kan worden afgedaan aan de uitvoerbaarheid van de beslissing van de Duitse rechter die het gevolg is van het certificaat dat is afgegeven overeenkomstig verordening nr. 2201/2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid⁶³, op grond dat de Litouwse rechterlijke instanties uiteindelijk de terugkeer van het kind naar Duitsland hadden gelast. Het Hof verklaarde voor recht dat zodra een beslissing inhoudende de niet-terugkeer van een kind is gegeven en aan het gerecht van de lidstaat van herkomst ter kennis is gebracht, het voor de afgifte van het certificaat voorzien in artikel 42 van verordening nr. 2201/2003 irrelevant is of die beslissing is opgeschort, herzien, vernietigd of, hoe dan ook, geen kracht van gewijsde heeft gekregen of is vervangen door een beslissing waarbij terugkeer wordt gelast, zolang het kind niet daadwerkelijk is teruggekeerd. Wanneer geen twijfel is geuit over de echtheid van dat certificaat en dit overeenkomstig het formulier waar-

⁶¹ Richtlijn 96/62/EG van de Raad van 27 september 1996 inzake de beoordeling en het beheer van de luchtkwaliteit (PB L 296, blz. 55).

⁶² Verordening (EG) nr. 1882/2003 van het Europees Parlement en de Raad van 29 september 2003 tot aanpassing aan besluit 1999/468/EG van de Raad van de bepalingen betreffende de comités die de Commissie bijstaan in de uitoefening van haar uitvoeringsbevoegdheden die zijn vastgelegd in besluiten waarop de procedure van artikel 251 van het Verdrag van toepassing is (PB L 284, blz. 1).

⁶³ Verordening (EG) nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van verordening nr. 1347/2000, zoals gewijzigd bij verordening nr. 2116/2004 van de Raad van 2 december 2004 (PB L 367, blz. 1).

van model in bijlage IV bij deze verordening is opgemaakt, is verzet tegen de beslissing waarbij de terugkeer wordt gelast ontoelaatbaar en kan het aangezochte gerecht enkel de uitvoerbaarheid vaststellen van de beslissing waarvoor een certificaat is afgegeven en de onmiddellijke terugkeer van het kind gelasten. Indien dit niet het geval was, zou verordening nr. 2201/2003 volgens het Hof haar nuttig effect kunnen worden ontnomen, daar aan de doelstelling van terugkeer van het kind dan de voorwaarde gekoppeld zou blijven dat alle procedures die toelaatbaar zijn volgens het nationale recht van de lidstaat waar het kind ongeoorloofd wordt vastgehouden, zijn uitgeput.

Politiële en justitiële samenwerking in strafzaken en strijd tegen het terrorisme

In de zaak *Kozłowski* (arrest van 17 juli 2008, C-66/08), betreffende de tenuitvoerlegging van een Europees aanhoudingsbevel, gaf het Hof een uitlegging van artikel 4, punt 6, van kaderbesluit 2002/584⁶⁴, krachtens hetwelk de uitvoerende rechterlijke autoriteit de tenuitvoerlegging van een dergelijk bevel kan weigeren wanneer de gezochte persoon „verblijft in of onderdaan of ingezetene is van de uitvoerende lidstaat” en deze staat zich ertoe verbindt de straf overeenkomstig zijn nationale recht zelf ten uitvoer te leggen. Het Hof verklaarde voor recht dat een gezocht persoon „ingezetene” is van de uitvoerende lidstaat wanneer hij zijn werkelijke verblijfplaats aldaar heeft gevestigd. Hij „verblijft” er wanneer hij, op grond van een duurzaam verblijf in de uitvoerende lidstaat gedurende een bepaalde periode, een band met deze staat heeft opgebouwd die vergelijkbaar is met die van een ingezetene; het bestaan daarvan moet door de uitvoerende rechterlijke autoriteit worden vastgesteld aan de hand van een globale beoordeling van verschillende objectieve elementen die de situatie van deze persoon kenmerken, waaronder met name de duur, de aard en de voorwaarden van het verblijf van de gezochte persoon, alsook zijn familiale en economische bindingen met de uitvoerende lidstaat. Aangezien het kaderbesluit tot doel heeft een op het beginsel van wederzijdse erkenning gebaseerde regeling van overlevering tussen rechterlijke autoriteiten van veroordeelde of verdachte personen met het oog op tenuitvoerlegging van strafrechtelijke beslissingen of vervolging tot stand te brengen, waarbij de uitvoerende rechterlijke autoriteit zich slechts op grond van één van de in het kaderbesluit vastgestelde gronden tot weigering tegen de overlevering kan verzetten, moeten de termen „verblijven” en „ingezetene”, die de werkingssfeer van dit kaderbesluit bepalen, eenvormig worden uitgelegd, aangezien zij naar autonome begrippen van het recht van de Unie verwijzen. De lidstaten zijn dus niet bevoegd deze termen in hun nationaal recht houdende omzetting van het kaderbesluit een betekenis te geven die ruimer is dan die welke uit een dergelijke uniforme uitlegging volgt.

⁶⁴ Kaderbesluit 2002/584/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten (PB L 190, blz. 1).

Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid

In de zaak *Commissie/Raad* (arrest van 20 mei 2008, C-91/05) verklaarde het Hof besluit 2004/833⁶⁵ betreffende de uitvoering van Gemeenschappelijk Optreden 2002/589⁶⁶ met het oog op een bijdrage van de Europese Unie in het kader van het moratorium van de Economische Gemeenschap van West-Afrikaanse Staten op lichte wapens nietig. Dat besluit van de Raad was niet vastgesteld op grond van het EG-Verdrag in het kader van het beleid inzake ontwikkelingssamenwerking, maar op basis van het EU-Verdrag in het kader van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (GBVB). Zo de doelstellingen van het beleid inzake ontwikkelingssamenwerking niet mogen worden beperkt tot maatregelen die rechtstreeks de armoede bestrijden, neemt dat volgens het Hof niet weg dat een maatregel slechts onder dat beleid valt indien hij bijdraagt tot het bereiken van de met dat beleid nagestreefde doelstellingen van economische en sociale ontwikkeling. Bepaalde maatregelen ter voorkoming dat de ontwikkelingslanden kwetsbaar worden, waaronder maatregelen in het kader van het genoemde moratorium, kunnen bijdragen tot het bereiken van die doelstellingen. Een concrete maatregel ter bestrijding van de verspreiding van handvuurwapens en lichte wapens kan slechts door de Gemeenschap in het kader van haar ontwikkelingssamenwerkingsbeleid worden vastgesteld indien deze maatregel zowel wegens het doel als wegens de inhoud ervan valt binnen de werkingssfeer van de bevoegdheden die het EG-Verdrag haar op dat gebied toekent. Het Hof herinnerde aan de rechtspraak volgens welke een maatregel die tegelijkertijd meerdere doelstellingen of componenten heeft, zonder dat de ene ondergeschikt is aan de andere, en wanneer verschillende rechtsgrondslagen van het EG-Verdrag toepasselijk zijn, bij wijze van uitzondering op de verschillende desbetreffende rechtsgrondslagen moet worden gebaseerd. Volgens artikel 47 EU-Verdrag is een dergelijke oplossing naar het oordeel van het Hof echter uitgesloten met betrekking tot een maatregel die, zoals besluit 2004/833, meerdere doelstellingen nastreeft of meerdere componenten heeft die onder het beleid inzake ontwikkelingssamenwerking, respectievelijk onder het GBVB vallen, zonder dat de ene daarvan ondergeschikt is aan de andere. Aangezien artikel 47 EU-Verdrag zich ertegen verzet dat de Unie op grond van het EU-Verdrag een maatregel vaststelt die rechtsgeldig zou kunnen worden vastgesteld op grond van het EG-Verdrag, kan de Unie namelijk geen gebruik maken van een onder het GBVB vallende rechtsgrondslag om bepalingen aan te nemen die eveneens vallen onder een bevoegdheid die het EG-Verdrag toewijst aan de Gemeenschap. Het Hof concludeerde dat de Raad artikel 47 EU-Verdrag had geschonden door besluit 2004/833 aan te nemen op grond van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid, hoewel het ook onder het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid valt.

⁶⁵ Besluit 2004/833/GBVB van de Raad van 2 december 2004 betreffende de uitvoering van Gemeenschappelijk Optreden 2002/589/GBVB met het oog op een bijdrage van de Europese Unie in het kader van het moratorium van de Ecowas op lichte wapens (PB L 359, blz. 65).

⁶⁶ Gemeenschappelijk Optreden 2002/589/GBVB van de Raad van 12 juli 2002 inzake de bijdrage van de Europese Unie aan de bestrijding van de destabiliserende accumulatie en verspreiding van handvuurwapens en lichte wapens (PB L 191, blz. 1).

B — Samenstelling van het Hof van Justitie

(Protocolaire rangorde op 6 oktober 2008)

Eerste rij, van links naar rechts:

Kamerpresidenten L. Bay Larsen en G. Arestis; eerste advocaat-generaal M. Póiaras Maduro; kamerpresidenten A. Rosas en P. Jann; president van het Hof V. Skouris; kamerpresidenten C. W. A. Timmermans, K. Lenaerts, A. Tizzano en U. Lohmus.

Tweede rij, van links naar rechts:

Rechters E. Juhász en J. Makarczyk; advocaat-generaal J. Kokott; rechter J. N. Cunha Rodrigues; advocaat-generaal D. Ruiz-Jarabo Colomer; rechters R. Silva de Lapuerta, K. Schiemann, P. Küris en A. Borg Barthet.

Derde rij, van links naar rechts:

Rechter P. Lindh; advocaat-generaal E. Sharpston; rechters E. Levits, J. Malenovský, M. Ilešič, J. Klučka en A. Ó Caoimh; advocaat-generaal P. Mengozzi.

Vierde rij, van links naar rechts:

Rechters J. J. Kasel, A. Arabadjiev en T. von Danwitz; advocaten-generaal J. Mazák en Y. Bot; rechter J. C. Bonichot; advocaat-generaal V. Trstenjak; rechter C. Toader; griffier R. Grass.

1. Leden van het Hof van Justitie

in volgorde van ambtsaanvaarding

Vassilios Skouris

geboren in 1948; gediplomeerde in de rechten van de vrije universiteit te Berlijn (1970); doctor in het staatsrecht en het administratief recht van de universiteit te Hamburg (1973); hoogleraar aan de universiteit te Hamburg (1972-1977); hoogleraar publiek recht aan de universiteit te Bielefeld (1978); hoogleraar publiek recht aan de universiteit te Thessaloniki (1982); minister van Binnenlandse zaken (1989 en 1996); lid van het bestuurscomité van de universiteit van Kreta (1983-1987); directeur van het Centrum voor internationaal en Europees economisch recht te Thessaloniki (1997-2005); voorzitter van de Griekse vereniging voor Europees recht (1992-1994); lid van het Grieks nationaal comité voor het onderzoek (1993-1995); lid van het Hoog comité voor de selectie van Griekse ambtenaren (1994-1996); lid van de wetenschappelijke raad van de Academie voor Europees recht te Trier (sinds 1995); lid van het bestuurscomité van de Griekse nationale school voor de magistratuur (1995-1996); lid van de wetenschappelijke raad van het ministerie van Buitenlandse Zaken (1997-1999); voorzitter van de Griekse economische en sociale raad in 1998; rechter in het Hof van Justitie sedert 8 juni 1999; president van het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Peter Jann

geboren in 1935; doctor in de rechtsgeleerdheid aan de Universiteit van Wenen (1957); benoeming tot rechter en plaatsing bij het Bondsministerie van Justitie (1961); Presserichter bij het Straf-Bezirksgericht Wenen (1963-1966); woordvoerder van het Bondsministerie van Justitie (1966-1970), vervolgens verschillende functies binnen de afdeling Internationale zaken van dat ministerie; adviseur van de justitiële commissie en woordvoerder in het parlement (1973-1978); benoeming tot lid van het Constitutionele Hof (1978); permanente rechter-rapporteur bij dit Hof tot einde 1994; rechter in het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen sedert 19 januari 1995.

Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer

geboren in 1949; rechter; magistraat van de Consejo General del Poder Judicial (Hoge Raad voor de magistratuur); hoogleraar; kabinetschef van de voorzitter van de Hoge Raad voor de magistratuur; rechter ad hoc bij het Europees Hof voor de rechten van de mens; magistraat van het Tribunal Supremo sedert 1996; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 19 januari 1995.

Romain Schintgen

geboren in 1939; universitaire studies aan de faculteiten rechten en economische wetenschappen van Montpellier en Parijs; doctor in de rechten (1964); advocaat (1964); advocaat en procureur (1967); administrateur-generaal bij het ministerie van Arbeid en Sociale Zekerheid; lid (1978-1989), vervolgens voorzitter (1988-1989) van de Sociaaleconomische Raad; bestuurder van de Nationale krediet en investeringsmaatschappij en van de Société européenne des satellites (tot in 1989); lid (1993-1995), vervolgens voorzitter van de raad van het Internationaal universitair instituut van Luxemburg (1995-2004); docent aan de Universiteit van Luxemburg; door de regering aangewezen lid van het Comité van het Europees Sociaal Fonds, van het Raadgevend Comité voor het vrije verkeer van werknemers en van het bestuur van de Europese Stichting voor de verbetering van de levens- en arbeidsomstandigheden (tot in 1989); rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 25 september 1989 tot 11 juli 1996; rechter in het Hof van Justitie van 12 juli 1996 tot 14 januari 2008.

Antonio Tizzano

geboren in 1940; hoogleraar recht van de Europese Unie aan de universiteit La Sapienza, Rome; hoogleraar aan de universiteiten „Istituto Orientale” (1969-1979) en „Federico II” te Napels (1979-1992), en aan de universiteiten van Catania (1969-1977) en Mogadishu (1967-1972); advocaat bij het Italiaanse Hof van Cassatie; juridisch adviseur bij de permanente vertegenwoordiging van de Italiaanse Republiek bij de Europese Gemeenschappen (1984-1992); lid van de Italiaanse delegatie bij de onderhandelingen over de toetreding van het Koninkrijk Spanje en de Portugese Republiek tot de Europese Gemeenschappen, over de Europese Akte en over het Verdrag betreffende de Europese Unie; auteur van talrijke publicaties, waaronder commentaren op de Europese Verdragen en de wettelijke regelingen van de Europese Unie; oprichter en sinds 1996 directeur van het tijdschrift „Il Diritto dell’Unione Europea”; lid van talrijke directie of redactiecomités van juridische tijdschriften; rapporteur bij talrijke internationale congressen, conferenties en cursussen bij verschillende internationale instellingen, waaronder de Academie voor Internationaal Recht te Den Haag (1987); lid van de groep onafhankelijke deskundigen die is aangewezen om de financiën van de Commissie van de Europese Gemeenschappen te onderzoeken (1999); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie van 7 oktober 2000 tot 3 mei 2006; rechter in het Hof van Justitie sedert 4 mei 2006.

José Narciso da Cunha Rodrigues

geboren in 1940; diverse ambten bij de rechterlijke macht (1964-1977); verschillende regeringsopdrachten met betrekking tot het verrichten en coördineren van studies betreffende de herziening van de rechterlijke organisatie; gemachtigde van de regering bij de Europese Commissie voor de rechten van de mens en het Europees Hof voor de rechten van de mens (1980-1984); deskundige in de stuurgroep voor de mensenrechten van de Raad van Europa (1980-1985); lid van de commissie voor de herziening van de wetboeken van strafrecht en strafvordering; procurador-geral da República (1984-2000); lid van het comité van toezicht van het Europees Bureau voor fraudeonderzoek van de Europese Unie (OLAF) (1999-2000); rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2000.

Christiaan Willem Anton Timmermans

geboren in 1941; referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1966-1969); ambtenaar bij de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1969-1977); doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit te Leiden); hoogleraar Europees recht aan de universiteit te Groningen (1977-1989); rechter-plaatsvervanger aan het Gerechtshof te Arnhem; diverse publicaties; adjunct-directeur-generaal van de juridische dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1989-2000); hoogleraar Europees recht aan de universiteit te Amsterdam; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2000.

Allan Rosas

geboren in 1948; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Turku (Finland); hoogleraar recht aan de universiteit van Turku (1978-1981) en de Åbo Akademi (Turku/Åbo) (1981-1996); directeur van het instituut voor de mensenrechten van deze universiteit (1985-1995); verschillende nationale en internationale academische vertrouwensposities; lid van wetenschappelijke genootschappen; coördinatie van verscheidene nationale en internationale onderzoeksprojecten en programma's op het gebied van onder meer Europees recht, internationaal recht, rechten van de mens en grondrechten, constitutioneel recht en vergelijkend bestuursrecht; vertegenwoordiger van de Finse regering als lid of adviseur van Finse delegaties naar diverse internationale conferenties en bijeenkomsten; expert inzake het Finse juridische leven, onder meer in juridische commissies van de regering en het parlement van Finland, alsmede bij de Verenigde Naties, de Unesco, de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en de Raad van Europa; sinds 1995 juridisch hoofdadviser bij de Juridische dienst van de Europese Commissie, belast met externe betrekkingen; sinds maart 2001 adjunct-directeur-generaal van de Juridische dienst van de Europese Commissie; rechter in het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen sedert 17 januari 2002.

Rosario Silva de Lapuerta

geboren in 1954; licentiaat in de rechten (Universidad Complutense de Madrid); abogado del Estado te Malaga; abogado del Estado in de Juridische dienst van het ministerie van Verkeer, Toerisme en Communicatie, vervolgens in de juridische dienst van het ministerie van Buitenlandse Zaken; abogado del Estado-Jefe van de juridische dienst van de Staat, belast met de procedures voor het Hof van Justitie, en adjunct-directeur-generaal van de dienst Communautaire en internationale juridische bijstand van de Abogacia General del Estado (ministerie van Justitie); lid van de reflectiegroep van de Commissie over de toekomst van een stelsel van communautaire rechtspraak; hoofd van de Spaanse delegatie van de groep „Amis de la Présidence” voor de hervorming van het stelsel van communautaire rechtspraak in het Verdrag van Nice en van de ad-hocgroep „Hof van Justitie” van de Raad; hoogleraar gemeenschapsrecht aan de Diplomatschool te Madrid; mededirecteur van het tijdschrift „Noticias de la Unión Europea”; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Koen Lenaerts

geboren in 1954; licentiaat en doctor in de rechten (Katholieke Universiteit Leuven); Master of Laws, Master in Public Administration (Harvard University); assistent (1979-1983), vervolgens hoogleraar Europees recht aan de Katholieke Universiteit Leuven (sinds 1983); referendaris bij het Hof van Justitie (1984-1985); professor aan het Europacollege te Brugge (1984-1989); advocaat te Brussel (1986-1989); gasthoogleraar aan de Harvard Law School (1989); rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 25 september 1989 tot 6 oktober 2003; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Juliane Kokott

geboren in 1957; rechtenstudie (Universiteiten van Bonn en Genève); LL.M. (Universiteit van Washington); doctor in de rechtsgeleerdheid (Universiteit van Heidelberg, 1985; Universiteit van Harvard, 1990); gasthoogleraar aan Berkeley University (1991); hoogleraar Duits en buitenlands publiekrecht, internationaal recht en Europees recht aan de Universiteiten van Augsburg (1992), Heidelberg (1993) en Düsseldorf (1994); plaatsvervangend rechter voor de Duitse regering in het internationale Hof voor Conciliatie en Arbitrage van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE); vicevoorzitter van de federale wetenschappelijke Beirat globale Umweltveränderungen (WBGU, 1996); hoogleraar volkenrecht, internationaal economisch recht en Europees recht aan de Universiteit van St. Gallen (1999); directeur van het instituut voor Europees en internationaal economisch recht van de Universiteit van St. Gallen (2000); adjunct-directeur van het Master of Business Law-programma van de universiteit van St. Gallen (2001); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Luís Miguel Poiares Pessoa Maduro

geboren in 1967; licentiaat in de rechtsgeleerdheid (Universiteit van Lissabon, 1990); wetenschappelijk medewerker (Europees Universitair Instituut, 1991); doctor in de rechtsgeleerdheid (Europees Universitair Instituut te Florence, 1996); gasthoogleraar (London School of Economics; Europacollege te Natolin; Instituut Ortega y Gasset te Madrid; Portugese katholieke universiteit; Instituut voor Europese studies te Macao); hoogleraar (Autonome universiteit van Lissabon, 1997); Fulbright Visiting Research Fellow (Universiteit van Harvard, 1998); mededirecteur van de Academie de droit commercial international; mede-editeur (Hart Series on European Law and Integration, European Law Journal) en lid van het redactiecomité van verschillende juridische tijdschriften; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Konrad Hermann Theodor Schiemann

geboren in 1937; rechtenstudie aan de universiteit van Cambridge; Barrister (1964-1980); Queen's Counsel (1980-1986); Justice of the High Court of England and Wales (1986-1995); Lord Justice of Appeal (1995-2003); Benchers sinds 1985 en Treasurer van de Honourable Society of the Inner Temple in 2003; rechter in het Hof van Justitie sedert 8 januari 2004.

Jerzy Makarczyk

geboren in 1938; doctor in de rechtsgeleerdheid (1966); hoogleraar internationaal publiekrecht (1974); Senior Visiting Fellow aan de universiteit te Oxford (1985), hoogleraar aan de internationale christelijke universiteit van Tokyo (1988); auteur van diverse publicaties over internationaal publiekrecht, gemeenschapsrecht en de rechten van de mens; lid van verscheidene geleerde genootschappen met betrekking tot internationaal recht, Europees recht en de rechten van de mens; onderhandelaar van de Poolse regering voor de terugtrekking van de Russische troepen uit het grondgebied van de Republiek Polen; onderstaatssecretaris, vervolgens staatssecretaris van Buitenlandse Zaken (1989-1992); hoofd van de Poolse delegatie bij de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties; rechter in het Europese Hof voor de rechten van de mens (1992-2002); voorzitter van het instituut voor internationaal recht (2003); adviseur van de president van de Republiek Polen voor buitenlandse politiek en rechten van de mens (2002-2004); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Pranas Kūris

geboren in 1938; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Vilnius (1961); kandidaat in de rechtswetenschappen, universiteit van Moskou (1965); staatsdoctoraat (Dr. hab), universiteit van Moskou (1973); stagiair bij het Institut des Hautes Études Internationales (directeur: prof. Ch. Rousseau), universiteit van Parijs (1967-1968); gewoon lid van de Academie van Wetenschappen van Litouwen (1996); doctor honoris causa van de universiteit Rechtsgeleerdheid van Litouwen (2001); verschillende docentschappen en administratieve taken bij de universiteit te Vilnius (1961-1990); docent, hoogleraar, hoogleraar internationaal publiekrecht, decaan van de faculteit rechtsgeleerdheid; verscheidene posten in de regering, de diplomatieke dienst en de magistratuur van Litouwen; minister van Justitie (1990-1991), staatsraad (1991), ambassadeur van de Republiek Litouwen voor België, Luxemburg en Nederland (1992-1994); rechter in het (voormalige) Europese Hof voor de rechten van de mens (juni 1994-november 1998); rechter in het Hooggerechtshof van Litouwen en voorzitter van dit gerechtshof (december 1994-oktober 1998); rechter in het Europese Hof voor de rechten van de mens (sinds november 1998); deelname aan verschillende internationale conferenties; lid van de delegatie van de Republiek Litouwen bij onderhandelingen met de USSR (1990-1992); auteur van diverse publicaties (ongeveer 200); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Endre Juhász

geboren in 1944; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Szeged, Hongarije (1967); ingangsexamen bij de Hongaarse balie (1970); postdoctorale studie rechtvergelijking aan de universiteit te Straatsburg, Frankrijk (1969, 1970, 1971, 1972); ambtenaar bij de juridische dienst van het ministerie van Buitenlandse Handel (1966-1974), directeur Wetgeving (1973-1974); eerste handelsattaché bij de ambassade van Hongarije te Brussel, verantwoordelijk voor communautaire aangelegenheden (1974-1979); directeur bij het Ministerie van Buitenlandse Handel (1979-1983); eerste handelsattaché, vervolgens handelsadviseur bij de ambassade van Hongarije te Washington DC, Verenigde Staten (1983-1989); directeur-generaal bij het ministerie van Handel en bij het ministerie van Internationale Economische Betrekkingen (1989-1991); hoofdonderhandelaar bij de associatieovereenkomst tussen de Republiek Hongarije en de Europese Gemeenschappen en hun lidstaten (1990-1991); secretaris-generaal van het ministerie van Internationale Economische Betrekkingen, hoofd van de dienst Europese aangelegenheden (1992); staatssecretaris bij het ministerie van Internationale Economische Betrekkingen (1993-1994); staatssecretaris, voorzitter van de dienst Europese aangelegenheden, ministerie van Industrie en Handel (1994); buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur, hoofd van de diplomatieke missie van de Republiek Hongarije bij de Europese Unie (januari 1995-mei 2003); hoofdonderhandelaar bij de toetreding van de Republiek Hongarije tot de Europese Unie (juli 1998-april 2003); minister zonder portefeuille voor de coördinatie van de Europese integratie (sinds mei 2003); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

George Arestis

geboren in 1945; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Athene (1968); M. A. Comparative Politics and Government, universiteit van Kent te Canterbury (1970); uitoefening van het beroep van advocaat te Cyprus (1972-1982); benoeming tot rechter bij de arrondissementsrechtbank (1982); bevordering tot president van de arrondissementsrechtbank (1995); administratief president van de arrondissementsrechtbank van Nicosia (1997-2003); rechter in het Hooggerechtshof van Cyprus (2003); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Anthony Borg Barthet U.O.M.

geboren in 1947; doctor in de rechtsgeleerdheid van de Koninklijke universiteit van Malta (1973); in Maltese overheidsdienst getreden als Notary to Government in 1975; adviseur van de Republiek in 1978, hoofdadviseur van de Republiek in 1979, adjunct-procureur-generaal in 1988 en benoemd tot procureur-generaal door de president van Malta in 1989; deeltijds docent burgerlijk recht aan de universiteit van Malta (1985-1989); lid van de Raad van de universiteit van Malta (1998-2004); lid van de commissie voor rechtsbedeling (1994-2004); lid van de raad van gouverneurs van het Centrum voor arbitrage van Malta (1998-2004); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Marko Ilešič

geboren in 1947; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Ljubljana); specialisatie rechtsvergelijking (universiteiten van Straatsburg en Coimbra); advocaat bij de balie; rechter in de arbeidsrechtbank van Ljubljana (1975-1986); president van de rechtbank voor sportaangelegenheden (1978-1986); arbiter bij de arbitrage-instantie van de verzekeringsmaatschappij Triglav (1990-1998); president van de arbitragekamer van de Beurs (sinds 1995); arbiter bij de arbitrage-instantie van de Beurs (sinds 1998); arbiter bij de Kamer van Koophandel van Joegoslavië (tot 1991) en van Slovenië (sinds 1991); arbiter bij de Internationale Kamer van Koophandel te Parijs; rechter bij de beroepscommissie van de UEFA (sinds 1988) en van de FIFA (sinds 2000); voorzitter van het Verbond van verenigingen van Sloveense juristen; lid van de International Law Association, van het International Maritime Committee en van verscheidene andere internationale juridische verenigingen; hoogleraar burgerlijk recht, handelsrecht en internationaal privaatrecht; decaan van de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit te Ljubljana; auteur van vele juridische publicaties; rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Jiří Malenovský

geboren in 1950; doctor in de rechtsgeleerdheid van de Karelsuniversiteit te Praag (1975); hoofdassistent (1974-1990), vicedecaan (1989-1991) en hoofd van het departement Internationaal recht en Europees recht (1990-1992) aan de Masaryk-universiteit te Brno; rechter in het Tsjechoslowaaks Constitutioneel Hof (1992); ambassadeur bij de Raad van Europa (1993-1998); voorzitter van het Comité van afgevaardigden van de ministers van de Raad van Europa (1995); directeur-generaal bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1998-2000); voorzitter van de Tsjechische en Slowaakse afdeling van de International Law Association (1999-2001); rechter in het Constitutioneel Hof (2000-2004); lid van de Raad Wetgeving (1998-2000); lid van het Permanent Hof van Arbitrage te Den Haag (sinds 2000); hoogleraar internationaal publiekrecht aan de Masaryk-universiteit te Brno (2001); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Ján Klučka

geboren in 1951; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Bratislava (1974); hoogleraar internationaal recht aan de universiteit van Košice (sinds 1975); rechter in het Constitutioneel Hof (1993); lid van het Permanent Hof van Arbitrage te Den Haag (1994); lid van de Commissie van Venetië (1994); voorzitter van de Slowaakse vereniging voor internationaal recht (2002); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Uno Lõhmus

geboren in 1952; doctor in de rechtsgeleerdheid (1986); lid van de balie (1977-1998); gasthoogleraar strafrecht aan de universiteit van Tartu; rechter in het Europese Hof voor de rechten van de mens (1994-1998); president van het Hooggerechtshof van Estland (1998-2004); lid van de juridische commissie van de Grondwet; adviseur bij de werkgroep voor opstelling van het strafwetboek; lid van de werkgroep voor opstelling van het wetboek van strafvordering; auteur van verscheidene publicaties over de rechten van de mens en het grondwettelijk recht; rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Egils Levits

geboren in 1955; gediplomeerde in de rechten en de politieke wetenschappen van de universiteit van Hamburg; wetenschappelijk medewerker aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit van Kiel; adviseur van het Letse Parlement op het gebied van internationaal recht, grondwettelijk recht en wetshervorming; ambassadeur van de Republiek Letland in Duitsland en in Zwitserland (1992-1993), in Oostenrijk, in Zwitserland en in Hongarije (1994-1995); vice-eerste minister en minister van Justitie, waarnemend voor de minister van Buitenlandse Zaken (1993-1994); bemiddelaar bij het Hof voor Conciliatie en Arbitrage van de OVSE (sinds 1997); lid van het Permanent Hof van Arbitrage (sinds 2001); in 1995 benoemd tot rechter in het Europese Hof voor de rechten van de mens, herbenoemd in 1998 en 2001; vele publicaties op het gebied van grondwettelijk recht en administratief recht, wetshervorming en gemeenschapsrecht; rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Aindrias O Caoimh

geboren in 1950; bachelor civiel recht (National University of Ireland, University College Dublin, 1971); barrister (King's Inns, 1972); diploma hogere studies Europees recht (University College Dublin, 1977); barrister bij de Ierse balie (1972-1999); docent Europees recht (King's Inn, Dublin); Senior Counsel (1994-1999); vertegenwoordiger van de Ierse regering in tal van zaken voor het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen; rechter in de High Court van Ierland (sinds 1999); bestuurslid van de Honourable Society of King's Inns (sinds 1999); vicepresident van de Ierse Vereniging voor Europees recht; lid van de Vereniging voor Internationaal Recht (Ierse afdeling); zoon van Andreas O'Keeffe (Aindrias Ó Caoimh), rechter in het Hof van Justitie (1974-1985); rechter in het Hof van Justitie sedert 13 oktober 2004.

Lars Bay Larsen

geboren in 1953; diploma politieke wetenschappen (1976), licentiaat in de rechten (1983), universiteit van Kopenhagen; ambtenaar bij het ministerie van Justitie (1983-1985); docent (1984-1991), vervolgens geassocieerd hoogleraar (1991-1996) familierecht aan de universiteit van Kopenhagen; afdelingshoofd bij het Advokatsamfund (1985-1986); diensthoofd (1986-1991) bij het ministerie van Justitie; toegelaten tot de balie (1991); afdelingshoofd (1991-1995), hoofd van het departement politie (1995-1999), hoofd van het juridisch departement (2000-2003) van het ministerie van Justitie; vertegenwoordiger van het Koninkrijk Denemarken in het Comité K 4 (1995-2000), de Centrale Groep van Schengen (1996-1998) en de Europol Management Board (1998-2000); rechter in de Højesteret (2003-2006); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 januari 2006.

Eleanor Sharpston

geboren in 1955; studie economie, talen en rechten, King's College, Cambridge (1973-1977); wetenschappelijk medewerkster, Corpus Christi College, Oxford (1977-1980); toegelaten tot de balie (Middle Temple, 1980); Barrister (1980-1987 en 1990-2005); referendaris bij advocaat-generaal, vervolgens rechter Sir Gordon Slynn (1987-1990); hoogleraar Europees recht en rechtsvergelijking (Director of European Legal Studies), University College London (1990-1992); Lecturer in de faculteit rechtsgeleerdheid (1992-1998), vervolgens Affiliated Lecturer (1998-2005), universiteit van Cambridge; Fellow of King's College, Cambridge (sedert 1992); Senior Research Fellow, Centre for European Legal Studies, universiteit van Cambridge (1998-2005); Queen's Counsel (1999); Benchers of Middle Temple (2005); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 11 januari 2006.

Paolo Mengozzi

geboren in 1938; hoogleraar internationaal recht en titularis van de Jean Monnet-leerstoel voor het recht van de Europese Gemeenschappen aan de universiteit van Bologna; doctor honoris causa van de universiteit Carlos III te Madrid; gasthoogleraar aan de volgende universiteiten: Johns Hopkins (Bologna Center), St. Johns (New York), Georgetown, Parijs II, Georgia (Athens) en het Institut Universitaire International (Luxemburg); coördinator van het European Business Law Pallas Program van de universiteit van Nijmegen; lid van het raadgevend comité van de Commissie van de Europese Gemeenschappen inzake overheidsopdrachten; onderstaatssecretaris voor Industrie en Handel tijdens het Italiaanse voorzitterschap van de Raad; lid van de reflectiegroep van de Europese Gemeenschap over de Wereldhandelsorganisatie (WTO) en directeur van de in 1997 aan de WTO gewijde leergang van het studiecentrum van de Haagse Academie voor internationaal recht; rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 4 maart 1998 tot 3 mei 2006; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 4 mei 2006.

Pernilla Lindh

geboren in 1945; licentiaat in de rechtswetenschappen, universiteit van Lund; referendaris en rechter in de Rechtbank van eerste aanleg te Trollhättan (1971-1974); referendaris bij het Hof van Beroep te Stockholm (1974-1975); rechter in de Rechtbank van eerste aanleg te Stockholm (1975); adviseur voor juridische en administratieve aangelegenheden bij de president van het Hof van Beroep te Stockholm (1975-1978); afgevaardigde bij het Domstolverket (nationale gerechtelijke administratie) (1977); adviseur bij het bureau van de Kanselier van Justitie (1979-1980); rechter (assessor) in het Hof van Beroep te Stockholm (1980-1981); juridisch adviseur bij het ministerie van Handel (1981-1982); juridisch adviseur, vervolgens directeur en directeur-generaal voor juridische zaken bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1982-1995); titel van ambassadeur in 1992; vicepresident van het Marknadsdomstol; belast met juridische en institutionele aangelegenheden bij de EER-onderhandelingen (vicevoorzitter en vervolgens voorzitter van de EFTA-groep) en bij de onderhandelingen voor de toetreding van het Koninkrijk Zweden tot de Europese Unie; rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 18 januari 1995 tot 6 oktober 2006; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Yves Bot

geboren in 1947; afgestudeerd aan de faculteit rechtsgeleerdheid te Rouen; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit Paris II Panthéon-Assas); geassocieerd hoogleraar aan de faculteit rechtsgeleerdheid te Le Mans; substituut en vervolgens eerste substituut bij het parket van Le Mans (1974-1982); procureur de la République bij het Tribunal de grande instance de Dieppe (1982-1984); procureur de la République adjoint bij het Tribunal de grande instance de Strasbourg (1984-1986); procureur de la République bij het Tribunal de grande instance de Bastia (1986-1988); advocaat-generaal bij de Cour d'appel de Caen (1988-1991); procureur de la République bij het Tribunal de grande instance du Mans (1991-1993); chargé de mission bij de ministre d'État, garde des Sceaux (1993-1995); procureur de la République bij het Tribunal de grande instance de Nanterre (1995-2002); procureur de la République bij het Tribunal de grande instance de Paris (2002-2004); procureur général bij de Cour d'appel de Paris (2004-2006); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Ján Mazák

geboren in 1954; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit Pavol Jozef Safarik, Košice, 1978); hoogleraar burgerlijk recht (1994) en gemeenschapsrecht (2004); directeur van het instituut voor gemeenschapsrecht van de faculteit rechtsgeleerdheid van Košice (2004); rechter bij het Krajský súd (gerechtshof) van Košice (1980); vicepresident (1982) en president (1990) van het Mestský súd (rechtbank) van Košice; lid van de Slowaakse orde van advocaten (1991); juridisch adviseur bij het Constitutionele Hof (1993-1998); onderminister van Justitie (1998-2000); president van het Constitutionele Hof (2000-2006); lid van de Commissie van Venetië (2004); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Jean-Claude Bonichot

geboren in 1955; licentiaat in de rechtswetenschappen, universiteit van Metz, afgestudeerd aan het Institut d'études politiques de Paris, oudleerling van de École nationale d'administration; rapporteur (1982-1985), regerings-commissaris (1985-1987 en 1992-1999); assessor (1999-2000); president van de zesde onderafdeling van de afdeling Rechtspraak (2000-2006) van de Conseil d'État; referendaris bij het Hof van Justitie (1987-1991); directeur van het kabinet van de minister van Arbeid, Werkgelegenheid en Beroepsopleiding, vervolgens minister van Staat, minister van de Openbare Dienst en Bestuurshervorming (1991-1992); hoofd van de juridische dienst van de Conseil d'État bij de Caisse nationale d'assurance maladie des travailleurs salariés (2001-2006); geassocieerd hoogleraar aan de universiteit van Metz (1988-2000), vervolgens aan de universiteit van Paris I Panthéon-Sorbonne (sinds 2000); auteur van talrijke publicaties op het gebied van administratief recht, gemeenschapsrecht en Europees recht op het gebied van de rechten van de mens; oprichter en voorzitter van het redactiecomité van het „Bulletin de jurisprudence de droit de l'urbanisme”, medeoprichter en lid van het redactiecomité van het „Bulletin juridique des collectivités locales”, voorzitter van de wetenschappelijke raad van de Groupement de recherche sur les institutions et le droit de l'aménagement, de l'urbanisme et de l'habitat; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Thomas von Danwitz

geboren in 1962; studies te Bonn, Genève en Parijs; staatsexamen in de rechtsgeleerdheid (1986 en 1992); doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Bonn, 1988); internationaal diploma overheidsadministratie (École nationale d'administration, 1990); doceerbevoegdheid (universiteit van Bonn, 1996); hoogleraar Duits publiekrecht en Europees recht (1996-2003), deken van de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit van de Ruhr, Bochum (2000-2001); hoogleraar Duits publiekrecht en Europees recht (universiteit van Keulen, 2003-2006); directeur van het instituut voor publiekrecht en bestuurswetenschappen (2006); gasthoogleraar aan de Fletcher School of Law and Diplomacy (2000), de universiteit François Rabelais (Tours, 2001-2006) en de universiteit van Paris I Panthéon-Sorbonne, (2005-2006); rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

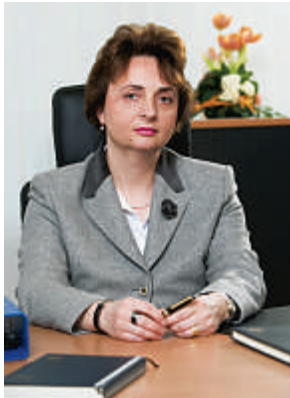
Verica Trstenjak

geboren in 1962; examen in de rechtsgeleerdheid (1987); doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Ljubljana (1995); hoogleraar (sinds 1996) rechts- en staatstheorie (rechtsleer) en privaatrecht; onderzoeker; doctoraalstudies aan de universiteit van Zürich, het instituut voor rechtsvergelijking van de universiteit van Wenen, het Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht te Hamburg en de Vrije Universiteit Amsterdam; gasthoogleraar aan de universiteit van Wenen, de universiteit van Freiburg (Duitsland) en de Bucerius Law School te Hamburg; hoofd van de juridische dienst (1994-1996) en staatssecretaris bij het ministerie van Wetenschap en Technologie (1996-2000); secretaris-generaal van de regering (2000); sinds 2003 lid van de werkgroep voor het Europees Burgerlijk Wetboek (Study Group on European Civil Code); verantwoordelijke voor het onderzoeksproject Humboldt (Humboldt Stiftung); publicatie van meer dan honderd juridische artikelen en diverse boeken over Europees recht en privaatrecht; prijs van de Vereniging van Sloveense juristen „jurist van het jaar 2003”; lid van de redactieraad van diverse juridische tijdschriften; secretaris-generaal van de vereniging van Sloveense juristen; lid van diverse verenigingen van juristen waaronder de Gesellschaft für Rechtsvergleichung; rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 7 juli 2004 tot 6 oktober 2006; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Alexander Arabadjiev

geboren in 1949; rechtenstudie („St. Kliment Ohridski“-universiteit te Sofia); rechter in de Rechtbank van eerste aanleg te Blagoevgrad (1975-1983); rechter bij het Regionale Hof te Blagoevgrad (1983-1986); rechter in het Hooggerechtshof (1986-1991); rechter in het Grondwettelijk Hof (1991-2000); lid van de Europese Commissie voor de rechten van de mens (1997-1999); lid van de Europese Conventie over de toekomst van Europa (2002-2003); kamerlid (2001-2006); waarnemer bij het Europees Parlement; rechter in het Hof van Justitie sedert 12 januari 2007.

Camelia Toader

geboren in 1963; licentiaat in de rechten (1986), doctor in de rechten (1997) (universiteit van Boekarest); rechter-stagiair in de Rechtbank van eerste aanleg te Buftea (1986-1988); rechter in de Rechtbank van eerste aanleg van de 5de sector van Boekarest (1988-1992); docent (1992-2005) en vervolgens hoogleraar (2005-2006) burgerlijk recht en Europees contractenrecht aan de universiteit van Boekarest; verschillende doctorale en onderzoeksstudies aan het Max Planckinstituut voor internationaal privaatrecht te Hamburg (tussen 1992 en 2004); hoofd van de afdeling Europese integratie bij het ministerie van Justitie (1997-1999); rechter in het Hoge Hof van Cassatie en Justitie (1999-2006); gasthoogleraar aan de universiteit van Wenen (2000); opleider gemeenschapsrecht aan het Nationaal Instituut voor de Magistratuur (2003 en 2005-2006); lid van het redactiecomité van verschillende juridische tijdschriften; rechter in het Hof van Justitie sedert 12 januari 2007.

Jean-Jacques Kasel

geboren in 1946; doctor in de rechtsgeleerdheid, bijzonder licentiaat in het administratief recht (ULB, Brussel, 1970); afgestudeerd aan het IEP te Parijs (Ecofin, 1972); advocaat-stagiair; juridisch adviseur van de Banque de Paris et des Pays-Bas (1972-1973); gezantschapsattaché, vervolgens gezantschapssecretaris bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1973-1976); voorzitter van de werkgroepen van de Raad van Ministers (1976); eerste ambassade-secretaris, assistent permanent vertegenwoordiger bij de OESO (Parijs, 1976-1979); kabinetschef van de vicevoorzitter van de regering (1979-1980); voorzitter van de Europese Politieke Samenwerking (1980); adviseur, vervolgens adjunct-kabinetschef van de voorzitter van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1981); directeur Begroting en Statuut van het secretariaat-generaal van de Raad van Ministers (1981-1984); chargé de mission bij de Permanente Vertegenwoordiging bij de Europese Gemeenschappen (1984-1985); voorzitter van het Begrotingscomité; gevolmachtigd minister, directeur Politieke en Culturele Zaken (1986-1991); diplomatiek adviseur van de eerste minister (1986-1991); ambassadeur in Griekenland (1989-1991, niet-resident), voorzitter van het Politiek Comité (1991); ambassadeur, permanent vertegenwoordiger bij de Europese Gemeenschappen (1991-1998); voorzitter van het Coreper (eerste halfjaar 1997); ambassadeur (Brussel, 1998-2002); permanent vertegenwoordiger bij de NAVO (1998-2002); Hofmaarschalk en kabinetschef van ZKH de Groothertog (2002-2007); rechter in het Hof van Justitie sedert 15 januari 2008.

Roger Grass

geboren in 1948; afgestudeerd aan het Institut d'études politiques te Parijs, en heeft de studie publiek recht succesvol beëindigd; substituut van de procureur de la République bij het Tribunal de grande instance de Versailles; hoofdadministrateur bij het Hof van Justitie; secretaris-generaal van het algemeen parket van de Cour d'appel de Paris; kabinet van de garde des Sceaux, minister van Justitie; referendaris van de president van het Hof van Justitie; griffier van het Hof van Justitie sedert 10 februari 1994.

2. Wijziging in de samenstelling van het Hof van Justitie in 2008

Plechtige zitting van 14 januari 2008

Bij besluit van de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten van de Europese Gemeenschappen van 3 december 2007 is de heer Jean-Jacques Kasel benoemd tot rechter in het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen tot en met 6 oktober 2009.

De heer Jean-Jacques Kasel volgt de heer Romain Schintgen op, die van 25 september 1989 tot en met 11 juli 1996 het ambt van rechter in het Gerecht van eerste aanleg en vanaf 12 juli 1996 het ambt van rechter in het Hof van Justitie heeft uitgeoefend.

3. Protocolaire rangorde

van 1 januari tot en met 14 januari 2008

V. SKOURIS, president
 P. JANN, president van de Eerste kamer
 C. W. A. TIMMERMANS, president van de
 Tweede kamer
 A. ROSAS, president van de Derde kamer
 K. LENAERTS, president van de Vierde kamer
 M. POIARES MADURO, eerste advocaat-
 generaal
 A. TIZZANO, president van de Vijfde kamer
 G. ARESTIS, president van de Achtste kamer
 U. LÖHMUS, president van de Zevende kamer
 L. BAY LARSEN, president van de Zesde kamer
 D. RUIZ-JARABO COLOMER, advocaat-generaal
 R. SCHINTGEN, rechter
 J. N. CUNHA RODRIGUES, rechter
 R. SILVA de LAPUERTA, rechter
 J. KOKOTT, advocaat-generaal
 K. SCHIEMANN, rechter
 J. MAKARCZYK, rechter
 P. KÜRIS, rechter
 E. JUHÁSZ, rechter
 A. BORG BARTHET, rechter
 M. ILEŠIČ, rechter
 J. MALENOVSKÝ, rechter
 J. KLUČKA, rechter
 E. LEVITS, rechter
 A. Ó CAOIMH, rechter
 E. SHARPSTON, advocaat-generaal
 P. MENGGOZZI, advocaat-generaal
 P. LINDH, rechter
 Y. BOT, advocaat-generaal
 J. MAZÁK, advocaat-generaal
 J. C. BONICHOT, rechter
 T. von DANWITZ, rechter
 V. TRSTENJAK, advocaat-generaal
 A. ARABADJIEV, rechter
 C. TOADER, rechter

R. GRASS, griffier

van 15 januari tot en met 6 oktober 2008

V. SKOURIS, president
 P. JANN, president van de Eerste kamer
 C. W. A. TIMMERMANS, president van de
 Tweede kamer
 A. ROSAS, president van de Derde kamer
 K. LENAERTS, president van de Vierde kamer
 M. POIARES MADURO, eerste advocaat-
 generaal
 A. TIZZANO, president van de Vijfde kamer
 G. ARESTIS, president van de Achtste kamer
 U. LÖHMUS, president van de Zevende kamer
 L. BAY LARSEN, president van de Zesde kamer
 D. RUIZ-JARABO COLOMER, advocaat-generaal
 J. N. CUNHA RODRIGUES, rechter
 R. SILVA de LAPUERTA, rechter
 J. KOKOTT, advocaat-generaal
 K. SCHIEMANN, rechter
 J. MAKARCZYK, rechter
 P. KÜRIS, rechter
 E. JUHÁSZ, rechter
 A. BORG BARTHET, rechter
 M. ILEŠIČ, rechter
 J. MALENOVSKÝ, rechter
 J. KLUČKA, rechter
 E. LEVITS, rechter
 A. Ó CAOIMH, rechter
 E. SHARPSTON, advocaat-generaal
 P. MENGGOZZI, advocaat-generaal
 P. LINDH, rechter
 Y. BOT, advocaat-generaal
 J. MAZÁK, advocaat-generaal
 J. C. BONICHOT, rechter
 T. von DANWITZ, rechter
 V. TRSTENJAK, advocaat-generaal
 A. ARABADJIEV, rechter
 C. TOADER, rechter
 J. J. KASEL, rechter

R. GRASS, griffier

**van 7 oktober tot en met
31 december 2008**

V. SKOURIS, president
P. JANN, president van de Eerste kamer
C. W. A. TIMMERMANS, president van de
Tweede kamer
A. ROSAS, president van de Derde kamer
K. LENAERTS, president van de Vierde kamer
E. SHARPSTON, eerste advocaat-generaal
M. ILEŠIČ, president van de Vijfde kamer
A. Ó CAOIMH, president van de Zevende
kamer
J. C. BONICHOT, president van de Zesde kamer
T. VON DANWITZ, president van de Achtste
kamer
D. RUIZ-JARABO COLOMER, advocaat-generaal
A. TIZZANO, rechter
J. N. CUNHA RODRIGUES, rechter
R. SILVA de LAPUERTA, rechter
J. KOKOTT, advocaat-generaal
M. POIARES MADURO, advocaat-generaal
K. SCHIEMANN, rechter
J. MAKARCZYK, rechter
P. KÜRIS, rechter
E. JUHÁSZ, rechter
G. ARESTIS, rechter
A. BORG BARTHET, rechter
J. MALENOVSKÝ, rechter
J. KLUČKA, rechter
U. LÖHMUS, rechter
E. LEVITS, rechter
L. BAY LARSEN, rechter
P. MENGGOZZI, advocaat-generaal
P. LINDH, rechter
Y. BOT, advocaat-generaal
J. MAZÁK, advocaat-generaal
V. TRSTENJAK, advocaat-generaal
A. ARABADJIEV, rechter
C. TOADER, rechter
J. J. KASEL, rechter

R. GRASS, griffier

4. Gewezen leden van het Hof van Justitie

Pilotti Massimo, rechter (1952-1958), president van 1952 tot 1958
Serrarens Petrus, Josephus, Servatius, rechter (1952-1958)
Riese Otto, rechter (1952-1963)
Delvaux Louis, rechter (1952-1967)
Rueff Jacques, rechter (1952-1959 en 1960-1962)
Hammes Charles Léon, rechter (1952-1967), president van 1964 tot 1967
Van Kleffens Adrianus, rechter (1952-1958)
Lagrange Maurice, advocaat-generaal (1952-1964)
Roemer Karl, advocaat-generaal (1953-1973)
Rossi Rino, rechter (1958-1964)
Donner Andreas Matthias, rechter (1958-1979), president van 1958 tot 1964
Catalano Nicola, rechter (1958-1962)
Trabucchi Alberto, rechter (1962-1972), vervolgens advocaat-generaal (1973-1976)
Lecourt Robert, rechter (1962-1976), president van 1967 tot 1976
Strauss Walter, rechter (1963-1970)
Monaco Riccardo, rechter (1964-1976)
Gand Joseph, advocaat-generaal (1964-1970)
Mertens de Wilmars Josse J., rechter (1967-1984), president van 1980 tot 1984
Pescatore Pierre, rechter (1967-1985)
Kutscher Hans, rechter (1970-1980), president van 1976 tot 1980
Dutheillet de Lamothe Alain Louis, advocaat-generaal (1970-1972)
Mayras Henri, advocaat-generaal (1972-1981)
O'Dalaigh Cearbhall, rechter (1973-1974)
Sørensen Max, rechter (1973-1979)
Mackenzie Stuart Alexander J., rechter (1973-1988), president van 1984 tot 1988
Warner Jean-Pierre, advocaat-generaal (1973-1981)
Reischl Gerhard, advocaat-generaal (1973-1981)
O'Keeffe Aindrias, rechter (1975-1985)
Capotorti Francesco, rechter (1976), vervolgens advocaat-generaal (1976-1982)
Bosco Giacinto, rechter (1976-1988)
Touffait Adolphe, rechter (1976-1982)
Koopmans Thymen, rechter (1979-1990)
Due Ole, rechter (1979-1994), president van 1988 tot 1994
Everling Ulrich, rechter (1980-1988)
Chloros Alexandros, rechter (1981-1982)
Slynn Sir Gordon, advocaat-generaal (1981-1988), vervolgens rechter (1988-1992)
Rozès Simone, advocaat-generaal (1981-1984)
VerLoren van Themaat Pieter, advocaat-generaal (1981-1986)
Grévisse Fernand, rechter (1981-1982 en 1988-1994)
Bahlmann Kai, rechter (1982-1988)
Mancini G. Federico, advocaat-generaal (1982-1988), vervolgens rechter (1988-1999)
Galmot Yves, rechter (1982-1988)
Kakouris Constantinos, rechter (1983-1997)
Lenz Carl Otto, advocaat-generaal (1984-1997)
Darmon Marco, advocaat-generaal (1984-1994)
Joliet René, rechter (1984-1995)
O'Higgins Thomas Francis, rechter (1985-1991)

Schockweiler Fernand, rechter (1985-1996)
Mischo Jean, advocaat-generaal (1986-1991 en 1997-2003)
De Carvalho Moithinho de Almeida José Carlos, rechter (1986-2000)
Da Cruz Vilaça José Luis, advocaat-generaal (1986-1988)
Rodríguez Iglesias Gil Carlos, rechter (1986-2003), president van 1994 tot 2003
Diez de Velasco Manuel, rechter (1988-1994)
Zuleeg Manfred, rechter (1988-1994)
Van Gerven Walter, advocaat-generaal (1988-1994)
Jacobs Francis Geoffrey, advocaat-generaal (1988-2006)
Tesauro Giuseppe, advocaat-generaal (1988-1998)
Kapteyn Paul Joan George, rechter (1990-2000)
Gulmann Claus Christian, advocaat-generaal (1991-1994), vervolgens rechter (1994-2006)
Murray John L., rechter (1991-1999)
Edward David Alexander Ogilvy, rechter (1992-2004)
La Pergola Antonio Mario, rechter (1994 en 1999-2006), advocaat-generaal (1995-1999)
Cosmas Georges, advocaat-generaal (1994-2000)
Puissochet Jean-Pierre, rechter (1994-2006)
Léger Philippe, advocaat-generaal (1994-2006)
Hirsch Günter, rechter (1994-2000)
Elmer Michael Bendik, advocaat-generaal (1994-1997)
Ragnemalm Hans, rechter (1995-2000)
Sevón Leif, rechter (1995-2002)
Fennelly Nial, advocaat-generaal (1995-2000)
Wathelet Melchior, rechter (1995-2003)
Ioannou Krateros, rechter (1997-1999)
Alber Siegbert, advocaat-generaal (1997-2003)
Saggio Antonio, advocaat-generaal (1998-2000)
O'Kelly Macken Fidelma, rechter (1999-2004)
Colneric Ninon, rechter (2000-2006)
Von Bahr Stig, rechter (2000-2006)
Geelhoed Leendert A., advocaat-generaal (2000-2006)
Stix-Hackl Christine, advocaat-generaal (2000-2006)

— Presidenten

Pilotti Massimo (1952-1958)
Donner Andreas Matthias (1958-1964)
Hammes Charles Léon (1964-1967)
Lecourt Robert (1967-1976)
Kutscher Hans (1976-1980)
Mertens de Wilmars Josse J. (1980-1984)
Mackenzie Stuart Alexander John (1984-1988)
Due Ole (1988-1994)
Rodríguez Iglesias Gil Carlos (1994-2003)

— **Griffiers**

Van Houtte Albert (1953-1982)

Heim Paul (1982-1988)

Giraud Jean-Guy (1988-1994)

C — Gerechtelijke statistieken van het Hof van Justitie

Werkzaamheden van het Hof van Justitie

1. Werkzaamheden van het Hof van Justitie

Aanhangig gemaakte zaken

2. Aard van de procedures (2004-2008)
3. Rechtstreekse beroepen — Aard van het beroep (2008)
4. Onderwerp van het beroep (2008)
5. Beroepen wegens niet-nakoming (2004-2008)

Afgedane zaken

6. Aard van de procedures (2004-2008)
7. Arresten, beschikkingen, adviezen (2008)
8. Rechtsprekende formatie (2004-2008)
9. Onderwerp van het beroep (2004-2008)
10. Onderwerp van het beroep (2008)
11. Beroepen wegens niet-nakoming: uitspraak (2008)
12. Procesduur (2004-2008)

Op 31 december aanhangige zaken

13. Aard van de procedures (2004-2008)
14. Rechtsprekende formatie (2008)

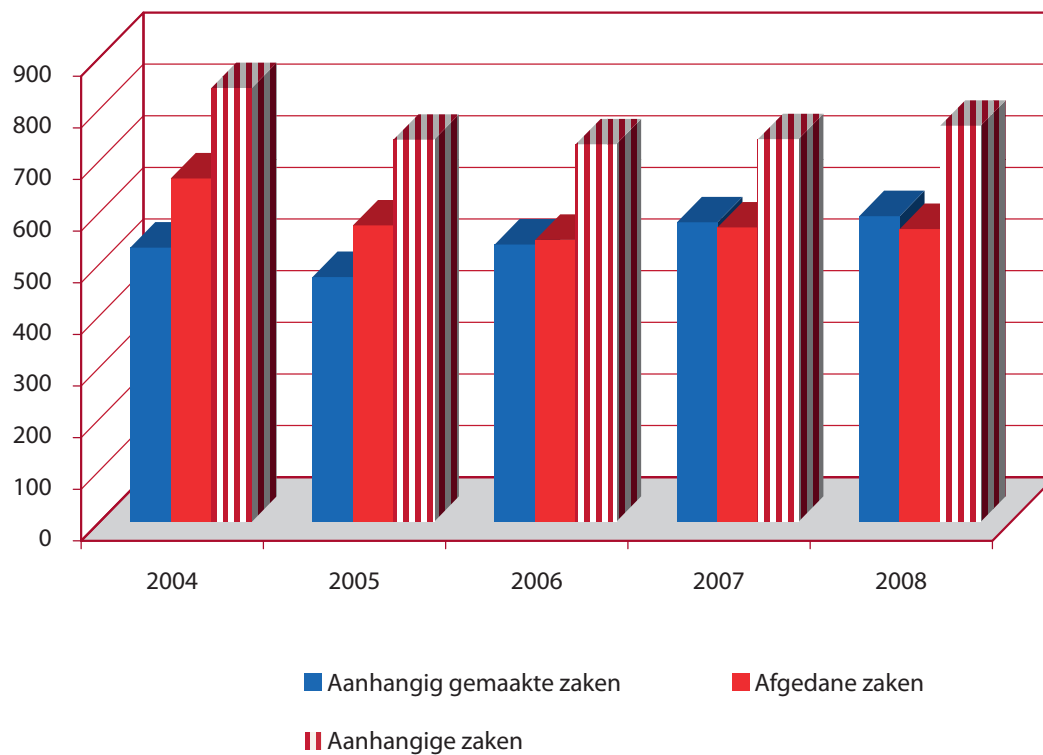
Diversen

15. Versnelde procedures (2004-2008)
16. Prejudiciële spoedprocedures (2008)
17. Korte gedingen (2008)

Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952-2008)

18. Binnengekomen zaken en arresten
19. Prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per jaar)
20. Prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per rechterlijke instantie)
21. Beroepen wegens niet-nakoming

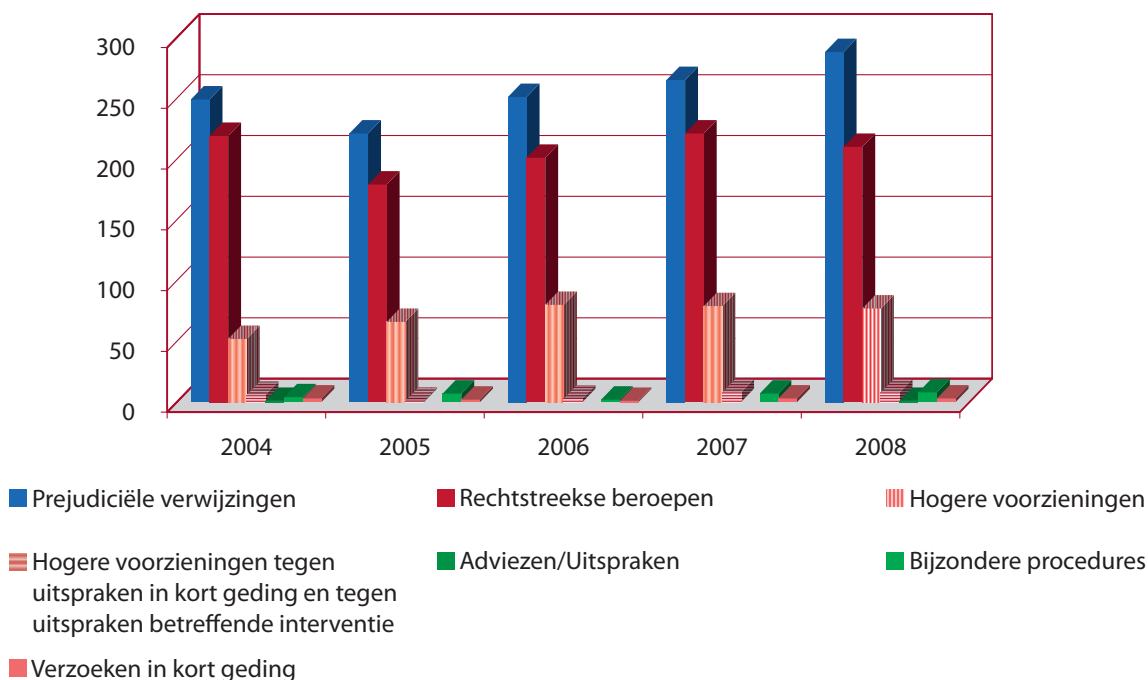
1. Werkzaamheden van het Hof van Justitie — Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2004-2008)¹

	2004	2005	2006	2007	2008
Aanhangig gemaakte zaken	531	474	537	580	592
Afgedane zaken	665	574	546	570	567
Aanhangige zaken	840	740	731	741	767

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

2. Aanhangig gemaakte zaken — Aard van de procedures (2004-2008)^{1 2}

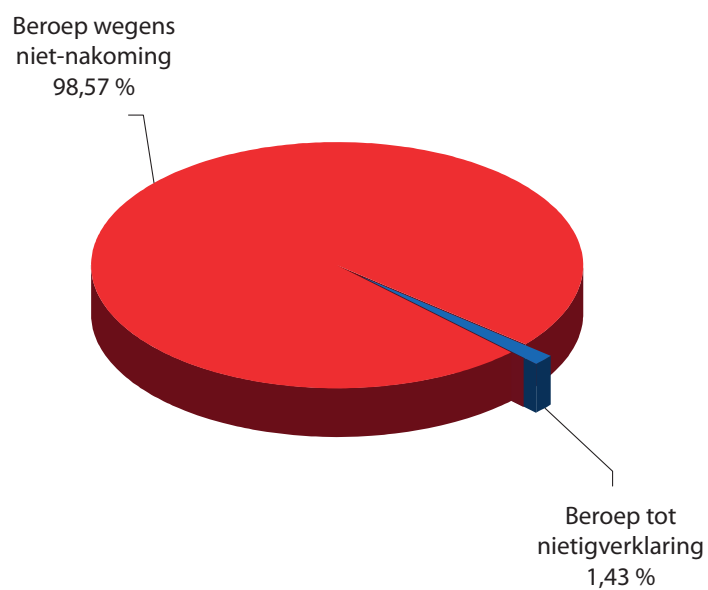

	2004	2005	2006	2007	2008
Prejudiciële verwijzingen	249	221	251	265	288
Rechtstreekse beroepen	219	179	201	221	210
Hogere voorzieningen	52	66	80	79	77
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding en tegen uitspraken betreffende interventie	6	1	3	8	8
Adviezen/Uitspraken	1				1
Bijzondere procedures	4	7	2	7	8
Totaal	531	474	537	580	592
Verzoeken in kort geding	3	2	1	3	3

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Als „bijzondere procedures" worden beschouwd: begroting van kosten (artikel 74 Reglement voor de procesvoering); rechtsbijstand (artikel 76 Reglement voor de procesvoering); verzet tegen een arrest (artikel 94 Reglement voor de procesvoering); derdenverzet (artikel 97 Reglement voor de procesvoering); uitlegging van een arrest (artikel 102 Reglement voor de procesvoering); herziening van een arrest (artikel 98 Reglement voor de procesvoering); rectificatie van een arrest (artikel 66 Reglement voor de procesvoering); onderzoek van een voorstel van de eerste advocaat-generaal om een beslissing van het Gerecht van eerste aanleg te heroverwegen (artikel 62 Statuut); derdenbeslag (Protocol voorrechten en immuniteiten); zaken met betrekking tot immuniteit (Protocol voorrechten en immuniteiten).

3. *Aanhangig gemaakte zaken* — Rechtstreekse beroepen — Aard van het beroep (2008)¹

Beroep tot nietigverklaring	3
Beroep wegens nalaten	
Beroep wegens niet-nakoming	207
Totaal	210

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

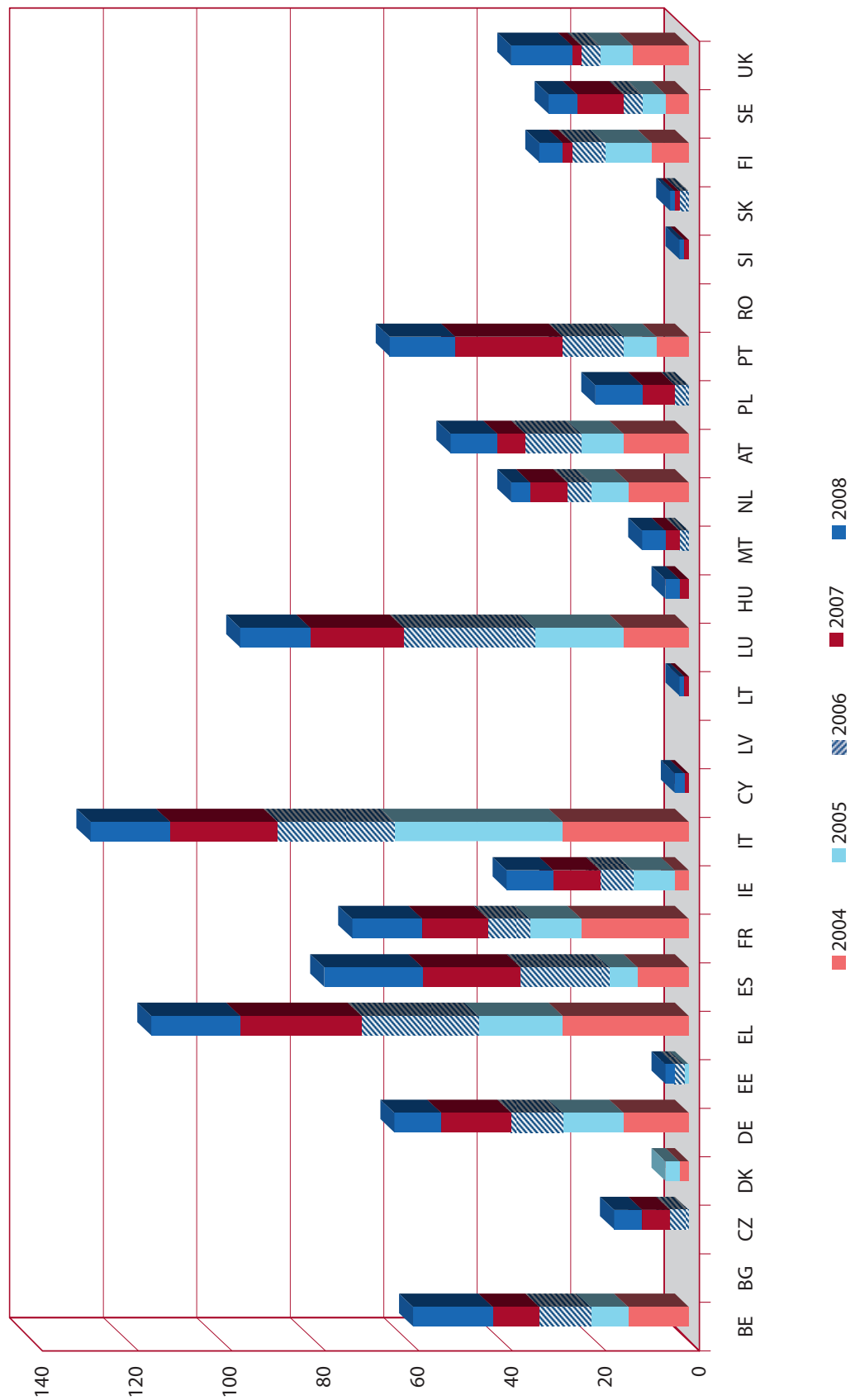
4. *Aanhangig gemaakte zaken*¹ — Onderwerp van het beroep (2008)²

	Rechtstreekse beroepen	Prejudiciële verwijzingen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzie- ningen tegen uitspraken in kort geding en tegen uitspra- ken betreffende interventie	Totaal	Bijzondere procedures
Beginselen van gemeenschapsrecht		3	1		4	
Burgerschap van de Unie		6			6	
Douane-unie		8	1		9	
Economisch en monetair beleid	1				1	
Eigen middelen van de Gemeenschappen	3				3	
Energie	4				4	
EVO-Verdrag		1			1	
Externe betrekkingen	2	7			9	1
Fiscale bepalingen	14	35			49	
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid		1	1		2	
Gemeenschappelijk douanetarief		12			12	
Handelspolitiek		3	2		5	
Harmonisatie van wetgevingen	15	10			25	
Industriebeleid	3	5			8	
Institutioneel recht	3	1	21		27	1
Intellectuele eigendom	1	12	23		36	
Landbouw	4	11			15	
Mededinging		3	7		10	
Milieu en consumenten	49	34	5		94	
Ondernemingsrecht	9	9	1		19	
Regionaal beleid			2		2	
Ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid	12	26			38	
Sociale politiek	5	26			31	
Sociale zekerheid van migrerende werknemers		2			2	
Steunmaatregelen van de staten	1	6	4		11	
Vervoer	12	4			16	
Visserij	2	1			3	
Vrij verkeer van goederen	2	8			10	
Vrij verkeer van kapitaal	3	9			12	
Vrij verkeer van personen	28	14			42	
Vrij verrichten van diensten	12	20			32	
Vrijheid van vestiging	26	7			33	
EG-Verdrag	209	284	68	8	569	2
EU-Verdrag	1	4			5	
Procedure						7
Ambtenarenstatuut			9		9	
Diversen			9		9	7
TOTAAL-GENERAAL	210	288	77	8	583	9

¹ Exclusief de verzoeken in kort geding.

² De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknachtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

5. Aanhangig gemaakte zaken — Beroepen wegens niet-nakoming (2004-2008)¹²

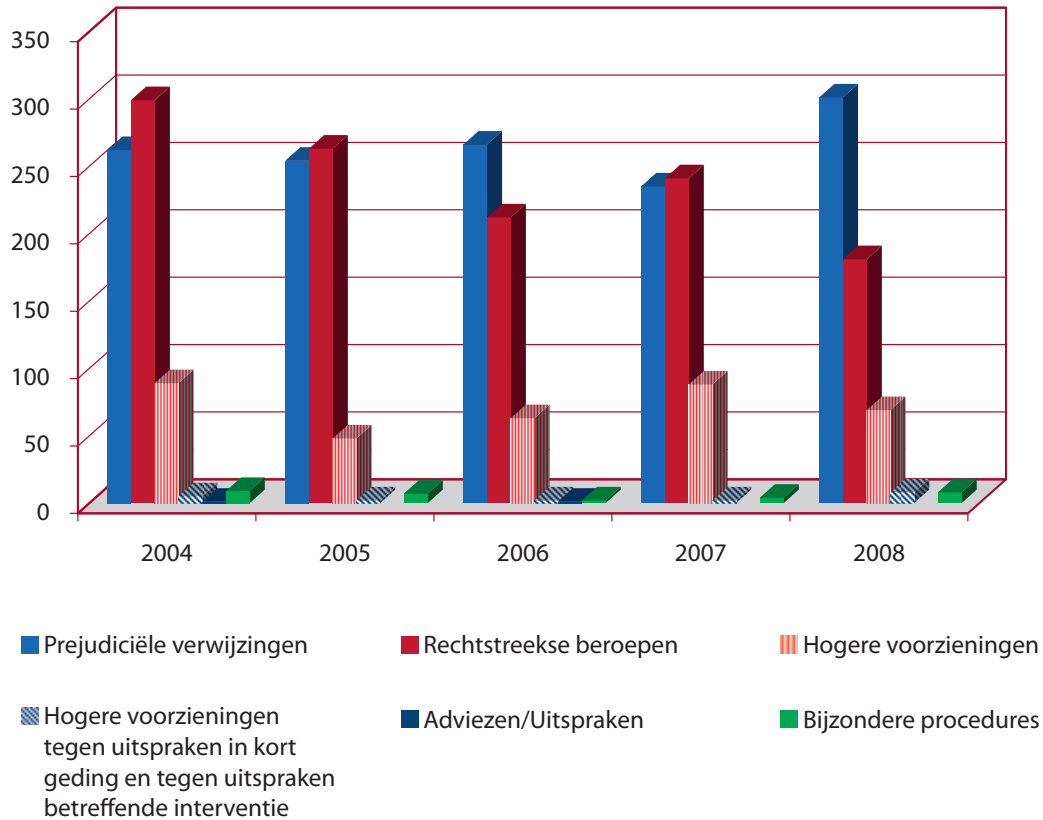
	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IE	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Totaal
2004	13			2	14		27	11	23	3	27				14			13	14		7				8	5	12	193 ²
2005	8			3	13	1	18	6	11	9	36				19			8	9		7				10	5	7	170
2006	11		4		11	2	25	19	9	7	25				28		2	5	12	3	13			2	7	4	4	193
2007	10		6		15		26	21	14	10	23	1		1	20	2	3	8	6	7	23		1	1	2	10	2	212
2008	17		6		10	2	19	21	15	10	17	2		1	15	3	5	4	10	10	14		1	1	5	6	13	207

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

Artikelen 93, 169, 170, 171 en 225 EG-Verdrag (thans artikelen 88 EG, 226 EG, 227 EG, 228 EG en 298 EG), artikelen 141 EA, 142 EA en 143 EA en artikel 88 KS.

² Waaronder één beroep op basis van artikel 170 EG-Verdrag (thans artikel 227 EG).

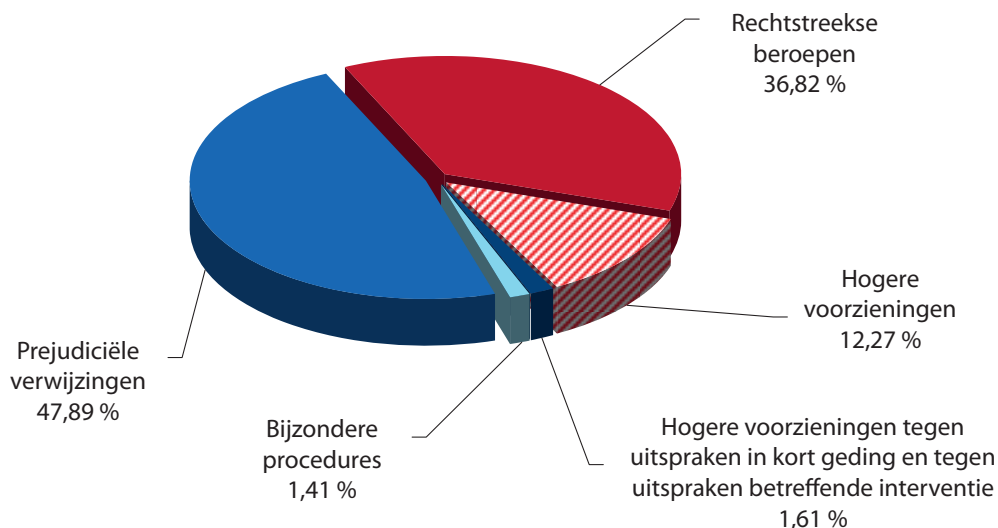
6. Afgedane zaken — Aard van de procedures (2004-2008)¹

	2004	2005	2006	2007	2008
Prejudiciële verwijzingen	262	254	266	235	301
Rechtstreekse beroepen	299	263	212	241	181
Hogere voorzieningen	89	48	63	88	69
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding en tegen uitspraken betreffende interventie	5	2	2	2	8
Adviezen/Uitspraken	1		1		
Bijzondere procedures	9	7	2	4	8
Totaal	665	574	546	570	567

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

7. Afgedane zaken — Arresten, beschikkingen, adviezen (2008)¹

	Arresten	Beschikkingen van gerechtelijke aard ²	Beschikkingen in kort geding ³	Andere beschikkingen ⁴	Adviezen	Totaal
Prejudiciële verwijzingen	186	30		22		238
Rechtstreekse beroepen	108	2		70		180
Hogere voorzieningen	39	20		2		61
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding en tegen uitspraken betreffende interventie			7	1		8
Bijzondere procedures		5		2		7
Totaal	333	57	7	97		494

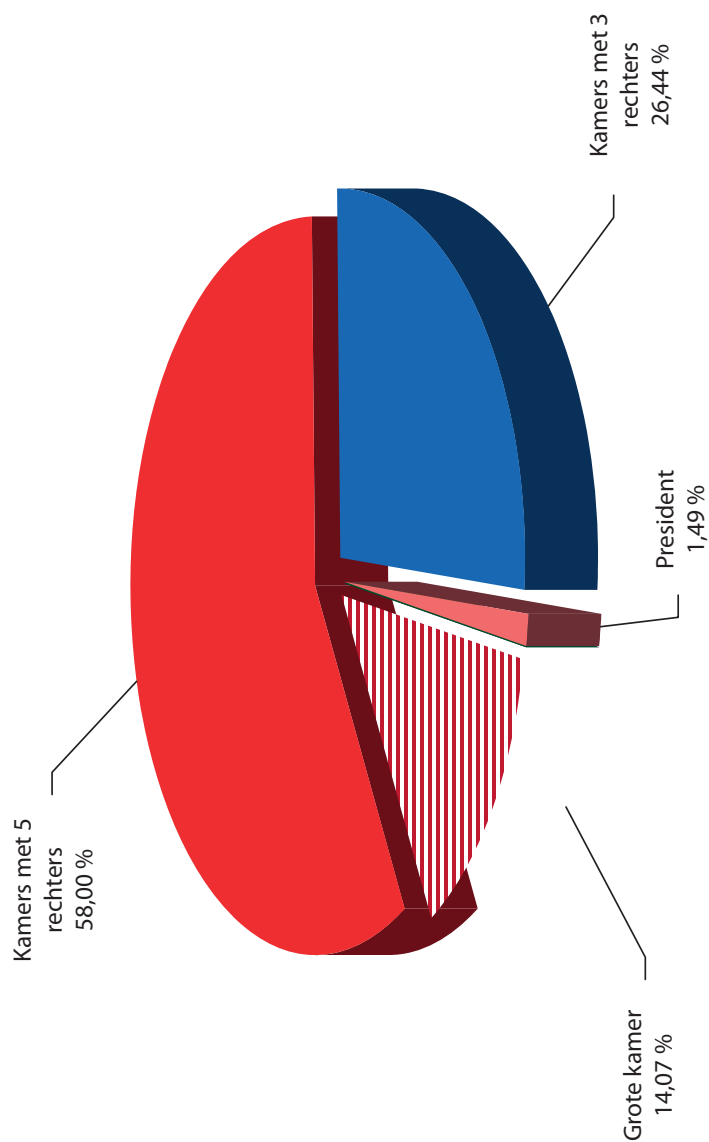
¹ De cijfers (nettocijfers) hebben betrekking op het aantal zaken na de voegingen wegens verknochtheid (een aantal gevoegde zaken = één zaak).

² Beschikkingen van gerechtelijke aard waardoor een procedure wordt beëindigd (niet-ontvankelijkheid, kennelijke niet-ontvankelijkheid, ...).

³ Beschikkingen op verzoeken op grond van de artikelen 185 of 186 EG-Verdrag (thans artikelen 242 EG en 243 EG), artikel 187 EG-Verdrag (thans artikel 244 EG) of de overeenkomstige bepalingen van het EGA- of het EGKS-Verdrag, of beschikkingen op hogere voorziening tegen een beschikking in kort geding of in verband met interventie.

⁴ Beschikkingen waardoor een procedure wordt beëindigd door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

8. Afgedane zaken — Rechtsprekende formatie (2004-2008)¹

	2004			2005			2006			2007			2008		
	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal
Voltallig Hof/Voltallige zitting	21		21	1		1	2		2						
Klein plenum ³	1		1												
Grote kamer	31	1	32	59		59	55		55	51		51	66		66
Kamers met 5 rechters	257	18	275	245	5	250	265	13	278	242	10	252	259	13	272
Kamers met 3 rechters	113	61	174	103	51	154	67	41	108	104	48	152	65	59	124
President		6	6		2	2		1	1		2	2		7	7
Totaal	423	86	509	408	58	466	389	55	444	397	60	457	390	79	469

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Van gerechtelijke aard waardoor een procedure wordt beëindigd (anders dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht).

³ Rechtsprekende formatie die bestond voor de inwerkingtreding van het Verdrag van Nice.

9. Bij arrest, advies of beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken — Onderwerp van het beroep (2004-2008)¹

	2004	2005	2006	2007	2008
Associatie van landen en gebieden overzee	1	2			
Beginnelsen van gemeenschapsrecht	4	2	1	4	4
Burgerschap van de Unie	1	2	4	2	6
Douane-unie	12	9	9	12	8
Economisch en monetair beleid	2			1	1
Eigen middelen van de Gemeenschappen		2	6	3	
Energie	1	3	6	4	4
Executieverdrag	7	8	4	2	1
Externe betrekkingen	9	8	11	9	8
Fiscale bepalingen	28	34	55	44	38
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid				4	2
Gemeenschappelijk douanetarief	4	7	7	10	5
Handelspolitiek		4	1	1	1
Harmonisatie van wetgevingen	33	41	19	22	21
Industriebeleid	11	11		11	12
Institutioneel recht	13	16	15	6	16
Intellectuele eigendom	20	5	19	21	22
Justitie en binnenlandse zaken			2		1
Landbouw	60	63	30	23	54
Mededinging	29	17	30	17	23
Milieu en consumenten	67	44	40	50	43
Ondernemingsrecht	16	24	10	16	17
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken					
Regionaal beleid		5		7	1
Ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid	2	5	9	17	5
Sociale politiek	44	29	29	26	25
Sociale zekerheid van migrerende werknemers	6	10	7	7	5
Steunmaatregelen van de staten	21	23	23	9	26
Toetreding van nieuwe staten	2	1		1	
Vervoer	11	16	9	6	4
Visserij	6	11	7	6	6
Voorrechten en immuniteiten		1	1	1	2
Vrij verkeer van goederen	17	11	8	14	12
Vrij verkeer van kapitaal	4	5	4	13	9
Vrij verkeer van personen	17	17	20	19	27
Vrij verrichten van diensten	23	11	17	23	8
Vrijheid van vestiging	14	5	21	19	29
EG-Verdrag	485	452	424	430	446
EU-Verdrag		3	3	4	6
EGKS-Verdrag	1	3		1	2
EGA-Verdrag	2	1	4	1	
Voorrechten en immuniteiten	1				
Procedure	8	1	2	3	5
Ambtenarenstatuut	12	6	9	17	11
Diversen	21	7	11	20	16
TOTAAL-GENERAAL	509	466	442	456	470

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

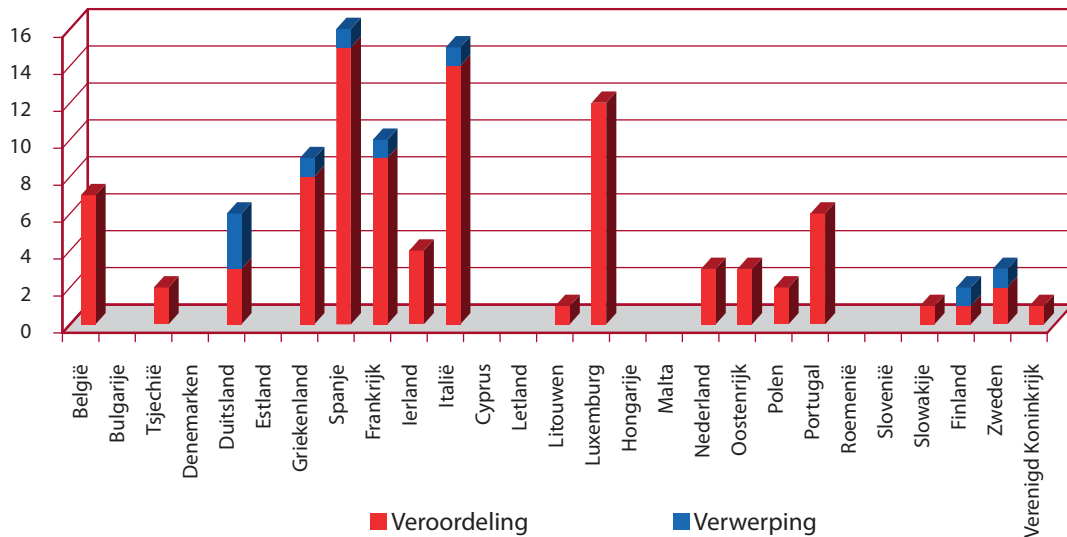
10. Bij arrest, advies of beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken — Onderwerp van het beroep (2008)¹

	Arresten/Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal
Beginnelsen van gemeenschapsrecht	4		4
Burgerschap van de Unie	6		6
Douane-unie	7	1	8
Economisch en monetair beleid		1	1
Energie	4		4
Executieverdrag	1		1
Externe betrekkingen	7	1	8
Fiscale bepalingen	32	6	38
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid	2		2
Gemeenschappelijk douanetarief	4	1	5
Handelspolitiek	1		1
Harmonisatie van wetgevingen	21		21
Industriebeleid	12		12
Institutioneel recht	7	9	16
Intellectuele eigendom	14	8	22
Justitie en binnenlandse zaken	1		1
Landbouw	40	14	54
Mededinging	21	2	23
Milieu en consumenten	38	5	43
Ondernemingsrecht	16	1	17
Regionaal beleid		1	1
Ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid	5		5
Sociale politiek	18	7	25
Sociale zekerheid van migrerende werknemers	5		5
Steunmaatregelen van de staten	23	3	26
Vervoer	4		4
Visserij	5	1	6
Voorrechten en immuniteiten	2		2
Vrij verkeer van goederen	11	1	12
Vrij verkeer van kapitaal	9		9
Vrij verkeer van personen	23	4	27
Vrij verrichten van diensten	7	1	8
Vrijheid van vestiging	24	5	29
EG-Verdrag	374	72	446
EU-Verdrag	6		6
EGKS-Verdrag	2		2
Ambtenarenstatuut	9	2	11
Procedure		5	5
Diversen	9	7	16
TOTAAL-GENERAAL	391	79	470

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Van gerechtelijke aard waardoor een procedure wordt beëindigd (anders dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht).

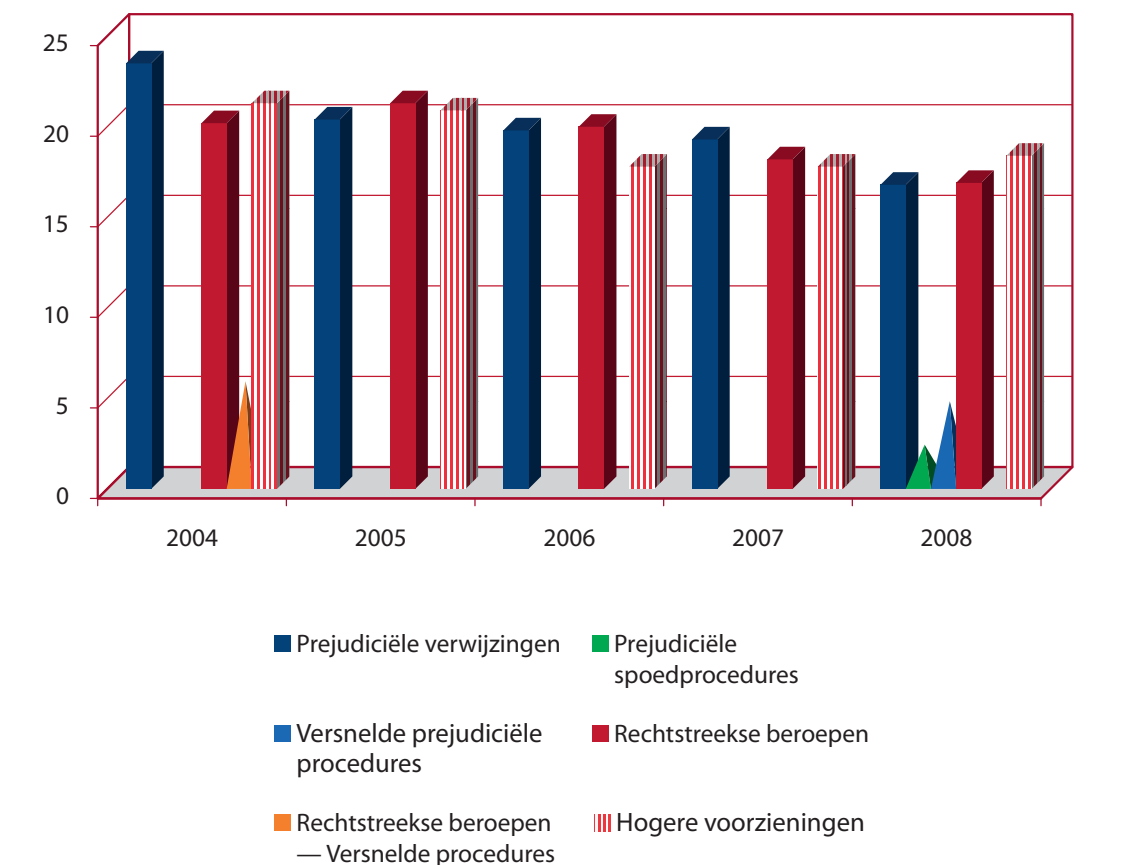
11. Afgedane zaken — Beroepen wegens niet-nakoming: uitspraak (2008)¹

	Veroordeling	Verwerping	Totaal
België	7		7
Bulgarije			
Tsjechië	2		2
Denemarken			
Duitsland	3	3	6
Estland			
Griekenland	8	1	9
Spanje	15	1	16
Frankrijk	9	1	10
Ierland	4		4
Italië	14	1	15
Cyprus			
Letland			
Litouwen	1		1
Luxemburg	12		12
Hongarije			
Malta			
Nederland	3		3
Oostenrijk	3		3
Polen	2		2
Portugal	6		6
Roemenië			
Slovenië			
Slowakije	1		1
Finland	1	1	2
Zweden	2	1	3
Verenigd Koninkrijk	1		1
Totaal	94	9	103

¹ De cijfers (nettocijfers) hebben betrekking op het aantal zaken na de voegingen wegens verknochtheid (een aantal gevoegde zaken = één zaak).

12. *Afgedane zaken — Procesduur (2004-2008)*¹ (arresten en beschikkingen van gerechtelijke aard)²

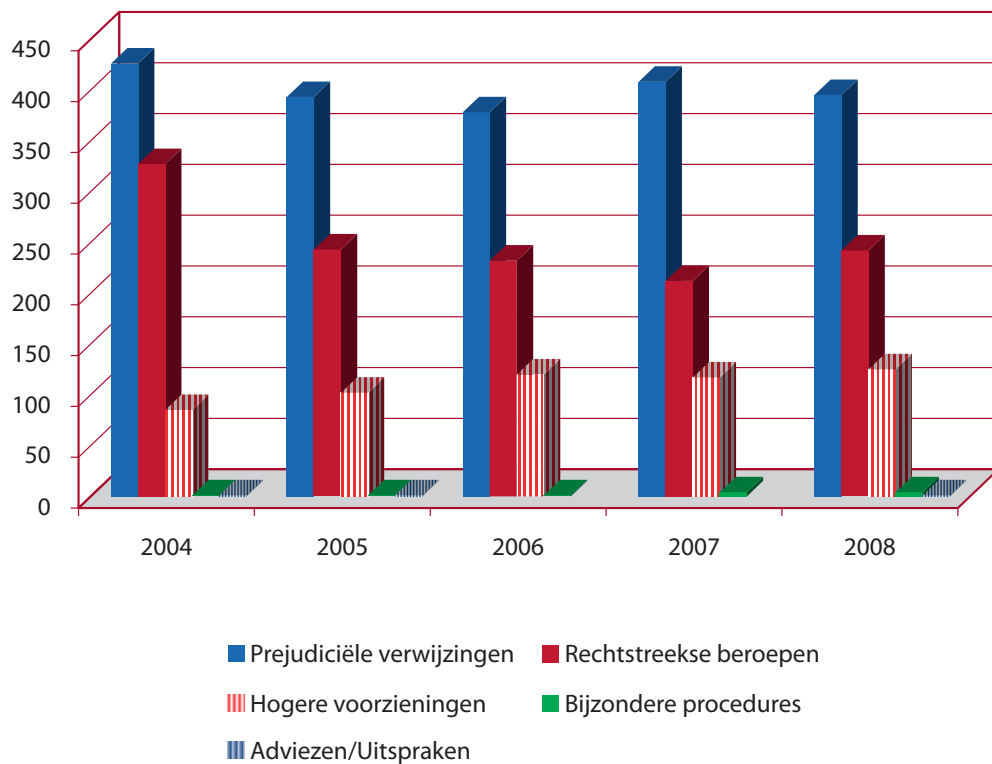
	2004	2005	2006	2007	2008
Prejudiciële verwijzingen	23,5	20,4	19,8	19,3	16,8
Prejudiciële spoedprocedures					2,1
Versnelde prejudiciële procedures					4,5
Rechtstreekse beroepen	20,2	21,3	20	18,2	16,9
Rechtstreekse beroepen — Versnelde procedures	5,6				
Hogere voorzieningen	21,3	20,9	17,8	17,8	18,4

¹ Van de berekening van de procesduur zijn uitgesloten: zaken waarin een tussenarrest is gewezen of een maatregel van instructie is gelast; adviezen en uitspraken; bijzondere procedures (begroting van kosten, rechtsbijstand, verzet tegen een arrest, derdenverzet, uitlegging van een arrest, herziening van een arrest, rectificatie van een arrest, derdenbeslag, zaken met betrekking tot immunititeit); zaken die eindigen met een beschikking tot doorhaling, afdoening zonder beslissing, verwijzing naar of overdracht aan het Gerecht; kortgedingprocedures en hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding en tegen uitspraken betreffende interventie.

De procesduur is uitgedrukt in maanden en tiende delen van maanden.

² Andere beschikkingen dan die waardoor een procedure wordt beëindigd door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

13. Op 31 december aanhangige zaken — Aard van de procedures (2004-2008)¹

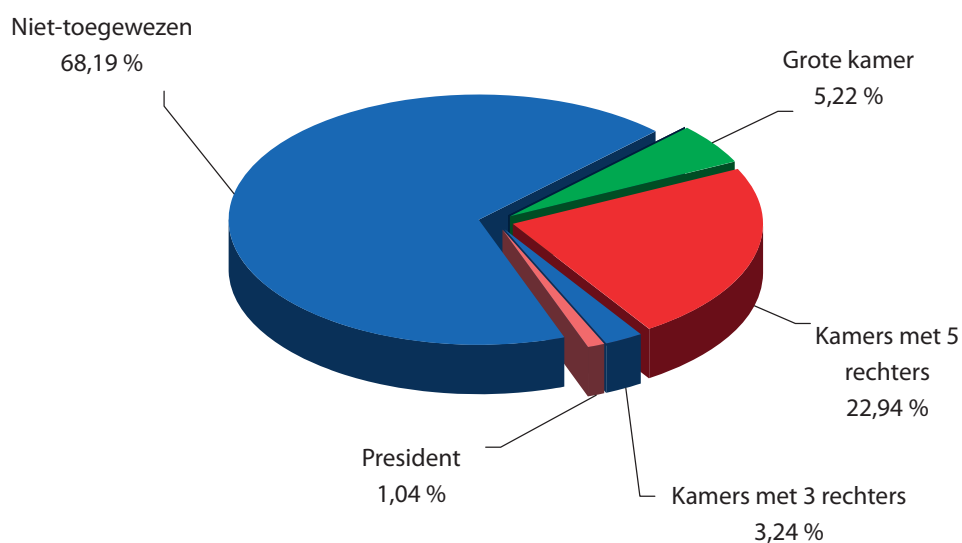

	2004	2005	2006	2007	2008
Prejudiciële verwijzingen	426	393	378	408	395
Rechtstreekse beroepen	327	243	232	212	242
Hogere voorzieningen	85	102	120	117	125
Bijzondere procedures	1	1	1	4	4
Adviezen/Uitspraken	1	1			1
Totaal	840	740	731	741	767

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

14. Op 31 december aanhangige zaken — Rechtsprekende formatie (2008)¹

Verdeling in 2008

	2004	2005	2006	2007	2008
Niet-toegewezen	547	437	490	481	523
Voltallige zitting/Groot plenum	2	2			
Klein plenum ²					
Grote kamer	56	60	44	59	40
Kamers met 5 rechters	177	212	171	170	177
Kamers met 3 rechters	57	29	26	24	19
President	1			7	8
Totaal	840	740	731	741	767

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Rechtsprekende formatie die bestond voor de inwerkingtreding van het Verdrag van Nice.

15. Diversen — Versnelde procedures (2004-2008)¹

	2004		2005		2006		2007		2008		Totaal
	Toegewezen	Zonder gevolg	Toegewezen	Zonder gevolg	Toegewezen	Zonder gevolg	Toegewezen	Zonder gevolg	Toegewezen	Zonder gevolg	
Rechtstreekse beroepen	1	2						1			4
Prejudiciële verwijzingen		10		5		5		6	2	6	34
Hogere voorzieningen								1			1
Adviezen		1									1
Totaal	1	13		5		5		8	2	6	40

¹ Een zaak kan door het Hof van Justitie volgens een versnelde procedure worden behandeld op grond van de artikelen 62 bis en 104 bis van het Reglement voor de procesvoering, die in werking zijn getreden op 1 juli 2000.

16. Diversen — Prejudiciële spoedprocedures (2008)

	2008		Totaal
	Toegewezen	Zonder gevolg	
Prejudiciële spoedprocedures	3	3	6

17. Diversen — Korte gedingen (2008)¹

	Aanhangig gemaakte korte gedingen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding en tegen uitspraken betreffende interventie	Uitspraak		
			Verwerping	Toewijzing	Doorhaling of afdoening zonder beslissing
Institutioneel recht	2	2	2		
Milieu en consumenten	1	6		1	1
Totaal EG-Verdrag	3	8	2	1	1
TOTAAL-GENERAAL	3	8	2	1	1

¹ De cijfers (nettocijfers) hebben betrekking op het aantal zaken na de voegingen wegens verknochtheid (een aantal gevoegde zaken = één zaak).

18. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952-2008) — Binnengekomen zaken en arresten

Jaar	Aanhangig gemaakte zaken ¹						Arresten ²
	Rechtstreekse beroepen ³	Prejudiciële verwijzingen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding en tegen uitspraken betreffende interventie	Totaal	Verzoeken in kort geding	
1953	4				4		
1954	10				10		2
1955	9				9	2	4
1956	11				11	2	6
1957	19				19	2	4
1958	43				43		10
1959	47				47	5	13
1960	23				23	2	18
1961	25	1			26	1	11
1962	30	5			35	2	20
1963	99	6			105	7	17
1964	49	6			55	4	31
1965	55	7			62	4	52
1966	30	1			31	2	24
1967	14	23			37		24
1968	24	9			33	1	27
1969	60	17			77	2	30
1970	47	32			79		64
1971	59	37			96	1	60
1972	42	40			82	2	61
1973	131	61			192	6	80
1974	63	39			102	8	63
1975	62	69			131	5	78
1976	52	75			127	6	88
1977	74	84			158	6	100
1978	147	123			270	7	97
1979	1 218	106			1 324	6	138
1980	180	99			279	14	132
1981	214	108			322	17	128
1982	217	129			346	16	185
1983	199	98			297	11	151
>>>							

Jaar	Aanhangig gemaakte zaken ¹						Arresten ²
	Rechtstreekse beroepen ³	Prejudiciële verwijzingen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding en tegen uitspraken betreffende interventie	Totaal	Verzoeken in kort geding	
1984	183	129			312	17	165
1985	294	139			433	23	211
1986	238	91			329	23	174
1987	251	144			395	21	208
1988	193	179			372	17	238
1989	244	139			383	19	188
1990 ⁴	221	141	15	1	378	12	193
1991	142	186	13	1	342	9	204
1992	253	162	24	1	440	5	210
1993	265	204	17		486	13	203
1994	128	203	12	1	344	4	188
1995	109	251	46	2	408	3	172
1996	132	256	25	3	416	4	193
1997	169	239	30	5	443	1	242
1998	147	264	66	4	481	2	254
1999	214	255	68	4	541	4	235
2000	199	224	66	13	502	4	273
2001	187	237	72	7	503	6	244
2002	204	216	46	4	470	1	269
2003	278	210	63	5	556	7	308
2004	220	249	52	6	527	3	375
2005	179	221	66	1	467	2	362
2006	201	251	80	3	535	1	351
2007	221	265	79	8	573	3	379
2008	211	288	77	8	584	3	333
Totaal	8 340	6 318	917	77	15 652	348	7 890

¹ Brutocijfers; exclusief bijzondere procedures.

² Nettocijfers.

³ Inclusief adviezen.

⁴ Sinds 1990 worden beroepen van ambtenaren ingesteld bij het Gerecht van eerste aanleg.

19. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952-2008) — Prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per jaar)¹

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IE	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Benelux ²	Totaal
1961																		1											1
1962																		5											5
1963															1			5											6
1964											2							4											6
1965					4				2									1											7
1966																		1											1
1967	5				11				3						1			3											23
1968	1				4				1		1							2											9
1969	4				11				1						1														17
1970	4				21				2		2							3											32
1971	1				18				6		5				1			6											37
1972	5				20				1		4							10											40
1973	8				37				4		5				1			6											61
1974	5				15				6		5							7								1			39
1975	7			1	26				15		14				1			4								1			69
1976	11				28				8	1	12							14								1			75
1977	16			1	30				14	2	7							9								5			84
1978	7			3	46				12	1	11							38								5			123
1979	13			1	33				18	2	19				1			11								8			106
1980	14			2	24				14	3	19							17								6			99
1981	12			1	41				17		11				4			17								5			108
1982	10			1	36				39		18							21								4			129
1983	9			4	36				15	2	7							19								6			98
																													>>>

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IE	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Benelux ²	Totaal
1984	13			2	38				34	1	10							22									9		129
1985	13				40				45	2	11				6			14									8		139
1986	13			4	18		2	1	19	4	5				1			16									8		91
1987	15			5	32		17	1	36	2	5				3			19									9		144
1988	30			4	34			1	38		28				2			26									16		179
1989	13			2	47		2	2	28	1	10				1			18			1						14		139
1990	17			5	34		2	6	21	4	25				4			9			2						12		141
1991	19			2	54		3	5	29	2	36				2			17			3						14		186
1992	16			3	62		1	5	15		22				1			18			1						18		162
1993	22			7	57		5	7	22	1	24				1			43			3						12		204
1994	19			4	44			13	36	2	46				1			13			1						24		203
1995	14			8	51		10	10	43	3	58				2			19	2		5					6	20		251
1996	30			4	66		4	6	24		70				2			10	6		6				3	4	21		256
1997	19			7	46		2	9	10	1	50				3			24	35		2				6	7	18		239
1998	12			7	49		5	55	16	3	39				2			21	16		7				2	6	24		264
1999	13			3	49		3	4	17	2	43				4			23	56		7				4	5	22		255
2000	15			3	47		3	5	12	2	50							12	31		8				5	4	26	1	224
2001	10			5	53		4	4	15	1	40				2			14	57		4				3	4	21		237
2002	18			8	59		7	3	8		37				4			12	31		3				7	5	14		216
2003	18			3	43		4	8	9	2	45				4			28	15		1				4	4	22		210
2004	24			4	50		18	8	21	1	48				1	2		28	12		1				4	5	22		249
2005	21		1	4	51		11	10	17	2	18				2	3		36	15	1	2				4	11	12		221
2006	17		3	3	77		14	17	24	1	34			1	1	4		20	12	2	3			1	5	2	10		251
2007	22	1	2	5	59	2	8	14	26	2	43			1		2		19	20	7	3	1		1	5	6	16		265
2008	24		1	6	71	2	9	17	12	1	39	1	3	3	4	6		34	25	4	1				4	7	14		288
Totaal	579	1	7	122	1 672	4	134	211	755	51	978	1	3	5	64	17		719	333	14	64	1		2	56	76	448	1	6 318

¹ Artikelen 177 EG-Verdrag (thans artikel 234 EG), 35, lid 1, EU, 41 KS, 150 EA, Protocol 1971.

² Zaak C-265/00, Campina Melkunie.

20. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952-2008) — Prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per rechterlijke instantie)

			Totaal
België	Cour constitutionnelle	71	
	Cour de cassation	12	
	Conseil d'État	43	
	Andere rechters	453	579
Bulgarije	Софийски градски съд Търговско отделение	1	
	Andere rechters		1
Tsjechië	Nejvyššího soudu		
	Nejvyšší správní soud	1	
	Ústavní soud		
	Andere rechters	6	7
Denemarken	Højesteret	22	
	Andere rechters	100	122
Duitsland	Bundesgerichtshof	120	
	Bundesverwaltungsgericht	88	
	Bundesfinanzhof	250	
	Bundesarbeitsgericht	17	
	Bundessozialgericht	73	
	Staatsgerichtshof des Landes Hessen	1	
	Andere rechters	1 123	1 672
Estland	Riigikohus	1	
	Andere rechters	3	4
Griekenland	Άρειος Πάγος	9	
	Συμβούλιο της Επικρατείας	31	
	Andere rechters	94	134
Spanje	Tribunal Supremo	22	
	Audiencia Nacional	1	
	Juzgado Central de lo Penal	7	
	Andere rechters	181	211
Frankrijk	Cour de cassation	83	
	Conseil d'État	42	
	Andere rechters	630	755
Ierland	Supreme Court	17	
	High Court	15	
	Andere rechters	19	51

>>>

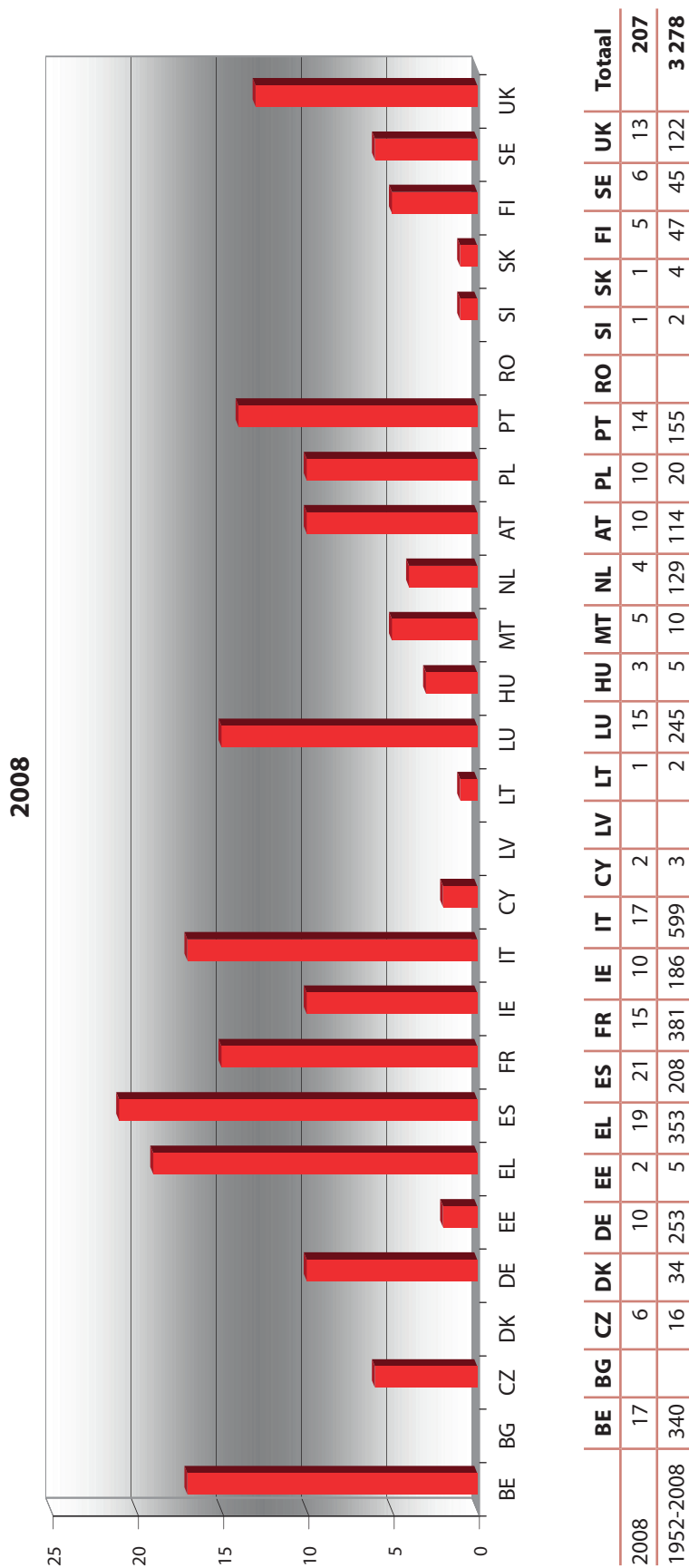
			Totaal
Italië	Corte suprema di Cassazione	101	
	Corte Costituzionale	1	
	Consiglio di Stato	62	
	Andere rechters	814	978
Cyprus	Ανώτατο Δικαστήριο		
	Andere rechters	1	1
Letland	Augstākā tiesa		
	Satversmes tiesa		
	Andere rechters	3	3
Litouwen	Konstitucinis Teismas	1	
	Lietuvos Aukščiausiasis Teismas	1	
	Lietuvos vyriausiasis administracinis Teismas	2	
	Andere rechters	1	5
Luxemburg	Cour supérieure de justice	10	
	Cour de cassation	2	
	Conseil d'État	13	
	Cour administrative	7	
	Andere rechters	32	64
Hongarije	Legfelsőbb Bíróság	1	
	Fővárosi Ítéltábla	1	
	Szegedi Ítéltábla	1	
	Andere rechters	14	17
Malta	Qorti Kostituzzjonali		
	Qorti ta' l-Appel		
	Andere rechters		
Nederland	Raad van State	59	
	Hoge Raad der Nederlanden	177	
	Centrale Raad van Beroep	46	
	College van Beroep voor het Bedrijfsleven	137	
	Tariefcommissie	34	
	Andere rechters	266	719
Oostenrijk	Verfassungsgerichtshof	4	
	Oberster Gerichtshof	71	
	Oberster Patent- und Markensenat	3	
	Bundesvergabeamt	24	
	Verwaltungsgerichtshof	57	
	Vergabekontrollsenat	4	
	Andere rechters	170	333

>>>

			Totaal
Polen	Sąd Najwyższy		
	Naczelny Sąd Administracyjny	3	
	Trybunał Konstytucyjny		
	Andere rechters	11	14
Portugal	Supremo Tribunal de Justiça	1	
	Supremo Tribunal Administrativo	36	
	Andere rechters	27	64
Roemenië	Tribunal Dâmbovița	1	
	Andere rechters		1
Slovenië	Vrhovno sodišče		
	Ustavno sodišče		
	Andere rechters		
Slowakije	Ústavný Súd		
	Najvyšší súd	1	
	Andere rechters	1	2
Finland	Korkein hallinto-oikeus	23	
	Korkein oikeus	10	
	Andere rechters	23	56
Zweden	Högsta Domstolen	12	
	Marknadsdomstolen	4	
	Regeringsrätten	21	
	Andere rechters	39	76
Verenigd Koninkrijk	House of Lords	38	
	Court of Appeal	45	
	Andere rechters	365	448
Benelux	Cour de justice/Gerechtshof ¹	1	1
Totaal			6 318

¹ Zaak C-265/00, Campina Melkunie.

21. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952-2008) — Beroepen wegens niet-nakoming¹

Een van de beroepen tegen Spanje is een beroep krachtens artikel 170 EG-Verdrag (thans artikel 227 EG), ingesteld door België.

Een van de beroepen tegen Frankrijk is een beroep krachtens artikel 170 EG-Verdrag (thans artikel 227 EG), ingesteld door Ierland.

Tot de tegen het Verenigd Koninkrijk aanhangig gemaakte zaken behoren drie beroepen krachtens artikel 170 EG-Verdrag (thans artikel 227 EG), waarvan er een is ingesteld door Frankrijk en twee door Spanje.

¹ Artikelen 93, 169, 170, 171 en 225 EG-Verdrag (thans artikelen 88 EG, 226 EG, 227 EG, 228 EG en 298 EG), artikelen 141 EA, 142 EA en 143 EA en artikel 88 KS.

Hoofdstuk II

Het Gerecht van eerste aanleg
van de Europese Gemeenschappen

A — Werkzaamheden van het Gerecht van eerste aanleg in 2008

door Marc Jaeger, president

Na de talrijke wijzigingen in 2007, zowel door de gedeeltelijke vervanging van de leden van het Gerecht als door de toetredingen, is de samenstelling van het Gerecht in 2008 stabiel gebleven. Het is niettemin het jaar van vertrek van J. D. Cooke, rechter bij het Gerecht sinds bijna dertien jaar, en van zijn vervanging door K. O'Higgins.

Daarentegen waren er bij het Gerecht aanzienlijke wijzigingen wat zijn methodes en resultaten betreft.

Tegen de achtergrond van de constante toename van het aantal zaken, en correlatief van de gerechtelijke achterstand, is het Gerecht overgegaan tot een vernieuwing van zijn werkmethode, organisatie en werking. Aldus heeft een grondige analyse van de verschillende fasen van het beheer van de dossiers alsmede van het procedé van voorbereiding en uitwerking van de beslissingen plaatsgevonden met het oog op de verbetering van de efficiëntie van het Gerecht. Daarbij werd erop toegezien dat geen afbreuk werd gedaan aan de kwaliteit van de uitspraken. Ook werden een reeks statistische hulpmiddelen en beheersinstrumenten ontwikkeld. Verder werd het Reglement voor de procesvoering gewijzigd teneinde het Gerecht in staat te stellen, zonder mondelinge behandeling uitspraak te doen op beroepen inzake intellectuele eigendom, tenzij een van de partijen een verzoek indient waarin zij aangeeft om welke redenen zij wenst te worden gehoord.

Alle vastgestelde maatregelen en in het algemeen het voortdurend zoeken naar efficiëntie hebben het mogelijk gemaakt om ten volle de vruchten te plukken van het aanzienlijke werk dat de leden en het personeel van het Gerecht hebben verricht. Aldus konden 605 zaken worden afgedaan in het voorbije jaar, hetgeen een stijging van 52 % ten opzichte van 2007 betekent, terwijl het aantal terechtzittingen in 2008 is verdubbeld (341 tegenover 172 in 2007). De gemiddelde procesduur is gevoelig gedaald (24,5 maanden tegenover 27,7 maanden in 2007), ook al dient hier nog vooruitgang te worden geboekt.

Het Gerecht zal zijn inspanningen in die richting moeten voortzetten in de loop van het jaar 2009 en rekent erop dat nog meer voordeel wordt getrokken van de volle werking van de ingevoerde hervormingen. Het jaar was immers niet alleen uitzonderlijk in termen van afgedane zaken, maar ook in termen van aanhangig gemaakte zaken (432 in 2006, 522 in 2007 en 629 in 2008). Het aantal aanhangige zaken is lichtjes toegenomen (1 178 tegenover 1 154 in 2007), met het risico op een langere procesduur als gevolg. Gelet op de systematische evolutie van de geschillen zal nog diepgaander moeten worden nagedacht over de wijze en middelen, in het bijzonder van structurele aard, die het Gerecht in staat stellen om in het belang van de justitiabele een kwalitatief hoogstaande behandeling van de zaken te waarborgen en tegelijkertijd de procesduur te verminderen.

Ook dit jaar geven de voor het Gerecht aanhangig gemaakte zaken blijk van de gestaag toenemende verscheidenheid van zowel de opgeworpen rechtsvragen als de behandelde materies (mededinging, staatssteun, milieu, regionaal beleid, handelspolitiek, gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid, institutioneel recht, intellectuele eigendom, overheidsopdrachten, enz.). Ook de reeds vorig jaar vastgestelde tendens van een stijging

van het aantal kort gedingen werd ruimschoots bevestigd, met 58 aanhangig gemaakte verzoeken om voorlopige maatregelen in 2008 en 57 afgedane verzoeken in kort geding. Hierna worden kort de grote lijnen van de rechtspraak uiteengezet. Worden achtereenvolgens behandeld: wettigheidscontrole (I), geschillen inzake schadevergoeding (II), hogere voorzieningen (III) en verzoeken in kort geding (IV).

I. Wettigheidscontrole

Ontvankelijkheid van beroepen krachtens artikel 230 EG

1. Auteur van de handeling

Artikel 230 EG bepaalt dat de gemeenschapsrechter de wettigheid nagaat van de handelingen van het Europees Parlement en de Raad gezamenlijk, van de handelingen van de Raad, van de Commissie en van de Europese Centrale Bank (ECB), en van de handelingen van het Europees Parlement die beogen rechtsgevolgen ten aanzien van derden te hebben. De communautaire agentschappen behoren formeel niet tot de auteurs van handelingen waartegen een beroep tot nietigverklaring bij de gemeenschapsrechter kan worden ingesteld.

De belangrijke vraag van de passieve legitimatie van deze organen werd door het Gerecht behandeld in de zaak *Sogelma/AER* (arrest van 8 oktober 2008, T-411/06, nog niet gepubliceerd). Deze zaak betrof een beroep tot nietigverklaring van besluiten van het Europees Bureau voor wederopbouw (hierna: „EBW”) inzake overheidsopdrachten die werden vastgesteld overeenkomstig een communautair actieprogramma. Het Gerecht is van oordeel dat het feit dat het EBW niet behoort tot de in artikel 230 EG genoemde instellingen en dat de verordening waarbij dit agentschap werd opgericht, de gemeenschapsrechter geen bevoegdheid verleent inzake beroepen tot nietigverklaring van andere besluiten dan die inzake verzoeken om toegang tot documenten, niet eraan in de weg staat dat de gemeenschapsrechter krachtens artikel 230 EG de wettigheid van de handelingen van dit agentschap toetst.

Op grond van het arrest van het Hof van 23 april 1986, *Les Verts/Parlement*¹, waarin de passieve legitimatie van het Parlement werd erkend, heeft het Gerecht immers het algemene beginsel geformuleerd dat elke handeling van een orgaan van de Gemeenschap die beoogt rechtsgevolgen jegens derden teweeg te brengen, moet kunnen worden onderworpen aan rechterlijk toezicht. De loutere omstandigheid dat de Commissie besluitvormingsbevoegdheden delegeert aan het EBW, kan aldus niet ertoe leiden dat op die basis vastgestelde besluiten de hoedanigheid van voor beroep vatbare handeling verliezen; anders zou een juridische leemte ontstaan. Ten slotte beklemtoont het Gerecht dat het EBW rechtspersoonlijkheid heeft en bevoegd is om zelf de programma's inzake bijstand van de Gemeenschap uit te voeren, en dat de Commissie niet heeft deelgenomen aan de besluitvorming. Als auteur van het bestreden besluit kon het EBW dus zelf voor het Gerecht worden gedaagd om dat besluit te verdedigen.

¹ 294/83, Jurispr. blz. 1339.

2. Handelingen waartegen beroep kan worden ingesteld

Maatregelen die bindende rechtsgevolgen in het leven roepen, welke de belangen van de verzoeker kunnen aantasten doordat zij zijn rechtspositie aanmerkelijk wijzigen, vormen handelingen die vatbaar zijn voor beroep tot nietigverklaring in de zin van artikel 230 EG².

In de zaak *Italië/Commissie* (arrest Gerecht van 20 november 2008, T-185/05, nog niet gepubliceerd) verzocht de Italiaanse Republiek om nietigverklaring van het besluit van de Commissie volgens hetwelk externe bekendmakingen van kennisgevingen van vacatures voor hogere leidinggevende functies in het *Publicatieblad van de Europese Unie* in het Duits, in het Engels en in het Frans zouden plaatsvinden tot 1 januari 2007.

Het Gerecht herinnert eraan dat een door een instelling genomen maatregel waarbij het voornemen van haar tot uitdrukking wordt gebracht om op een bepaald gebied een bepaalde gedragslijn te volgen, niet een voor beroep vatbare handeling is. Aangezien een instelling niet mag afwijken van de interne aanwervingsregels die zij voor zichzelf heeft vastgesteld en die een onderdeel vormen van het wettelijke kader dat zij nauwgezet moet eerbiedigen bij de uitoefening van haar beoordelingsbevoegdheid, moeten dergelijke regels evenwel worden geacht dwingende rechtsgevolgen te sorteren. Een geprivilegieerde verzoekende partij, zoals een lidstaat, kan dus de rechtmatigheid van die regels meteen betwisten bij wege van een beroep tot nietigverklaring, zonder te hoeven wachten totdat zij in een concreet geval ten uitvoer zijn gelegd. Na te hebben vastgesteld dat het besluit inzake de talen van bekendmaking in duidelijke en ondubbelzinnige bewoordingen was opgesteld en definitief een dwingend aspect van de aanwervingsprocedure vastlegde, heeft het Gerecht geconcludeerd dat het beroep ontvankelijk was.

In het arrest van 5 juni 2008, *Internationaler Hilfsfonds/Commissie* (T-141/05, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), oordeelt het Gerecht in het kader van een beroep tot nietigverklaring van een brief waarbij verzoekster wordt meegedeeld dat de Commissie niet van plan is om andere documenten ter beschikking te stellen dan die welke reeds bij een eerdere beschikking werden overgelegd, dat overeenkomstig de rechtspraak³ de conclusies van de Europese Ombudsman met betrekking tot de door verzoekster ingediende klacht tegen die beschikking geen nieuwe elementen vormen waardoor de bestreden handeling kan worden onderscheiden van die beschikking. Aan deze conclusie wordt niet afgedaan door de omstandigheid dat de Ombudsman heeft geconcludeerd dat er sprake is van een geval van wanbeheer bij het optreden van de betrokken instelling. Een dergelijke redenering zou immers inhouden dat een verzoekende partij die niet binnen de gestelde termijnen een beroep tot nietigverklaring van de oorspronkelijke beschikking heeft ingesteld, deze termijnen kan omzeilen louter door zich tot de Ombudsman te wenden met een klacht, voor zover deze laatste een geval van wanbeheer vaststelt.

² Arrest Hof van 11 november 1981, *IBM/Commissie*, 60/81, Jurispr. blz. 2639, punt 9.

³ Beschikking Gerecht van 15 oktober 2003, *Internationaler Hilfsfonds/Commissie*, T-372/02, Jurispr. blz. II-4389, punt 40.

3. Procesbevoegdheid

a) Individueel geraakt worden

Volgens vaste rechtspraak kunnen natuurlijke of rechtspersonen die niet de adressaten van een beschikking zijn, slechts stellen individueel te worden geraakt, indien deze beschikking hen betreft uit hoofde van zekere hoedanigheden of van een feitelijke situatie, welke hen ten opzichte van ieder ander karakteriseert en hen derhalve individualiseert op soortgelijke wijze als het geval zou zijn bij de adressaat van een beschikking⁴.

In het arrest van 1 juli 2008, *Região autónoma dos Açores/Raad* (T-37/04, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht dit verduidelijkt met betrekking tot de procesbevoegdheid van lagere territoriale entiteiten. Verzoekster stelde dat zij individueel werd geraakt door verordening (EG) nr. 1954/2003⁵, op grond dat zij als ultraperifere entiteit van de Unie bijzondere bescherming geniet, met name op het gebied van milieu en economie, krachtens artikel 299, lid 2, EG, dat door de bestreden verordening wordt geschonden, en voorts op grond dat deze verordening afbreuk doet aan haar wetgevende en uitvoerende bevoegdheden op het gebied van visserij.

Het Gerecht beklemtoont om te beginnen dat het algemene belang dat een regio erbij kan hebben om een voor het welvaren ervan gunstig resultaat te bereiken, op zich niet voldoende is om haar als geraakt in de zin van artikel 230, vierde alinea, EG te beschouwen. Uit de rechtspraak vloeit immers voort dat volgens het door de Verdragen vastgestelde systeem de lidstaten, en niet de regionale instanties, het recht hebben om het algemene belang te verdedigen op hun grondgebied. Verder is het Gerecht van oordeel dat, zelfs indien artikel 299, lid 2, EG aldus zou kunnen worden uitgelegd dat het niet alleen de Raad de bevoegdheid verleent om specifieke afwijkende maatregelen vast te stellen voor de ultraperifere gebieden maar hem ook het verbod oplegt om maatregelen vast te stellen die de nadelige situatie van deze gebieden versterkt, de door dit artikel bedoelde bescherming niet volstaat om verzoekster procesbevoegdheid te verlenen overeenkomstig het arrest van het Hof van 22 november 2001, *Nederlandse Antillen/Raad* (C-452/98, Jurispr. blz. I-8973). Het Gerecht wijst voorts erop dat in elk geval verzoekster geen argumenten heeft aangebracht op basis waarvan kan worden geoordeeld dat de omstreden bepalingen schadelijke gevolgen zullen hebben voor de visbestanden en het mariene milieu in de Azoren, en dus voor het overleven van de visserijsector in het gebied.

In antwoord op verzoeksters argument inzake de bescherming van haar bevoegdheden merkt het Gerecht tevens op dat de gemeenschapsrechter weliswaar heeft erkend dat regionale instanties het recht hebben om op te komen tegen gemeenschapshandelingen die ofwel hen beletten om handelingen vast te stellen die zij rechtmatig zouden kunnen vaststellen bij gebreke van tussenkomst door de Gemeenschap ofwel hen verplichten om

⁴ Arrest Hof van 15 juli 1963, *Plaumann/Commissie*, 25/62, Jurispr. blz. 197, 223.

⁵ Verordening (EG) nr. 1954/2003 van de Raad van 4 november 2003 betreffende het beheer van de visserijspanning voor bepaalde vangstgebieden en visbestanden van de Gemeenschap, tot wijziging van verordening (EEG) nr. 2847/93 en tot intrekking van de verordeningen (EG) nr. 685/95 en (EG) nr. 2027/95 (PB L 289, blz. 1).

die handelingen in te trekken en bepaalde acties te ondernemen⁶, maar dat in casu de omstreden bepalingen van de litigieuze verordening geen betrekking hebben op door verzoekster vastgestelde wetgevende of regelgevende handelingen en de rechtmatigheid ervan geenszins wordt betwist noch daaraan afbreuk wordt gedaan.

Ten slotte heeft het Gerecht een argument onderzocht dat was ontleend aan het feit dat het Verdrag van Aarhus bepaalt dat de partijen bij het verdrag waarborgen dat leden van het publiek toegang hebben tot procedures om het handelen van overheidsinstanties te betwisten dat strijdig is met het nationale recht betreffende het milieu. Het Gerecht beklemtoont op dit punt dat de gemeenschapswetgever verordening (EG) nr. 1367/2006⁷ heeft vastgesteld om de toegang tot de gemeenschapsrechter inzake milieuaangelegenheden te bevorderen. Deze verordening stelt in titel IV een procedure vast en na afloop daarvan kunnen bepaalde niet-gouvernementele organisaties bij de gemeenschapsrechter een beroep tot nietigverklaring instellen overeenkomstig artikel 230 EG. Aangezien in casu duidelijk niet is voldaan aan de voorwaarden van bovengenoemde titel IV, staat het niet aan het Gerecht om zich in de plaats van de wetgever te stellen en op grond van het Verdrag van Aarhus een beroep ontvankelijk te verklaren dat niet voldoet aan de voorwaarden van artikel 230 EG.

In de zaak *Denka International/Commissie* (beschikking Gerecht van 27 juni 2008, T-30/07, niet gepubliceerd) herinnert het Gerecht eraan dat het feit dat een persoon betrokken is bij het proces dat leidt tot de vaststelling van een gemeenschapshandeling, deze persoon enkel kan individualiseren ten opzichte van de betrokken handeling wanneer de communautaire regeling hem bepaalde procedurele waarborgen verleent. Aangezien noch het proces van totstandkoming van handelingen van algemene strekking noch de aard ervan de deelneming van de betrokken personen verlangt, omdat hun belangen worden geacht te worden vertegenwoordigd door de politieke instanties die bevoegd zijn deze handelingen vast te stellen, zou het in strijd met de letter en de geest van artikel 230 EG zijn om elke particulier die heeft meegewerkt aan de voorbereiding van een handeling van wetgevende aard, toe te staan om beroep tegen deze handeling in te stellen. Noch de bestreden richtlijn noch die waarop zij is gebaseerd verleent procedurele waarborgen aan ondernemingen die werkzame stoffen produceren of distribueren. Ten slotte voerde verzoekster aan dat zij houdster was van een ingeschreven merk voor de betrokken werkzame stof en dat de bestreden richtlijn afbreuk deed aan het gebruik ervan, zodat zij werd geïndividualiseerd ten opzichte van elke andere persoon overeenkomstig het arrest van het Hof van 18 mei 1994, *Codorníu/Raad*⁸. Het Gerecht wijst evenwel met klem erop dat deze aan een merk verbonden rechtsbescherming verzoekster niet kan karakteriseren ten opzichte van alle andere producenten en distributeurs, die het bestaan van een merk evenzeer kunnen invoeren voor zichzelf. De richtlijn beoogt niet om een specifiek intellectueel recht voor te behouden aan bepaalde marktdeelnemers, zodat een eventuele aantasting

⁶ Arrest Gerecht van 5 oktober 2005, *Land Oberösterreich en Oostenrijk/Commissie*, T-366/03 en T-235/04, Jurispr. blz. II-4005, punt 28.

⁷ Verordening (EG) nr. 1367/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 6 september 2006 betreffende de toepassing van de bepalingen van het Verdrag van Aarhus betreffende toegang tot informatie, inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden op de communautaire instellingen en organen (PB L 264, blz. 13).

⁸ C-309/89, Jurispr. blz. I-1853, punten 21 en 22.

van intellectuele-eigendomsrechten van verzoekster enkel het gevolg is van de niet-persoonsgebonden omstandigheid dat zij werkzame stoffen produceert.

De zaak *Apple Computer International/Commissie* (beschikking Gerecht van 19 februari 2008, T-82/06, nog niet gepubliceerd) heeft geleid tot preciseringen met betrekking tot de ontvankelijkheid van beroepen tegen tariefindulingsverordeningen. Volgens de rechtspraak zijn dergelijke handelingen, al lijken de erin vervatte beschrijvingen concreet, van algemene strekking. Zij hebben immers betrekking op alle producten van het beschreven type en zij gelden voor alle douaneautoriteiten van de Gemeenschap en voor alle importeurs⁹.

Het Gerecht is van oordeel dat de omstandigheid dat de vastgestelde indeling in de gecombineerde nomenclatuur in gang is gezet door verzoeksters verzoek om een bindende tariefinlichting, dat geen enkel ander soortgelijk product voorwerp is geweest van een demonstratie voor het comité nomenclatuur en dat op basis van de demonstratie van de werking van het betrokken product een ontwerp-tariefindulingsverordening onder de lidstaten is verspreid waarin werd gerefereerd aan de betrokken monitors, verzoekster niet aldus kan individualiseren dat het beroep ontvankelijk is. De deelname van een marktdeelnemer aan de procedure tot vaststelling van een handeling kan deze persoon immers enkel individualiseren ten opzichte van die handeling wanneer de toepasselijke communautaire regeling hem bepaalde procedurele waarborgen verleent.

Ofschoon soortgelijke omstandigheden in aanmerking zijn genomen voor de ontvankelijkverklaring van een beroep in het arrest van het Gerecht van 30 september 2003, *Sony Computer Entertainment Europe/Commissie*¹⁰ (hierna: „arrest Sony”), konden zij niet de bepalende factor zijn geweest. Verzoekster werd in die zaak slechts gelet op de uitzonderlijke omstandigheden geacht individueel te zijn geraakt. Ook merkt het Gerecht op dat weliswaar uit dit arrest tevens voortvloeit dat het feit dat verzoekster de enige erkende importeur van het betrokken product is, relevant is, maar dat dit als zodanig niet volstaat om aan te tonen dat verzoekster individueel wordt geraakt. Aangezien de tamelijk algemene omschrijving van de betrokken goederen in de bestreden verordening en het ontbreken van een visuele of een tekstuele factor die duidelijk naar een concrete marktdeelnemer verwijst, uitsloten dat verzoekster op welke wijze dan ook individueel werd geraakt, heeft het Gerecht ten slotte geconcludeerd dat er in casu geen uitzonderlijke omstandigheden in de zin van het arrest Sony waren waardoor verzoekster procesbevoegd was¹¹.

⁹ Arrest Hof van 14 februari 1985, *Casteels/Commissie*, 40/84, Jurispr. blz. 667, punt 11.

¹⁰ T-243/01, Jurispr. blz. II-4189.

¹¹ In dit verband dient ook te worden gewezen op de beschikking van 3 december 2008, *RSA Security Ireland/Commissie* (T-227/06, nog niet gepubliceerd, punt 87), waarin het Gerecht heeft geoordeeld dat verzoekster niet het bestaan van uitzonderlijke omstandigheden in de zin van het arrest Sony had aangetoond. Daarbij heeft het Gerecht opgemerkt dat het bestaan van een foto van het product waarop het logo van de spelconsole van Sony duidelijk zichtbaar was, van aanzienlijk belang was voor de beoordeling van de ontvankelijkheid van het beroep.

b) Rechtstreeks geraakt worden

Volgens vaste rechtspraak wordt een particulier slechts rechtstreeks geraakt in de zin van artikel 230, vierde alinea, EG, wanneer de bestreden communautaire handeling rechtstreeks gevolgen heeft voor zijn rechtspositie en de uitvoering ervan zuiver automatisch en alleen op grond van de communautaire regeling gebeurt, zonder dat daarvoor nadere regels moeten worden gesteld¹².

In de beschikking van 14 mei 2008, *Icuna.com/Parlement* (T-383/06 en T-71/07, nog niet gepubliceerd), stelt het Gerecht dat een besluit van het Parlement waarbij een aanbestedingsprocedure voor het plaatsen van een overheidsopdracht wordt geannuleerd, rechtstreeks gevolgen heeft voor de rechtspositie van een inschrijvende onderneming. Aangezien het gaat om annulering van de gehele procedure, brengt dit besluit immers de annulering mee van een eerder besluit tot afwijzing van haar offerte, maar tevens die van een besluit waarbij een besluit tot gunning van de opdracht aan deze onderneming werd geannuleerd, alsmede die van een besluit waarbij haar de opdracht werd gegund.

Mededingingsregels voor ondernemingen

1. Algemeenheden

a) Gezag van gewijsde

In het arrest van het Gerecht van 1 juli 2008, *Compagnie maritime belge/Commissie* (T-276/04, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht geoordeeld dat wanneer de gemeenschapsrechter wegens een procedurefout een beschikking van de Commissie houdende vaststelling van een inbreuk op de mededingingsregels en oplegging van een geldboete gedeeltelijk heeft nietig verklaard, de Commissie een nieuwe beschikking mag vaststellen met het oogmerk, de door de rechter vastgestelde procedurefouten te corrigeren en een nieuwe geldboete op te leggen op basis van de niet nietig verklaarde gedeelten van de eerste beschikking. Nadat de beroepsmogelijkheden zijn uitgeput of nadat de beroepstermijnen zijn verstreken, verkrijgen de niet nietig verklaarde gedeelten van de eerste beschikking van de Commissie voorts gezag van gewijsde, zodat in het kader van een beroep tot nietigverklaring van de nieuwe beschikking de onderneming waaraan de sanctie werd opgelegd, de feitelijke juistheid van de inbreuk niet op losse schroeven kan zetten, aangezien deze definitief werd vastgesteld in de eerste beschikking.

¹² Arrest Hof van 5 mei 1998, *Dreyfus/Commissie*, C-386/96 P, Jurispr. blz. I-2309, punt 43.

b) Redelijke termijn

In ditzelfde arrest herinnert het Gerecht eraan dat bij verordening (EEG) nr. 2988/74¹³ een volledige regeling is ingevoerd die in bijzonderheden de termijnen vaststelt waarbinnen de Commissie, zonder afbreuk te doen aan de fundamentele eis van rechtszekerheid, geldboeten mag opleggen. Het Gerecht is van oordeel dat gelet hierop overwegingen in verband met de verplichting van de Commissie om haar bevoegdheid tot oplegging van geldboeten binnen een redelijke termijn uit te oefenen, van de hand moeten worden gewezen. Aan deze conclusie kan niet worden afgedaan door schending van de rechten van verdediging aan te voeren. Zolang de verjaringstermijnen van deze verordening niet zijn verstreken, bestaat er immers voor elke onderneming waartegen een mededingingsonderzoek krachtens verordening nr. 17¹⁴ loopt, onzekerheid over de uitkomst van deze procedure en de eventuele oplegging van sancties of geldboetes. Het voortduren van deze onzekerheid is dus inherent aan de procedures tot toepassing van verordening nr. 17 en doet op zich geen afbreuk aan de rechten van verdediging. Wat de toepassing van de mededingingsregels betreft, kan overschrijding van de redelijke termijn enkel een reden voor nietigverklaring van een beschikking houdende vaststelling van een inbreuk zijn, wanneer is aangetoond dat door die schending inbreuk is gemaakt op het recht van verdediging van de betrokken ondernemingen.

2. Nieuwe ontwikkelingen inzake artikel 81 EG

a) Toepassing van artikel 81, lid 1, EG

In het arrest van 8 juli 2008, *AC-Treuhand/Commissie* (T-99/04, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht geoordeeld dat het feit dat een onderneming niet actief is op de markt waarop de mededingingsbeperking zich voordoet, niet uitsluit dat zij aansprakelijk wordt gesteld wegens deelname aan de uitvoering van een kartel. In casu had verzoekster, een consultancybureau, verschillende diensten geleverd aan drie producenten van organische peroxides en een essentiële rol in het kartel tussen deze producenten gespeeld door vergaderingen te organiseren en bewijzen van de inbreuk te verhullen.

b) Rechten van verdediging en recht op een eerlijk proces

In ditzelfde arrest stelt het Gerecht dat de Commissie in het stadium van de eerste maatregel van instructie die ten aanzien van een onderneming wordt genomen, zoals een verzoek om inlichtingen, deze onderneming dient in te lichten over de vermoedens van een inbreuk waarop het onderzoek zich richt en over het feit dat de Commissie haar in die context verwijten zou kunnen maken. In casu is het Gerecht evenwel van mening dat het nalaten van

¹³ Verordening (EEG) nr. 2988/74 van de Raad van 26 november 1974 inzake de verjaring van het recht van vervolging en van tenuitvoerlegging op het gebied van het vervoers- en het mededingingsrecht van de Europese Economische Gemeenschap (PB L 319, blz. 1).

¹⁴ Verordening nr. 17 van de Raad van 6 februari 1962, eerste verordening over de toepassing van de artikelen [81 EG] en [82 EG] (PB 1962, blz. 204).

de Commissie op dit punt niet kan leiden tot nietigverklaring van de bestreden beschikking, aangezien deze onregelmatigheid geen afbreuk heeft gedaan aan de doeltreffendheid van verzoeksters verdediging.

c) Geldboeten

In het arrest van 18 juni 2008, *Hoechst/Commissie* (T-410/03, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht op twee punten gebruikgemaakt van zijn volledige rechtsmacht. In de eerste plaats is het Gerecht van oordeel dat de Commissie de beginselen van behoorlijk bestuur en van gelijke behandeling heeft geschonden. Hoewel zij duidelijk blijkt heeft gegeven van haar voornemen om aan de medewerkende ondernemingen, meer bepaald Hoechst, niet te openbaren dat andere ondernemingen stappen hadden ondernomen om boete-immuniteit te krijgen, heeft zij immers tegelijkertijd een andere onderneming verzekerd dat zij „zonder achterhoudendheid” zou worden gewaarschuwd als het er naar uitzag dat een andere onderneming haar voorbij zou streven op het gebied van medewerking. Gelet op het belang dat de Commissie de beginselen van behoorlijk bestuur en van gelijke behandeling eerbiedigt, heeft het Gerecht in casu het bedrag van de aan Hoechst opgelegde boete met 10 % verminderd.

In de tweede plaats heeft het Gerecht zich op het standpunt gesteld dat de Commissie blijkt heeft gegeven van een onjuiste opvatting door ten aanzien van Hoechst uit te gaan van de verzwarende omstandigheid dat zij een leidinggevende rol speelde in het kartel, zonder evenwel in de mededeling van punten van bezwaar de aan Hoechst verweten feiten voldoende duidelijk en nauwkeurig te hebben gekwalificeerd. Bovendien kan uit bepaalde feitelijke elementen waarop de Commissie zich heeft gebaseerd, niet voldoende nauwkeurig worden geconcludeerd dat Hoechst zou worden beschouwd als leidinggevende onderneming. Het Gerecht heeft daaruit geconcludeerd dat Hoechst niet in staat is geweest zich op nuttige wijze te verdedigen.

In het arrest van 8 juli 2008, *BPB/Commissie* (T-53/03, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht geoordeeld dat de vermindering van de geldboete die de Commissie voor de medewerking van BPB had verleend, onvoldoende was, aangezien BPB de eerste kartel-deelnemer was die na een verzoek om inlichtingen, maar op een wijze die verder ging dan was gevraagd door de Commissie, aanvullende gegevens heeft meegedeeld die het bestaan van het kartel bevestigden. Deze elementen hebben dus veel kracht bijgezet aan het betoog van de Commissie met betrekking tot het bestaan van een totaalplan, zodat het boetebedrag wegens de zwaarte van de inbreuk aanzienlijk kon worden verhoogd. Aldus heeft het Gerecht het bedrag van de aan BPB opgelegde geldboete met nog eens 10 % verminderd.

In de arresten van 8 oktober 2008, *Schunk en Schunk Kohlenstoff-Technik/Commissie* (T-69/04, nog niet gepubliceerd) en *Carbone Lorraine/Commissie* (T-73/04, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), herinnert het Gerecht eraan dat de Commissie bij een prijs-kartel mag concluderen dat de inbreuk gevolgen heeft gehad, wanneer de kartellenden maatregelen hebben getroffen om de overeengekomen prijzen toe te passen. Om een weerslag op de markt te kunnen vaststellen, volstaat het namelijk dat de overeengekomen prijzen als uitgangspunt dienden voor de vaststelling van de individuele transactieprizen,

waardoor dus de onderhandelingsmarge van de klanten werd beperkt. Daarentegen heeft het Gerecht geoordeeld dat wanneer de uitvoering van een kartel is vastgesteld, van de Commissie niet kan worden verlangd dat zij stelselmatig aantoonst dat de afspraken de betrokken ondernemingen daadwerkelijk in staat hebben gesteld een hogere transactieprijs te bereiken dan zonder het kartel het geval zou zijn geweest. Bij een dergelijk bewijs zouden aanzienlijke middelen gemoeid zijn, aangezien daarvoor hypothetische berekeningen moeten worden gemaakt op grond van economische modellen waarvan de juistheid door de rechter slechts moeilijk is na te gaan en waarvan de onfeilbaarheid geenszins is bewezen. Voor de beoordeling van de zwaarte van de inbreuk is namelijk beslissend dat de kartelleden alles hebben gedaan wat in hun macht lag om hun wensen concreet gestalte te geven. Hetgeen daarna met de reële marktprijzen gebeurde, kon worden beïnvloed door andere factoren, waarop de kartelleden geen greep hadden. Deze laatste kunnen externe factoren die hun inspanningen hebben tegengewerkt, niet in hun voordeel aanvoeren als elementen die een verlaging van de geldboeten rechtvaardigen.

Verder is het Gerecht van mening dat, ook al heeft Schunk voor het eerst bij het Gerecht in het verzoekschrift feiten betwist die haar in de mededeling van punten van bezwaar waren verweten en op basis waarvan schending van artikel 81 EG is vastgesteld, er geen reden is voor intrekking van de minimale verlaging van 10 % die Schunk op grond van de mededeling inzake medewerking is toegekend¹⁵, zoals de Commissie vorderde. Het Gerecht merkt immers op dat de betrokken betwistingen zijn afgewezen op basis van de rechtspraak volgens welke feiten die een onderneming in het kader van de administratieve procedure uitdrukkelijk heeft erkend, als vaststaand worden beschouwd. In het kader van de contentieuze procedure staat het de onderneming niet meer vrij, middelen aan te wenden om die feiten te betwisten.

d) Begrip groep en vaststelling van het plafond van 10 % van het bedrag van de geldboete

In het arrest van 8 juli 2008, *Knauf Gips/Commissie* (T-52/03, niet gepubliceerd), heeft het Gerecht met klem erop gewezen dat voor de berekening van het plafond van 10 % van het bedrag van de geldboete als bedoeld in artikel 15, lid 2, van verordening nr. 17, de Commissie rekening mag houden met de omzet van alle entiteiten die een economische eenheid vormen in de zin van het mededingingsrecht. In het bijzonder was het Gerecht van oordeel dat het feit dat het maatschappelijk kapitaal van onderscheiden handelsvennootschappen in handen is van eenzelfde persoon of familie, als zodanig weliswaar nog niet het bewijs oplevert dat tussen deze vennootschappen een economische eenheid bestaat die tot gevolg heeft dat de ene vennootschap voor de handelingen van de andere aansprakelijk kan worden gesteld en gehouden kan zijn om voor de andere een geldboete te betalen, maar dat kan worden geconcludeerd tot het bestaan van een economische eenheid gelet op een geheel van elementen. Het Gerecht heeft onder meer eraan herinnerd dat onder het begrip onderneming moet worden verstaan een met betrekking tot het voorwerp van de desbetreffende overeenkomst bestaande economische eenheid, ook

¹⁵ Mededeling van de Commissie betreffende het niet-opleggen of verminderen van geldboeten in zaken betreffende mededingingsregelingen (PB 1996, C 207, blz. 4).

al wordt deze economische eenheid uit juridisch oogpunt gevormd door verschillende natuurlijke of rechtspersonen.

e) Toerekenbaarheid van de inbreukmakende gedraging

In 2008 heeft het Gerecht zijn rechtspraak inzake de toerekenbaarheid van de inbreukmakende gedraging toegepast in het reeds aangehaalde arrest *Knauf Gips/Commissie*. Dienaangaande herinnert het Gerecht eraan dat één vennootschap aansprakelijk kan worden gesteld voor alle gedragingen van de groep, indien deze vennootschap is geïdentificeerd als de rechtspersoon aan het hoofd van de groep die instaat voor de coördinatie ervan.

3. Nieuwe ontwikkelingen inzake artikel 82 EG

In het arrest van 10 april 2008, *Deutsche Telekom/Commissie* (T-271/03, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), doet het Gerecht uitspraak over de rechtmatigheid van een beschikking van de Commissie waarbij Deutsche Telekom een sanctie werd opgelegd wegens misbruik van haar machtspositie door haar concurrenten hogere tarieven in rekening te brengen voor toegang tot het netwerk („diensten op intermediair niveau”) dan de eindgebruikerstarieven die zij haar eigen eindgebruikers in rekening bracht. Deze prijsstelling in de vorm van een „prijssqueeze” dwong de concurrenten hun eindgebruikers hogere bedragen te berekenen dan Deutsche Telekom haar eigen eindgebruikers in rekening bracht. De Commissie had derhalve een geldboete van 12,6 miljoen EUR opgelegd aan Deutsche Telekom.

Het Gerecht stelt dat de Commissie op goede gronden heeft vastgesteld dat Deutsche Telekom in de periode van begin 1998 tot eind 2001 en vanaf 2002 tot de datum van vaststelling van de beschikking over voldoende speelruimte beschikte om de prijssqueeze volledig op te heffen of te verminderen, ook bij inachtneming van de maximumprijzen die door de Duitse instantie voor telecommunicatie en post (hierna: „RegTP”) werden opgelegd. Het Gerecht wijst er voorts op dat de goedkeuring van de tarieven van Deutsche Telekom door de RegTP haar verantwoordelijkheid op grond van het mededingingsrecht niet uitsluit. Als onderneming met een machtspositie diende Deutsche Telekom verzoeken tot tariefwijzigingen in te dienen wanneer haar tarieven afbreuk deden aan een daadwerkelijke en onvervalste mededinging op de gemeenschappelijke markt.

Wat de methode betreft die de Commissie heeft gehanteerd om de prijssqueeze vast te stellen, merkt het Gerecht op dat de reden waarom het gedrag van Deutsche Telekom misbruik vormt, was gelegen in de marge tussen haar groothandelstarieven en haar eindgebruikerstarieven. De Commissie hoefde dus niet aan te tonen dat de eindgebruikerstarieven als zodanig misbruik vormden.

De Commissie heeft zich bij haar beoordeling of de tariefpraktijken misbruik vormen, eveneens terecht uitsluitend gebaseerd op de tarieven en kosten van Deutsche Telekom, los van de specifieke positie van de concurrenten op de markt. Op dit punt stelt het Gerecht dat,

indien de rechtmatigheid van de tariefpraktijken van een onderneming met een machtspositie afhangt van de specifieke situatie van de concurrenten, met name van hun kostenstructuur, die de dominante onderneming over het algemeen niet kent, deze laatste de rechtmatigheid van haar eigen gedrag niet zou kunnen beoordelen.

Ten slotte herinnert het Gerecht eraan dat de prerogatieven van de nationale autoriteiten op grond van het gemeenschapsrecht inzake telecommunicatie geenszins afbreuk doen aan de bevoegdheid van de Commissie om inbreuken op het mededingingsrecht vast te stellen. De Commissie kan dus niet worden verweten dat zij met de beschikking de door Deutsche Telekom gehanteerde tarieven aan een dubbele regeling onderwerpt door deze laatste te bestraffen omdat zij geen gebruik heeft gemaakt van de speelruimte waarover zij beschikte om de prijsstijging op te heffen.

Steunmaatregelen van de staten

1. Ontvankelijkheid

De rechtspraak van dit jaar bevat in het bijzonder preciseringen met betrekking tot de volgende begrippen: ten eerste persoon die individueel wordt geraakt door een beschikking van de Commissie betreffende een steunregeling, ten tweede handeling die bindende rechtsgevolgen sorteert en ten derde procesbelang.

In het arrest van 28 november 2008, *Hotel Cipriani e.a./Commissie* (T-254/00, T-270/00 en T-277/00, nog niet gepubliceerd), verklaart het Gerecht beroepen ontvankelijk die bepaalde begunstigden van verlagingen en/of vrijstellingen van sociale bijdragen die waren toegekend aan de bedrijven in het eilandengebied van Venetië en Chioggia, hadden ingesteld tegen een beschikking van de Commissie waarbij deze maatregelen werden aangemerkt als een met de gemeenschappelijke markt onverenigbare steunregeling en de Italiaanse Republiek de verplichting werd opgelegd om de uitgekeerde steun van de begunstigden terug te vorderen. Hoewel een beschikking betreffende een steunregeling een algemene strekking heeft, volstaat immers het feit dat zij deel uitmaken van de besloten kring van daadwerkelijke begunstigden van deze steunregeling, die zeer goed te identificeren zijn en bijzonder zwaar worden geraakt door de verplichting om de steun terug te betalen aan de staat, opdat elk van hen ten opzichte van ieder ander subject wordt gekarakteriseerd. Zou de procesbevoegdheid van een daadwerkelijke begunstigde van een steunregeling afhankelijk worden gesteld van het onderzoek van zijn individuele situatie in de beschikking van de Commissie waarbij de betrokken regeling onverenigbaar wordt verklaard, zoals de Commissie heeft betoogd, dan zou deze procesbevoegdheid afhangen van de keuze van deze instelling om al dan niet een dergelijk individueel onderzoek te doen, op basis van de haar gedurende de administratieve procedure overgelegde gegevens. Deze oplossing zou rechtsonzekerheid teweegbrengen aangezien de Commissie vaak puur bij toeval kennisneemt van de concrete individuele situaties.

Met betrekking tot het begrip handeling die bindende rechtsgevolgen sorteert, heeft het Gerecht in het arrest van 10 april 2008, *Nederland/Commissie* (T-233/04, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), inzake een beschikking van de Commissie waarbij

het door het Koninkrijk der Nederlanden aangemelde systeem van verhandelbare emissierechten voor stikstofoxiden werd gekwalificeerd als met de gemeenschappelijke markt verenigbare steun, geoordeeld dat deze lidstaat, die de Commissie had verzocht om te verklaren dat dit systeem geen steun vormde, de betrokken beschikking kon aanvechten. Als bevoorrecht verzoekende partij moet geen procesbelang worden aangetoond, maar alleen dat de bestreden beschikking rechtsgevolgen in het leven roept. Dit is in casu het geval, aangezien enerzijds de Commissie op basis van de kwalificatie van dit systeem als staatssteun kon overgaan tot onderzoek van de verenigbaarheid van de betrokken maatregel met de gemeenschappelijke markt en deze kwalificatie voorts leidde tot toepasselijkheid van de voorziene procedure voor bestaande steunregelingen, en anderzijds deze kwalificatie als staatssteun ook gevolgen kan hebben voor de toekenning van nieuwe steun, op grond van de voorschriften inzake cumulatie van steun uit verschillende bronnen, zoals met name opgenomen in de communautaire kaderregeling inzake staatssteun ten behoeve van het milieu¹⁶.

Wat het procesbelang betreft, preciseert het Gerecht in het arrest van 9 juli 2008, *Alitalia/Commissie* (T-301/01, nog niet gepubliceerd), dat Alitalia, een onderneming die een kapitaalinbreng had genoten die door de Commissie was aangemerkt als met de gemeenschappelijke markt verenigbare staatssteun onder voorbehoud van inachtneming van bepaalde voorwaarden, nog steeds een persoonlijk belang heeft bij de nietigverklaring van de betrokken beschikking, zelfs nadat zij het integrale bedrag van deze steun heeft ontvangen ingevolge een andere beschikking van de Commissie. Aangezien de bestreden beschikking de rechtsgrondslag vormt van de beschikking waarbij de storting van de laatste tranche van de steun werd goedgekeurd, zou immers de rechtsgrondslag aan de tweede beschikking komen te ontvallen indien het Gerecht was overgegaan tot nietigverklaring van de bestreden beschikking voor zover daarin de betrokken maatregel was aangemerkt als staatssteun. In dit arrest is het Gerecht ook van oordeel dat, hoewel de bestreden beschikking werd vastgesteld onder voorbehoud van inachtneming van bepaalde voorwaarden die de Italiaanse autoriteiten in acht zouden nemen, Alitalia een middel mag aanvoeren dat is gericht tegen deze voorwaarden, aangezien deze zijn toe te rekenen aan de Commissie, die over een exclusieve bevoegdheid beschikt met betrekking tot de vaststelling van de eventuele onverenigbaarheid van een steunmaatregel met de gemeenschappelijke markt.

Met betrekking tot het procesbelang van de begunstigde van steun die door de Commissie gedeeltelijk verenigbaar met de gemeenschappelijke markt is verklaard, stelt het Gerecht in het arrest van 22 oktober 2008, *TV 2/Danmark e.a./Commissie* (T-309/04, T-317/04, T-329/04 en T-336/04, nog niet gepubliceerd), dat de omstandigheden waaronder de Commissie de verenigbaarheid van de betrokken steunmaatregelen heeft beoordeeld, zich verzetten tegen een onderzoek van de ontvankelijkheid van het beroep door opsplitsing van de bestreden beschikking in twee delen, een waarbij de litigieuze maatregelen als gedeeltelijk met de gemeenschappelijke markt onverenigbare steunmaatregelen worden aangemerkt, en een waarbij ze als gedeeltelijk met de gemeenschappelijke markt verenigbare steunmaatregelen worden aangemerkt. De Commissie heeft immers onderzocht of de betrokken overheidssubsidies in hun geheel niet meer bedroegen dan de nettokosten van een dienst van algemeen economisch belang.

¹⁶ PB 2001, C 37, blz. 3.

Verder merkt het Gerecht op dat het procesbelang kan worden afgeleid uit het bestaan van een reëel „risico” dat de rechtssituatie van de verzoekers wordt aangetast door gerechtelijke procedures, dan wel uit het feit dat het „risico” van gerechtelijke procedures reëel en daadwerkelijk is bij de instelling van het beroep bij het Gerecht. Een concurrent heeft op nationaal niveau een gerechtelijke procedure tegen TV 2 ingeleid, die strekt tot vergoeding van de schade die hij heeft geleden door het feit dat de door TV2 ontvangen staatssteun het deze laatste mogelijk heeft gemaakt voor de verkoop van haar advertentieruimte een lageprijsstrategie te hanteren. Hoewel het Gerecht heeft vastgesteld dat TV 2 haar beroep bij het Gerecht had ingesteld voordat de concurrent die procedure heeft ingeleid, is het van oordeel dat het bestaan van een reëel en daadwerkelijk risico van een rechtsvordering bij de instelling van het beroep van TV2 is bewezen door het feit dat dit risico concreet gestalte heeft gekregen in de vorm van de gerechtelijke procedure die bij de nationale rechter aanhangig is.

2. Materiële regels

a) Toekenning van een economisch voordeel

De zaak *SIC/Commissie* (arrest Gerecht van 26 juni 2008, T-442/03, nog niet gepubliceerd) betrof een beroep tegen een beschikking van de Commissie waarbij met name werd verklaard dat bepaalde maatregelen die de Portugese Republiek heeft vastgesteld ten opzichte van Radiotevisão Portuguesa (hierna: „RTP”), een vennootschap belast met de Portugese openbare televisieomroep, geen staatssteun vormen en dat de overige verenigbaar zijn met de gemeenschappelijke markt. Verzoekster voerde in het bijzonder aan dat ten tijde van een obligatie-uitgifte RTP een impliciete garantie door de staat was verleend, hetgeen verklaarde dat deze vennootschap niettegenstaande haar slechte financiële situatie obligaties op de markt kon plaatsen. Het Gerecht heeft eerst vastgesteld dat RTP een naamloze vennootschap was, zodat voor de Portugese Republiek (100 % aandeelhouder) geen onbeperkte verplichting tot afbetaling van de schulden van deze vennootschap gold, en voorts dat het prospectus voor de betrokken obligatie-uitgifte niet voorzag in enige staatsgarantie. Gelet hierop heeft het Gerecht geoordeeld dat op grond van het feit dat de markt bereid was in te tekenen op de obligatielening van 1994, omdat die markt meende dat de staat de facto de aflossing ervan garandeerde, niet kan worden vastgesteld dat er sprake was van staatssteun. Alleen objectieve vaststellingen die tot de slotsom leiden dat de staat bij in gebreke blijven van RTP juridisch verplicht is tot aflossing van deze obligatielening, kunnen leiden tot de conclusie dat er sprake is van een staatsgarantie.

In het reeds aangehaalde arrest *Hotel Cipriani e.a./Commissie* voerden de begunstigten van vrijstellingen van sociale bijdragen aan dat deze vrijstellingen hen geen enkel economisch voordeel verleenden doordat zij een compensatie vormden voor de meerkosten ingevolge de structurele nadelen van het lagunegebied waarin zij waren gevestigd. Het Gerecht stelt vast dat de ondernemingen niet hebben aangetoond dat er een rechtstreeks verband bestaat tussen de daadwerkelijke gedragen extra kosten en de hoogte van de ontvangen steun. Uit het enkele feit dat bedrijven in het lagunegebied worden geconfronteerd met hogere kosten dan op het vasteland, kan niet worden afgeleid dat de regeling hun geen

enkel voordeel verleent en geen discriminatie creëert ten opzichte van hun concurrenten in Italië of in andere lidstaten.

b) Selectief karakter van steun

In het reeds aangehaalde arrest *Nederland/Commissie* stelt het Gerecht dat het door het Koninkrijk der Nederlanden vastgestelde systeem van verhandelbare emissierechten voor stikstofoxiden (NO_x) geen staatssteun vormt. Om te beginnen zijn immers alle industriële installaties in Nederland met een geïnstalleerde capaciteit van meer dan een bepaalde drempel, zonder geografische of sectoriële raakvlakken, onderworpen aan het bij de betrokken maatregel vastgestelde NO_x-emissieplafond en kunnen gebruikmaken van het voordeel dat wordt geboden door de verhandelbaarheid van emissierechten waarin deze maatregel voorziet. Aangezien dit systeem betrekking heeft op de meest vervuilende ondernemingen, hanteert het een objectief criterium dat strookt met het nagestreefde doel van bescherming van het milieu. Verder wordt alleen aan de ondernemingen die onder deze regeling vallen, op straffe van een boete, een emissienorm of een strikte uniforme emissienorm opgelegd. De situatie van de ondernemingen waarvoor dit NO_x-emissieplafond geldt, is derhalve feitelijk en juridisch niet vergelijkbaar met de situatie van ondernemingen waarvoor dit plafond niet geldt. Hoe dan ook, gesteld al dat de betrokken maatregel tussen ondernemingen differentieert en dus a priori selectief is, dan nog vloeit deze differentiatie voort uit de aard en de opzet van het stelsel waarbinnen zij plaatsvindt en voldoet dus niet aan de selectiviteitsvoorwaarde. Overwegingen van ecologische orde rechtvaardigen immers dat een onderscheid wordt gemaakt tussen ondernemingen met aanzienlijke NO_x-emissies en de overige ondernemingen.

In het reeds aangehaalde arrest *SIC/Commissie* was het Gerecht daarentegen van oordeel dat de Commissie niet rechtens genoegzaam heeft aangetoond dat bepaalde aan RTP verleende voordelen (vrijstelling van de notariskosten, van de registratiekosten alsmede van de bekendmakingskosten die verband houden met de omvorming van deze onderneming tot naamloze vennootschap bij wet) niet voldoen aan de voorwaarde inzake selectiviteit op grond dat zij gerechtvaardigd zijn door de aard of de algemene opzet van het stelsel waarvan zij deel uitmaken. De Commissie heeft immers niet onderzocht of de toepassing van de wettelijke regeling die tot de vrijstelling van de notariskosten heeft geleid, niet was gekozen om de openbare bedrijven kosten te besparen, maar gewoon omdat dit tot de logica van het Portugese rechtsstelsel behoorde. Voorts had de Commissie moeten vaststellen of het tot de logica van het Portugese rechtsstelsel behoorde dat de omvorming van RTP tot naamloze vennootschap niet plaatsvond op de voor particuliere vennootschappen gebruikelijke wijze, dat wil zeggen bij notariële akte (met alle daaraan verbonden gevolgen van gemeen recht op het gebied van registratie en bekendmakingsverplichtingen), maar bij wet.

In de zaak *Government of Gibraltar en Verenigd Koninkrijk/Commissie* (arrest van 18 december 2008, T-211/04 en T-215/04, nog niet gepubliceerd) heeft het Gerecht de selectiviteitsvoorwaarde nog verder kunnen toelichten.

In augustus 2002 heeft het Verenigd Koninkrijk de hervorming van de vennootschapsbelasting door de regering van Gibraltar bij de Commissie aangemeld. Deze hervorming hield de invoering van drie nieuwe belastingen in: een registratierecht, een personeelsbelasting en een belasting op het gebruik van bedrijfsruimten (Business Property Occupation Tax, hierna:

„BPOT”), waarbij voor de belastingplicht met betrekking tot de twee laatstgenoemde belastingen een plafond van 15 % van de winst gold. De Commissie was van oordeel dat deze hervorming regionaal selectief was voor zover daarin werd voorzien in een stelsel op grond waarvan de ondernemingen in Gibraltar tegen een lager tarief worden belast dan die in het Verenigd Koninkrijk. Ook heeft zij zich op het standpunt gesteld dat drie aspecten van de belastinghervorming materieel selectief waren: 1) de voorwaarde dat een onderneming winst moet maken om belastingplichtig voor de personeelsbelasting en de BPOT te zijn, omdat deze voorwaarde de ondernemingen bevoordeelt die geen winst maken; 2) het plafond van 15 % van de winst dat geldt voor de verschuldigdheid van de personeelsbelasting en de BPOT, omdat dit plafond de ondernemingen bevoordeelt die in het betrokken belastingjaar weinig winst maken in verhouding tot hun aantal werknemers en hun gebruik van bedrijfsruimten; 3) de personeelsbelasting en de BPOT omdat die twee belastingen naar hun aard de ondernemingen bevoordelen die niet werkelijk fysiek aanwezig zijn in Gibraltar.

Het Gerecht hanteert de voorwaarden die in de rechtspraak inzake steun door regionale entiteiten¹⁷ zijn geformuleerd, en oordeelt dat het referentiekader voor de beoordeling van de regionale selectiviteit van de betrokken belastinghervorming uitsluitend overeenkomt met het grondgebied van Gibraltar, zodat geen vergelijking kan worden gemaakt met het stelsel dat voor het Verenigd Koninkrijk geldt.

Met betrekking tot de materiële selectiviteit merkt het Gerecht op dat een analyse in drie stappen is vereist om een belastingmaatregel als selectief te kunnen aanmerken. Om te beginnen moet de Commissie bepalen en onderzoeken welke „normale” regeling van het belastingstelsel geldt in het geografische gebied dat het relevante referentiekader vormt. De Commissie moet vervolgens vaststellen of het door de betrokken belastingmaatregel verschaft voordeel eventueel selectief is ten opzichte van die „normale” belastingregeling. Wanneer de Commissie het bestaan van uitzonderingen op de „normale” belastingregeling die tot een differentiatie tussen ondernemingen leiden, aantoont, kan de betrokken lidstaat aantonen dat deze differentiatie gerechtvaardigd wordt door de aard en de opzet van zijn belastingstelsel. In dat geval moet de Commissie in derde instantie nagaan of dit daadwerkelijk het geval is. Het Gerecht voegt daaraan toe dat de Commissie, indien zij de bovengenoemde eerste en tweede etappe niet heeft verricht, niet met de derde etappe kan beginnen omdat zij anders de grenzen van haar controle zou overschrijden. Een dergelijke benadering zou het namelijk enerzijds de Commissie mogelijk maken de plaats in te nemen van de lidstaat bij de bepaling van zijn belastingstelsel en zijn „normale” regeling, en zou het anderzijds de lidstaat onmogelijk maken de in geding zijnde differentiaties door de aard en de algemene opzet van het aangemelde belastingstelsel te rechtvaardigen.

Het Gerecht stelt vast dat de Commissie niet eerst de „normale” regeling van het aangemelde belastingstelsel heeft bepaald en evenmin de kwalificatie van die regeling door de autoriteiten van Gibraltar in twijfel heeft getrokken. Het Gerecht oordeelt dat het voor deze instelling dan ook onmogelijk was om aan te tonen dat bepaalde elementen van het aangemelde belastingstelsel een afwijking vormden en dus a priori selectief waren ten opzichte van de „normale” regeling. Ook stelt het Gerecht dat het voor de Commissie onmogelijk was om correct te be-

¹⁷ Arrest van het Hof van 6 september 2006, *Portugal/Commissie*, C-88/03, Jurispr. blz. I-7115, punt 67.

oordelen of eventuele differentiaties tussen ondernemingen konden worden gerechtvaardigd door de aard of de opzet van het aangemelde belastingstelsel.

c) **Criterium van de particuliere investeerder in een markteconomie**

In het arrest van 17 december 2008, *Ryanair/Commissie* (T-196/04, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht de beschikking nietig verklaard waarbij de Commissie afzonderlijk twee overeenkomsten heeft onderzocht die de luchtvaartmaatschappij Ryanair had gesloten met respectievelijk het Waals Gewest, eigenaar van de luchthaven van Charleroi, en Brussels South Charleroi Airport (hierna: „BSCA”), een door het Waals Gewest gecontroleerde publiekrechtelijke onderneming die deze luchthaven beheert en exploiteert. Volgens de bestreden beschikking omvatten deze twee overeenkomsten met de gemeenschappelijke markt onverenigbare staatsteun. De Commissie heeft in het bijzonder vastgesteld dat het Waals Gewest de eerste overeenkomst had gesloten als openbare overheid, zodat de rol die het Waals Gewest in deze overeenkomst heeft gespeeld, niet kon worden onderzocht overeenkomstig het beginsel van de particuliere investeerder in een markteconomie. Het Gerecht merkt om te beginnen op dat, aangezien BSCA economisch afhankelijk was van het Waals Gewest, de Commissie hen als één enkele entiteit had moeten beschouwen. Vervolgens stelt het Gerecht vast dat het Waals Gewest door het sluiten van de overeenkomst met Ryanair een activiteit van economische aard heeft uitgeoefend. Het loutere feit dat deze activiteit in de publieke sector wordt uitgeoefend, betekent immers niet dat zij wordt verricht in het kader van de uitoefening van overheidsbevoegdheden. De loutere omstandigheid dat het Waals Gewest beschikt over regelgevende bevoegdheden tot vaststelling van luchthavenheffingen, sluit voorts niet uit dat een systeem van kortingen op deze heffingen dient te worden getoetst aan het beginsel van de particuliere investeerder in een markteconomie.

d) **Toepassing ratione temporis van de afwijkingen van het verbod van staatsteun**

In de zaak *SIDE/Commissie* (arrest Gerecht van 15 april 2008, T-348/04, nog niet gepubliceerd) had de Commissie de afwijking inzake maatregelen om de cultuur en de instandhouding van het culturele erfgoed te bevorderen, die is neergelegd in artikel 87, lid 3, sub d, EG (in werking getreden op 1 november 1993), toegepast op steun die Frankrijk voor die datum had verleend. Het Gerecht heeft eerst eraan herinnerd dat de voorschriften van materieel gemeenschapsrecht in beginsel niet gelden ten aanzien van vóór de inwerkingtreding ervan verworven rechtsposities, en hierbij gepreciseerd dat dit geldt ongeacht of de gevolgen van die regels voor de betrokkenen gunstig of ongunstig zijn. Vervolgens heeft het Gerecht geoordeeld dat elke nieuwe staatsteun noodzakelijkerwijs onverenigbaar is met de gemeenschappelijke markt indien hij de mededinging kan vervalsen in de periode waarin hij is betaald en niet onder een afwijking valt, en voorts dat zodra de betrokken steun gevolgen heeft gesorteerd, hij definitief verenigbaar of onverenigbaar met de gemeenschappelijke markt is. Aangezien bij het onderzoek van de verenigbaarheid met de gemeenschappelijke markt van steun dus niet alleen moet worden beoordeeld of op het tijdstip van de vaststelling van de desbetreffende beschikking het gemeenschapsbelang terugbetaling van de steun gebod, moet de Commissie ook nagaan of de betrokken steun

in de periode waarin hij werd betaald, de mededinging heeft kunnen vervalsen. Op basis van deze overwegingen heeft het Gerecht geconcludeerd dat de Commissie blijk heeft gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door voor de periode vóór 1 november 1993 bovengenoemde afwijking toe te passen.

e) Diensten van algemeen economisch belang

In de zaak *BUPA e.a./Commissie* (arrest Gerecht van 12 februari 2008, T-289/03, nog niet gepubliceerd) heeft het Gerecht verder zijn rechtspraak kunnen ontwikkelen met betrekking tot de vraag of de compensaties die een onderneming ontvangt als tegenprestatie voor een door haar verrichte dienst van algemeen economisch belang, staatssteun vormen. Het geding had betrekking op de organisatie van het systeem van particuliere ziektekostenverzekering (hierna „PZ”) in Ierland, dat tussen 1994 en 1996 is geliberaliseerd. In deze context concurreert de Voluntary Health Insurance Board (VHI) sindsdien met andere marktdeelnemers, waaronder verzekester. In het kader van deze liberalisering zou een risicovereveningssysteem (hierna: „RES”) worden ingevoerd dat zou worden beheerd door de Health Insurance Authority (hierna: „HIA”). Het RES is in wezen een mechanisme dat enerzijds erin voorziet dat de PZ-verzekeraars met een gunstiger risicoprofiel dan het gemiddelde risicoprofiel van de markt een bijdrage aan de HIA betalen, en anderzijds dat de HIA aan de PZ-verzekeraars met een ongunstiger risicoprofiel dan het gemiddelde risicoprofiel een overeenkomstige bijdrage betaalt. In het mechanisme worden de verschillende drempels van activering van de RES-betalingen nader bepaald. Na een klacht van BUPA en de aanmelding van het RES door Ierland, oordeelde de Commissie dat de uit het RES voortvloeiende betalingen een compensatie vormden die bedoeld was als vergoeding voor de verplichtingen tot het verrichten van een dienst van algemeen economisch belang, te weten verplichtingen die ertoe strekken alle in Ierland woonachtige personen een minimumniveau van PZ-diensten tegen dezelfde prijs te verzekeren, ongeacht hun gezondheidstoestand, leeftijd of geslacht (hierna: „PZ-verplichtingen”)¹⁸.

Het Gerecht was van oordeel dat, ook al was ten tijde van de analyse van de Commissie het arrest van het Hof van 24 juli 2003, *Altmark Trans en Regierungspräsidium Magdeburg*¹⁹ (hierna: „arrest Altmark”), nog niet gewezen, de rechtmatigheid van de bestreden beschikking diende te worden onderzocht aan de hand van de vier voorwaarden die het Hof in dat arrest heeft geformuleerd (hierna: „Altmark-voorwaarden”). Het Hof heeft immers de strekking van de vaststellingen in het arrest Altmark niet in de tijd beperkt. Bovendien gaat de uitlegging door het Hof van een bepaling van gemeenschapsrecht niet verder dan het verklaren en preciseren van de betekenis en de strekking van die bepaling zoals deze sinds het tijdstip van haar inwerkingtreding had moeten worden verstaan en toegepast, ook door de gemeenschapsinstellingen. Het Gerecht preciseert in casu dat de Altmark-voorwaarden, waarvan de strekking bovendien ruimschoots samenvalt met die van de criteria van artikel 86, lid 2, EG, moeten worden toegepast overeenkomstig de geest en het doel die aan de formulering daarvan ten grondslag lagen, maar op een wijze die aan de bijzondere gegevens van de onderhavige zaak is aangepast.

¹⁸ Beschikking C(2003) 1322 def. van 13 mei 2003 (staatssteun N 46/2003 — Ierland).

¹⁹ C-280/00, Jurispr. blz. I-7747.

In het kader van de eerste Altmark-voorwaarde, volgens welke de begunstigde onderneming daadwerkelijk belast moet zijn geweest met de uitvoering van duidelijk afgebakende openbardienstverplichtingen, stelt het Gerecht vast dat in het gemeenschapsrecht geen duidelijke en nauwkeurige wettelijke definitie van het begrip taak van algemeen economisch belang bestaat en ook geen vaststaand juridisch begrip dat definitief de voorwaarden vastlegt waaraan moet zijn voldaan, voordat een lidstaat zich op goede gronden kan beroepen op het bestaan van en de bescherming van een taak van algemeen economisch belang. Aldus hebben de lidstaten een ruime beoordelingsbevoegdheid met betrekking tot de omschrijving van wat zij als diensten van algemeen economisch belang beschouwen en de Commissie kan deze omschrijving enkel in geval van een kennelijke fout ter discussie stellen. Deze ruime beoordelingsbevoegdheid betekent evenwel niet dat een lidstaat is ontslaan van de verplichting, erop toe te zien dat de aangevoerde taak van algemeen economisch belang voldoet aan bepaalde minimumcriteria (met name dat er sprake is van een overheidsbesluit waarbij de betrokken ondernemers worden belast met de taak, en dat die taak universeel en verplicht van aard is) die voor alle taken van algemeen economisch belang in de zin van het EG-Verdrag gemeenschappelijk zijn, en aan te tonen dat in het onderhavige geval inderdaad aan die criteria is voldaan. Het feit dat de lidstaat niet bewijst dat aan die criteria is voldaan, kan een kennelijke beoordelingsfout vormen waartegen de Commissie moet optreden. Bovendien moet de lidstaat aangeven waarom hij meent dat de betrokken dienst wegens het specifieke karakter ervan verdient als dienst van algemeen economisch belang te worden aangemerkt. Zonder een dergelijke motivering zou immers een — zelfs marginale — controle door de gemeenschapsinstellingen niet mogelijk zijn. Het Gerecht wijst voorts erop dat de toewijzing van een taak van algemeen economisch belang niet noodzakelijk betekent dat de met die taak belaste ondernemer een uitsluitend of bijzonder recht voor de vervulling van die taak wordt verleend, en dat deze toewijzing ook kan bestaan in een verplichting die aan meerdere of zelfs aan alle op dezelfde markt actieve ondernemers is opgelegd. Om te kunnen spreken van een taak van algemeen economisch belang is het daarentegen noodzakelijk dat de diensten verplicht en universeel van aard zijn: de eerste voorwaarde houdt in dat de dienstverlener verplicht is contracten te sluiten tegen vaste condities, zonder de andere contractpartij te kunnen afwijzen; de tweede betekent niet dat de betrokken dienst noodzakelijkerwijs moet worden verricht aan de gehele bevolking van een lidstaat, op voorwaarde dat hij wordt aangeboden tegen uniforme en niet-discriminerende tarieven en onder vergelijkbare voorwaarden inzake kwaliteit voor alle klanten. Bij toepassing van deze criteria op het onderhavige geval voldoet het RES volgens het Gerecht aan de eerste Altmark-voorwaarde.

Het Gerecht stelt vast dat in casu ook is voldaan aan de tweede Altmark-voorwaarde, volgens welke de parameters op basis waarvan de compensatie voor de uitvoering van een taak van algemeen economisch belang wordt berekend, vooraf op objectieve en doorzichtige wijze moeten worden vastgesteld. De eventuele bevoegdheid van de Ierse autoriteiten in het kader van de berekening van de RES-betalingen is immers op zich niet onverenigbaar met het bestaan van objectieve en doorzichtige parameters. Bovendien doet het loutere feit dat de economische en mathematische formules voor de te verrichten berekeningen ingewikkeld zijn, niet af aan het nauwkeurige en duidelijk bepaalde karakter van de relevante parameters.

In het kader van het onderzoek van de derde Altmark-voorwaarde, volgens welke de compensatie noodzakelijk en evenredig moet zijn met betrekking tot de kosten van de

uitvoering van de taak van algemeen economisch belang, merkt het Gerecht op dat de RES-betalingen niet beogen, eventuele kosten of extra kosten in verband met een precieze verrichting van bepaalde PZ-diensten te compenseren, maar uitsluitend de bijkomende lasten te verevenen die worden geacht voort te vloeien uit een negatief verschil in risicoprofiel van een PZ-verzekeraar ten opzichte van het gemiddelde risicoprofiel van de markt. Dit betekent evenwel niet dat niet is voldaan aan de betrokken voorwaarde. Aangezien het compensatiesysteem dat in casu aan de orde is, radicaal anders werkt dan onder meer het in het arrest Altmark onderzochte systeem, kan het immers niet strikt voldoen aan de derde Altmark-voorwaarde, volgens welke de kosten van de uitvoering van een verplichting tot het verrichten van diensten van algemeen economisch belang bepaalbaar moeten zijn. De kwantificering van de extra kosten door middel van een vergelijking tussen het werkelijke risicoprofiel van een PZ-verzekeraar en een gemiddeld risicoprofiel van de markt, strookt evenwel, gezien de bedragen die alle aan het RES onderworpen PZ-verzekeraars hebben terugbetaald, met het doel en de geest van deze voorwaarde, aangezien de berekening van de compensatie op objectieve, concrete, duidelijk bepaalde en controleerbare gegevens berust.

Met betrekking tot de vierde Altmark-voorwaarde, die vereist dat de kosten die zijn gemaakt voor de uitvoering van een taak van algemeen economisch belang overeenkomen met die van een efficiënte onderneming, heeft het Gerecht geoordeeld dat de Commissie zich op goede gronden op het standpunt kon stellen dat een vergelijking tussen de potentiële ontvangers van de RES-betalingen en een efficiënte ondernemer in casu niet noodzakelijk was. Er dient rekening mee te worden gehouden dat deze voorwaarde niet strikt kan worden toegepast op het RES-systeem wegens de volgende twee specificiteiten: de neutraliteit van het compensatiesysteem van het RES ten opzichte van de opbrengsten en de winsten van de PZ-verzekeraars en het bijzondere karakter van de extra kosten in verband met een negatief risicoprofiel van die verzekeraars²⁰.

In andere arresten heeft het Gerecht in 2008 de mogelijkheid gekregen om het analysekader dat van toepassing is op compensaties voor het verrichten van een dienst van algemeen economisch belang, aan te vullen.

In het arrest van 1 juli 2008, *Deutsche Post/Commissie* (T-266/02, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), wijst het Gerecht om te beginnen erop dat wanneer staatsmiddelen zijn toegekend ter compensatie van extra kosten die verband houden met het verrichten van een dienst van algemeen economisch belang onder de Altmark-voorwaarden, de Commissie de toegekende staatsmiddelen niet als staatssteun kan kwalificeren als het totaalbedrag ervan kleiner is dan de extra kosten die de vervulling van die taak van algemeen economisch belang meebrengt, zonder aan artikel 86, lid 2, EG elke nuttige werking te ontnemen. Wanneer de Commissie nalaat te onderzoeken of het bedrag van de compensaties hoger is dan de extra kosten die verband houden met een dienst van algemeen economisch belang, toont zij aldus niet rechtens genoegzaam aan dat deze compensatie een voordeel verschaft als bedoeld in artikel 87, lid 1, EG en derhalve staatsteun kan vormen. Wanneer de Commissie dienaangaande noch een onderzoek heeft verricht noch een

²⁰ In het reeds aangehaalde arrest *Hotel Cipriani e.a./Commissie* bevestigt het Gerecht dat, met betrekking tot de beschikkingen die de Commissie voor de uitspraak van het arrest Altmark heeft vastgesteld, moet worden onderzocht of de globale benadering verenigbaar is met het wezen van de Altmark-voorwaarden.

beoordeling heeft gemaakt, staat het voorts niet aan de communautaire rechter om in de plaats van deze instelling een onderzoek uit te voeren waartoe zij in het geheel niet is overgegaan, door te trachten de conclusies in te schatten waartoe zij aan het eind van dit onderzoek zou zijn gekomen.

In het reeds aangehaalde arrest *SIC/Commissie* stelt het Gerecht dat de Portugese Republiek geen oproep tot mededinging diende te doen alvorens de dienst van algemeen economisch belang op het gebied van televisie aan RTP toe te wijzen. De specificiteit van het publieke omroepstelsel, in het bijzonder het feit dat het verband houdt met de democratische, sociale en culturele behoeften van iedere samenleving, verklaart en rechtvaardigt immers dat een lidstaat de dienst van algemeen economisch belang op het gebied van omroepactiviteiten niet moet toewijzen via een oproep tot mededinging, althans wanneer hij beslist deze openbare dienst zelf te verzekeren, dat wil zeggen via een openbare vennootschap.

Het Gerecht merkt op dat de lidstaten bevoegd zijn om de dienst van algemeen economisch belang op het gebied van omroepactiviteiten aldus te omschrijven dat die de uitzending van een breed scala programma's omvat, en dat de met deze dienst van algemeen economisch belang belaste exploitant daarbij commerciële activiteiten, zoals de verkoop van advertentieruimte, mag verrichten. Anders zou de omschrijving zelf van de dienst van algemeen economisch belang op het gebied van omroepactiviteiten afhankelijk worden gesteld van de financieringswijze ervan, terwijl een dienst van algemeen economisch belang per definitie wordt omschreven op grond van het algemeen belang dat hij moet dienen en niet op basis van de middelen die de verrichting ervan zullen verzekeren.

Wat het toezicht op de behoorlijke uitvoering door RTP van zijn publieke opdracht betreft, heeft het Gerecht gepreciseerd dat alleen de lidstaat kon beoordelen of de openbare omroep de in zijn opdracht vastgestelde kwaliteitsnormen naleefde. De Commissie moet zich beperken tot de vaststelling dat er op nationaal niveau een onafhankelijk mechanisme voor toezicht bestaat, hetgeen in casu het geval was. Met betrekking tot de vraag of de financiering in verhouding stond tot de aan de publieke opdracht verbonden kosten, concludeert het Gerecht dat de Commissie, door de Portugese Republiek niet om overlegging van bepaalde auditverslagen van RTP te verzoeken, haar verplichting tot het verrichten van een onderzoek niet is nagekomen. De Commissie mag immers niet nalaten, om mededeling te verzoeken van gegevens die waarschijnlijk andere voor het onderzoek van de betrokken maatregel relevante gegevens kunnen bevestigen of ontkrachten, maar waarvan de betrouwbaarheid niet voldoende aangetoond kan worden geacht.

Het Gerecht preciseert voorts in het reeds aangehaalde arrest *TV 2/Danmark e.a./Commissie* dat de dienst van algemeen economisch belang op het gebied van de omroep zich niet noodzakelijkerwijs moet beperken tot uitzending van onrendabele programma's. Het argument dat de onderneming TV 2 die met de dienst van algemeen economisch belang (TV 2) is belast, zich onvermijdelijk genoodzaakt zal zien zijn commerciële activiteiten te subsidiëren door middel van de overheidsfinanciering van de openbare dienst, verwijst volgens het Gerecht hooguit naar een risico dat de lidstaten moeten voorkomen en de Commissie, in voorkomend geval, moet bestraffen. Wat voorts de vrijheid betreft die de Deense autoriteiten TV2 hebben gelaten bij de concrete opstelling van haar programma's, stelt het Gerecht vast dat het allesbehalve ongebruikelijk is dat een publieke omroep, behoudens

de naleving van de kwalitatieve eisen, jegens het politieke gezag over een inhoudelijke onafhankelijkheid beschikt bij de keuze van de programma's.

f) **Steunmaatregelen tot herstel van de schade veroorzaakt door buitengewone gebeurtenissen**

Volgens artikel 87, lid 2, sub b, EG moeten steunmaatregelen tot herstel van de schade veroorzaakt door buitengewone gebeurtenissen met de gemeenschappelijke markt verenigbaar worden verklaard.

Na de aanslagen van 11 september 2001 heeft de Commissie op 10 oktober 2001 een mededeling²¹ vastgesteld waarin zij van mening was dat op grond van deze bepaling de vergoeding kon worden toegestaan van onder meer de kosten die voortvloeiden uit de sluiting van het Amerikaanse luchtruim van 11 tot en met 14 september 2001. Bij arrest van 25 juni 2008, *Olympiaki Aeroporia Ypiresies/Commissie* (T-268/06, nog niet gepubliceerd), verklaart het Gerecht gedeeltelijk nietig de beschikking van de Commissie waarbij het deel van de door de Helleense Republiek toegekende steun voor het verlies ingevolge de annulering van vluchten buiten de in die mededeling bedoelde periode, onverenigbaar met de gemeenschappelijke markt is verklaard. Het Gerecht is van oordeel dat overeenkomstig artikel 87, lid 2, sub b, EG weliswaar enkel de economische schade kan worden vergoed die het rechtstreekse gevolg is van buitengewone gebeurtenissen, maar dat het bestaan van een rechtstreeks verband ook kan worden erkend wanneer de schade, zoals in casu, kort na bovengenoemde periode is ontstaan.

3. **Procedureregels**

Ten slotte kon in de rechtspraak van 2008 worden verduidelijkt welke verplichtingen op de Commissie rusten wanneer zij een tweede beschikking vaststelt inzake een steunmaatregel die het voorwerp is geweest van een door het Gerecht nietigverklaarde beschikking. In het reeds aangehaalde arrest *Alitalia/Commissie* stelt het Gerecht dat de Commissie in een dergelijk geval geenszins verplicht is om de formele onderzoeksprocedure te heropenen, aangezien de door het Gerecht geconstateerde onrechtmatigheden niet teruggaan tot de inleiding van de procedure. Verder was de Commissie niet verplicht om derde belanghebbenden, wiens recht om opmerkingen te maken was verzekerd in het kader van de eerste beschikking door de bekendmaking van een mededeling in het Publicatieblad inzake haar besluit tot inleiding van de formele onderzoeksprocedure, deze mogelijkheid opnieuw te bieden in het kader van de vaststelling van de tweede beschikking.

²¹ COM(2001) 574 def.

Gemeenschapsmerk

Ook in 2008 ging het bij een groot aantal (171) door het Gerecht afgedane zaken om beslissingen inzake de toepassing van verordening (EG) nr. 40/94²². Het betreft evenwel een lager percentage dan in 2007.

1. Absolute weigeringsgronden

In het arrest van 12 november 2008, *Lego Juris/BHIM — Mega Brands (Legoblokje)* (T-270/06, nog niet gepubliceerd), inzake een nietigheidsprocedure heeft het Gerecht zich voor het eerst uitgesproken over de strekking van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub e-ii, van verordening nr. 40/94, volgens hetwelk de inschrijving wordt geweigerd van tekens die uitsluitend bestaan uit de vorm van de waar die noodzakelijk is om een technische uitkomst te verkrijgen. Het Gerecht was van oordeel dat deze bepaling in de weg staat aan inschrijving van elke vorm die, wat de wezenlijke kenmerken ervan betreft, uitsluitend bestaat uit de vorm van de waar die technisch de oorzaak is van en voldoende is voor het verkrijgen van de beoogde technische uitkomst, zelfs indien deze uitkomst kan worden verkregen door andere vormen die dezelfde of een andere technische oplossing gebruiken. Deze kenmerken dienen op objectieve wijze te worden vastgesteld, op basis van de grafische voorstelling van de betrokken vorm en eventuele beschrijvingen die op het ogenblik van de merkaanvraag werden ingediend, en niet op basis van de perceptie door de betrokken consument.

In het kader van een andere nietigheidsprocedure heeft het Gerecht in het arrest van 15 oktober 2008, *Powerserv Personalservice/BHIM — Manpower (MANPOWER)* (T-405/05, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), gepreciseerd op welk geografisch gebied het relevante publiek het teken bestaande in het Engelse woord „manpower” als een beschrijving kan opvatten. Dienaangaande stelt het Gerecht dat dit zelfs het geval kan zijn in de niet-Engelstalige lidstaten, op voorwaarde dat in de eerste plaats dit Engelse woord deel is gaan uitmaken van de taal van het betrokken land en aldaar kan worden gebruikt ter vervanging van de term uit deze taal die „arbeidskrachten” of „arbeid” betekent, of dat in de tweede plaats in de context van de door het merk MANPOWER beschermde waren en diensten het Engels wordt gebruikt om de leden van het relevante publiek aan te spreken, zij het afwisselend met de nationale taal. Bij toepassing van deze criteria concludeert het Gerecht dat de kamer van beroep op goede gronden heeft geoordeeld dat het betrokken teken in Duitsland en Oostenrijk beschrijvend is, terwijl zij ten onrechte heeft geoordeeld dat dit ook het geval is in Nederland, Zweden en Denemarken. Andere ontwikkelingen inzake de rol van de kennis van talen door het relevante publiek zijn te vinden in het arrest van 26 november 2008, *New Look/BHIM (NEW LOOK)* (T-435/07, niet gepubliceerd), waarin het Gerecht heeft geoordeeld dat, aangezien een basisbegrip van het Engels door het grote publiek in de Scandinavische landen, Nederland en Finland een algemeen bekend feit is, de kamer van beroep op goede gronden kon oordelen dat het teken NEW LOOK, een banale

²² Verordening (EG) nr. 40/94 van de Raad van 20 december 1993 inzake het gemeenschapsmerk (PB 1994, L 11, blz. 1).

uitdrukking uit de Engelse omgangstaal die geen enkele taalkundige moeilijkheid oplevert, elk onderscheidend vermogen mist in deze landen.

De rechtspraak van dit jaar heeft op dit gebied nog een andere belangrijke bijdrage geleverd met betrekking tot de strekking van de verwijzing in artikel 7, lid 1, sub h, van verordening nr. 40/94 naar de absolute weigeringsgronden van artikel 6 ter van het Verdrag van Parijs²³. In de zaak waarin het arrest van 28 februari 2008, *American Clothing Associates/BHIM (Weergave van esdoornblad)* (T-215/06, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), is gewezen, was door een onderneming beroep ingesteld tegen de weigering van het Bureau voor harmonisatie binnen de interne markt (merken, tekeningen en modellen) (hierna: „BHIM”) tot inschrijving van een teken dat in het bijzonder bestaat uit een esdoornblad, op grond dat dit laatste op de Canadese vlag is afgebeeld. Het Gerecht is van oordeel dat, gelet op het onderscheid dat in dit verdrag wordt gemaakt tussen „fabrieks- of handelsmerken” en „dienstmerken”, artikel 6 ter, sub a, ervan, volgens hetwelk inschrijving moet worden geweigerd van onder meer vlaggen en andere staatselementen, niet van toepassing is op „dienstmerken”. Indien de gemeenschapswetgever de bedoeling zou hebben gehad om dit verbod uit te breiden tot dienstmerken, zou hij immers niet hebben volstaan met een loutere verwijzing naar artikel 6 ter van het Verdrag van Parijs, maar zou hij in de tekst zelf van artikel 7 van verordening nr. 40/94 dit verbod hebben opgenomen. Verder stelt het Gerecht dat, anders dan bij de beoordeling van het onderscheidend vermogen van een samengesteld merk, bij de toepassing van artikel 6 ter van het Verdrag van Parijs rekening moet worden gehouden met elk van de bestanddelen van dit merk, en het volstaat dat één van die bestanddelen een staatselement of een nabootsing daarvan vormt, om de inschrijving van het merk in kwestie te beletten, ongeacht de door dit merk opgeroepen totaalindruk. Ten slotte geldt voor de toepassing van artikel 6 ter, lid 1, sub a, van het Verdrag van Parijs niet de voorwaarde dat er een kans bestaat dat het relevante publiek wordt misleid met betrekking tot de oorsprong van de door het aangevraagde merk aangeduide waren of met betrekking tot het bestaan van een verband tussen de houder van dit merk en de staat waarvan het embleem in dit merk is afgebeeld.

In het arrest van 9 juli 2008, *Hartmann/BHIM (E)* (T-302/06, niet gepubliceerd), heeft het Gerecht een belangrijke precisering aangebracht aan de rechtspraak volgens welke het BHIM zijn onderzoek kan baseren op feiten die blijken bij de praktische ervaring die algemeen wordt opgedaan bij de verhandeling van algemene verbruiksgoederen, zonder daarbij verplicht te zijn, voorbeelden van een dergelijke ervaring te geven. Het Gerecht oordeelt dat, aangezien de waren waarop het aangevraagde merk betrekking heeft, volgens de instanties van het BHIM niet bestemd waren voor algemeen verbruik, maar voor een gespecialiseerd publiek, niet kan worden aanvaard dat deze instanties hun onderzoek baseren op concrete feiten die voor eenieder kenbaar zijn.

In een reeks arresten heeft het Gerecht kunnen preciseren welk verband er tussen een merk en de betrokken waren of diensten moet bestaan om het merk als beschrijvend te kunnen beschouwen. Het gaat onder meer om de arresten van 2 april 2008, *Eurocopter/BHIM (STEADYCONTROL)* (T-181/07, niet gepubliceerd), van 24 september 2008, *HUP Usługi Polska/BHIM — Manpower (I.T.@MANPOWER)* (T-248/05, niet gepubliceerd, hogere voorziening

²³ Verdrag van Parijs tot bescherming van de industriële eigendom van 20 maart 1883, zoals herzien en gewijzigd (Recueil des traités des Nations unies, deel 828, nr. 11847, blz. 108).

ingesteld), van 15 oktober 2008, *REWE-Zentral/BHIM (Port Louis)* (T-230/06, niet gepubliceerd), van 25 november 2008, *CFCMCEE/BHIM (SURFCARD)* (T-325/07, niet gepubliceerd), en van 2 december 2008, *Ford Motor/BHIM (FUN)* (T-67/07, nog niet gepubliceerd). In het bijzonder heeft het Gerecht in laatstgenoemd arrest vastgesteld dat het verband tussen de betekenis van het woord „fun” enerzijds en motorvoertuigen alsmede onderdelen en accessoires daarvoor anderzijds, niet voldoende rechtstreeks en concreet is om de inschrijving van het aangevraagde merk te weigeren, anders dan de kamer van beroep had beslist.

In het arrest van 12 maart 2008, *Compagnie générale de diététique/BHIM (GARUM)* (T-341/06, niet gepubliceerd), heeft het Gerecht ten slotte gepreciseerd dat het onderzoek van het onderscheidend vermogen van een teken zich moet baseren op een marktervaring die concreet en actueel is, of minstens zeer waarschijnlijk en voldoende nabij. Daarentegen is een veronderstelde of hypothetische evolutie, die geen verband houdt met concrete en controleerbare elementen, in beginsel onvoldoende.

2. Relatieve weigeringsgronden

De geschillen tussen de Tsjechische vennootschap Budějovický Budvar en de Amerikaanse vennootschap Anheuser-Busch hebben, zoals in 2007, ertoe geleid dat het Gerecht in het arrest van 16 december 2008, *Budějovický Budvar/BHIM — Anheuser-Busch (BUD)* (T-225/06, T-255/06, T-257/06 en T-309/06, nog niet gepubliceerd), artikel 8, lid 4, van verordening nr. 40/94 heeft uitgelegd. Volgens deze bepaling kan oppositie worden ingesteld tegen de inschrijving van een gemeenschapsmerk op basis van een ouder teken dat geen merk is. Het Gerecht merkt om te beginnen op dat het BHIM rekening moet houden met de in de lidstaten beschermde oudere rechten en daarbij geen afbreuk kan doen aan de kwalificatie ervan. Zolang de bescherming die in Oostenrijk en Frankrijk aan de benaming van oorsprong „bud” wordt verleend, geldig is krachtens het nationale recht van deze staten, moet het BHIM dus rekening houden met de gevolgen die deze bescherming sorteert. Vervolgens stelt het Gerecht vast dat het BHIM, in plaats van artikel 43 van verordening nr. 40/94 naar analogie toe te passen en te eisen dat Budějovický Budvar het bewijs van het „normale” gebruik van de benamingen „bud” levert, had moeten verifiëren of de betrokken tekens waren gebruikt in het kader van een handelsactiviteit waarmee een economisch voordeel werd nagestreefd, en niet in de particuliere sfeer, ongeacht het grondgebied waar zij werden gebruikt. Het Gerecht is van mening dat de Tsjechische vennootschap heeft aangetoond dat de betrokken benamingen in het economisch verkeer zijn gebruikt. Verder stelt het Gerecht vast dat het BHIM blijk geeft van een onjuiste rechtsopvatting door geen rekening te houden met alle relevante elementen, feitelijk en rechtens, teneinde uit te maken of het betrokken nationale recht Budějovický Budvar het recht verleent om het gebruik van een later merk te verbieden.

Een andere belangrijke bijdrage ter zake die is geleverd door de rechtspraak in 2008 betreft de vraag van de soortgelijkheid van de waren en/of diensten waarop het oudere merk en het aangevraagde merk betrekking hebben bij de beoordeling van het bestaan van verwarringsgevaar. In het arrest van 18 juni 2008, *Coca-Cola/BHIM — San Polo (MEZZOPANE)* (T-175/06, nog niet gepubliceerd), stelt het Gerecht in de eerste plaats vast dat wijn en bier slechts in geringe mate soortgelijk zijn. Ondanks het feit dat wijn en bier gedeeltelijk aan

eenzelfde behoefte kunnen voldoen, namelijk het savoureren van een drank bij de maaltijd of als aperitief, ziet de relevante consument deze dranken als onderscheiden waren. Bovendien kan uit niets worden geconcludeerd dat de koper van één van deze waren ook de andere zou kopen, en dat deze waren dus complementair zijn. Daarentegen concurreren wijn en bier tot op zekere hoogte met elkaar, zonder daarbij de prijsverschillen uit het oog te verliezen.

In het arrest van 4 november 2008, *Group Lottuss/BHIM — Ugly (COYOTE UGLY)* (T-161/07, niet gepubliceerd), stelt het Gerecht een grote mate van complementariteit vast tussen „bier” enerzijds en „dienstverlening door een cocktailbar” alsmede „diensten op het gebied van ontspanning, discotheken, nachtclubs” anderzijds. Bier wordt immers gedronken om de dorst te lessen of voor het plezier, terwijl die diensten betrekking hebben op de activiteit bestaande in het bereiden en serveren van alcoholhoudende dranken in een plaats waar men gaat om zich te vermaken. Het Gerecht is van oordeel dat het BHIM op goede gronden kon vaststellen dat deze waren en diensten in geringe mate soortgelijk zijn. Dit geldt niet voor de soortgelijkheid tussen bier en „culturele activiteiten”, aangezien deze laatste veel minder complementair zijn aan bier dan bovengenoemde diensten.

De complementariteit tussen waren en diensten was ook aan de orde in twee andere arresten, die werden gewezen in nietigheidsprocedures. In het arrest van 24 september 2008, *Oakley/BHIM — Venticinque (O STORE)* (T-116/06, nog niet gepubliceerd), stelt het Gerecht vast dat de verhouding tussen de in de detailhandel in bepaalde kledingstukken aangeboden diensten en diezelfde waren wordt gekenmerkt door een dermate nauw verband dat de waren onontbeerlijk of op zijn minst juist belangrijk zijn voor het verrichten van deze diensten. Laatstgenoemden worden immers aangeboden naar aanleiding van de verkoop van deze waren en detailhandel omvat alle activiteiten die de marktdeelnemer verricht om de totstandkoming van de verkoop te bevorderen. Er is daarentegen geen sprake van een dergelijk verband wanneer de door een merk aangeduide verkoopdiensten accessoires betreffen en het andere merk betrekking heeft op kledingstukken en producten in leder.

In het arrest van 12 november 2008, *Weiler/BHIM — IQNet Association — The International Certification Network (Q2WEB)* (T-242/07, niet gepubliceerd), stelt het Gerecht vast dat de door het merk Q2WEB aangeduide waren en diensten alle kunnen worden gebruikt en/of aangeboden op een verbonden of aansluitende wijze om de consumenten de door het merk QWEB Certified Site aangeduide diensten te verstrekken. Daartoe merkt het Gerecht op dat diensverleners van telecommunicatiediensten, in het bijzonder van telecommunicatiediensten via internet, zoals die waarop het merk QWEB Certified Site betrekking heeft, doorgaans ook software aan hun klanten verstrekken alsmede een dienst van onderhoud en updating van deze software, die dus hypothetisch gesproken belangrijk is voor het gebruik van de aangeboden telecommunicatiedienst, en dat dergelijke software en diensten deel uitmaken van de waren en diensten waarop het merk Q2WEB betrekking heeft.

Verder worden door de rechtspraak van dit jaar bijdragen geleverd met betrekking tot de begripsmatige vergelijking van de conflicterende tekens in het kader van procedures inter partes. In het kader van een zaak waarin het Gerecht zich diende uit te spreken over de overeenstemming van de woordtekens EL TIEMPO en TELETIEMPO, heeft het in het arrest van 22 april 2008, *Casa Editorial el Tiempo/BHIM — Instituto Nacional de Meteorología (EL TIEMPO)* (T-233/06, niet gepubliceerd), geoordeeld dat op basis van de formulering van de

beschrijving van de betrokken waren en diensten geenszins kon worden geoordeeld dat het woord „tiempo” noodzakelijkerwijs zal worden uitgelegd als tijdsaanwijzing voor het aangevraagde merk en in de klimatologische betekenis ervan voor de oudere merken.

Tevens heeft het Gerecht in het arrest van 2 december 2008, *Harman International Industries/BHIM — Becker (Barbara Becker)* (T-212/07, nog niet gepubliceerd), geoordeeld dat wanneer een woordmerk bestaat uit twee elementen waarvan het ene gemeenschappelijk is met het enige element van een ander woordmerk, voor de vaststelling van verwarringsgevaar niet vereist is dat het gemeenschappelijke element van de conflicterende merken het dominerende bestanddeel is in de totaalindruk die door het samengestelde merk wordt opgeroepen. Zou een dergelijke voorwaarde worden gesteld, dan zou de houder van het oudere merk het door dit merk verleende uitsluitende recht immers worden ontzegd, terwijl het gemeenschappelijke element een zelfstandige onderscheidende plaats behoudt in het samengestelde merk.

Ten slotte preciseert het Gerecht welk aandachtsniveau bij de gemiddelde consument aanwezig is wanneer deze een goedkoop meubel koopt. Aangezien deze consument handelt op basis van een reeks van functionele en esthetische overwegingen, teneinde te zorgen voor een harmonieus geheel met andere meubels die hij reeds heeft, stelt het Gerecht in het arrest van 16 januari 2008, *Inter-IKEA/BHIM — Waibel (idea)* (T-112/06, niet gepubliceerd), dat de aankoop in strikte zin weliswaar snel kan worden gedaan in het geval van bepaalde meubels, maar het proces van vergelijken en nadenken dat aan de keuze voorafgaat, per definitie een hoog aandachtsniveau vereist.

3. Formele en procedurele kwesties

a) Bewijs van normaal gebruik van het oudere merk

In het arrest van 10 september 2008, *Boston Scientific/BHIM — Terumo (CAPIO)* (T-325/06, niet gepubliceerd), oordeelt het Gerecht dat de bewijswaarde van de cijfers in de lijst van de verkopen van de waren waarop het oudere merk betrekking heeft, die door de houder van dit merk voor het BHIM is overgelegd, kan worden aangetoond aan de hand van andere middelen dan de notariële akte of de verklaring als bedoeld in artikel 76, lid 1, van verordening nr. 40/94 en regel 22 van verordening (EG) nr. 2868/95²⁴. Het feit dat bepaalde elementen van de facturen met betrekking tot deze verkopen zijn vermeld in de lijst, wijst erop dat de lijst coherent en waarheidsgetrouw is. Dat een factuur is opgemaakt, toont bovendien aan dat het oudere merk publiek en naar buiten toe is gebruikt, en niet alleen binnen de onderneming die houdster van het merk is of in een distributienetwerk dat zij bezit of controleert.

In het arrest van 26 november 2008, *Rajani/BHIM — Artoz-Papier (ATOZ)* (T-100/06, niet gepubliceerd), onderzoekt het Gerecht welke datum in aanmerking moet worden genomen als dies a quo voor de berekening van de periode van vijf jaar waarin een ouder merk niet kan

²⁴ Verordening (EG) nr. 2868/95 van de Commissie van 13 december 1995 tot uitvoering van verordening (EG) nr. 40/94 (PB L 303, blz. 1).

worden onderworpen aan het bewijs van normaal gebruik, wanneer dit merk het voorwerp is geweest van een aanvraag tot internationale inschrijving bij de Wereldorganisatie voor de intellectuele eigendom (WIPO) die op een bepaalde datum is ingediend, maar waarvan de bescherming pas op latere datum in een lidstaat is aanvaard. Na te hebben vastgesteld dat de vraag dient te worden beoordeeld volgens het betrokken nationale recht, oordeelt het Gerecht dat, wanneer overeenkomstig dit recht de bescherming tijdelijk is geweigerd aan een op internationaal niveau ingeschreven merk, maar later wordt toegekend, de inschrijving moet worden geacht te zijn verricht op de datum van ontvangst door WIPO van de uiteindelijke kennisgeving inzake de toekenning van de bescherming.

b) Functionele continuïteit

Het Gerecht past de in het arrest van het Hof van 13 maart 2007, *BHIM/Kaul*²⁵, geformuleerde beginselen toe en preciseert in het arrest van 17 juni 2008, *El Corte Inglés/BHIM — Abril Sánchez en Ricote Saugar (BOOMERANG^{TV})* (T-420/03, nog niet gepubliceerd), dat de kamer van beroep weliswaar niet verplicht is om rekening te houden met de voor het eerst voor haar aangevoerde feiten en bewijsmiddelen, maar dient te worden nagegaan of zij door haar weigering artikel 74, lid 2, van verordening nr. 40/94 heeft geschonden doordat zij meende over geen enkele beoordelingsvrijheid te beschikken. Het Gerecht is van oordeel dat de aard van de betrokken feiten en bewijsmiddelen slechts een van de elementen is waarmee het BHIM rekening kan houden bij de uitoefening van de beoordelingsvrijheid. Aangezien de kamer van beroep zich heeft gebaseerd op het feit dat verzoekster de mogelijkheid heeft gehad om de betrokken documenten voor de oppositieafdeling over te leggen, heeft zij impliciet geoordeeld dat de concrete omstandigheden eraan in de weg stonden dat er rekening mee werd gehouden. De kamer van beroep heeft dus niet uit principe geoordeeld dat de documenten die verzoekster voor het eerst voor haar heeft overgelegd, niet-ontvankelijk waren, maar heeft haar beslissing op dit punt gemotiveerd.

c) Procesbelang en nietigheidsprocedures

In het arrest van 8 juli 2008, *Lancôme/BHIM — CMS Hasche Sigle (COLOR EDITION)* (T-160/07, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), is het Gerecht van oordeel dat uit de systematiek van artikel 55, lid 1, van verordening nr. 40/94 blijkt dat de wetgever elke natuurlijke of rechtspersoon en elke groepering die bevoegd is om in rechte op te treden, de mogelijkheid heeft willen bieden om een vordering tot nietigverklaring op grond van een absolute nietigheidsgrond in te stellen, zonder dat een procesbelang hoeft te worden aangetoond, terwijl hij voor de vorderingen tot nietigverklaring op grond van een relatieve nietigheidsgrond de personen die deze vordering kunnen instellen, uitdrukkelijk heeft beperkt tot de houders van oudere merken of rechten en tot licentiehouders.

²⁵ C-29/05 P, Jurispr. blz. I-2213.

d) Verplichtingen van de kamers van beroep

Op basis van de vaste rechtspraak inzake de motiveringsplicht²⁶ stelt het Gerecht in het arrest van 9 juli 2008, *Reber/BHIM — Chocoladefabriken Lindt & Sprüngli (Mozart)* (T-304/06, nog niet gepubliceerd), dat de kamer van beroep in de regel niet verplicht is om in haar beslissing een specifiek antwoord te geven op elk argument inzake het bestaan, in andere soortgelijke zaken, van beslissingen van haar eigen instanties of van nationale instanties en rechters die in een bepaalde richting gaan, indien uit de motivering van de beslissing die zij vaststelt in een concrete zaak, minstens impliciet maar duidelijk en ondubbelzinnig de redenen blijken waarom deze andere beslissingen niet relevant zijn of niet in aanmerking werden genomen bij haar beoordeling.

In het reeds aangehaalde arrest *COYOTE UGLY* oordeelt het Gerecht dat wanneer de kamer van beroep een soortgelijkheid ontdekt, ook al is die slechts gedeeltelijk, tussen de waren en diensten waarop een oppositieprocedure betrekking heeft, zij de door het aangevraagde merk aangeduide diensten ambtshalve mag afbakenen door precies aan te geven welke ervan verenigbaar zijn met het oudere merk, maar zij niet verplicht is om dit te doen.

Kwekersrechten

Bij verordening (EG) nr. 2100/94²⁷ is een communautaire beschermingsregeling voor kweekproducten ingesteld. Deze regeling maakt het mogelijk, industriële-eigendomsrechten voor plantenrassen toe te kennen die in de hele Gemeenschap geldig zijn. De tenuitvoerlegging en toepassing van deze communautaire regeling geschieden door het Communautair Bureau voor plantenrassen (hierna: „CBPR”), een gedecentraliseerd agentschap van de Gemeenschap, gevestigd te Angers (Frankrijk) en operationeel sinds 27 april 1995. Binnen het CBPR werd een kamer van beroep opgericht die bevoegd is te beslissen over beroepen tegen bepaalde types van beslissingen van het CBPR. Overeenkomstig artikel 73 van deze verordening kan tegen de beslissingen van de kamer van beroep van het CBPR beroep worden ingesteld bij de gemeenschapsrechter.

In 2008 heeft het Gerecht de eerste twee arresten gewezen inzake beslissingen van de kamer van beroep van het CBPR. Na zich hoofdzakelijk te hebben uitgesproken over de ontvankelijkheid in het arrest van 31 januari 2008, *Federación de Cooperativas Agrarias de la Comunidad Valenciana/CBPR — Nador Cott Protection (Nadorcott)* (T-95/06, nog niet gepubliceerd), definieert het Gerecht de omvang van het rechterlijke toezicht dat het ter zake uitoefent in het arrest van 19 november 2008, *Schröder/CBPR (SUMCOL 01)* (T-187/06, nog niet gepubliceerd). Dienaangaande herinnert het Gerecht eraan dat wanneer de gemeenschapsrechter uitspraak doet over beslissingen die een gemeenschapsinstantie heeft genomen op basis van ingewikkelde technische beoordelingen, hij in beginsel een beperkt

²⁶ Arresten Hof van 7 januari 2004, *Aalborg Portland e.a./Commissie*, C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P en C-219/00 P, Jurispr. blz. I-123, en 8 februari 2007, *Groupe Danone/Commissie*, C-3/06 P, Jurispr. blz. I-1331.

²⁷ Verordening (EG) nr. 2100/94 van de Raad van 27 juli 1994 inzake het communautaire kwekersrecht (PB L 227, blz. 1).

toezicht uitoefent en zijn beoordeling van de feiten niet in de plaats stelt van die van beoelde instantie, zonder evenwel na te laten de interpretatie van de technische gegevens door de instantie te toetsen. Deze benadering kan worden toegepast op gevallen waarin de beslissing van het bestuur het resultaat is van ingewikkelde beoordelingen in andere wetenschappelijke domeinen, zoals de plantenkunde of de erfelijkheidsleer. In casu is de beoordeling of een plantenras onderscheidbaar is volgens de criteria van artikel 7, lid 1, van verordening nr. 2100/94, een wetenschappelijk en technisch ingewikkelde beoordeling zodat een beperking van de omvang van het rechterlijke toezicht te rechtvaardigen is. Volgens deze criteria moet immers worden nagegaan of het kandidaat-ras door de uitingvorm van de eigenschappen, die voortvloeit uit een bijzonder genotype of een combinatie van genotypen, duidelijk te onderscheiden is van elk ander ras. De beoordeling volgens de criteria van artikel 7, lid 2, van deze verordening of een ander algemeen bekend ras bestaat, vereist daarentegen geen deskundigheid of bijzondere technische kennis en vormt geen ingewikkelde beoordeling die een beperking van de omvang van het rechterlijke toezicht kan rechtvaardigen. Volgens deze criteria moet immers alleen worden nagegaan, bijvoorbeeld, of op het tijdstip van indiening van de aanvraag van het communautaire kwekersrecht voor het kandidaat-ras, voor een ander ras reeds een kwekersrecht bestond of het ras in een officieel rassenregister was opgenomen.

Toegang tot documenten

In het arrest van 9 september 2008, *MyTravel/Commissie* (T-403/05, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), preciseert het Gerecht de omvang van het recht van toegang in de zin van verordening (EG) nr. 1049/2001²⁸ tot bepaalde, in het dossier van de Commissie aanwezige documenten in het kader van de beoordeling van de verenigbaarheid van een concentratie met de gemeenschappelijke markt, alsmede tot documenten die door de diensten van de Commissie zijn opgesteld nadat een van haar beschikkingen door het Gerecht was nietig verklaard.

Dit arrest is gewezen in de context van een concentratie tussen de ondernemingen Airtours en First Choice die door de Commissie onverenigbaar met de gemeenschappelijke markt was verklaard. Aangezien deze beschikking bij arrest van 6 juni 2002, *Airtours/Commissie* (T-342/99, Jurispr. blz. II-2585), door het Gerecht nietig was verklaard, heeft de Commissie een werkgroep bestaande uit ambtenaren van haar directoraat-generaal (DG) Concurrentie en van haar Juridische dienst opgericht om te onderzoeken of het opportuun was, hogere voorziening in te stellen tegen het arrest van het Gerecht, en welke gevolgen dit arrest had voor de procedures op het gebied van de controle op concentraties van ondernemingen of op andere gebieden. MyTravel, de rechtsopvolger van Airtours, heeft zich tot de Commissie gericht, teneinde toegang te verkrijgen tot twee types van documenten: de voorbereidende documenten en het rapport van de werkgroep enerzijds, en de in het dossier van de zaak Airtours/First Choice aanwezige documenten waarop dat rapport was gebaseerd anderzijds. De Commissie heeft de toegang tot de meeste van deze documenten geweigerd op grond van drie in verordening nr. 1049/2001 genoemde uitzonderingen.

²⁸ Verordening (EG) nr. 1049/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 30 mei 2001 inzake de toegang van het publiek tot documenten van het Europees Parlement, de Raad en de Commissie (PB L 145, blz. 43).

Wat in de eerste plaats de uitzondering betreffende bescherming van het besluitvormingsproces betreft, merkt het Gerecht op dat het rapport van de werkgroep is opgesteld in het kader van de zuiver bestuurlijke, en niet wetgevende functie van de Commissie. Het belang van het publiek om mededeling van een document te verkrijgen op grond van het transparantiebeginsel, weegt niet even zwaar met betrekking tot een document dat is opgesteld in het kader van een administratieve procedure inzake de toepassing van de regels betreffende het mededingingsrecht, als met betrekking tot een document betreffende een wetgevingsprocedure. Het Gerecht wijst erop dat openbaarmaking van het rapport de eventueel kritische opvatting van de ambtenaren van de Commissie dreigt prijs te geven en de vergelijking mogelijk te maken tussen de inhoud van het rapport en de beslissing die door de Commissie uiteindelijk is genomen. Het Gerecht concludeert dat de Commissie terecht de toegang heeft geweigerd op grond dat de mogelijkheid voor een van haar leden om een vrij en volledig standpunt van haar eigen diensten te krijgen, door openbaarmaking van het rapport ernstig zou worden ondermijnd. Voorts is het Gerecht van oordeel met betrekking tot de interne documenten inzake de concentratie Airtours-First Choice dat de Commissie terecht van mening was dat de openbaarmaking van deze documenten afbreuk zou doen aan het vermogen van haar diensten om hun standpunt te bepalen en haar besluitvormingsproces in het kader van de controle op concentraties van ondernemingen ernstig zou ondermijnen, aangezien die documenten standpunten van de diensten van de Commissie kunnen bevatten die misschien niet in de eindversie van de beschikking voorkomen. Een dergelijke openbaarmaking zou aanzetten tot zelfcensuur en afbreuk doen aan de vrije en volledige communicatie tussen de diensten. Verder is dit gevaar redelijk voorzienbaar, aangezien het waarschijnlijk is dat dergelijke documenten zullen worden gebruikt om invloed uit te oefenen op de opvatting van de diensten van de Commissie, die vrij en los van externe druk tot stand moet kunnen komen.

Wat in de tweede plaats de uitzondering betreffende bescherming van gerechtelijke procedures en juridisch advies betreft, met betrekking tot welke verzoekster betoogde dat zij niet van toepassing was op de antwoordnota's van de Juridische dienst aan het DG Concurrentie in het kader van de opstelling van de beschikking Airtours, wijst het Gerecht erop dat de openbaarmaking van deze nota's tot gevolg kan hebben dat de Juridische dienst in de toekomst terughoudend en voorzichtig zal zijn om geen afbreuk te doen aan het vermogen van de Commissie om beslissingen te nemen op gebieden waar deze als bestuur handelt. Openbaarmaking van deze adviezen kan de Commissie in de netelige situatie brengen dat haar Juridische dienst verplicht is voor het Gerecht een ander standpunt te verdedigen dan in de interne procedure. Een dergelijke conflictsituatie kan de vrije meningsuiting van de Juridische dienst en diens mogelijkheid om het definitieve standpunt van de Commissie voor de gemeenschapsrechter doeltreffend en op voet van gelijkheid met de andere vertegenwoordigers van partijen te verdedigen, ondermijnen.

Wat evenwel in de derde plaats de uitzondering betreffende bescherming van inspecties, onderzoeken en audits betreft, stelt het Gerecht vast dat voor een van de gevraagde documenten het besluit van de Commissie slechts vage en algemene overwegingen bevatte op basis waarvan niet kon worden uitgemaakt in welk opzicht de inspecties, onderzoeken en audits in gevaar zouden komen. Derhalve heeft het Gerecht dit besluit nietig verklaard voor zover daarbij de toegang tot dit document wordt geweigerd.

In het arrest van het Gerecht van 18 december 2008, *Muñiz/Commissie* (T-144/05, niet gepubliceerd), wordt tevens de kwestie behandeld van de toepassing van de uitzondering betreffende bescherming van het besluitvormingsproces in het kader van een verzoek om toegang tot voorbereidende documenten die een werkgroep heeft overgelegd aan het Comité nomenclatuur, dat tussenkomt in de wetgevingsprocedure van vaststelling van de door de Commissie genomen maatregelen van indeling van de goederen, wanneer de indeling van een bepaald product moeilijkheden kan opwerpen. Het Gerecht is van oordeel dat de bescherming van het besluitvormingsproces tegen externe druk weliswaar een legitieme grond kan zijn om de toegang tot documenten te beperken, maar niettemin het werkelijke bestaan van een dergelijke druk moet vaststaan en het bewijs moet worden geleverd dat het gevaar dat daardoor wezenlijk afbreuk wordt gedaan aan het indelingsbesluit, voorzienbaar is. Verder dient weliswaar rekening te worden gehouden met de bekommernis van de Commissie dat het personeel en de deskundigen vrij hun opvattingen kunnen blijven uiteenzetten, maar er dient te worden beoordeeld of deze zorg objectief gerechtvaardigd is. Het Gerecht heeft zich op het standpunt gesteld dat dit in casu niet het geval was, aangezien de Commissie haar betoog met geen enkel bewijselement heeft gestaafd. Derhalve werd het bestreden besluit nietig verklaard.

De uitzondering betreffende bescherming van commerciële belangen is verder uitgewerkt in het arrest van 30 januari 2008, *Terezakis/Commissie* (T-380/04, niet gepubliceerd). De Commissie had verzoeker onder meer geweigerd toegang te verlenen tot een overeenkomst tussen Athens International Airport en het consortium Hochtief inzake de bouw van de nieuwe luchthaven van Athene te Spata, op grond dat de openbaarmaking ervan de commerciële belangen van de overeenkomstsluitende partijen ernstig zou ondermijnen. Het Gerecht wijst erop dat een dergelijk document van nature vertrouwelijke informatie kan bevatten die betrekking heeft op zowel de betrokken ondernemingen als hun handelsbetrekkingen, en dat in beginsel specifieke gegevens inzake de kostenstructuur van een onderneming zakengeheimen vormen waarvan de openbaarmaking aan derden de commerciële belangen van deze onderneming kan ondermijnen. Het is juist dat bepaalde passages van de overeenkomst informatie inzake de overeenkomstsluitende partijen en hun handelsbetrekkingen bevatten, maar op grond van het door de Commissie verrichte onderzoek kan niet in concreto worden beoordeeld of de opgeworpen uitzondering daadwerkelijk van toepassing is op alle informatie die de overeenkomst bevat. Aangezien het niet onmogelijk leek voor de Commissie om de redenen te vermelden die rechtvaardigen dat de gehele hoofdovereenkomst als vertrouwelijk wordt beschouwd zonder daarbij de inhoud ervan te onthullen en dus zonder de uitzondering de wezenlijke doelstelling ervan te ontnemen, en aangezien het niet aan het Gerecht staat om zijn beoordeling in de plaats te stellen van die van de Commissie, heeft het Gerecht het bestreden besluit nietig verklaard voor zover daarbij de — minstens gedeeltelijke — toegang tot de overeenkomst wordt geweigerd.

In het arrest van het Gerecht van 10 september 2008, *Williams/Commissie* (T-42/05, niet gepubliceerd), rees de vraag of de beschikking waarbij gedeeltelijk toegang werd geweigerd tot bepaalde aangeduide documenten, aldus kan worden uitgelegd dat het ook de impliciete weigering inhoudt om toegang te verlenen tot bepaalde types van andere documenten,

zoals memoranda en e-mails die tijdens de totstandkoming van richtlijn 2001/18/EG²⁹ inzake genetisch gemodificeerde organismen zijn uitgewisseld, en die daarin niet zijn vermeld, maar die ook het voorwerp waren van het verzoek tot toegang. Het Gerecht gaat te werk in drie stappen. Om te beginnen stelt het vast dat de Commissie beschikte over een aanzienlijk aantal andere voorbereidende documenten dan die welke in de bestreden beschikking worden vermeld en dat bij gebreke van een verklaring van de Commissie in die zin niet dient te worden verondersteld dat de betrokken documenten niet bestonden. Vervolgens gaat het Gerecht na of het verzoek tot toegang voldoende precies was om de Commissie in staat te stellen te begrijpen dat het betrekking had op dergelijke documenten. Na een onderzoek van de concrete omstandigheden is het Gerecht van oordeel dat dit het geval is en leidt daaruit af dat het feit dat de Commissie in de bestreden beschikking niet alle interne documenten inzake de context waarin richtlijn 2001/18 is vastgesteld, heeft vermeld, overeenkomstig artikel 8 van verordening nr. 1049/2001 neerkomt op een impliciete weigering van toegang waartegen beroep bij het Gerecht kan worden ingesteld. Ten slotte onderzoekt het Gerecht of het feit dat in de bestreden beschikking de openbaarmaking van die documenten niet werd overwogen, kan worden gerechtvaardigd door de bijzondere omstandigheden van het concrete geval, in het bijzonder op grond dat het verzoek tot toegang, in voorkomend geval, ruim en vaag was. Het Gerecht herinnert eraan dat de mogelijkheid voor de instelling om het belang van de toegang van het publiek tot documenten af te wegen tegen de daaruit voortvloeiende werklust, de uitzondering blijft, te weten beperkt tot de gevallen waarin het concrete en individuele onderzoek van de documenten voor haar een onredelijke administratieve last meebrengt. Het Gerecht stelt vast dat de Commissie een dergelijke uitzondering niet formeel opwerpt, en is van oordeel dat de Commissie de impliciete weigering inzake de documenten die in de bestreden beschikking niet werden vermeld, niet heeft gerechtvaardigd. Per definitie vormt deze weigering een volledig gebrek aan motivering, dat de Commissie niet kan verhelpen door middel van overwegingen voor de gemeenschapsrechter, zodat nietigverklaring van de bestreden beschikking op dit punt gerechtvaardigd is.

Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid — Strijd tegen het terrorisme

In 2008 heeft het Gerecht opnieuw twee arresten gewezen met betrekking tot de strijd tegen het terrorisme, te weten het arrest van 23 oktober 2008, *Organisatie van Volksmujahedeer van Iran/Raad* (T-256/07, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), en het arrest van 4 december 2008, *Organisatie van Volksmujahedeer van Iran/Raad* (T-284/08, nog niet gepubliceerd), waarbij dezelfde verzoekende partij reeds gedeeltelijk in het gelijk was gesteld in 2006³⁰. In het eerste arrest preciseert het Gerecht dat de Raad bij zijn beoordeling of de bevrozing van de tegoeden van een persoon, een groep, of een entiteit gerechtvaardigd is of blijft, in de eerste plaats een inschatting moet maken van het risico dat genoemde tegoeden bij gebreke van een dergelijke maatregel zullen worden gebruikt voor de financiering of de voorbereiding van terroristische daden. Aangaande de rol van het Gerecht betekent de ruime beoordelingsvrijheid die de Raad moet worden toegekend,

²⁹ Richtlijn 2001/18/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 maart 2001 inzake de doelbewuste introductie van genetisch gemodificeerde organismen in het milieu en tot intrekking van richtlijn 90/220/EEG van de Raad (PB L 106, blz. 1).

³⁰ Arrest van het Gerecht van 12 december 2006, *Organisatie van Volksmujahedeer van Iran/Raad*, T-228/02, Jurispr. blz. II-4665 (zie Jaarverslag 2006).

niet dat het Gerecht de uitlegging die deze instelling aan de relevante informatie geeft, niet mag toetsen. De gemeenschapsrechter dient immers niet alleen de materiële juistheid van de aangevoerde bewijselementen en de betrouwbaarheid en samenhang daarvan te controleren, hij moet ook nagaan of deze elementen alle relevante feiten omvatten die voor de beoordeling van de toestand in aanmerking dienen te worden genomen, en of deze elementen de daaruit getrokken conclusies kunnen schragen. In het kader van deze toetsing mag het Gerecht zijn beoordeling van de opportuniteit echter niet in de plaats stellen van de beoordeling door de Raad. Voorts beklemtoont het Gerecht dat in gevallen waarin een communautaire instelling over een ruime beoordelingsvrijheid beschikt, het toezicht op de inachtneming van bepaalde procedurewaarborgen van fundamenteel belang is. Het Gerecht is van oordeel dat toetsing van de vraag of de Raad beschikte over redelijke gronden om de bevrozing van verzoeksters tegoeden te handhaven, zeker binnen de grenzen blijft van de rechterlijke toetsing waaraan de gemeenschapsrechter een dergelijk besluit kan onderwerpen, aangezien dit in wezen overeenkomt met de toetsing of er sprake is van een kennelijke beoordelingsfout.

Na te zijn overgegaan tot een dergelijke toetsing verklaart het Gerecht een van de bestreden besluiten nietig op grond dat de Raad onvoldoende heeft uiteengezet waarom hij geen rekening heeft gehouden met de uitspraak van een rechterlijke instantie van het Verenigd Koninkrijk, de Proscribed Organisations Appeals Commission (hierna: „POAC”), waarbij werd gelast verzoekster te schrappen van de lijst van terroristische organisaties in dit land. Het Gerecht herinnert eraan dat bij de vaststelling van communautaire maatregelen tot bevrozing van tegoeden de Raad zich moet vergewissen van het bestaan van een uitspraak van een bevoegde nationale rechterlijke instantie, alsmede van de gevolgen die op nationaal vlak daaraan zijn gegeven. In haar uitspraak had de POAC onder meer de opvatting van de Home Secretary van het Verenigd Koninkrijk, dat verzoekster nog steeds een bij terrorisme betrokken organisatie was, als onredelijk aangemerkt.

In het tweede arrest, dat werd gewezen in het kader van een versnelde procedure daags na de terechtzitting, wijst het Gerecht met klem op de noodzaak, een juist evenwicht tussen de eisen van de strijd tegen het terrorisme en de bescherming van de fundamentele rechten te vinden. Het Gerecht is van oordeel dat, daar tegenover de door de Raad aan de rechten van verdediging van de betrokkenen gestelde grenzen een strikte, onafhankelijke en onpartijdige controle door de rechter moet staan, de gemeenschapsrechter de rechtmatigheid en de gegrondheid van de maatregelen tot bevrozing van tegoeden dient te kunnen toetsen, zonder dat de geheimhouding of de vertrouwelijke behandeling van de door de Raad gebruikte bewijselementen en informatie hem kunnen worden tegengeworpen. Het Gerecht verklaart het bestreden besluit nietig, in het bijzonder op grond dat de Raad zijn besluit tot bevrozing van tegoeden niet mag baseren op inlichtingen of elementen uit het dossier die door een lidstaat zijn meegedeeld indien die lidstaat niet bereid is de mededeling daarvan aan de gemeenschapsrechter toe te staan.

Voorrechten en immuniteiten

In het arrest van 15 oktober 2008, *Mote/Parlement* (T-345/05, nog niet gepubliceerd), spreekt het Gerecht zich uit over een besluit van het Parlement tot opheffing van de immuniteit van een van zijn leden. In casu is tegen de heer Mote, staatsburger van het Verenigd Koninkrijk,

een strafrechtelijke procedure ingeleid op grond dat hij overheidssteun heeft ontvangen op basis van leugenachtige verklaringen. Na zijn verkiezing in het Europees Parlement heeft Mote verzocht om schorsing van de lopende strafrechtelijke procedure, waarbij hij zich heeft beroepen op zijn voorrechten en immuniteiten als lid van het Europees Parlement. De bevoegde nationale rechter heeft die procedure geschorst. Hij heeft geoordeeld dat de regeling van vrijlating onder borgsom waaronder Mote was geplaatst, een belemmering vormde voor de bewegingsvrijheid van de leden van het Parlement en bijgevolg strijdig was met artikel 8 van het Protocol betreffende de voorrechten en immuniteiten van de Europese Gemeenschappen³¹. Op verzoek van het Verenigd Koninkrijk heeft de plenaire vergadering van het Parlement besloten de immuniteit van Mote op te heffen. Deze laatste heeft daarop het Gerecht verzocht om dit besluit nietig te verklaren.

In zijn arrest oordeelt het Gerecht dat blijkens artikel 10, laatste alinea, van het Protocol betreffende de voorrechten en immuniteiten van de Europese Gemeenschappen, op grond waarvan de immuniteit niet kan verhinderen dat het Parlement het recht uitoefent de immuniteit van één van zijn leden op te heffen, het Parlement bevoegd is te beslissen op een verzoek tot opheffing van de immuniteit van een lid van het Europees Parlement. Daarentegen bestaat er geen enkele regel die het Parlement aanwijst als de bevoegde autoriteit om het bestaan van het in artikel 8 van het Protocol bedoelde voorrecht vast te stellen. Bovendien hebben de artikelen 8 en 10 van het Protocol niet dezelfde werkingssfeer, aangezien artikel 10 tot doel heeft, de onafhankelijkheid van de leden van het Parlement te verzekeren door te verhinderen dat tijdens de zittingsduur van het Parlement druk, in de vorm van bedreiging met aanhouding of gerechtelijke vervolging, op hen kan worden uitgeoefend, en artikel 8 dient ter bescherming van de leden van het Parlement tegen andere dan gerechtelijke beperkingen van hun bewegingsvrijheid. Het Gerecht merkt op dat Mote enkel gerechtelijke beperkingen aanvoert en concludeert dat het Parlement het recht niet onjuist toepast door te besluiten tot opheffing van de immuniteit van Mote zonder zich uit te spreken over het voorrecht dat hem in zijn hoedanigheid van lid van het Parlement was toegekend.

³¹ Protocol betreffende de voorrechten en immuniteiten van de Europese Gemeenschappen van 8 april 1965, dat is gehecht aan het Verdrag tot instelling van één Raad en één Commissie welke de Europese Gemeenschappen gemeen hebben (PB 1967, 152, blz. 13).

II. Geschillen inzake schadevergoeding

De belangrijke bijdragen die dit jaar door de rechtspraak ter zake zijn geleverd, hebben betrekking op de voorwaarden waaronder de Gemeenschap aansprakelijk kan worden gesteld wegens enerzijds de verspreiding van informatie over particulieren door een instelling of orgaan van de Gemeenschap en anderzijds fouten die door de Commissie zijn gemaakt in het kader van de economische analyse die de basis vormt voor een beschikking waarbij een concentratie met de gemeenschappelijke markt onverenigbaar wordt verklaard.

Verband met nationale procedures

In het arrest van 8 juli 2008, *Franchet en Byk/Commissie* (T-48/05, nog niet gepubliceerd), legt het Gerecht verordening (EG) nr. 1073/1999³² uit. Deze verordening regelt de controles, verificaties en andere maatregelen die de personeelsleden van het Europees Bureau voor fraudebestrijding (OLAF) uitvoeren. OLAF is een orgaan dat onder meer belast is met het verrichten van interne administratieve onderzoeken naar ernstige feiten die kunnen worden aangemerkt als een niet-nakoming van de verplichtingen van de ambtenaren en andere personeelsleden van de Gemeenschappen die tot tuchtrechtelijke en, eventueel, strafrechtelijke maatregelen aanleiding kan geven. Volgens deze verordening moeten deze onderzoeken worden uitgevoerd conform het Verdrag en met name onder volledige eerbiediging van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en van het recht van de betrokkene zich over de hem of haar betreffende feiten uit te spreken. Aangezien in casu diverse interne audits bij het Bureau voor de statistiek van de Europese Gemeenschappen (Eurostat) mogelijke onregelmatigheden in het financieel beheer aan het licht hebben gebracht, was OLAF onderzoeken gestart, onder meer naar de door Eurostat met verschillende ondernemingen gesloten overeenkomsten. In 2002 en 2003 had OLAF de Luxemburgse en Franse gerechtelijke instanties dossiers toegestuurd met betrekking tot onderzoeken inzake deze onregelmatigheden en waarbij de heren Franchet en Byk, respectievelijk de vroegere directeur-generaal en de vroegere directeur van Eurostat, betrokken waren. Deze laatsten hebben bij het Gerecht een beroep tot schadevergoeding ingesteld op grond dat zowel door OLAF als door de Commissie fouten zijn gemaakt tijdens die onderzoeken.

Het Gerecht wijst het argument van de Commissie af dat het beroep tot schadevergoeding voor een deel prematuur is omdat de nationale procedures nog aan de gang zijn. In het kader van de procedure voor het Gerecht gaat het immers niet om de vraag of de betrokkenen zich inderdaad schuldig hebben gemaakt aan de feiten waarvan zij zijn beschuldigd, maar moet de wijze worden beoordeeld waarop OLAF een onderzoek heeft uitgevoerd en afgesloten dat Franchet en Byk met name noemt en verantwoordelijk stelt voor de ruim vóór een definitieve beslissing publiekelijk geconstateerde onregelmatigheden, alsmede de wijze waarop de Commissie zich in het kader van dat onderzoek heeft gedragen. Indien verzoekers door de nationale gerechtelijke instanties niet schuldig worden bevonden, zou daarmee immers niet noodzakelijkerwijze de schade worden vergoed die zij zouden hebben geleden. Aangezien de voor het Gerecht gestelde schade losstaat van de schade die

³² Verordening (EG) nr. 1073/1999 van het Europees Parlement en de Raad van 25 mei 1999 betreffende onderzoeken door het Europees Bureau voor fraudebestrijding (OLAF) (PB L 136, blz. 1).

verzoekers zouden kunnen aanvoeren ingeval zij door de nationale gerechtelijke instanties onschuldig worden verklaard, kan de schadevordering van verzoekers niet als prematuur worden afgewezen.

Voldoende gekwalificeerde schending van een regel die particulieren rechten toekent

Ten gronde stelt het Gerecht in het reeds aangehaalde arrest *Franchet en Byk/Commissie* in de eerste plaats dat OLAF Franchet en Byk vooraf in kennis had moeten stellen van de toezending van de dossiers waarbij zij betrokken waren aan de Luxemburgse en Franse gerechtelijke instanties, en dat de regel waarbij deze verplichting wordt opgelegd, particulieren rechten toekent. Het is juist dat OLAF beschikt over een beoordelingsmarge in gevallen waarin het onderzoek absolute geheimhouding vereist, maar dit is niet het geval waar het gaat om de wijze van totstandkoming van zijn besluit om met het inlichten van de betrokken ambtenaren te wachten. Het verzaken van deze plicht tot voorafgaande kennisgeving vormt dus een voldoende gekwalificeerde schending.

In de tweede plaats stelt het Gerecht vast dat in strijd met verordening nr. 1073/1999 het Comité van toezicht van OLAF niet werd geraadpleegd alvorens de gegevens inzake verzoekers werden verstrekt aan de nationale autoriteiten. Aangezien dit Comité de rechten van de aan een OLAF-onderzoek onderworpen personen dient te beschermen en de raadpleging ervan een onvoorwaardelijke plicht vormt, heeft OLAF zich dus schuldig gemaakt aan een voldoende gekwalificeerde schending van een regel die particulieren rechten toekent.

In de derde plaats is het Gerecht van oordeel dat het feit dat OLAF verzoekers publiekelijk heeft aangewezen als zijnde schuldig aan strafbare feiten — onder meer door informatie te lekken naar de pers —, een schending vormt van de beginselen van het vermoeden van onschuld, van vertrouwelijke behandeling van de onderzoeken en van behoorlijk bestuur. Met betrekking tot de lekken is het Gerecht van mening dat, aangezien door de Commissie geen enkel bewijselement is aangedragen om aan te tonen dat de lekken ook een andere oorsprong konden hebben, OLAF daarvoor verantwoordelijk moet worden geacht. Bovengenoemde beginselen kennen particulieren rechten toe en zij werden door OLAF op voldoende gekwalificeerde wijze geschonden, aangezien het aan OLAF is om dergelijke lekken te voorkomen en het over geen enkele beoordelingsmarge beschikt wat de naleving van deze verplichting betreft.

Ten slotte onderzoekt het Gerecht of de Commissie onrechtmatig heeft gehandeld door bepaalde informatie te verspreiden in het kader van de betrokken onderzoeken, in het bijzonder door een persmededeling waarin verzoekers' namen duidelijk worden geassocieerd met de vermeende onregelmatigheden bij Eurostat. Het Gerecht herinnert eraan dat de instellingen het publiek over lopende onderzoeken moeten kunnen inlichten, en stelt dat in casu echter niet kan worden geoordeeld dat de Commissie daarbij de vereiste discretie en terughoudendheid heeft betracht door het juiste evenwicht tussen de belangen van Franchet en Byk en die van de instelling te respecteren. Aangezien de Commissie geen enkele beoordelingsmarge heeft waar het gaat om de verplichting het vermoeden van onschuld te eerbiedigen, heeft zij dit beginsel op voldoende gekwalificeerde wijze geschonden.

De kwestie van de vermelding van de naam van een ambtenaar in documenten inzake een geval van wanbeheer die door een communautaire instelling of orgaan zijn verspreid, werd ook onderzocht door het Gerecht in het arrest van 24 september 2008, *M/Ombudsman* (T-412/05, niet gepubliceerd). Verzoeker, die ambtenaar bij de Commissie is, verzocht om vergoeding van de schade die hij stelt te hebben geleden doordat hij bij naam wordt genoemd in een besluit van de Ombudsman betreffende een klacht waarmee werd verzocht vast te stellen dat sprake was van een geval van wanbeheer binnen de dienst van de Commissie waarin hij was tewerkgesteld, onder meer met betrekking tot de bouw van een zuiveringsstation die negatieve gevolgen heeft voor het milieu.

Het Gerecht is van oordeel dat alleen communautaire instellingen en organen, en niet particulieren, onderworpen kunnen worden aan een onderzoek door de Ombudsman. Bij toepassing naar analogie van de uit het arrest van 15 juni 1999, *Ismeri Europa/Rekenkamer*³³, voortvloeiende rechtspraak merkt het Gerecht evenwel op dat, om zijn taak doeltreffend te vervullen, de Ombudsman bij wijze van uitzondering zich genoopt kan zien het volle licht te laten schijnen op de vastgestelde feiten en dus de personen die daarbij betrokken zijn, met naam te vernoemen. Bijzondere omstandigheden in verband met de ernst van de feiten of met het risico van verwarring die de belangen van derden zouden kunnen schaden, kunnen immers rechtvaardigen dat de Ombudsman personen die in beginsel niet aan zijn toezicht zijn onderworpen, met naam vermeldt in zijn besluiten, mits het beginsel van hoor en wederhoor ten opzichte van die personen in acht is genomen. In casu stelt het Gerecht vast dat de vermelding van de naam van verzoeker niet onontbeerlijk was voor het bereiken van de doelstelling die wordt nagestreefd door een geval van wanbeheer aan het licht te brengen en evenmin noodzakelijk was om een risico van verwarring uit te sluiten met andere specifieke ambtenaren die geenszins aansprakelijk waren in de aan het licht gebrachte situatie, en voorts dat de Ombudsman verzoeker niet had gehoord voor de vaststelling van zijn besluit.

Het Gerecht concludeert dat de schending door de Ombudsman voldoende gekwalificeerd is om de Gemeenschap niet-contractueel aansprakelijk te kunnen stellen, aangezien dit orgaan weliswaar over een ruime beoordelingsmarge beschikt wat de gegrondheid van klachten en de daaraan te verbinden gevolgen betreft, maar dit niet het geval is met betrekking tot de beoordeling van de vraag of in een concreet geval dient te worden afgeweken van de regel van vertrouwelijke behandeling.

Een andere zeer belangrijke kwestie die het Gerecht dit jaar op dit gebied heeft onderzocht, is de mogelijke aansprakelijkheid van de Gemeenschap wegens fouten die door de Commissie zijn gemaakt door een aangemelde concentratie onverenigbaar met de gemeenschappelijke markt te verklaren. De zaak *MyTravel/Commissie* (arrest Gerecht van 9 september 2008, T-212/03, nog niet gepubliceerd) betrof een beroep ingesteld door de Britse touroperator MyTravel, vroeger bekend onder de naam Airtours, die door de Commissie de mogelijkheid was geweigerd om het volledige kapitaal van een van haar concurrenten in het Verenigd Koninkrijk te verwerven. Airtours was opgekomen tegen de analyse van de Commissie, had bij het Gerecht beroep ingesteld en verkregen dat in het reeds aangehaalde

³³ T-277/97, Jurispr. blz. II-1825. In hogere voorziening bevestigd bij arrest van het Hof van 10 juli 2001, *Ismeri Europa/Rekenkamer* (C-315/99 P, Jurispr. blz. I-5281).

arrest *Airtours/Commissie* de bestreden beschikking nietig werd verklaard op grond dat de Commissie de negatieve gevolgen van de concentratie onvoldoende had aangetoond.

Ingevolge dit arrest heeft MyTravel beroep ingesteld tot vergoeding van de schade die zij stelt te hebben geleden als gevolg van onregelmatigheden in de door de Commissie verrichte procedure van controle.

Het Gerecht volgt een soortgelijke benadering als die in het arrest van 11 juli 2007, *Schneider Electric/Commissie*³⁴, en oordeelt dat in beginsel niet kan worden uitgesloten dat kennelijke en ernstige fouten in de economische analyse van de Commissie die de basis vormt voor een beschikking waarbij een concentratie met de gemeenschappelijke markt onverenigbaar wordt verklaard, voldoende gekwalificeerde schendingen kunnen vormen om de niet-contractuele aansprakelijkheid van de Gemeenschap teweeg te brengen. Het Gerecht preciseert evenwel dat het in het kader van zijn analyse van het beroep tot schadevergoeding noodzakelijkerwijs rekening moet houden met de gebeurlijkheden en de moeilijkheden die met concentratiecontrole in het algemeen en complexe oligopolide structuren in het bijzonder gepaard gaan. Daaraan worden hogere eisen gesteld dan het geval zou zijn bij het onderzoek van een beroep tot nietigverklaring, in het kader waarvan het Gerecht slechts binnen de grenzen van de door de verzoekende partij aangevoerde middelen, de wettigheid van de bestreden beslissing onderzoekt, teneinde te verzekeren dat de Commissie een juiste beoordeling heeft gemaakt van de verschillende elementen op grond waarvan zij de aangemelde operatie met de gemeenschappelijke markt onverenigbaar heeft verklaard. Bijgevolg kunnen eenvoudige beoordelingsfouten en het feit dat relevante bewijzen die in het kader van het reeds aangehaalde arrest *Airtours/Commissie* zijn gebruikt, niet zijn opgevoerd, als zodanig niet volstaan voor de vaststelling van een kennelijke en ernstige overschrijding van de grenzen waarbinnen de beoordelingsvrijheid van de Commissie op het gebied van concentratiecontrole dient te blijven en dit wanneer zij met een complexe oligopolide situatie wordt geconfronteerd. Ondanks de door haar begane fouten beschikte de Commissie immers in casu over bewijsmiddelen uit het administratieve dossier die haar vaststellingen redelijkerwijs konden staven. De door het Gerecht in het arrest *Airtours/Commissie* vastgestelde onregelmatigheden betekenen niet dat de Commissie haar beoordelingsvrijheid op het gebied van concentratiecontrole kennelijk en ernstig heeft geschonken, zolang zij — zoals in casu — de redenen kan uiteenzetten waarom zij redelijkerwijs kon denken dat haar beoordeling gegrond was. Ofschoon de door de Commissie uiteengezette redenering inzake de transparantie van de markt het Gerecht niet heeft overtuigd omdat zij niet met voldoende bewijsmiddelen was geschraagd of slecht was toegelicht, is de Commissie niettemin tot haar besluit gekomen na afloop van een nauwgezet onderzoek van de in het kader van de administratieve procedure overgelegde gegevens.

Ten slotte stelt het Gerecht vast dat de verbintenissen die *Airtours* heeft aangeboden om de door de Commissie geïdentificeerde problemen inzake mogelijke negatieve gevolgen van de concentratie voor de mededinging te verhelpen, door de Commissie werden onderzocht en niet dusdanig waren dat zij duidelijk tegemoet kwamen aan de door de Commissie opgeworpen bezwaren.

³⁴ T-351/03, Jurispr. blz. II-2237, hogere voorziening ingesteld.

Op basis van deze overwegingen stelt het Gerecht dat de Commissie geen voldoende gekwalificeerde schending heeft gepleegd van een regel die particulieren rechten toekent.

III. Hogere voorzieningen

In 2008 zijn bij het Gerecht 37 hogere voorzieningen ingesteld tegen uitspraken van het Gerecht voor ambtenarenzaken. In totaal zijn 21 van die zaken afgedaan door de kamer voor hogere voorzieningen, die bestaat uit vijf rechters, te weten de president van het Gerecht en bij toerbeurt vier kamerpresidenten. In 6 arresten heeft het Gerecht de bestreden uitspraken gedeeltelijk vernietigd, waarbij 3 van deze zaken werden terugverwezen naar het Gerecht voor ambtenarenzaken³⁵.

De eerste advocaat-generaal van het Hof heeft voorgesteld, een van de ter zake in 2008 gewezen arresten (arrest van het Gerecht van 5 maart 2008, *Combescot/Commissie*, T-414/06 P, nog niet gepubliceerd) te heroverwegen op grond van artikel 225, lid 2, tweede alinea, EG en van artikel 62 van het Statuut van het Hof. Het Hof heeft dit voorstel afgewezen³⁶.

Op organisatorisch vlak heeft het Gerecht besloten dat voor de tussen 1 oktober 2008 en 30 september 2009 aanhangig gemaakte zaken de kamer voor hogere voorzieningen slechts zal bestaan uit drie rechters, te weten de president van het Gerecht en bij toerbeurt twee kamerpresidenten, met de mogelijkheid om de zaak te verwijzen naar een uitgebreide formatie van vijf rechters (beslissing van 8 juli 2008, PB C 197, blz. 17).

IV. Verzoeken in kort geding

Dit jaar zijn bij het Gerecht 58 verzoeken in kort geding ingediend, wat een aanzienlijke stijging betekent ten opzichte van het aantal verzoeken dat in 2007 werd ingediend (34). Laatstgenoemd aantal overtrof reeds ruimschoots dat van het jaar ervoor. In 2008 heeft de kortgedingrechter uitspraak gedaan op 57 verzoeken in kortgeding, tegenover 41 in 2007. Hij heeft een enkel verzoek tot opschorting van de tenuitvoerlegging toegewezen bij beschikking van de president van het Gerecht van 30 oktober 2008, *Frankrijk/Commissie* (T-257/07 RII, niet gepubliceerd).

Met betrekking tot de zaak waarin bovengenoemde beschikking *Frankrijk/Commissie* is gewezen, dient eraan te worden herinnerd dat de kortgedingrechter bij beschikking van 28 september 2007, *Frankrijk/Commissie* (T-257/07 R, Jurispr. blz. II-4153), gelet op de ernstige aard van de grief ontleend aan schending van het voorzorgsbeginsel, reeds de toepassing had opgeschort van de regeling houdende versoepeling van de veterinairerechtelijke maatregelen die gelden voor overdraagbare spongiforme encefalopathiën, die de

³⁵ Arresten Gerecht van 1 juli 2008, *Commissie/D*, T-262/06 P; van 19 september 2008, *Chassagne/Commissie*, T-253/06 P, en van 13 oktober 2008, *Neophytou/Commissie*, T-43/07 P, nog niet gepubliceerd. Daarentegen heeft het Gerecht de zaak zelf afgedaan in de arresten van 22 mei 2008, *Ott e.a./Commissie*, T-250/06 P; van 8 juli 2008, *Commissie/Economidis*, T-56/07 P, en van 18 december 2008, *België en Commissie/Genette*, T-90/07 P en T-99/07 P, nog niet gepubliceerd.

³⁶ Beslissing Hof van 16 april 2008, C-216/08 RX, niet gepubliceerd.

Commissie in 2007 had vastgesteld op grond van de evolutie van de wetenschappelijke kennis. Tegen deze beschikking van 28 september 2007 is geen hogere voorziening ingesteld bij de president van het Hof. Daarentegen heeft de Commissie deze versoepelingsregeling ingetrokken en een nieuwe regeling vastgesteld waarvan het dispositief bijna hetzelfde was als dat van de ingetrokken regeling. Enkel de motivering van de nieuwe regeling was anders, voor zover deze wetenschappelijke en technische uitleg verstrekke ter aanvulling van de motivering van de oude regeling. In deze omstandigheden heeft de Franse Republiek een nieuw verzoek tot opschorting van de tenuitvoerlegging van de nieuwe regeling ingediend³⁷.

De president van het Gerecht is van oordeel dat hij, gelet op het feit dat de nieuwe regeling bijna identiek is aan de oude regeling, in het kader van het onderzoek van de voorwaarde inzake *fumus boni juris* enkel hoeft na te gaan of de nieuwe motivering elementen bevat die een andere beoordeling kunnen rechtvaardigen dan die in de beschikking van 28 september 2007 met betrekking tot de oude regeling. Op basis van dit selectief onderzoek komt de president tot de conclusie dat er geen dergelijke elementen zijn wat de beoordeling en het beheer van het risico betreft, zoals deze werden verricht volgens de nieuwe motivering. De president oordeelt derhalve dat de stelling van de Franse Republiek, dat de nieuwe regeling het voorzorgsbeginsel schendt, op het eerste gezicht niet ongegrond lijkt en een grondig onderzoek door de bodemrechter rechtvaardigt. Wat de voorwaarde inzake spoedeisendheid betreft, concludeert de president tot het bestaan van een groot risico op ernstige en onherstelbare schade voor de menselijke gezondheid wanneer de gevraagde opschorting van de tenuitvoerlegging niet zou worden toegekend. Met betrekking tot de belangenafweging wijst hij met klem erop dat aan de vereisten verband houdend met de bescherming van de volksgezondheid in casu groter belang moet worden toegekend dan aan overwegingen ter rechtvaardiging van een versoepeling van ter zake geldende veterinaire rechtelijke maatregelen.

De andere verzoeken in kort geding werden alle afgewezen, voornamelijk wegens het ontbreken van spoedeisendheid, aangezien de verzoekende partijen niet erin zijn geslaagd het bewijs te leveren van de dreiging van ernstige en onherstelbare schade. Er dient in het bijzonder te worden gewezen op drie hoofdgroepen van zaken³⁸.

De eerste groep betreft acht verzoeken in kort geding die door de Republiek Cyprus werden ingediend en strekten tot opschorting van de tenuitvoerlegging van door de Commissie vastgestelde aankondigingen van aanbesteding van opdrachten ter bevordering van de economische ontwikkeling in het noordelijk deel van het eiland Cyprus. De Republiek Cyprus voerde aan dat de Commissie in deze aankondigingen de Turks-Cypriotische gemeenschap

³⁷ In de hoofdzaak (T-257/07) werd de Franse Republiek toestemming verleend om haar conclusies en middelen uit te breiden tot de nieuwe regeling.

³⁸ Een vierde groep betreft 19 verzoeken in kort geding die werden ingediend door Italiaanse ondernemingen uit de streek van Venetië die met de gemeenschappelijke markt onverenigbare staatssteun hadden ontvangen. In de beschikking van de president van het Gerecht van 8 juli 2008, *Fondazione Opera S. Maria della Carità e.a./Commissie* (T-234/00 R, T-235/00 R en T-283/00 R, niet gepubliceerd), werden drie van deze verzoeken niet-ontvankelijk verklaard, omdat verzoekende partijen enkel gewag hadden gemaakt van hun hoofdberoepen en van de wijziging van de Italiaanse wetgeving inzake korte gedingen, zonder evenwel de elementen feitelijk en rechtens uiteen te zetten op grond waarvan de kortgedingrechter de voorwaarden inzake *fumus boni juris* en spoedeisendheid kon onderzoeken. Van de zestien andere verzoeken werd afstand gedaan.

behandelde alsof zij een autonoom overheidslichaam was en alsof de „Turkse Republiek Noord-Cyprus” was erkend. Zij was van mening dat deze aankondigingen een groot gevaar vormden voor haar soevereiniteit, haar onafhankelijkheid, haar territoriale integriteit en haar eenheid.

In drie beschikkingen *Cyprus/Commissie*³⁹ herinnert de president van het Gerecht eraan dat de Republiek Cyprus op internationaal niveau het enige erkende rechtssubject van het eiland is en dat het noordelijk deel van het eiland deel uitmaakt van haar grondgebied en onder haar soevereiniteit alleen valt. Hij stelt dat het betoog van de Republiek Cyprus voldoende gegrond kan lijken om te kunnen spreken over *fumus boni juris*. Hij concludeert evenwel dat er geen sprake is van een kennelijke en ernstige schending van het internationale recht en het gemeenschapsrecht, zodat de aangevoerde schade niet als ernstig kan worden aangemerkt. De betrokken aankondigingen dienen immers geen politiek doel en zijn in het bijzonder niet bestemd om de problematiek van de eventuele hereniging van het eiland Cyprus aan te kaarten. Het gaat om technische documenten die de inschrijvers nuttige informatie willen verstrekken op grond waarvan deze kunnen beslissen of zij deelnemen aan de aanbestedingsprocedure en hun offerte kunnen voorbereiden. Volgens de president lijkt de aangevoerde schade, die uitsluitend morele schade betreft, evenmin onherstelbaar, aangezien een eventuele nietigverklaring van de bestreden aankondigingen aan het einde van de hoofdgedingen een toereikend herstel ervan vormt.

De tweede groep van zaken betreft maatregelen tot bevrozing van tegoeden die de Raad heeft getroffen ten opzichte van de Iraanse bank Bank Melli Iran (hierna: „BMI”) en de Londense dochteronderneming ervan, Melli Bank, in het kader van een sanctieregeling die was vastgesteld teneinde druk uit te oefenen op de Islamitische Republiek Iran, opdat laatstgenoemde een eind zou maken aan bepaalde aspecten van haar nucleair programma.

Dit verzoek werd afgewezen bij beschikking van de president van het Gerecht van 27 augustus 2008, *Melli Bank/Raad* (T-246/08 R, niet gepubliceerd). Met betrekking tot de aangevoerde financiële schade is de president van het Gerecht van oordeel dat hij bij gebreke van concrete gegevens in het verzoek in kort geding over de financiële situatie van BMI, die verzoekster voor 100 % controleert, niet kan onderzoeken of de onmogelijkheid voor verzoekster om banktransacties te verrichten omdat zij tot de BMI-groep behoort, haar een verlies berokkent dat gelet op de totale omzet van deze groep kan worden aangemerkt als ernstige financiële schade. Hij voegt daaraan toe dat het realistisch lijkt te verwachten dat verzoekster beschikt over de vereiste minimale middelen om te kunnen overleven tot de uitspraak van het arrest in de hoofdzaak, en dat de BMI-groep gedurende diezelfde periode de door haar Londense dochteronderneming geleden financiële schade kan dragen. Met betrekking tot de vermeende aantasting van de reputatie van verzoekster stelt de president dat, gesteld dat het bewijs ervan is geleverd, deze reeds werd veroorzaakt door het bestreden besluit. Volgens de president beoogt de kortgedingprocedure niet de reeds geleden schade te vergoeden, maar de volle werking van het arrest ten gronde te waarborgen. In elk geval vormt nietigverklaring van het bestreden besluit aan het einde van het hoofdgeding een toereikend herstel van de vermeende morele schade.

³⁹ Beschikkingen van de president van het Gerecht van 8 april 2008, *Cyprus/Commissie*, T-54/08 R, T-87/08 R, T-88/08 R en T-91/08 R–T-93/08 R; van 11 april 2008, *Cyprus/Commissie*, T-119/08 R, en *Cyprus/Commissie*, T-122/08 R, niet gepubliceerd. Na de afwijzing van de acht verzoeken in kort geding heeft de Republiek Cyprus afstand gedaan van alle beroepen in de hoofdzaken.

Op 17 september 2008 heeft Melli Bank een tweede beroep tot nietigverklaring van hetzelfde besluit ingesteld⁴⁰. Het bij dit tweede beroep horende verzoek in kort geding werd afgewezen bij beschikking van de president van het Gerecht van 17 september 2008, *Melli Bank/Raad* (T-332/08 R, niet gepubliceerd), op dezelfde gronden als die welke de afwijzing van het eerste verzoek hadden gerechtvaardigd. Ten slotte werd bij beschikking van 15 oktober 2008, *Bank Melli Iran/Raad* (T-390/08 R, niet gepubliceerd), op dezelfde gronden het verzoek in kort geding afgewezen dat was ingediend in het kader van het door BMI (moederonderneming) ingestelde beroep tot nietigverklaring van hetzelfde besluit.

De derde groep van zaken houdt verband met de beschikking waarbij de Commissie, zonder geldboetes op te leggen, 24 auteursrechtenorganisaties in de Europese Economische Ruimte (EER) die lid zijn van de Confédération Internationale des Sociétés d'Auteurs et Compositeurs (CISAC), in het bijzonder heeft gelast, de wederkerigheidsovereenkomsten te herzien die zij alle op bilaterale wijze hadden gesloten met het oog op het beheer van de rechten tot openbare opvoering die auteurs (tekstdichters en componisten) hebben op hun muziekwerken⁴¹. Volgens de Commissie was dit netwerk van bilaterale overeenkomsten gebaseerd op een door de artikelen 81 EG en 53 van de EER-overeenkomst verboden onderling afgestemde feitelijke gedraging. CISAC en 20 auteursrechtenorganisaties hebben beroep tot nietigverklaring van deze beschikking ingesteld. Negen auteursrechtenorganisaties — te weten de Duitse, Italiaanse, Franse, Poolse, Finse, Hongaarse, Deense, Griekse en Noorse auteursrechtenorganisatie — hebben tevens verzoeken tot opschorting van de tenuitvoerlegging van de bestreden beschikking ingediend.

De president van het Gerecht heeft bij beschikkingen van 14 november 2008, *Stowarzyszenie Autorów, ZAiKS/Commissie* (T-398/08 R, niet gepubliceerd), *Säveltäjän Tekijänoikeustoimisto Teosto/Commissie* (T-401/08 R, niet gepubliceerd), *GEMA/Commissie* (T-410/08 R, niet gepubliceerd), *Artisjus/Commissie* (T-411/08 R, niet gepubliceerd), *Sacem/Commissie* (T-422/08 R, niet gepubliceerd), van 20 november 2008, *SIAE/Commissie* (T-433/08 R, niet gepubliceerd), en van 5 december 2008, *KODA/Commissie* (T-425/08 R, niet gepubliceerd), alsmede de kortgedingrechter (S. Papasavvas) bij beschikking van 19 november 2008, *AEPI/Commissie* (T-392/08 R, niet gepubliceerd), acht van deze verzoeken in kort geding afgewezen wegens het ontbreken van spoedeisendheid, aangezien de verzoekende partijen niet hadden aangetoond dat ernstige en onherstelbare schade dreigde bij onmiddellijke tenuitvoerlegging van de bestreden beschikking. In deze beschikkingen wordt onder meer eraan herinnerd dat de bestreden beschikking niet ziet op de zogenaamde „offline” activiteiten van de verzoekende partijen (concerten, radio, discotheken, bars, enz.), maar enkel op de „online” exploitatie van auteursrechten (via internet, satelliet en doorgifte via de kabel), met betrekking tot welke geen enkele verzoekende partij heeft aangetoond dat deze een aanzienlijk deel van haar inkomsten uitmaakt. Verder wordt in bovengenoemde beschikkingen erop gewezen dat de Commissie met de bestreden beschikking niet het systeem van de wederkerigheidsovereenkomsten als zodanig verbiedt noch belet dat verzoekende partijen bepaalde territoriale afbakeningen hanteren, maar enkel kritiek levert op de gecoördineerde

⁴⁰ Met betrekking tot deze twee beroepen was niet voldaan aan de voorwaarden van aanhangigheid, aangezien het tweede beroep was ingesteld binnen de termijn van artikel 230, vijfde alinea, EG en was gebaseerd op zelfstandige middelen ten opzichte van de in het kader van het eerste beroep aangevoerde middelen.

⁴¹ Beschikking C(2008) 3435 def. van de Commissie van 16 juli 2008 inzake een procedure op grond van artikel 81 van het EG-Verdrag en artikel 53 van de EER-overeenkomst (zaak COMP/C2/38.698 — CISAC).

aard van de aanpak die daartoe door alle auteursrechtenorganisaties wordt gevolgd. Voor zover verzoekende partijen ten slotte vrezen dat de bestreden beschikking, wegens de rechtsonzekerheid die erdoor zou worden gecreëerd met betrekking tot de geldigheid en de inhoud van toekomstige wederkerigheidsovereenkomsten, hen blootstelt aan het risico dat de Commissie hen sancties oplegt wegens schending van hun verplichting tot herziening, wordt geoordeeld dat het aangevoerde risico zuiver hypothetisch is en dat de Commissie zou moeten aantonen dat de toekomstige gedraging van de verzoekende partijen een inbreuk vormt indien zij hen ooit een sanctie zou willen opleggen, waarbij verzoekende partijen geenszins wordt belet om bij de gemeenschapsrechter op te komen tegen de onrechtmatigheid van de opgelegde sancties en daarbij aan te voeren dat de bij de bestreden beschikking opgelegde verplichting tot herziening vaag is.

Ten slotte dient de beschikking van de president van het Gerecht van 18 maart 2008, *Aer Lingus Group/Commissie* (T-411/07 R, nog niet gepubliceerd), te worden vermeld omdat zij belangrijke preciseringen bevat met betrekking tot de ontvankelijkheid van verzoeken in kort geding. Daarin wordt uiteengezet dat de kortgedingrechter in beginsel geen voorlopige maatregelen kan vaststellen die een ingreep zouden zijn in de uitoefening van de aan een andere instelling toekomende bevoegdheden. Bijgevolg moet niet-ontvankelijk worden verklaard een verzoek om voorlopige maatregelen waarbij van de Commissie wordt verlangd dat zij artikel 8, leden 4 en 5, van verordening (EG) nr. 139/2004⁴² op een bepaalde wijze toepast door bepaalde maatregelen tegen de andere partij bij een verboden concentratie te nemen. Indien in het arrest in de hoofdzaak werd beslist dat de Commissie bevoegd is om de maatregelen als bedoeld in artikel 8, leden 4 en 5, van de verordening te gelasten, zou immers de Commissie, indien zij het in het kader van de haar op het gebied van concentraties verleende controlebevoegdheden noodzakelijk achtte, de door haar passend geachte herstelmaatregelen moeten vaststellen en overeenkomstig artikel 233 EG de nodige maatregelen voor de uitvoering van het arrest moeten nemen.

Verder wordt met klem erop gewezen dat de ruime bewoordingen van artikel 243 EG duidelijk zijn bedoeld om de kortgedingrechter voldoende bevoegdheden te verlenen om de maatregelen te gelasten die hij noodzakelijk acht om de volle werking van de toekomstige definitieve uitspraak te waarborgen, teneinde een lacune in de door de gemeenschapsrechter verzekerde rechtsbescherming te voorkomen. Derhalve kan niet worden uitgesloten dat de kortgedingrechter zo nodig rechtstreeks bevelen aan derden kan geven, evenwel met inachtneming van enerzijds de procedurele rechten, met name het recht te worden gehoord, van de adressaten van voorlopige maatregelen en van door de voorlopige maatregelen rechtstreeks geraakte partijen, en anderzijds de sterkte van de *fumus boni juris* en de dreiging van ernstige en onherstelbare schade. Zelfs indien een derde geen gelegenheid heeft gehad om in het kader van de kortgedingprocedure te worden gehoord, kan niet worden uitgesloten dat hem in uitzonderlijke omstandigheden en gelet op de tijdelijke aard van voorlopige maatregelen, dergelijke maatregelen kunnen worden opgelegd, indien blijkt dat de verzoeker anders in een situatie zou komen die zijn bestaan zou kunnen bedreigen. De kortgedingrechter verricht die beoordelingen bij de afweging van de verschillende betrokken belangen.

⁴² Verordening (EG) nr. 139/2004 van de Raad van 20 januari 2004 betreffende de controle op concentraties van ondernemingen (PB L 24, blz. 1).

B — Samenstelling van het Gerecht van eerste aanleg

(Protocollaire rangorde op 31 december 2008)

Eerste rij, van links naar rechts:

Rechter F. Dehousse; kamerpresidenten O. Czúcz, N. J. Forwood, A. W. H. Meij en V. Tiili; president van het Gerecht M. Jaeger; kamerpresidenten J. Azizi, M. Vilaras, M. E. Martins Ribeiro en I. Pelikánová.

Tweede rij, van links naar rechts:

Rechters E. Moavero Milanesi, I. Labucka, V. Vadapalas, I. Wiszniewska-Białecka, E. Cremona, D. Šváby, K. Jürimäe, S. Papasavvas en N. Wahl.

Derde rij, van links naar rechts:

Rechters K. O'Higgins, L. Truchot, A. Dittrich, T. Tchipev, M. Prek, V. Ciucă, S. Soldevila Frago en S. Frimodt Nielsen; griffier E. Coulon.

1. Leden van het Gerecht van eerste aanleg

(in volgorde van ambtsaanvaarding)

Marc Jaeger

geboren in 1954; advocaat; attaché de justice bij de procureur-generaal; rechter, vicepresident in de arrondissementsrechtbank te Luxemburg; docent aan het Centre universitaire te Luxemburg; gedetacheerd magistraat, referendaris bij het Hof van Justitie sedert 1986; rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 11 juli 1996; president van het Gerecht van eerste aanleg sedert 17 september 2007.

Virpi Tiili

geboren in 1942; doctor in de rechtsgeleerdheid, universiteit van Helsinki; assistent burgerlijk recht en handelsrecht aan de universiteit van Helsinki; directeur juridische zaken en handelspolitiek bij de Centrale Kamer van Koophandel van Finland; directeur-generaal van de Administratie consumentenbescherming van Finland; lid van verschillende regeringscomités en delegaties, onder meer president van de Raad voor Toezicht op reclame voor geneesmiddelen (1988-1990), lid van de Raad voor Consumentenzaken (1990-1994), lid van de Raad voor de Mededinging (1991-1994) en lid van het redactiecomité van het Nordic Intellectual Property Law Review (1982-1990); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 18 januari 1995.

Josef Azizi

geboren in 1948; doctor in de rechtsgeleerdheid en licentiaat sociale en economische wetenschappen, Universiteit van Wenen; docent en lector aan de Economische Universiteit Wenen, de faculteit rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Wenen en verschillende andere universiteiten; erehoogleraar aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Wenen; Ministerialrat en afdelingshoofd bij de kanselarij van de bondskanselier; lid van het directiecomité voor juridische samenwerking van de Raad van Europa; procesgemachtigde bij het Verfassungsgerichtshof (Constitutioneel Hof) in gerechtelijke procedures inzake grondwettigheidstoetsing; coördinator voor de aanpassing van het Oostenrijkse federale recht aan het gemeenschapsrecht; rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 18 januari 1995.

John D. Cooke

geboren in 1944; 1966 ingeschreven bij de Ierse balie; eveneens ingeschreven bij de balie van Engeland en Wales, van Noord-Ierland en van New South Wales; 1966-1996 praktiserend barrister; 1980 lid van de Inner Bar in Ierland (Senior Counsel) en, in 1991, in New South Wales; 1985-1986 voorzitter van de Raad van de balies van de Europese Gemeenschap (CCBE); gasthoogleraar aan de rechtenfaculteit van University College, Dublin; lid van het Chartered Institute of Arbitrators; 1987-1990 voorzitter van de Royal Zoological Society of Ireland; bencher van de Honorable Society of Kings Inns, Dublin; honorary bencher van Lincoln's Inn, Londen; rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 10 januari 1996 tot 15 september 2008.

Arjen W. H. Meij

geboren in 1944; raadsheer in de Hoge Raad der Nederlanden (1996); lid en vicevoorzitter van het College van Beroep voor het Bedrijfsleven (1986); plaatsvervangend lid van de Centrale Raad van Beroep en van de Tariefcommissie; referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1980); hoofddocent Europees recht aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Groningen; research assistant aan de University of Michigan Law School; medewerker internationaal secretariaat van de Kamer van Koophandel te Amsterdam (1970); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 17 september 1998.

Mihalis Vilaras

geboren in 1950; advocaat (1974-1980); nationaal deskundige bij de Juridische dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen, daarna hoofdadministrateur bij DG V (Werkgelegenheid, sociale zaken en gelijke kansen); auditeur; maître des requêtes bij de Raad van State en sedert 1999, raadsheer; toegevoegd lid van het Bijzondere Hooggerechtshof van Griekenland; lid van het Griekse centraal comité voor de voorbereiding van de wetgeving (1996-1998); directeur van de juridische dienst van het secretariaat-generaal van de Griekse regering; rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 17 september 1998.

Nicholas James Forwood

geboren in 1948; afgestudeerd aan de Universiteit van Cambridge, BA 1969, MA 1973 (werktuigkunde en rechtsgeleerdheid); ingeschreven bij de Engelse balie in 1970 en vervolgens praktiserend te Londen (1971-1999) en Brussel (1979-1999); in 1981 ingeschreven bij de Ierse balie; in 1987 benoemd tot Queen's Counsel; in 1998 Bencher (bestuurslid) van de Middle Temple; vertegenwoordiger van de balie van Engeland en Wales in de Raadgevende Commissie van de balies van de Europese Gemeenschap (CCBE) en voorzitter van de vaste delegatie van de CCBE bij het Hof van Justitie van de EG (1995-1999); lid van het bestuur van de World Trade Law Association en van de European Maritime Law Organization (1993-2002); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 15 december 1999.

Maria Eugénia Martins de Nazaré Ribeiro

geboren in 1956; studies te Lissabon, Brussel en Straatsburg; advocaat in Portugal en te Brussel; vrij onderzoeker aan het Institut d'études européennes de l'université libre de Bruxelles; referendaris bij de Portugese rechter van het Hof van Justitie Moitinho de Almeida (1986-2000), en van de president van het Gerecht van eerste aanleg Vesterdorf (2000-2003); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 31 maart 2003.

Franklin Dehousse

geboren in 1959; licentiaat in de rechtsgeleerdheid (Universiteit van Luik, 1981); aspirant (Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, 1985-1989); juridisch adviseur van de Kamer van volksvertegenwoordigers (1981-1990); doctor in de rechtsgeleerdheid (Universiteit van Straatsburg, 1990); hoogleraar (universiteiten van Luik en van Straatsburg, Europacollege, Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie, Universiteit Montesquieu te Bordeaux, Collège Michel Servet des universités de Paris, faculteit Notre Dame de la Paix te Namen); bijzonder vertegenwoordiger van de minister van Buitenlandse Zaken (1995-1999); directeur Europese studies van het Koninklijk Instituut voor Internationale betrekkingen (1998-2003); assessor bij de Raad van State (2001-2003); adviseur bij de Europese Commissie (1990-2003); lid van het Observatorium van de rechten voor het internet (2001-2003); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 7 oktober 2003.

Ena Cremona

geboren in 1936; gediplomeerde in talen van de koninklijke universiteit van Malta (1955); doctor in de rechtsgeleerdheid van de koninklijke universiteit van Malta (1958); advocate bij de balie van Malta sedert 1959; juridisch adviseur bij de National Council of Women of Malta (1964-1979); lid van de Commissie van de overheidsdienst (1987-1989); lid van de raad van bestuur van de Lombard Bank (Malta) Ltd als vertegenwoordiger van de staat-aandeelhouder (1987-1993); lid van de verkiezingscommissie sedert 1993; jurylid voor doctoraalproefschriften aan de faculteit Rechtsgeleerdheid van de koninklijke universiteit van Malta; lid van de Europese Commissie tegen racisme en intolerantie (ECRI) (2003-2004); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 12 mei 2004.

Ottó Czúcz

geboren in 1946; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Szeged (1971); administrateur bij het ministerie van Arbeid (1971-1974); docent en hoogleraar (1974-1989), decaan van de faculteit rechtsgeleerdheid (1989-1990), vicerector (1992-1997) van de universiteit van Szeged; advocaat; lid van het presidium van de nationale Pensioensverzekering; vicevoorzitter van het Europees Instituut voor sociale zekerheid (1998-2002); lid van de wetenschappelijke raad van de Internationale Vereniging voor sociale zekerheid; rechter in het Constitutioneel Hof (1998-2004); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 12 mei 2004.

Irena Wiszniewska-Białecka

geboren in 1947; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Warschau (1965-1969); onderzoekster (wetenschappelijk medewerkster, docente, hoogleraar) bij het Instituut voor rechtswetenschappen van de Academie van Wetenschappen (1969-2004); onderzoekster bij het Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Patent, Urheber- und Wettbewerbsrecht te München (1985-1986); advocate (1992-2000); rechter in het Administratief Hooggerechtshof (2001-2004); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 12 mei 2004.

Irena Pelikánová

geboren in 1949; doctor in de rechtsgeleerdheid, assistente economisch recht (vóór 1989), vervolgens doctor in de exacte wetenschappen, hoogleraar handelsrecht (sedert 1993) aan de faculteit Rechtsgeleerdheid van de universiteit Karlova te Praag; lid van het bestuur van de Effectencommissie (1999-2002); advocate; lid van de Raad Wetgeving van de Tsjechische regering (1998-2004); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 12 mei 2004.

Daniel Šváby

geboren in 1951; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Bratislava); rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Bratislava; rechter in het Hof van beroep, belast met de zaken van burgerlijk recht, en vicepresident van het Hof van Beroep te Bratislava; lid van de afdeling burgerlijk en familiaal recht bij het Rechtsinstituut van het ministerie van Justitie; tijdelijk rechter bij het Hooggerechtshof, belast met de zaken van handelsrecht; lid van de Europese Commissie voor de rechten van de mens (Straatsburg); rechter in het Constitutioneel Hof (2000-2004); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 12 mei 2004.

Vilenas Vadapalas

geboren in 1954; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Moskou); doctor habilitas in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Warschau); hoogleraar aan de universiteit van Vilnius: internationaal recht (sedert 1981), rechten van de mens (sedert 1991) en gemeenschapsrecht (sedert 2000); adviseur van de regering voor buitenlandse zaken (1991-1993); lid van de coördinatiegroep van de delegatie voor de onderhandelingen met het oog op de toetreding tot de Europese Unie; directeur-generaal van het departement Europees recht van de regering (1997-2004); hoogleraar Europees recht aan de universiteit van Vilnius, bekleder van de leerstoel Jean Monnet; voorzitter van de Litouwse vereniging voor studies over de Europese Unie; rapporteur van de parlementaire werkgroep voor de grondwetsherziening met betrekking tot de toetreding van Litouwen; lid van de International Commission of Jurists (april 2003); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 12 mei 2004.

Küllike Jürimäe

geboren in 1962; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Tartu (1981-1986); assistente van de openbaar aanklager te Tallinn (1986-1991); gediplomeerde van de School voor diplomatieke wetenschappen van Estland (1991-1992); juridisch adviseur (1991-1993) en algemeen adviseur bij de Kamer van Koophandel en Industrie (1992-1993); rechter in het Hof van Beroep te Tallinn (1993-2004); European Master in Human Rights and Democratisation, universiteiten van Padua en Nottingham (2002-2003); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 12 mei 2004.

Ingrida Labucka

geboren in 1963; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Letland (1986); inspecteur voor het ministerie van Binnenlandse Zaken voor de regio Kirov en de stad Riga (1986-1989); rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Riga (1990-1994); advocate (1994-1998 en juli 1999-mei 2000); minister van Justitie (november 1998-juli 1999 en mei 2000-oktober 2002); lid van het Permanent Hof van Arbitrage te Den Haag (2001-2004); parlamentslid (2002-2004); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 12 mei 2004.

Savvas S. Papasavvas

geboren in 1969; studies aan de universiteit van Athene (Ptychion in 1991); postdoctorale studies aan de universiteit van Parijs II (DEA publiekrecht in 1992) en aan de universiteit van Aix-Marseille III (doctor in de rechtsgeleerdheid in 1995); inschrijving bij de balie van Cyprus, lid van de balie van Nicosia sedert 1993; docent aan de universiteit van Cyprus (1997-2002), docent grondwettelijk recht sedert september 2002; onderzoeker bij het European Public Law Center (2001-2002); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 12 mei 2004.

Enzo Moavero Milanesi

geboren in 1954; doctor in de rechten (universiteit La Sapienza, Rome); studie Europees recht (Europacollege, Brugge); lid van de balie, advocaat (1978-1983); docent Europees recht aan de universiteit La Sapienza, Rome (1993-1996), Luiss, Rome (1993-1996 en 2002-2006) en Bocconi, Milaan (1996-2000); adviseur voor Europese aangelegenheden bij de Italiaanse eerste minister (1993-1995); ambtenaar bij de Europese Commissie; juridisch adviseur en vervolgens kabinetschef van de vicevoorzitter (1989-1992), kabinetschef van de commissaris voor de „interne markt” (1995-1999) en de „mededinging” (1999), directeur bij het directoraat-generaal Mededinging (2000-2002), adjunct-secretaris-generaal van de Europese Commissie (2002-2005), directeur-generaal van het Bureau voor politiek adviseurs (2006); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 3 mei 2006.

Nils Wahl

geboren in 1961; licentiaat in de rechtsgeleerdheid, universiteit van Stockholm (1987); doctor in de rechtsgeleerdheid, universiteit van Stockholm (1995); geassocieerd hoogleraar en titularis van de Jean Monet-leerstoel voor Europees recht (1995); hoogleraar Europees recht, universiteit van Stockholm (2001); jurist werkzaam bij advocatenkantoor (1987-1989); administratief directeur van een educatieve stichting (1993-2004); voorzitter van Nätverket för europarättslig forskning (Zweedse vereniging voor de studie van het gemeenschapsrecht) (2001-2006); lid van Rådet för konkurrensfrågor (raad voor mededingingsvraagstukken) (2001-2006); rechter in Hovrätten över Skåne och Blekinge (hof van beroep) (2005); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 7 oktober 2006.

Miro Prek

geboren in 1965; afgestudeerd in de rechtsgeleerdheid (1989); toegelaten tot de balie (1994); diverse taken en functies binnen de overheidsadministratie, met name bij het regeringsbureau voor wetgeving (adjunct-staatssecretaris en onderdirecteur, hoofd van de afdeling Europees recht en vergelijkend recht) en bij het bureau voor Europese zaken (onderstaatssecretaris); lid van het onderhandelingssteam voor de associatieovereenkomst (1994-1996) en voor de toetreding tot de Europese Unie (1998-2003), verantwoordelijke voor juridische aangelegenheden; advocaat; verantwoordelijke voor projecten voor de aanpassing aan de Europese wetgeving en voor de Europese integratie, met name in het westen van de Balkan; afdelingshoofd bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (2004-2006); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 7 oktober 2006.

Teodor Tchipev

geboren in 1940; rechtenstudie aan de „St. Kliment Ohridski“-universiteit te Sofia (1961); doctor in de rechten (1977); advocaat (1963-1964); juridisch adviseur bij de staatsonderneming voor internationaal wegvervoer (1964-1973); belast met studies aan het juridisch instituut van de Bulgaarse Academie van Wetenschappen (1973-1988); belast met cursussen burgerlijk procesrecht aan de „St. Kliment Ohridski“-universiteit te Sofia (1988-1991); arbiter bij het Arbitragehof van de Kamer van Koophandel en Fabrieken (1988-2006); rechter in het grondwettelijk hof (1991-1994); geassocieerd hoogleraar aan de „Paissiy Hilendarski“-universiteit te Plovdiv (februari 2001-2006); minister van Justitie (1994-1995); docent burgerlijk procesrecht aan de nieuwe Bulgaarse universiteit te Sofia (1995-2006); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 12 januari 2007.

Valeriu M. Ciucă

geboren in 1960; licentiaat in de rechten (1984), doctor in de rechten (1997) („Alexander Ioan Cuza“-universiteit te Iași); rechter in de Rechtbank van eerste aanleg te Suceava (1984-1989); militair rechter bij de Militaire Rechtbank te Iași (1989-1990); hoogleraar aan de „Alexander Ioan Cuza“-universiteit te Iași (1990-2006); specialisatiebeurs privaatrecht aan de universiteit te Rennes (1991-1992); lector aan de „Petre Andrei“-universiteit te Iași (1999-2002); geassocieerd hoogleraar aan de universiteit Littoral Côte d'Opale (LAB. RII) (2006); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 12 januari 2007.

Alfred Dittrich

geboren in 1950; rechtenstudie aan de Universiteit van Erlangen-Nürnberg (1970-1975); Rechtsreferendar in het rechtsgebied van het Oberlandesgericht Nürnberg (1975-1978); bestuurder bij het federale ministerie van Economie (1978-1982); administrateur bij de Permanente Vertegenwoordiging van de Bondsrepubliek Duitsland bij de Europese Gemeenschappen (1982); administrateur bij het federale ministerie van Economie, bevoegd voor kwesties van gemeenschapsrecht en mededinging (1983-1992); hoofd van de afdeling „Recht van de Europese Unie“ (1992-2007) van het ministerie van Justitie; hoofd van de Duitse delegatie binnen de werkgroep „Hof van Justitie“ van de Raad; gemachtigde van de federale regering in een groot aantal zaken voor het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen; rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 17 september 2007.

Santiago Soldevila Fragoso

geboren in 1960; afgestudeerd in de rechtsgeleerdheid aan de Universidad Autónoma van Barcelona (1983); rechter (1985); sinds 1992 magistraat bij de kamer voor administratiefrechtelijke geschillen van het Tribunal Superior de Justicia de Canarias te Santa Cruz de Tenerife (1992 en 1993), en bij de Audiencia Nacional (Madrid, mei 1998-augustus 2007), waar hij zich heeft beziggehouden met beroepen in belastingzaken (btw), beroepen tegen algemene bestuursrechtelijke voorschriften van de minister van Economische Zaken en diens besluiten inzake staatssteun of vermogensrechtelijke aansprakelijkheid van de overheid, alsmede tegen alle overeenkomsten van de centrale economische toezichthoudende autoriteiten op het gebied van banken, beurzen, energie, verzekeringen en mededinging; referendaris bij het Constitutionele Hof (1993-1998); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 17 september 2007.

Laurent Truchot

geboren in 1962; afgestudeerd aan het Institut d'études politiques de Paris (1984); École nationale de la magistrature (1986-1988); rechter in het Tribunal de grande instance de Marseille (januari 1988-januari 1990); magistraat bij de direction des Affaires civiles et du Sceau du ministère de la Justice (januari 1990-juni 1992); adjunct-afdelingshoofd, vervolgens afdelingshoofd bij de direction générale de la Concurrence, de la Consommation et de la Répression des fraudes du ministère de l'Économie, des Finances et de l'Industrie (juni 1992-september 1994); technisch adviseur bij de garde des Sceaux, ministre de la Justice (september 1994-mei 1995); rechter in het Tribunal de grande instance de Nîmes (mei 1995-mei 1996); referendaris bij het Hof van Justitie bij advocaat-generaal P. Léger (mei 1996-december 2001); magistraat bij het Hof van Cassatie (december 2001-augustus 2007); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 17 september 2007.

Sten Frimodt Nielsen

geboren in 1963; licentiaat in de rechtsgeleerdheid, Universiteit van Kopenhagen (1988); ambtenaar bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1988-1991); docent internationaal recht en Europees recht aan de Universiteit van Kopenhagen (1988-1991); ambassadesecretaris bij de Permanente Vertegenwoordiging van Denemarken bij de Verenigde Naties te New York (1991-1994); ambtenaar bij de juridische dienst van het ministerie van Buitenlandse Zaken (1994-1995); buitengewoon hoogleraar aan de Universiteit van Kopenhagen (1995); adviseur, vervolgens eerste adviseur bij de dienst van de eerste minister (1995-1998); minister-adviseur bij de Permanente Vertegenwoordiging van Denemarken bij de Europese Unie (1998-2001); bijzonder adviseur bij de dienst van de eerste minister voor juridische kwesties (2001-2002); afdelingshoofd en juridisch adviseur bij de dienst van de eerste minister (maart 2002-juli 2004); onderstaatssecretaris en juridisch adviseur bij de dienst van de eerste minister (augustus 2004-augustus 2007); rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 17 september 2007.

Kevin O'Higgins

geboren in 1946; studies aan Crescent College te Limerick, Clongowes Wood College, University College Dublin (B.A. degree en diploma Europees recht) en Kings Inns; ingeschreven bij de balie van Ierland in 1968; barrister (1968-1982); Senior Counsel (Inner Bar van Ierland, 1982-1986); rechter in de Circuit court (1986-1997); rechter in de High Court van Ierland (1997-2008); bestuurslid van Kings Inns; vertegenwoordiger van Ierland bij de Adviesraad van Europese rechters (2000-2008); rechter in het Gerecht van eerste aanleg vanaf 15 september 2008; rechter in het Gerecht van eerste aanleg sedert 15 september 2008.

Emmanuel Coulon

geboren in 1968; rechtenstudie (université Panthéon-Assas, Parijs); studie management (université Paris-Dauphine); Europacollege (1992); toegangsexamen voor het regionaal opleidingscentrum voor advocaten te Parijs; certificaat van bekwaamheid als advocaat bij de balie te Brussel; advocaat te Brussel; geslaagd voor een algemeen vergelijkend onderzoek van de Commissie van de Europese Gemeenschappen; referendaris bij het Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen (kabinet van president Saggio, 1996-1998; kabinet van president Vesterdorf, 1998-2002); chef van het kabinet van de president van het Gerecht van eerste aanleg (2003-2005); griffier van het Gerecht van eerste aanleg sedert 6 oktober 2005.

2. Wijziging in de samenstelling van het Gerecht van eerste aanleg in 2008

Plechtige zitting van 15 september 2008

Bij besluit van 22 juli 2008 hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten van de Europese Gemeenschappen de heer Kevin O'Higgins benoemd tot rechter in het Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen tot en met 31 augustus 2013.

De heer Kevin O'Higgins volgt de heer John D. Cooke op, die vanaf 10 januari 1996 het ambt van rechter in het Gerecht van eerste aanleg heeft uitgeoefend.

3. Protocolaire rangorde

van 1 januari tot en met 14 september 2008

M. JAEGER, president van het Gerecht
 V. TIILI, kamerpresident
 J. AZIZI, kamerpresident
 A. W. H. MEIJ, kamerpresident
 M. VILARAS, kamerpresident
 N. J. FORWOOD, kamerpresident
 M. E. MARTINS RIBEIRO, kamerpresident
 O. CZÚCZ, kamerpresident
 I. PELIKÁNOVÁ, kamerpresident
 J. D. COOKE, rechter
 F. DEHOUSSE, rechter
 E. CREMONA, rechter
 I. WISZNIEWSKA-BIAŁECKA, rechter
 D. ŠVÁBY, rechter
 V. VADAPALAS, rechter
 K. JÜRIMÄE, rechter
 I. LABUCKA, rechter
 S. PAPASAVVAS, rechter
 E. MOAVERO MILANESI, rechter
 N. WAHL, rechter
 M. PREK, rechter
 T. TCHIEV, rechter
 V. CIUCĂ, rechter
 A. DITTRICH, rechter
 S. SOLDEVILA FRAGOSO, rechter
 L. TRUCHOT, rechter
 S. FRIMODT NIELSEN, rechter

E. COULON, griffier

van 15 september tot en met 31 december 2008

M. JAEGER, president van het Gerecht
 V. TIILI, kamerpresident
 J. AZIZI, kamerpresident
 A. W. H. MEIJ, kamerpresident
 M. VILARAS, kamerpresident
 N. J. FORWOOD, kamerpresident
 M. E. MARTINS RIBEIRO, kamerpresident
 O. CZÚCZ, kamerpresident
 I. PELIKÁNOVÁ, kamerpresident
 F. DEHOUSSE, rechter
 E. CREMONA, rechter
 I. WISZNIEWSKA-BIAŁECKA, rechter
 D. ŠVÁBY, rechter
 V. VADAPALAS, rechter
 K. JÜRIMÄE, rechter
 I. LABUCKA, rechter
 S. PAPASAVVAS, rechter
 E. MOAVERO MILANESI, rechter
 N. WAHL, rechter
 M. PREK, rechter
 T. TCHIEV, rechter
 V. CIUCĂ, rechter
 A. DITTRICH, rechter
 S. SOLDEVILA FRAGOSO, rechter
 L. TRUCHOT, rechter
 S. FRIMODT NIELSEN, rechter
 K. O'HIGGINS, rechter

E. COULON, griffier

4. Gewezen leden van het Gerecht van eerste aanleg

Da Cruz Vilaça José Luis (1989-1995), president van 1989 tot 1995
Barrington Donal Patrick Michael (1989-1996)
Saggio Antonio (1989-1998), president van 1995 tot 1998
Edward David Alexander Ogilvy (1989-1992)
Kirschner Heinrich (1989-1997)
Yeraris Christos (1989-1992)
Schintgen Romain Alphonse (1989-1996)
Briët Cornelis Paulus (1989-1998)
Biancarelli Jacques (1989-1995)
Lenaerts Koen (1989-2003)
Bellamy Christopher William (1992-1999)
Kalogeropoulos Andreas (1992-1998)
Lindh Pernilla (1995-2006)
Potocki André (1995-2001)
Gens de Moura Ramos Rui Manuel (1995-2003)
Mengozi Paolo (1998-2006)
Trstenjak Verica (2004-2006)
Pirrung Jörg (1997-2007)
García-Valdecasas y Fernández Rafael (1989-2007)
Legal Hubert (2001-2007)

Presidenten

Da Cruz Vilaça José Luis (1989-1995)
Saggio Antonio (1995-1998)
Vesterdorf Bo (1998-2007)

Griffier

Jung Hans (1989-2005)

C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht van eerste aanleg

Werkzaamheden van het Gerecht van eerste aanleg

1. Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2004-2008)

Aanhangig gemaakte zaken

2. Aard van de procedures (2004-2008)
3. Aard van het beroep (2004-2008)
4. Onderwerp van het beroep (2004-2008)

Afgedane zaken

5. Aard van de procedures (2004-2008)
6. Onderwerp van het beroep (2008)
7. Onderwerp van het beroep (2004-2008) (arresten en beschikkingen)
8. Rechtsprekende formatie (2004-2008)
9. Procesduur in maanden (2004-2008) (arresten en beschikkingen)

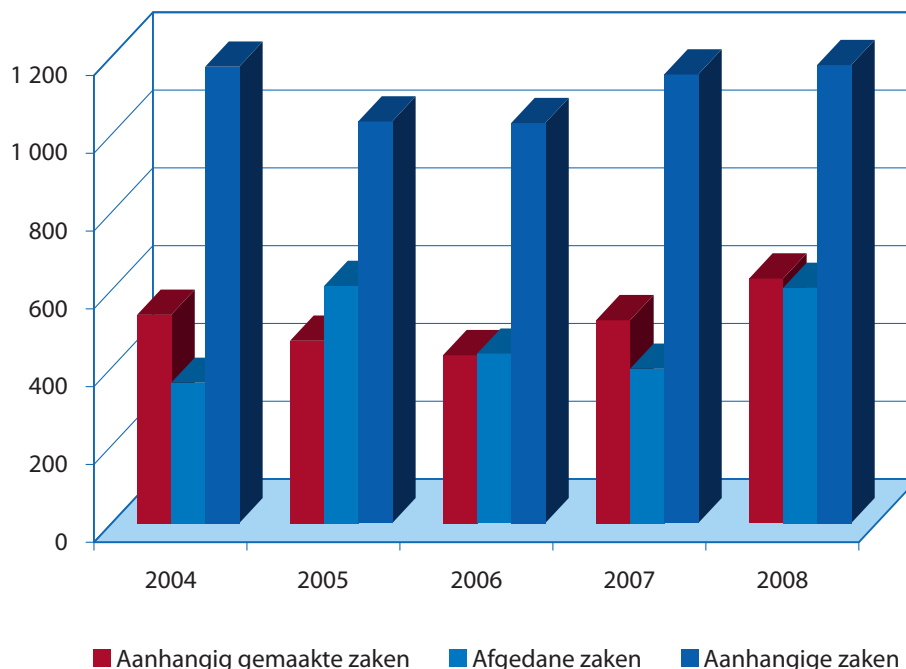
Op 31 december aanhangige zaken

10. Aard van de procedures (2004-2008)
11. Onderwerp van het beroep (2004-2008)
12. Rechtsprekende formatie (2004-2008)

Diversen

13. Korte gedingen (2004-2008)
14. Versnelde procedures (2004-2008)
15. Beslissingen van het Gerecht waartegen bij het Hof hogere voorziening is ingesteld (1989-2008)
16. Verdeling van de bij het Hof ingestelde hogere voorzieningen volgens de aard van de procedure (2004-2008)
17. Uitspraken van het Hof in hogere voorziening (2008) (arresten en beschikkingen)
18. Uitspraken van het Hof in hogere voorziening (2004-2008)
19. Algemene ontwikkeling (1989-2008) (aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken)

1. *Werkzaamheden van het Gerecht van eerste aanleg — Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2004-2008)*¹

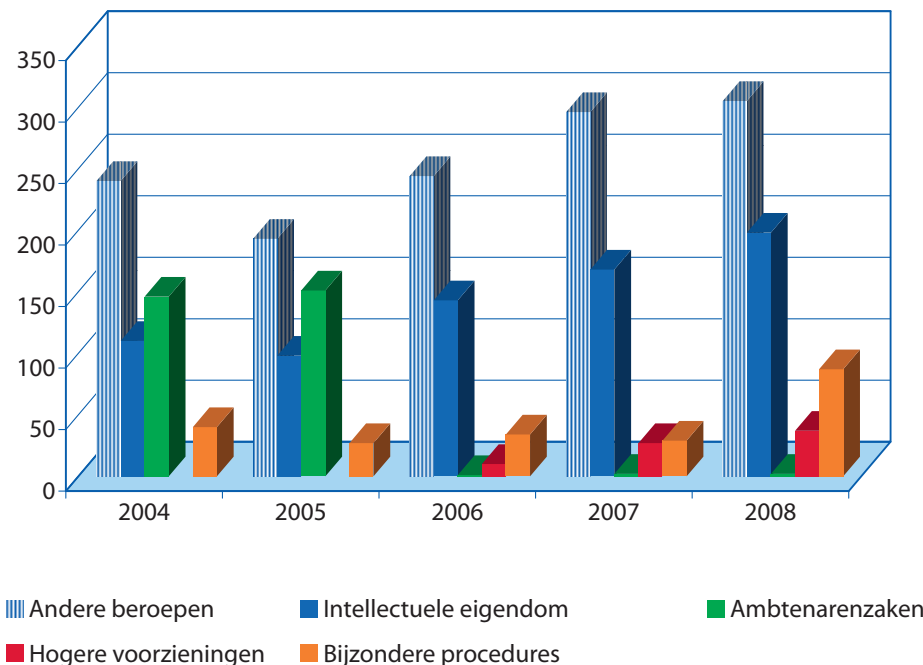

	2004	2005	2006	2007	2008
Aanhangig gemaakte zaken	536	469	432	522	629
Afgedane zaken	361	610	436	397	605
Aanhangige zaken	1 174	1 033	1 029	1 154	1 178

¹ Tenzij anders is vermeld, omvatten deze tabel en de tabellen op de volgende bladzijden mede de bijzondere procedures.

Als „bijzondere procedures" worden beschouwd: verzet tegen een arrest (art. 41 Statuut; art. 122 Reglement procesvoering Gerecht), derdenverzet (art. 42 Statuut; art. 123 Reglement procesvoering Gerecht), herziening van een arrest (art. 44 Statuut; art. 125 Reglement procesvoering Gerecht), uitlegging van een arrest (art. 43 Statuut; art. 129 Reglement procesvoering Gerecht), begroting van kosten (art. 92 Reglement procesvoering Gerecht), rechtsbijstand (art. 96 Reglement procesvoering Gerecht) en rectificatie van een arrest (art. 84 Reglement procesvoering Gerecht).

2. *Aanhangig gemaakte zaken — Aard van de procedures (2004-2008)*¹

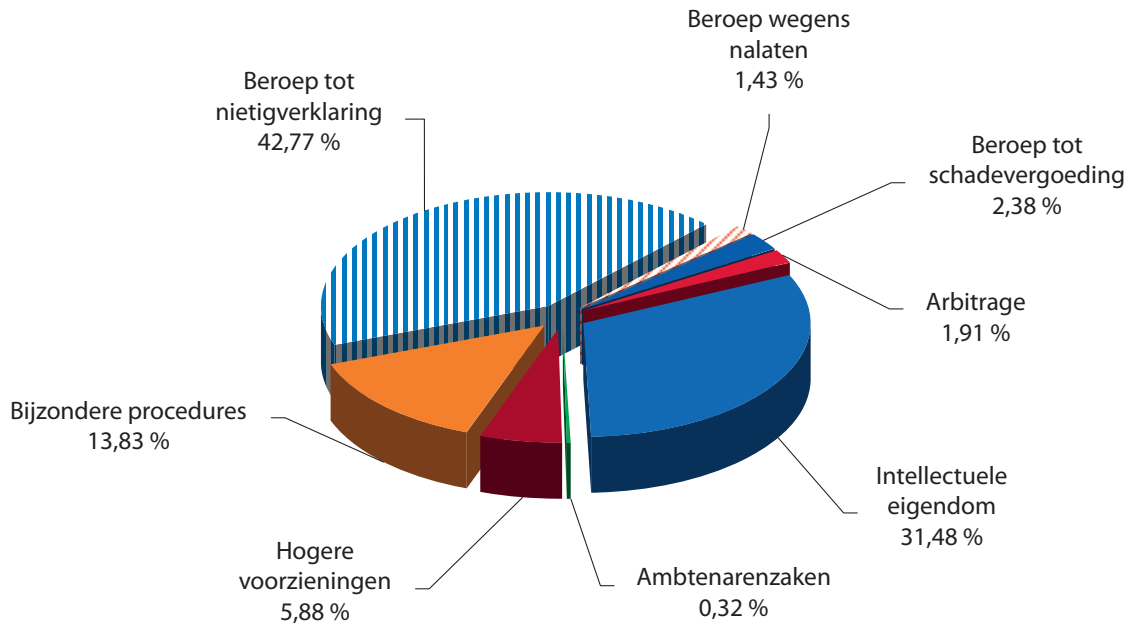

	2004	2005	2006	2007	2008
Andere beroepen	240	193	244	296	305
Intellectuele eigendom	110	98	143	168	198
Ambtenarenzaken	146	151	1	2	2
Hogere voorzieningen			10	27	37
Bijzondere procedures	40	27	34	29	87
Totaal	536	469	432	522	629

¹ In deze tabel en in de tabellen op de volgende bladzijden omvatten de „andere beroepen” alle rechtstreekse beroepen behalve de beroepen van ambtenaren van de Europese Gemeenschappen en de beroepen inzake intellectuele eigendom.

3. *Aanhangig gemaakte zaken — Aard van het beroep (2004-2008)*

Verdeling in 2008

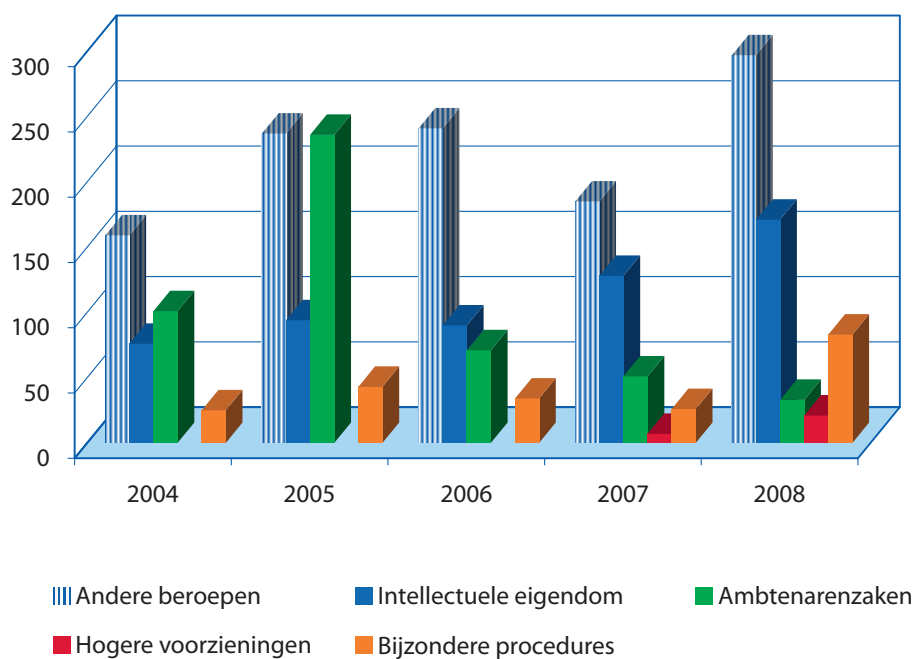

	2004	2005	2006	2007	2008
Ambtenarenzaken	146	151	1	2	2
Arbitrage	8	8	9	8	12
Beroep tot nietigverklaring	199	160	223	249	269
Beroep tot schadevergoeding	18	16	8	27	15
Beroep wegens nalaten	15	9	4	12	9
Bijzondere procedures	40	27	34	29	87
Hogere voorzieningen			10	27	37
Intellectuele eigendom	110	98	143	168	198
Totaal	536	469	432	522	629

4. *Aanhangig gemaakte zaken — Onderwerp van het beroep (2004-2008)*

	2004	2005	2006	2007	2008
Arbitrage		2	3	1	12
Begroting van de Gemeenschappen				2	
Buitenlands en veiligheidsbeleid	4		5	12	6
Cultuur			3	1	2
Douane-unie	11	2		4	1
Economisch en monetair beleid		1	2		
Eigen middelen van de Gemeenschappen		2			
Energie			1		
Externe betrekkingen	3	2	2	1	2
Fiscale bepalingen			1	2	
Gemeenschappelijk douanetarief	1		2	1	
Handelspolitiek	12	5	18	9	10
Harmonisatie van wetgevingen	1			1	
Institutioneel recht	33	28	15	28	43
Intellectuele eigendom	110	98	145	168	198
Justitie en binnenlandse zaken		1		3	3
Landbouw	25	21	18	34	14
Mededinging	36	40	81	62	71
Milieu en consumenten	30	18	21	41	14
Ondernemingsrecht	6	12	11	10	30
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken	6	9	5	10	1
Regionale politiek	10	12	16	18	7
Sociale politiek	5	9	3	5	3
Steunmaatregelen van de staten	46	25	28	37	55
Toetreding van nieuwe staten	1				
Vervoer	3		1	4	1
Visserij	3	2		5	23
Vrij verkeer van goederen	1			1	1
Vrij verkeer van personen	1	2	4	4	1
Vrij verrichten van diensten			1		3
Vrijheid van vestiging	1				1
Totaal EG-Verdrag	349	291	386	464	502
Totaal EGKS-Verdrag					1
Totaal EGA-Verdrag	1		1		
Ambtenarenstatuut	146	151	11	29	39
Bijzondere procedures	40	27	34	29	87
TOTAAL-GENERAAL	536	469	432	522	629

5. Afgedane zaken — Aard van de procedures (2004-2008)

	2004	2005	2006	2007	2008
Andere beroepen	159	237	241	185	297
Intellectuele eigendom	76	94	90	128	171
Ambtenarenzaken	101	236	71	51	33
Hogere voorzieningen				7	21
Bijzondere procedures	25	43	34	26	83
Totaal	361	610	436	397	605

6. *Afgedane zaken* — Onderwerp van het beroep (2008)

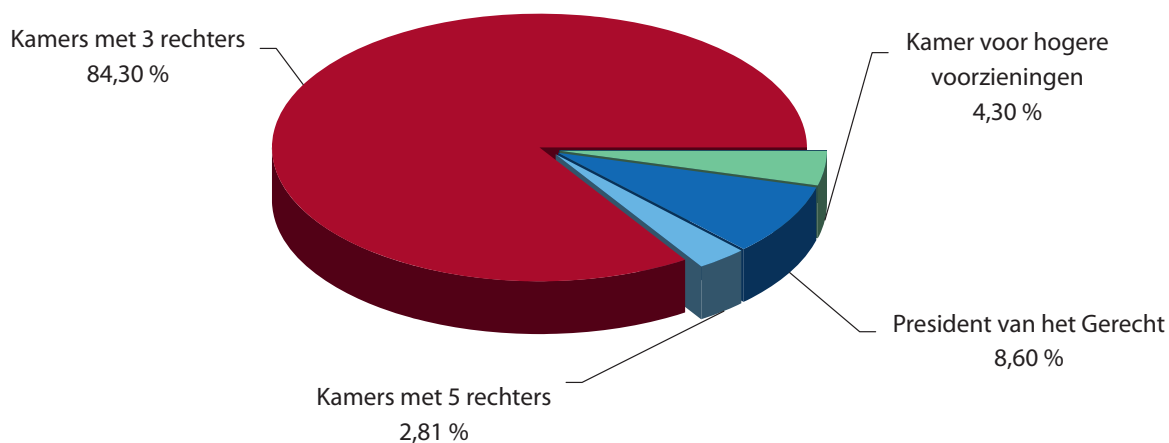
	Arresten	Beschikkingen	Totaal
Arbitrage	1	2	3
Buitenlands en veiligheidsbeleid	4	2	6
Cultuur	1	1	2
Douane-unie	2	1	3
Economisch en monetair beleid		1	1
Externe betrekkingen	1	1	2
Fiscale bepalingen		2	2
Gemeenschappelijk douanetarief		3	3
Handelspolitiek	6	6	12
Harmonisatie van wetgevingen		1	1
Institutioneel recht	11	25	36
Intellectuele eigendom	121	50	171
Justitie en binnenlandse zaken		1	1
Landbouw	17	21	38
Mededinging	14	17	31
Milieu en consumenten	1	27	28
Ondernemingsrecht	10	14	24
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken	3	7	10
Regionale politiek	7	35	42
Sociale politiek	3		3
Steunmaatregelen van de staten	23	14	37
Vervoer		3	3
Visserij	1	3	4
Vrij verkeer van goederen		2	2
Vrij verkeer van personen		2	2
Vrijheid van vestiging		1	1
Totaal EG-Verdrag	226	242	468
Ambtenarenstatuut	33	21	54
Bijzondere procedures		83	83
TOTAAL-GENERAAL	259	346	605

7. *Afgedane zaken — Onderwerp van het beroep (2004-2008)* (arresten en beschikkingen)

	2004	2005	2006	2007	2008
Arbitrage	2	1		1	3
Associatie van landen en gebieden overzee		4	2		
Begroting van de Gemeenschappen				1	
Buitenlands en veiligheidsbeleid	2	5	4	3	6
Cultuur					2
Douane-unie	3	7	2	2	3
Economisch en monetair beleid			1	1	1
Eigen middelen van de Gemeenschappen			2		
Energie			3	1	
Externe betrekkingen	7	11	5	4	2
Fiscale bepalingen	1		1		2
Gemeenschappelijk douanetarief				1	3
Handelspolitiek	1	7	13	4	12
Harmonisatie van wetgevingen	3			1	1
Institutioneel recht	16	35	14	17	36
Intellectuele eigendom	76	94	91	129	171
Justitie en binnenlandse zaken		1		2	1
Landbouw	15	34	25	11	38
Mededinging	26	35	42	38	31
Milieu en consumenten	4	19	19	15	28
Ondernemingsrecht	2	6	6	6	24
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken		1	3	10	10
Regionale politiek	4	4	7	6	42
Sociale politiek	4	6	5	3	3
Steunmaatregelen van de staten	54	53	54	36	37
Toetreding van nieuwe staten			1		
Vervoer	1	1	2	1	3
Visserij	6	2	24	4	4
Vrij verkeer van goederen	1	1			2
Vrij verkeer van personen	2	1	4	4	2
Vrij verrichten van diensten				1	
Vrijheid van vestiging		1			1
Totaal EG-Verdrag	230	329	330	302	468
Totaal EGKS-Verdrag	5	1	1	10	
Totaal EGA-Verdrag		1		1	
Ambtenarenstatuut	101	236	71	58	54
Bijzondere procedures	25	43	34	26	83
TOTAAL-GENERAAL	361	610	436	397	605

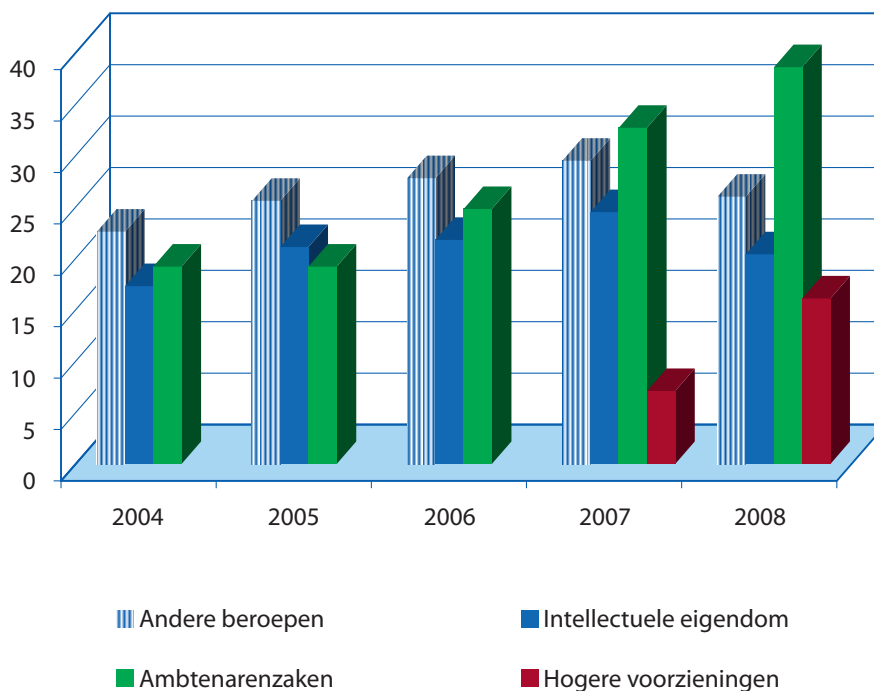
8. Afgedane zaken — Rechtsprekende formatie (2004-2008)

Verdeling in 2008

	2004			2005			2006			2007			2008		
	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal
Grote kamer				6		6				2		2			
Kamer voor hogere voorzieningen										3	4	7	16	10	26
President van het Gerecht		7	7		25	25		19	19		16	16		52	52
Kamers met 5 rechters	18	46	64	28	34	62	22	33	55	44	8	52	15	2	17
Kamers met 3 rechters	141	135	276	181	329	510	198	157	355	196	122	318	228	282	510
Alleensprekend rechter	13	1	14	7		7	7		7	2		2			
Totaal	172	189	361	222	388	610	227	209	436	247	150	397	259	346	605

9. *Afgedane zaken* — Procesduur in maanden (2004-2008)¹ (arresten en beschikkingen)

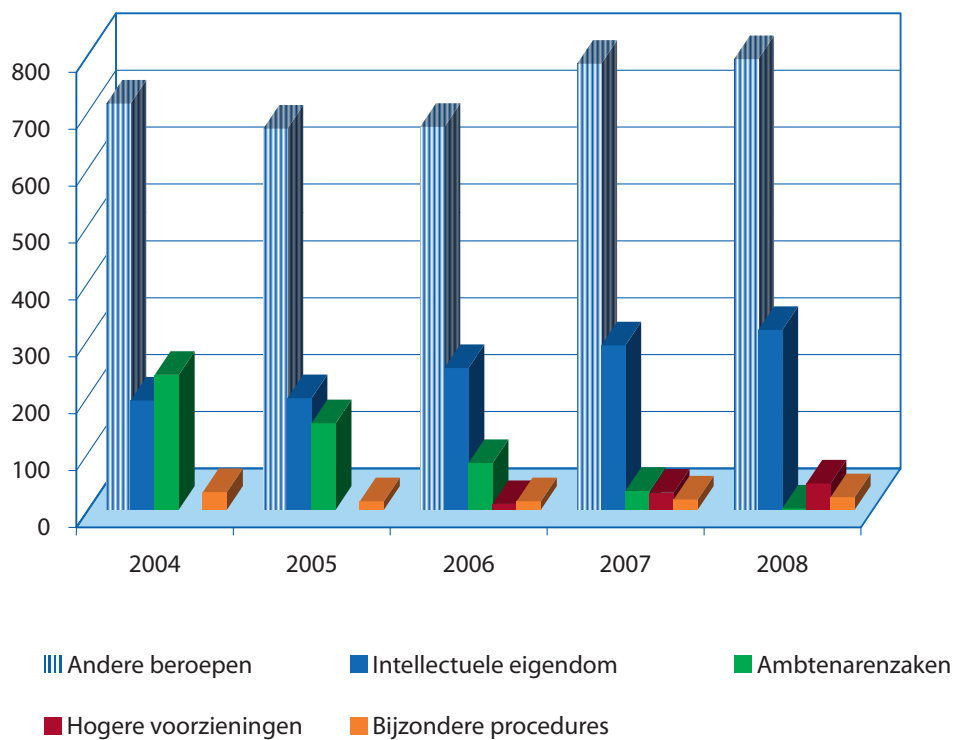

	2004	2005	2006	2007	2008
Andere beroepen	22,6	25,6	27,8	29,5	26,0
Intellectuele eigendom	17,3	21,1	21,8	24,5	20,4
Ambtenarenzaken	19,2	19,2	24,8	32,7	38,6
Hogere voorzieningen				7,1	16,1

¹ Bij de berekening van de gemiddelde procesduur is geen rekening gehouden met zaken waarin een tussenarrest is gewezen, bijzondere procedures, zaken die door het Hof zijn overgedragen na de wijziging van de bevoegdheidsverdeling tussen het Hof en het Gerecht en zaken die door het Gerecht zijn overgedragen na de instelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken.

De procesduur is uitgedrukt in maanden en tiende delen van maanden.

10. Op 31 december aanhangige zaken — Aard van de procedures (2004-2008)

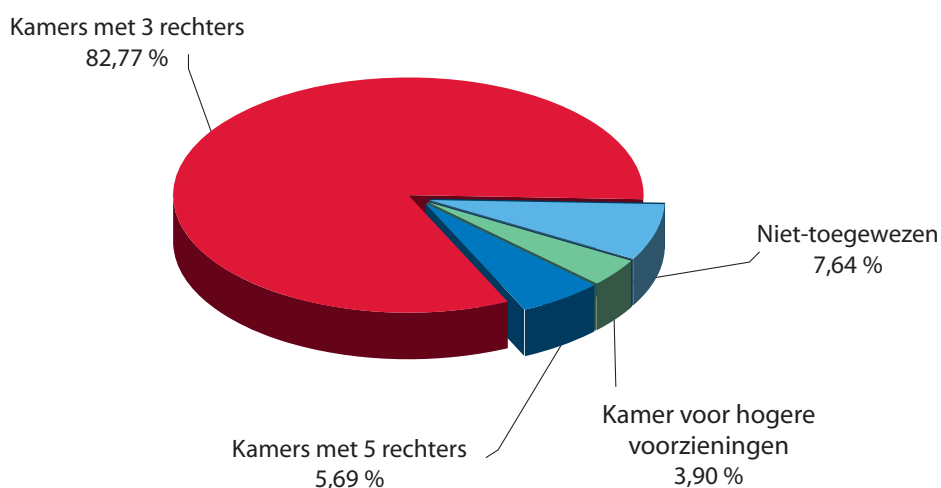
	2004	2005	2006	2007	2008
Andere beroepen	714	670	673	784	792
Intellectuele eigendom	192	196	249	289	316
Ambtenarenzaken	237	152	82	33	2
Hogere voorzieningen			10	30	46
Bijzondere procedures	31	15	15	18	22
Totaal	1 174	1 033	1 029	1 154	1 178

11. *Op 31 december aanhangige zaken — Onderwerp van het beroep (2004-2008)*

	2004	2005	2006	2007	2008
Arbitrage		1	3	3	12
Associatie van landen en gebieden overzee	6	2			
Begroting van de Gemeenschappen				1	1
Buitenlands en veiligheidsbeleid	13	8	9	18	18
Cultuur			3	4	4
Douane-unie	18	13	11	13	11
Economisch en monetair beleid		1	2	1	
Eigen middelen van de Gemeenschappen		2			
Energie	4	4	2	1	1
Externe betrekkingen	18	9	6	3	3
Fiscale bepalingen				2	
Gemeenschappelijk douanetarief	1	1	3	3	
Handelspolitiek	25	23	28	33	31
Harmonisatie van wetgevingen	1	1	1	1	
Institutioneel recht	49	42	43	54	61
Intellectuele eigendom	193	197	251	290	317
Justitie en binnenlandse zaken				1	3
Landbouw	95	82	74	97	73
Mededinging	129	134	173	197	236
Milieu en consumenten	44	43	44	70	56
Ondernemingsrecht	10	16	23	27	33
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken	8	16	18	18	9
Regionale politiek	19	27	36	48	13
Sociale politiek	6	9	7	9	9
Steunmaatregelen van de staten	218	190	164	165	184
Toetreding van nieuwe staten	1	1			
Vervoer	3	2	1	4	2
Visserij	28	28	4	5	24
Vrij verkeer van goederen	1			1	
Vrij verkeer van personen	1	2	3	3	2
Vrij verrichten van diensten			1		3
Vrijheid van vestiging	1				
Totaal EG-Verdrag	892	854	910	1 072	1 106
Totaal EGKS-Verdrag	12	11	10		1
Totaal EGA-Verdrag	2	1	2	1	1
Ambtenarenstatuut	237	152	92	63	48
Bijzondere procedures	31	15	15	18	22
TOTAAL-GENERAAL	1 174	1 033	1 029	1 154	1 178

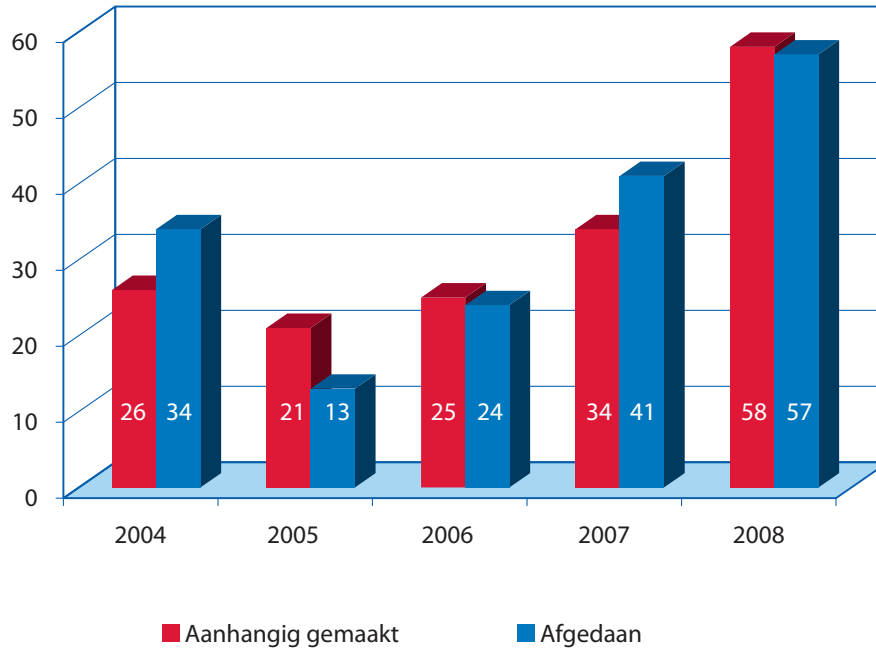
12. Op 31 december aanhangige zaken — Rechtsprekende formatie (2004-2008)

Verdeling in 2008

	2004	2005	2006	2007	2008
Grote kamer	6	1	2		
Kamer voor hogere voorzieningen			10	30	46
President van het Gerecht			1		
Kamers met 5 rechters	187	146	117	75	67
Kamers met 3 rechters	914	846	825	971	975
Alleensprekend rechter	1	4	2		
Niet-toegewezen	66	36	72	78	90
Totaal	1 174	1 033	1 029	1 154	1 178

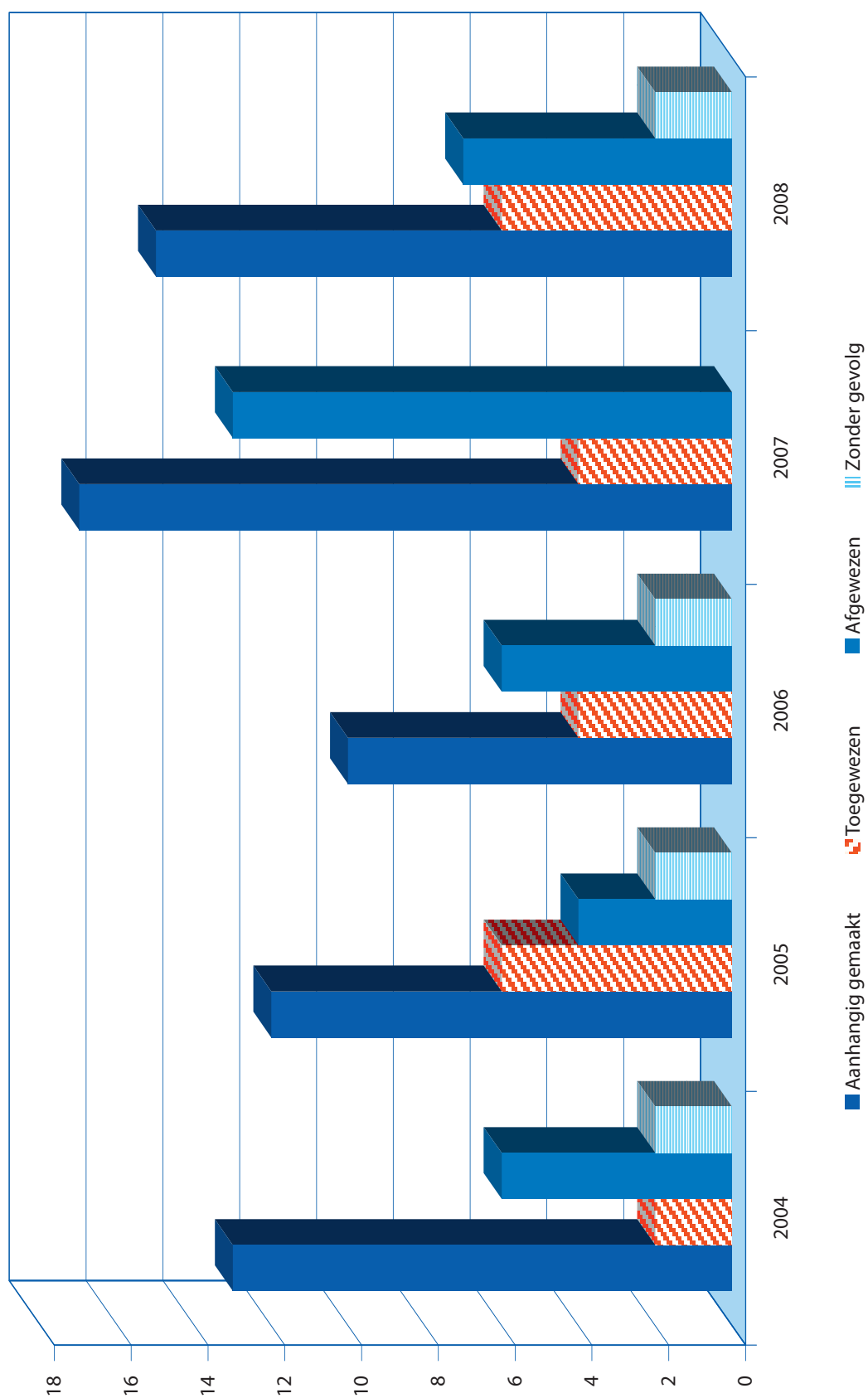
13. Diversen — Korte gedingen (2004-2008)

Verdeling in 2008

	Aanhangig gemaakte korte gedingen	Beslissingen in kort geding	Uitspraak		
			Afwijzing	Toewijzing	Doorhaling/ Afdoening zonder beslissing
Buitenlands en veiligheidsbeleid	1	1		1	
Institutioneel recht	22	22	6		16
Intellectuele eigendom	13	10	10		
Landbouw	13	12	12		
Mededinging	1	2	1		1
Milieu en consumenten	1	2	2		
Ondernemingsrecht	1	1			1
Sociale politiek	3	3	3		
Steunmaatregelen van de staten	2	2	2		
Vervoer		1	1		
Visserij	1	1	1		
Totaal EG-Verdrag	58	57	38	1	18
TOTAAL-GENERAAL	58	57	38	1	18

14. Diversen — Versnelde procedures (2004-2008)

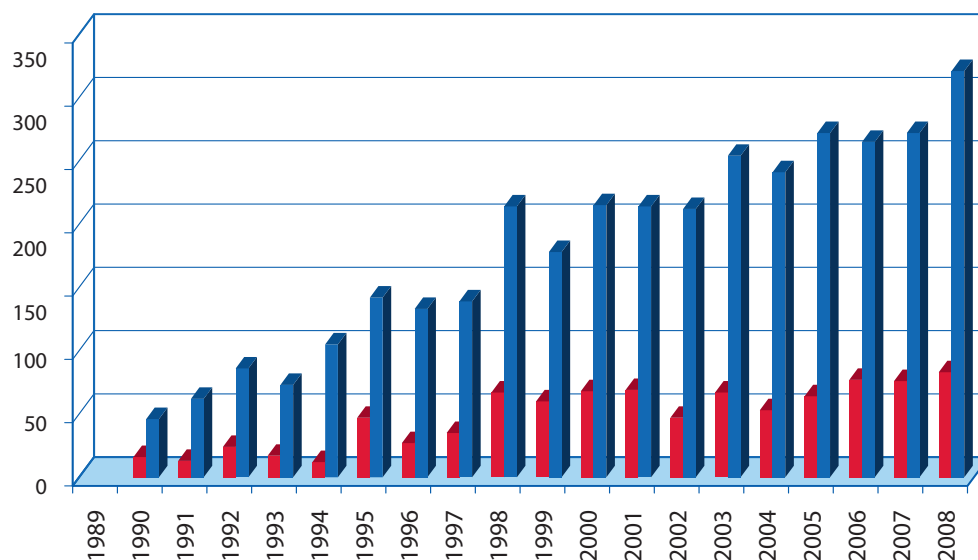

	2004				2005				2006				2007				2008			
	Uitspraak			Aanhangig gemaakt	Uitspraak			Aanhangig gemaakt	Uitspraak			Aanhangig gemaakt	Uitspraak			Aanhangig gemaakt	Uitspraak			
	Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg		Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg		Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg		Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg					
Ambtenarenstatuut	1	1														1				
Arbitrage																1				1
Buitenlands en veiligheidsbeleid													3	2	1	4	4			
Eigen middelen van de Gemeenschappen				2							2									
Handelspolitiek													2	1			1			
Institutioneel recht	1	2		1	1	1							1	1	1	3	2	1		
Landbouw				2				2	1	3						1				
Mededinging	3			2	3	2		4	2	2		1	1	1		1		1		
Milieu en consumenten	1	1		2	1		1	3	1	1		7	1	7						
Ondernemingsrecht	4	1	2	3	2	1	1					1				3	1	3		
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken												1	1							
Steunmaatregelen van de staten								1					1	2		1		1		
Vervoer	1		1																	
Visserij	1	1																		
Vrij verkeer van personen	1		1																	
Totaal	13	2	6	2	12	6	4	2	10	4	6	2	17	4	13	0	15	6	7	2

Krachtens artikel 176 bis van het Reglement voor de procesvoering kan het Gerecht van eerste aanleg in een zaak uitspraak doen volgens een versnelde procedure. Deze bepaling is van kracht sedert 1 februari 2001.

Tot de categorie „zonder gevolg” behoren de zaken waarin het verzoek is ingetrokken, afstand van instantie is gedaan of het beroep bij beschikking is afgedaan alvorens uitspraak is gedaan over het verzoek om versnelde behandeling.

15. Diversen — Beslissingen van het Gerecht waartegen hogere voorziening is ingesteld (1989-2008)

■ Aantal beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld

■ Totaalaantal beslissingen waartegen hogere voorziening kon worden ingesteld¹

	Aantal beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Totaalaantal beslissingen waartegen hogere voorziening kon worden ingesteld ¹	Percentage beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld
1989			
1990	16	46	35 %
1991	13	62	21 %
1992	24	86	28 %
1993	17	73	23 %
1994	12	105	11 %
1995	47	142	33 %
1996	27	133	20 %
1997	35	139	25 %
1998	67	214	31 %
1999	60	178	34 %
2000	68	215	32 %
2001	69	214	32 %
2002	47	212	22 %
2003	67	254	26 %
2004	53	241	22 %
2005	64	272	24 %
2006	77	265	29 %
2007	76	272	28 %
2008	83	321	26 %

¹ Totaalaantal beslissingen — arresten, beschikkingen inzake niet-ontvankelijkheid, in kort geding, tot afdoening zonder beslissing of tot afwijzing van interventie — waarvoor de termijn voor het instellen van hogere voorziening is verstreken of waartegen hogere voorziening is ingesteld.

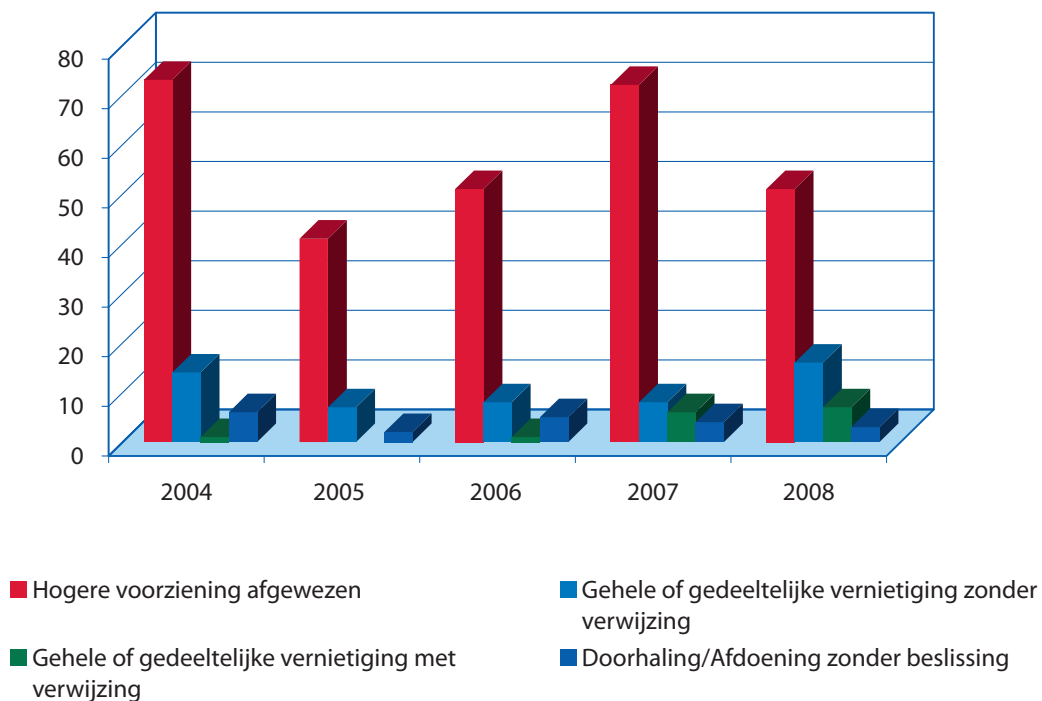
16. Diversen — Verdeling van de bij het Hof ingestelde hogere voorzieningen volgens de aard van de procedure (2004-2008)

	2004			2005			2006			2007			2008		
	Hogere voorzieningen	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen
Andere beroepen	41	114	36 %	37	120	31 %	46	146	32 %	52	163	32 %	51	190	27 %
Intellectuele eigendom	7	45	16 %	16	71	23 %	18	59	31 %	14	63	22 %	23	100	23 %
Ambtenarenzaken	5	82	6 %	11	81	14 %	13	60	22 %	10	46	22 %	9	31	29 %
Totaal	53	241	22 %	64	272	24 %	77	265	29 %	76	272	28 %	83	321	26 %

17. *Diversen* — Uitspraken van het Hof in hogere voorziening (2008) (arresten en beschikkingen)

	Hogere voorziening afgewezen	Gehele of gedeeltelijke vernietiging zonder verwijzing	Gehele of gedeeltelijke vernietiging met verwijzing	Doorhaling/Afdoening zonder beslissing	Totaal
Ambtenarenstatuut	8	2			10
Buitenlands en veiligheidsbeleid		1			1
Douane-unie	1	1			2
Economisch en monetair beleid	1				1
Externe betrekkingen	4				4
Gemeenschappelijk douanetarief	1				1
Institutioneel recht	7	2	1		10
Intellectuele eigendom	13	2		2	17
Landbouw	1	1			2
Mededinging	4		1		5
Milieu en consumenten	4	1		1	6
Regionale politiek	1				1
Steunmaatregelen van de staten	5	2	5		12
Visserij		3			3
Vrij verkeer van kapitaal		1			1
Vrij verkeer van personen	1				1
Totaal	51	16	7	3	77

18. Diversen — Uitspraken van het Hof in hogere voorziening (2004-2008) (arresten en beschikkingen)

	2004	2005	2006	2007	2008
Hogere voorziening afgewezen	73	41	51	72	51
Gehele of gedeeltelijke vernietiging zonder verwijzing	14	7	8	8	16
Gehele of gedeeltelijke vernietiging met verwijzing	1		1	6	7
Doorhaling/Afdoening zonder beslissing	6	2	5	4	3
Totaal	94	50	65	90	77

19. Diversen — Algemene ontwikkeling (1989-2008)

Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken

	Aanhangig gemaakte zaken ¹	Afgedane zaken ²	Aanhangige zaken op 31 december van elk jaar
1989	169	1	168
1990	59	82	145
1991	95	67	173
1992	123	125	171
1993	596	106	661
1994	409	442	628
1995	253	265	616
1996	229	186	659
1997	644	186	1 117
1998	238	348	1 007
1999	384	659	732
2000	398	343	787
2001	345	340	792
2002	411	331	872
2003	466	339	999
2004	536	361	1 174
2005	469	610	1 033
2006	432	436	1 029
2007	522	397	1 154
2008	629	605	1 178
Totaal	7 407	6 229	

¹ 1989: overdracht van 153 zaken door het Hof naar het pas opgerichte Gerecht van eerste aanleg.

1993: overdracht van 451 zaken door het Hof wegens de eerste uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht van eerste aanleg.

1994: overdracht van 14 zaken door het Hof wegens de tweede uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht van eerste aanleg.

2004-2005: overdracht van 25 zaken door het Hof wegens de derde uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht van eerste aanleg.

² 2005-2006: overdracht van 118 zaken door het Gerecht van eerste aanleg naar het pas opgerichte Gerecht voor ambtenarenzaken.

Hoofdstuk III

Het Gerecht voor ambtenarenzaken
van de Europese Unie

A — De werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2008

door Paul Mahoney, president

1. Het jaar 2008 werd gekenmerkt door de eerste driejaarlijkse gedeeltelijke vervanging van het Gerecht. In afwijking van artikel 2, tweede alinea, eerste volzin, van de bijlage bij het Statuut van het Hof van Justitie liep de ambtstermijn van drie leden van het Gerecht immers af aan het einde van de eerste drie jaar daarvan, dat wil zeggen op 30 september 2008. Bij besluit van 27 juni 2008 heeft de Raad van de Europese Unie de ambtstermijn van de drie betrokken rechters verlengd. Op 24 september 2008 is P. Mahoney herkozen als president van het Gerecht, terwijl H. Kanninen en S. Gervasoni zijn gekozen als president van de Tweede respectievelijk de Eerste kamer.

2. Sinds 1998 nam het aantal beroepen dat jaarlijks op het gebied van de ambtenaren-geschillen wordt ingesteld constant toe (met uitzondering van een stabilisatie in 2001 en 2002). In 2008 was het aantal ingestelde beroepen met 111 nieuwe verzoekschriften voor het eerst sinds tien jaar duidelijk lager dan het voorgaande jaar (157 in 2007). Het is natuurlijk voorbarig om daarin een ommekeer te zien van de tendens van toename van het aantal communautaire ambtenarengeschillen die kenmerkend was voor de laatste jaren, maar de regel dat elke partij wordt verwezen in de kosten, die met het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht op 1 november 2007 in werking is getreden, kan een rol hebben gespeeld bij de vastgestelde ontwikkeling.

In 2008 heeft het Gerecht 129 zaken afgedaan. Het verschil tussen het aantal afgedane zaken en het aantal ingestelde beroepen is dus positief, met als gevolg dat het aantal aanhangige zaken voor het eerst sinds de instelling van het Gerecht enigszins lager is (217 in 2008 tegenover 235 in 2007).

In 2008 is 53 % van de zaken afgedaan bij arrest en 47 % bij beschikking. De gemiddelde procesduur is 19,7 maanden voor de arresten en 14 maanden voor de beschikkingen, hetgeen een kleine toename van de gemiddelde procesduur vormt ten opzichte van het vorige jaar. Tegen 37 beslissingen van het Gerecht is hogere voorziening ingesteld bij het Gerecht van eerste aanleg, hetgeen neerkomt op 37 % van de door het Gerecht gegeven beslissingen waartegen hogere voorziening kan worden ingesteld en 35 % van het totale aantal afgedane zaken, afgezien van het geval van eenzijdige afstand van instantie door een der partijen. Zeven beslissingen van het Gerecht zijn door het Gerecht van eerste aanleg vernietigd.

3. In de loop van dit jaar heeft het Gerecht zijn inspanningen voortgezet om tegemoet te komen aan het verzoek van de wetgever om in elke stand van de procedure een minnelijke regeling van het geschil te vergemakkelijken. Zo konden zeven zaken worden gesloten na een minnelijke regeling die op initiatief van het Gerecht tot stand kwam, meestal tijdens een door de rechter-rapporteur georganiseerde informele bijeenkomst of tijdens een terechtzitting¹.

¹ Zie voor een voorbeeld van een minnelijke regeling die op initiatief van het Gerecht op de dag van de terechtzitting tot stand kwam, beschikking van 4 september 2008, *Duyster/Commissie*, F-81/06: de verweerende partij erkende dat zij verzoekster door bepaalde gebeurtenissen die het voorwerp van de procedure vormden last had bezorgd en verplichtte zich om haar het forfaitaire bedrag van 2 000 EUR te betalen, alsmede om een brief met die intentie te ondertekenen, aan haar persoonsdossier toe te voegen en haar te doen toekomen.

4. Ten slotte heeft het Gerecht in 2008 zijn pakket procedurele middelen vervolledigd, met de inwerkingtreding op 1 mei 2008 van de praktische aanwijzingen voor de partijen. Deze bevatten met name een formulier dat gebruikt moet worden voor de indiening van een verzoek om rechtsbijstand alsmede een gids voor de indieners van een verzoek om rechtsbijstand.

5. Hieronder zal eerst worden ingegaan op de meest opmerkelijke bijdragen van de rechtspraak van dit jaar, waarbij achtereenvolgens de gedingen betreffende de wettigheid en schadevergoeding (I), de vorderingen in kort geding (II) en de verzoeken om rechtsbijstand (III) aan de orde komen.

I. Gedingen betreffende de wettigheid en de schadevergoeding

In dit deel zullen de belangrijkste beslissingen op het gebied van de procedure, de belangrijkste materieelrechtelijke beslissingen en die betreffende de vraag van de kosten worden onderzocht.

Procedurele kwesties

1. Bevoegdheid van het Gerecht

In de zaak *Domínguez González/Commissie* (beschikking van 12 november 2008, F-88/07) diende het Gerecht een geding te beslechten, ontstaan door de uitvoering van een arbeidsovereenkomst die onderworpen was aan het Belgisch recht, die een clause bevatte waarin de rechtbanken te Brussel bevoegd werden verklaard en de verlening van technische bijstand betrof in het kader van humanitaire hulp aan derde landen. Het Gerecht heeft eerst onderzocht of deze overeenkomst onderworpen was aan het nationale recht en niet aan de Regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van de Europese Gemeenschappen (hierna: „RAP”), of de verwerende partij een legitiem belang had en er geen sprake was van misbruik van bevoegdheid. Vervolgens heeft het vastgesteld dat het onbevoegd was om kennis te nemen van het geschil dat door de uitvoering van die overeenkomst was ontstaan.

2. Voorwaarden voor ontvankelijkheid

In het arrest van 21 februari 2008, *Skoulidi/Commissie*, F-4/07, heeft het Gerecht om te beginnen gepreciseerd dat bij een bezwarend besluit de gedraging van de instelling in verband met de vaststelling van dat besluit alleen kan dienen als basis voor een beroep tot schadevergoeding, waarvan de precontentieuze procedure begint met een verzoek uit hoofde van artikel 90, lid 1, van het Statuut van de ambtenaren van de Europese Gemeenschappen (hierna: „Statuut”), indien de betrokken gedraging los kan worden gemaakt van het bezwarend besluit. Voorts heeft het gepreciseerd dat een ambtenaar in het kader van een vordering die louter tot een vergoeding strekt, vergoeding kan vragen van de schadelijke gevolgen die hij door een bezwarend besluit heeft geleden zonder de nietigverklaring van

dat besluit te vorderen, op voorwaarde dat hij de precontentieuze procedure begint met een in artikel 90, lid 2, van het Statuut bedoelde klacht tegen dat besluit, waarbij de in die bepaling voorziene termijn van drie maanden moet worden geëerbiedigd, of de verzoeker nu vergoeding van materiële of, zoals in casu, immateriële schade vordert.

In de arresten van 23 april 2008, *Pickering/Commissie* (F-103/05) en *Bain e.a./Commissie* (F-112/05), heeft het Gerecht gepreciseerd dat de salarisafrekeningen weliswaar in het algemeen worden beschouwd als bezwarende besluiten, aangezien daaruit blijkt dat de financiële rechten van een ambtenaar in negatieve zin zijn getroffen, doch dat in werkelijkheid het echte bezwarende besluit, het besluit van het tot aanstelling bevoegd gezag (hierna: „TABG”) is om een betaling die de ambtenaar tot dan toe genoot en die op zijn salarisafrekeningen was aangegeven, te verminderen of te beëindigen.

In het arrest van 11 december 2008, *Collotte/Commissie*, F-58/07, heeft het Gerecht geoordeeld dat wanneer tegen twee opeenvolgende besluiten van het TABG binnen de klachttermijn twee opeenvolgende klachten worden ingediend en de tweede klacht nieuwe elementen bevat ten opzichte van de eerste klacht, het besluit tot afwijzing van de tweede klacht als een nieuw besluit moet worden aangemerkt, dat is genomen na heronderzoek van het besluit tot afwijzing van de eerste klacht, in het licht van de tweede klacht. De klachttermijn begint derhalve te lopen vanaf de dag van bekendmaking van de tweede klacht.

3. Procesincidenten

a) Exceptie van niet-ontvankelijkheid

In de reeds aangehaalde zaak *Domínguez González/Commissie* heeft het Gerecht, nadat de verwerende partij een exceptie van niet-ontvankelijkheid en van onbevoegdheid had opgeworpen, voor het eerst bij beschikking uitspraak gedaan over zijn bevoegdheid na een terechtzitting te hebben georganiseerd, op basis van het bepaalde in artikel 78, lid 2, tweede alinea, van het Reglement voor de procesvoering, op grond waarvan de verdere behandeling van het verzoek om uitspraak te doen over een incident mondeling geschiedt, tenzij het Gerecht anders beslist.

b) Verzoek om verwijdering van stukken

In het arrest van 8 mei 2008, *Suvikas/Raad*, F-6/07, heeft het Gerecht gelast om stukken uit het dossier van de zaak te verwijderen die door een lid van een raadgevend selectiecomité buiten de selectieprocedure waren uitgewerkt en welke de verzoeker had ontvangen via een derde die deze zelf onrechtmatig had verkregen.

4. Beroepen tot nietigverklaring: ambtshalve opwerpen van een middel ontleend aan schending van de werkingssfeer van de wet

In het arrest van 21 februari 2008, *Putterie-De-Beukelaer/Commissie*, F-31/07* (waartegen hogere voorziening bij het Gerecht van eerste aanleg is ingesteld), heeft het Gerecht het middel ontleend aan schending van de werkingssfeer van de wet als middel van openbare orde aangemerkt. Het Gerecht heeft namelijk vastgesteld dat het zijn taak van met de wet-tigheidsstoetsing belaste rechter zou miskennen indien het, zelfs zonder betwisting van partijen op dit punt, niet erop zou wijzen dat het voor hem bestreden besluit is vastgesteld op basis van een norm die in casu geen toepassing kan vinden en vervolgens uitspraak zou moeten doen over het bij hem aanhangig geding door zelf toepassing te geven aan die norm.

Ten gronde

Er zal worden ingegaan op de meest markante inbrengen van de rechtspraak van dit jaar met betrekking tot de algemene beginselen en daarna, volgens de volgorde van het Statuut, de rechten en de verplichtingen van de ambtenaar, zijn loopbaan, zijn financiële regeling en sociale voordelen alsmede, ten slotte, de uitlegging van de RAP.

1. Algemene beginselen

a) Intrekking van een onwettige administratieve handeling

In het arrest van 11 september 2008, *Bui Van/Commissie*, F-51/07* (waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht van eerste aanleg), heeft het Gerecht, toen het uitspraak moest doen over de vraag van de wettigheid van de intrekking van een onwettige administratieve handeling, gepreciseerd dat de intrekking van die handeling moet plaatsvinden binnen een redelijke termijn, die moet worden beoordeeld met inachtneming van de specifieke omstandigheden van de zaak, zoals het belang ervan voor de betrokkene, de ingewikkeldheid van de zaak, het gedrag van de betrokken partijen, de al dan niet recht-scheppende aard van de betrokken subjectieve rechten en met de belangenafweging. Een intrekkingstermijn die correspondeert met de in artikel 91, lid 3, van het Statuut bedoelde beroepstermijn van drie maanden moet in het algemeen redelijk worden geacht. Aangezien die termijn verplicht is voor de administratie zelf, moet worden uitgegaan van de datum van vaststelling van de handeling die de administratie wil intrekken.

Bovendien heeft het Gerecht geoordeeld dat het besluit tot intrekking van de onwettige handeling moet worden genomen met eerbiediging van de rechten van verdediging van de betrokken ambtenaar. In casu heeft het Gerecht geoordeeld dat de schending van het recht van de verzoeker om te worden gehoord niet de inhoud van de bestreden handeling had kunnen beïnvloeden, aangezien de opmerkingen die verzoeker bij het Gerecht had ingediend niets hadden toegevoegd aan de gegevens waarover de Commissie reeds

* De arresten met een sterretje zijn in alle officiële talen van de Europese Unie vertaald.

beschikte. Het Gerecht heeft evenwel geoordeeld dat de Commissie met de schending van het recht van de verzoeker om te worden gehoord, een dienstfout had begaan waarvoor zij aansprakelijk kon worden gesteld.

b) Uitvoering van een arrest van de gemeenschapsrechter

In het arrest van 24 juni 2008, *Andres e.a./ECB*, F-15/05*, heeft het Gerecht in voltallige zitting geoordeeld dat wanneer de uitvoering van het arrest houdende nietigverklaring bijzondere moeilijkheden oplevert, de betrokken instelling elke beslissing kan nemen welke de belanghebbenden een billijke compensatie kan bieden voor het nadeel dat voor hen uit het nietig verklaarde besluit is voortgevloeid. In dit verband kan de administratie contact met hen opnemen om te proberen tot een oplossing te komen die hun een billijke compensatie biedt voor de onwettigheid waarvan zij het slachtoffer zijn geweest. Wat de uitvoering van een arrest betreft waarbij de procedure voor de aanpassing van de salarissen van het personeel van de Europese Centrale Bank voor een bepaald jaar onwettig is verklaard, omdat het personeelscomité niet op een regelmatige en adequate manier was geraadpleegd, vormt de vaststelling van een compromis bestaande in, enerzijds, de uitbreiding van het overleg tot de volgende jaren waarin die raadpleging eveneens niet had plaatsgevonden en de inaanmerkingneming van bepaalde corrigerende gegevens voor zover dat aan het personeel ten goede kwam en, anderzijds, de uitbreiding van de uit dat overleg volgende salarisaanpassingen tot het gehele personeel en niet alleen tot de verzoekers, een redelijke en billijke oplossing, ook al verhinderen bijzondere moeilijkheden dat aan die verhogingen terugwerkende kracht wordt verleend.

c) Evenredigheidsbeginsel

In het arrest van 9 september 2008, *Smadja/Commissie*, F-135/07 (waartegen hogere voorziening bij het Gerecht van eerste aanleg is ingesteld), heeft het Gerecht eraan herinnerd dat de terugwerkende kracht van een administratieve handeling een noodzakelijke maatregel kan zijn om de eerbiediging van een fundamenteel beginsel te verzekeren, zoals het evenredigheidsbeginsel. Het Gerecht heeft in deze zaak geoordeeld dat de Commissie het evenredigheidsbeginsel en haar zorgvuldigheidsplicht had geschonden door zonder geldige reden verzoeksters aanstellingsbesluit, dat was vastgesteld na de inwerkingtreding van het nieuwe Statuut, geen terugwerkende kracht te verlenen tot de datum van vaststelling van het oorspronkelijke aanstellingsbesluit, dat onder het oude Statuut was vastgesteld en bij arrest van het Gerecht van eerste aanleg nietig was verklaard, zodat verzoekster verzekerd was van de hogere indeling die zij op de dag van de uitspraak van dat arrest had, dan wel door te weigeren het bestreden besluit vergezeld te doen gaan van elke andere maatregel waardoor het belang van de dienst in overeenstemming kon worden gebracht met het gewettigd belang van verzoekster.

d) Beginsel van behoorlijk bestuur

In het arrest van 11 juli 2008, *Kuchta/ECB*, F-89/07, betreffende de wettigheid van een individueel besluit inzake de salarisaanpassing van een personeelslid van de ECB, heeft het Gerecht eraan herinnerd dat de regels van behoorlijk bestuur op het gebied van het personeelsbeleid met name veronderstellen dat de verdeling van bevoegdheden binnen elk communautair orgaan of instelling duidelijk is gedefinieerd en naar behoren bekend is gemaakt. Het Gerecht heeft het bestreden besluit nietig verklaard na te hebben vastgesteld dat het niet kon bepalen wie het besluit had vastgesteld of welk gezag bij volmacht van de directie van de ECB bevoegd was geweest dat besluit te nemen.

2. Rechten en verplichtingen van de ambtenaar

In het arrest van 9 december 2008, *Q/Commissie*, F-52/05*, heeft het Gerecht voor het eerst uitlegging gegeven aan artikel 12 bis, lid 3, van het Statuut, waarin psychisch geweld wordt gedefinieerd als iedere vorm van opzettelijk onbehoorlijk gedrag dat zich gedurende lange tijd herhaaldelijk of systematisch voordoet in de vorm van gedragingen, woorden, handelingen, gebaren of geschriften die de persoonlijkheid, de waardigheid of de fysieke of de psychische integriteit van de betrokkene kunnen aantasten. Het Gerecht heeft geoordeeld dat voor psychisch geweld in de zin van deze bepaling niet is vereist dat die gedragingen, woorden, handelingen, gebaren of geschriften de persoonlijkheid, de waardigheid of de fysieke of psychische integriteit van de betrokkene beoogden aan te tasten, maar dat het volstaat dat zij objectief gezien dergelijke gevolgen hebben gehad.

3. Loopbaan van de ambtenaar

a) Aanwerving

Het Gerecht heeft de gelegenheid gehad om de strekking van een aantal regels op het gebied van het vergelijkend onderzoek te preciseren.

In het arrest van 22 mei 2008, *Pascual-García/Commissie*, F-145/06, heeft het Gerecht vastgesteld dat de omstandigheid dat de kandidaat door onderzoeksactiviteiten zijn opleiding verder kon ontwikkelen en daardoor later de graad van doctor kon behalen, zich er als zodanig niet tegen verzet dat zij worden aangemerkt als beroepservaring in de zin van de aankondiging van vergelijkend onderzoek.

In het arrest van 11 september 2008, *Coto Moreno/Commissie*, F-127/07, heeft het Gerecht geoordeeld dat de beoordelingen van een jury van een vergelijkend onderzoek inzake de kennis en geschiktheid van de kandidaten zijn onttrokken aan rechterlijke toetsing. Dat geldt niet voor de overeenstemming tussen het cijfer en de in woorden uitgedrukte beoordeling van de jury. Deze overeenstemming, die de gelijke behandeling van de kandidaten waarborgt, is namelijk een van de regels die gelden voor de werkzaamheden van de jury en waarvan de naleving onderworpen is aan rechterlijke toetsing. Voorts kan de gemeenschapsrechter de overeenstemming tussen het cijfer en de in woorden uitgedrukte

beoordeling toetsen, los van de toetsing van de beoordeling van de prestaties van de kandidaten door de jury, die de rechter niet wil verrichten, mits de toetsing van de overeenstemming beperkt blijft tot nagaan of er geen sprake is van kennelijke incoherentie.

In het arrest van 14 oktober 2008, *Meierhofer/Commissie*, F-74/07*, heeft het Gerecht met betrekking tot de verplichting tot motivering van het besluit van een jury van een vergelijkend onderzoek over een mondeling examen gepreciseerd dat de mededeling aan de kandidaat van slechts één onvoldoende cijfer niet steeds een voldoende motivering vormt, los van de specifieke omstandigheden van de betrokken zaak. In die zaak heeft het Gerecht opgemerkt dat de weigering van de verwerende partij om gevolg te geven aan bepaalde maatregelen tot organisatie van de procesgang ertoe had geleid dat het zijn toezicht niet volledig had kunnen uitoefenen.

b) Beoordeling

In het arrest van 6 maart 2008, *Skareby/Commissie*, F-46/06 (waartegen hogere voorziening bij het Gerecht van eerste aanleg is ingesteld), heeft het Gerecht eraan herinnerd dat uit artikel 8, lid 5, vierde alinea, van de door de Commissie vastgestelde algemene bepalingen ter uitvoering van artikel 43 van het Statuut blijkt, dat de administratie verplicht is om voor de ambtenaar doelstellingen en beoordelingscriteria vast te stellen. Volgens deze bepaling moet het formele onderhoud tussen de beoordelaar en de ambtenaar aan het begin van elke beoordelingsronde niet alleen betrekking hebben op de beoordeling van de prestaties van de ambtenaar gedurende de referentieperiode, maar ook op de vaststelling van doelstellingen voor het jaar na de referentieperiode. Deze doelstellingen vormen de basis voor de beoordeling van de prestatie.

c) Bevordering

In vier arresten van 31 januari 2008 (*Buendía Sierra/Commissie*, F-97/05, *Di Bucci/Commissie*, F-98/05, *Wilms/Commissie*, F-99/05, en *Valero Jordana/Commissie*, F-104/05) heeft het Gerecht geoordeeld dat bij gebreke van bepalingen die afwijken van het beginsel dat de nieuwe regels van verordening nr. 723/2004, tot wijziging, met ingang van 1 mei 2004, van het Statuut van de ambtenaren en de Regeling die van toepassing is op de andere personeelsleden, onmiddellijk van toepassing zijn, artikel 45, lid 1, van het Statuut, zoals gewijzigd bij die verordening, na de inwerkingtreding van die verordening onmiddellijk van kracht was. Derhalve kon de Commissie in november 2004 geen toepassing geven aan de bepalingen van artikel 45, lid 1, van het oude Statuut, die bij die verordening waren ingetrokken, voor het nemen van het besluit tot vaststelling van het totale aantal meritepunten van een ambtenaar aan het einde van de bevorderingsronde 2004 en het besluit om hem in het kader van die ronde niet te bevorderen.

In vier arresten van 11 december 2008 in de zaken *Collotte/Commissie*, F-58/07, *Dubus en Leveque/Commissie*, F-66/07, *Evraets/Commissie*, F-92/07, en *Acosta Iborra e.a/Commissie*, F-93/07, heeft het Gerecht vastgesteld dat artikel 45, lid 2, van het Statuut, betreffende de verplichting voor de ambtenaar om vóór zijn eerste bevordering aan te tonen dat hij in

een derde taal kan werken, niet kon worden toegepast vóór de inwerkingtreding van de gemeenschappelijke uitvoeringsbepalingen voorzien in artikel 45, lid 2.

d) Nieuwe loopbaanstructuur

i) Vermenigvuldigingsfactor

Het arrest van 4 september 2008, *Lafili/Commissie*, F-22/07 (waartegen hogere voorziening bij het Gerecht van eerste aanleg is ingesteld), betrof met name de uitlegging van de vierde volzin van artikel 7, lid 7, van bijlage XIII bij het Statuut betreffende de mogelijke gevolgen voor de bezoldiging van vóór 1 mei 2004 aangeworven ambtenaren van de wijziging van de aanduiding van rangen. In dit nogal technische arrest werd voorrang gegeven aan een uitlegging overeenkomstig het beginsel dat een nieuwe regeling, in dit geval de hervorming van het Statuut, onmiddellijk van toepassing is. Meer bepaald werd in dit arrest geoordeeld dat de „overgangsmaatregelen per definitie tot doel moeten hebben de overgang van een oude naar een nieuwe regeling te vergemakkelijken, door verworven rechten te beschermen, maar zonder dat voor een categorie ambtenaren de gevolgen van de oude regeling behouden blijven voor situaties die in de toekomst zullen ontstaan, zoals een plaatsing in een hogere salaristrap in het kader van de nieuwe loopbaanstructuur”. Voorts werd geoordeeld dat „bij dubbelzinnige bepalingen die voor meer dan één uitlegging vatbaar zijn, zoals de bepalingen die in casu van toepassing zijn, de voorkeur moet worden gegeven aan de uitlegging op grond waarvan een verschil in behandeling van ambtenaren kan worden vermeden”.

ii) Attestprocedure

In het reeds aangehaalde arrest *Putterie-De-Beukelaer/Commissie* heeft het Gerecht vastgesteld dat de beoordelingsprocedure en de attestprocedure, die worden vastgelegd in de door de Commissie vastgestelde algemene uitvoeringsbepalingen van artikel 43 van het Statuut en het besluit van de Commissie van 7 april 2004 betreffende de uitvoeringsmodaliteiten van de attestprocedure, afzonderlijke procedures zijn en berusten op volledig verschillende modaliteiten. Ofschoon de beoordelingsautoriteit bevoegd is om, op voorwaarde dat het rapport niet door de beoordelaar in beroep wordt gewijzigd, het loopbaanontwikkelingsrapport vast te stellen, staat het aan het TABG om zich in elke fase van de attestprocedure uit te spreken over de aanmeldingen van de ambtenaren. Het staat met name aan dat gezag, dat wil zeggen aan een andere autoriteit dan de beoordelingsautoriteit van de beoordelingsprocedure, om op basis van de beschikbare loopbaanontwikkelingsrapporten de ervaring en de verdienste van de kandidaten voor de attestprocedure te beoordelen.

In het arrest van 21 februari 2008, *Semeraro/Commissie*, F-19/06, heeft het Gerecht gepreciseerd dat punt 1.1 van het besluit van de Commissie van 11 mei 2005 betreffende de indelingscriteria voor de attestprocedure 2005, volgens hetwelk een ambtenaar pas op de lijst van tot de attestprocedure toegelaten ambtenaren kan worden geplaatst indien in zijn loopbaanontwikkelingsrapport zijn mogelijkheden zijn erkend, de grenzen van de bevoegdheid overschrijdt volgens welke het TABG, na advies van het paritair comité voor de attestprocedure, met het oog op de opstelling van de lijst van tot de attestprocedure toegelaten ambtenaren beslist over de waarde van de criteria en de weging ervan.

4. Financiële regeling en sociale voordelen van de ambtenaar

In het arrest van 2 december 2008, *Baniel-Kubinova e.a./Parlement*, F-131/07, heeft het Gerecht geoordeeld dat tijdelijke functionarissen en/of hulpfunctionarissen die de dagvergoeding hebben genoten en vervolgens de volledige of gedeeltelijke inrichtingsvergoeding (op basis van verklaringen waarin wordt vermeld dat zij hun gewone verblijfplaats naar hun standplaats hebben verlegd), op het moment waarop zij als ambtenaar op proef in dezelfde standplaats worden aangesteld, niet opnieuw aanspraak kunnen maken op de dagvergoeding. De dagvergoeding wordt immers voorbehouden aan ambtenaren en functionarissen die genoodzaakt zijn van woonplaats te veranderen om te voldoen aan de verplichtingen van artikel 20 van het Statuut, terwijl de verzoekers niet aan die voorwaarde voldeden, aangezien zij reeds van woonplaats waren veranderd, zoals zij hadden verklaard om in aanmerking te komen voor de inrichtingsvergoeding.

5. Regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van de Europese Gemeenschappen

a) Indeling in rang van een arbeidscontractant

In het arrest van 11 december 2008, *Realí/Commissie*, F-136/06, heeft het Gerecht gepreciseerd dat richtlijn 89/48/EEG van de Raad van 21 december 1988 betreffende een algemeen stelsel van erkenning van hogeronderwijsdiploma's waarmee beroepsopleidingen van ten minste drie jaar worden afgesloten, niet tot gevolg heeft dat de beoordelingsvrijheid waarover een instelling beschikt bij de vergelijking van de respectieve waarde van de diploma's in het kader van haar aanwervingsbeleid, wordt beperkt. In het stelsel van richtlijn 89/48 geschiedt de vergelijking van diploma's met het oog op de toegang tot bepaalde gereguleerde activiteiten in de verschillende lidstaten. Die beoordeling mag niet worden verward met de beoordeling van de respectieve universitaire waarde van de in de verschillende lidstaten verkregen diploma's teneinde de rang te bepalen die aan een ambt binnen een instelling van de Europese Gemeenschappen is verbonden.

b) Besluit van de Commissie van 28 april 2004 betreffende de maximumduur van gebruikmaking van niet-permanent personeel in de diensten van de Commissie

In het arrest van 26 juni 2008, *Joseph/Commissie*, F-54/07, dat betrekking had op het besluit van de Commissie van 28 april 2004 betreffende de maximumduur van gebruikmaking van niet-permanent personeel in de diensten van de Commissie, heeft het Gerecht gepreciseerd dat de wetgever, door in artikel 85, lid 1, RAP te bepalen dat de overeenkomst met een arbeidscontractant voor ten hoogste vijf jaar wordt gesloten of verlengd, de instellingen niet heeft verboden om dit soort overeenkomsten krachtens artikel 3 bis van die regeling voor een korte duur te sluiten of te verlengen, mits de minimumduur van artikel 85, lid 1, van die regeling (zes of negen maanden naargelang het geval) maar in acht wordt genomen. Een instelling kan echter niet zonder schending van laatstgenoemde bepaling de maximumduur waarvoor arbeidscontractanten kunnen worden aangesteld zoals deze door de wetgever zelf

is vastgesteld, algemeen beperken, in casu door middel van algemene uitvoeringsbepalingen of een intern besluit met een algemene strekking.

Kosten

1. Beroepen ingesteld vóór de inwerkingtreding van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht

Het Gerecht heeft herhaaldelijk toepassing gegeven aan artikel 87, lid 3, van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht van eerste aanleg, dat op grond van artikel 3, lid 4, van besluit 2004/752/EG, Euratom van de Raad van 2 november 2004 tot instelling van een Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie (PB L 333, blz. 7) tot de inwerkingtreding van het Reglement voor de procesvoering van laatstgenoemd Gerecht van overeenkomstige toepassing is. Zo heeft het Gerecht in het arrest van 24 juni 2008, *Islamaj/Commissie*, F-84/07, beslist dat de kosten wegens bijzondere redenen over de partijen verdeeld moesten worden, terwijl het in de reeds aangehaalde arresten *Bui Van/Commissie* en *Lafli/Commissie*, de kosten heeft verdeeld over de partijen die op een of meerdere punten onderscheidenlijk in het ongelijk waren gesteld.

Het verdient eveneens opmerking dat in een zaak waarin het Gerecht heeft vastgesteld dat geen uitspraak behoefde te worden gedaan over het geding, een geval waarin de rechter vrijelijk over de kosten beslist op grond van artikel 87, lid 6, van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht van eerste aanleg, dat van overeenkomstige toepassing is, de verwerende partij heeft verwezen in alle kosten die de verzoekende partij had gemaakt (beschikking van 1 februari 2008, *Labate/Commissie*, F-77/07). Het Gerecht heeft namelijk rekening gehouden met het feit dat de Commissie niet had geantwoord op de door verzoekster ingediende klacht en met het feit dat de Commissie met de intrekking van het bestreden besluit impliciet had erkend dat de procedure van vaststelling van dat besluit niet boven alle kritiek was verheven, zodat zij er rechtstreeks toe had bijgedragen dat de zaak aan de gemeenschapsrechter werd voorgelegd.

2. Beroepen ingesteld na de inwerkingtreding van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht

Eén van de belangrijkste vernieuwingen van de inwerkingtreding van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht op 1 november 2007 betreft de regeling van de kosten. Op grond van artikel 87, lid 1, van het Reglement voor de procesvoering wordt de in het ongelijk gestelde partij in de kosten verwezen, voor zover zulks is gevorderd. Volgens artikel 87, lid 2, van dit reglement kan het Gerecht, wanneer de billijkheid dit vergt, beslissen dat een in het ongelijk gestelde partij slechts ten dele in de kosten wordt verwezen of zelfs niet in de kosten dient te worden verwezen.

In het arrest van 4 december, *Blais/ECB*, F-6/08, heeft het Gerecht voor het eerst toepassing gegeven aan de bepaling betreffende de billijkheid, voorzien in artikel 87, lid 2, van het Reglement voor de procesvoering, door te beslissen dat ofschoon verzoekster in het ongelijk

was gesteld, zij naast haar eigen kosten slechts de helft van de kosten van de verwerende partij diende te dragen. Het Gerecht heeft geoordeeld dat het onbillijk zou zijn om verzoekster in alle kosten van de verwerende partij te verwijzen, gelet op, ten eerste, de omstandigheid dat ervan moest worden uitgegaan dat de procedure ten dele was veroorzaakt door de gedraging van de verwerende partij, ten tweede het belangrijke financiële belang van het geding voor verzoekster, ten derde het feit dat de argumenten van verzoekster niet irrelevant waren, ten vierde de persoonlijke situatie van verzoekster en ten slotte de omstandigheid dat het bedrag van de kosten dat verzoekster op zich zou moeten nemen veel hoger was dan in de meeste gedingen voor het Gerecht als gevolg van het feit dat de verwerende partij ervoor had gekozen om zich niet alleen te laten vertegenwoordigen door haar eigen gemachtigden, maar ook door een advocaat.

In de beschikking van 10 juli 2008, *Maniscalco/Commissie*, F-141/07, is gepreciseerd dat de vordering om te beslissen over de kosten als naar recht niet kon worden aangemerkt als een vordering om de partij die in het ongelijk is gesteld te verwijzen in de kosten.

Ten slotte moet erop worden gewezen dat het Gerecht in de beschikking van 25 november 2008, *Iordanova/Commissie*, F-53/07, toepassing heeft gegeven aan artikel 98, lid 4, van het Reglement voor de procesvoering, volgens hetwelk het Gerecht, wanneer de begunstigde van rechtsbijstand in het ongelijk wordt gesteld, bij zijn uitspraak over de kosten in de beslissing waardoor een einde komt aan het geding, indien de billijkheid dit vergt, kan gelasten dat een of meer andere partijen hun eigen kosten dragen of dat deze bij wege van rechtsbijstand geheel of ten dele ten laste komen van de kas van het Gerecht.

II. Vorderingen in kort geding

In 2008 zijn vier vorderingen in kort geding afgedaan, die zijn afgewezen wegens het ontbreken van spoedeisendheid van de gevraagde maatregelen, hetgeen volgens de vaste rechtspraak betekent dat zij reeds voor de beslissing in de hoofdzaak moeten worden uitgesproken en hun effect moeten sorteren, teneinde ernstige en onherstelbare schade aan de belangen van de verzoeker te vermijden (beschikkingen president van het Gerecht van 30 januari 2008, *S/Parlement*, F-64/07 R; 25 april 2008, *Bennett e.a./BHIM*, F-19/08 R; 3 juli 2008, *Plasa/Commissie*, F-52/08 R, en 17 december 2008, *Wenig/Commissie*, F-80/08 R).

In de reeds aangehaalde beschikking *Wenig/Commissie* is er met name aan herinnerd dat de maatregelen een voorlopig karakter moeten hebben in de zin dat zij niet vooruit mogen lopen op de beslissing ten gronde. In het kader van een afweging van de betrokken belangen moet rekening worden gehouden met het onomkeerbare karakter van een eventuele opschorting van de tenuitvoerlegging van het bestreden besluit, zodat de vordering van de verzoeker alleen moet worden toegewezen indien de spoedeisendheid van de gevraagde maatregel onbetwistbaar voorkomt.

III. Verzoeken om rechtsbijstand

Sinds de inwerkingtreding op 1 mei 2008 van de praktische aanwijzingen voor de partijen moet elk verzoek om rechtsbijstand worden ingediend door middel van een verplicht te gebruiken formulier, dat een gids voor de indieners van het verzoek bevat.

In 2008 zijn zeven beschikkingen over verzoeken om rechtsbijstand gegeven. Met uitzondering van het verzoek in de zaak *Kaminska/Comité van de Regio's*, F-142/07 AJ, waarin het verzoek om rechtsbijstand werd toegewezen, zijn de verzoeken afgewezen omdat het de verzoeker wegens zijn economische situatie niet volledig of ten dele onmogelijk was om de met de bijstand en de vertegenwoordiging in rechte verband houdende kosten te dragen dan wel omdat hij deze onmogelijkheid niet had aangetoond.

In de beschikkingen tot afwijzing van de verzoeken om rechtsbijstand is er met name aan herinnerd dat artikel 95, lid 2, tweede alinea, van het Reglement voor de procesvoering preciseert dat de economische situatie van de verzoeker wordt beoordeeld aan de hand van objectieve criteria, zoals inkomen, vermogen en gezinssituatie. Er is eveneens aan herinnerd dat artikel 96, lid 2, eerste alinea, van dat reglement bepaalt dat het verzoek om rechtsbijstand vergezeld moet gaan van alle inlichtingen en bewijsstukken op grond waarvan de economische situatie van de verzoeker kan worden beoordeeld, zoals een verklaring van een nationale bevoegde autoriteit betreffende deze economische situatie.

B — Samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken

(Protocollaire rangorde op 31 december 2008)

Van links naar rechts:

H. Tagaras en H. Kreppel, rechters; H. Kanninen, kamerpresident; P. Mahoney, president; S. Gervasoni, kamerpresident; I. Boruta en S. Van Raepenbusch, rechters; W. Hakenberg, griffier.

1. Leden van het Gerecht voor ambtenarenzaken

(in volgorde van ambtsaanvaarding)

Paul J. Mahoney

Geboren in 1946; studie rechten (Master of Arts, universiteit van Oxford, 1967; Master of Laws, University College London, 1969); docent, University College London (1967-1973); barrister (Londen, 1972-1974); administrateur, hoofdadministrateur bij het Europees Hof voor de rechten van de mens (1974-1990); gasthoogleraar rechten aan de universiteit van Saskatchewan, Saskatoon, Canada (1988); hoofd van het personeel van de Raad van Europa (1990-1993); afdelingshoofd (1993-1995), adjunct-griffier (1995-2001), griffier van het Europees Hof voor de rechten van de mens (2001-september 2005); president van het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Horstpeter Kreppel

Geboren in 1945; universitaire studies te Berlijn, München, Frankfurt am Main (1966-1972); juristisches Staatsexamen (1972); magistraat-stagiair te Frankfurt am Main (1972-1973 en 1974-1975); Europacollege te Brugge (1973-1974); 2. juristisches Staatsexamen (Frankfurt am Main, 1976); ambtenaar bij de Bundesanstalt für Arbeit en advocaat (1976); rechter in het Arbeitsgericht (Land Hessen, 1977-1993); docent aan de Fachhochschule für Sozialarbeit te Frankfurt am Main en de Verwaltungsfachhochschule te Wiesbaden (1979-1990); nationaal expert bij de Juridische dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1993-1996 en 2001-2005); attaché voor sociale zaken bij de ambassade van de Bondsrepubliek Duitsland te Madrid (1996-2001); rechter in het Arbeitsgericht Frankfurt am Main (februari-september 2005); rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Irena Boruta

Geboren in 1950; diploma rechten van de universiteit van Wrocław (1972), doctor in de rechten (Łódź 1982); advocaat bij de balie van de Republiek Polen (sedert 1977); gastvorser (universiteit Paris X, 1987-1988; universiteit van Nantes, 1993-1994); expert bij „Solidarnosc” (1995-2000); hoogleraar arbeidsrecht en Europees sociaal recht aan de universiteit van Łódź (1997-1998 en 2001-2005), geassocieerd hoogleraar aan de handelshogeschool te Warschau (2002), hoogleraar arbeids en socialezekerheidsrecht aan de Kardinaal Stefan Wyszyński-universiteit te Warschau (2002-2005); vice-minister van Arbeid en Sociale Zaken (1998-2001); lid van het comité van onderhandelaars voor de toetreding van de Republiek Polen tot de Europese Unie (1998-2001); vertegenwoordiger van de Poolse regering bij de Internationale Arbeidsorganisatie (1998-2001); auteur van verschillende werken over arbeidsrecht en Europees sociaal recht; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Heikki Kanninen

Geboren in 1952; diploma van de handelshogeschool te Helsinki en van de rechtenfaculteit van de universiteit van Helsinki; referendaris bij het Administratief Hooggerechtshof van Finland; secretaris-generaal van het comité voor de hervorming van de rechtsbescherming in de overheidsadministratie; hoofdadministrateur bij het Administratief Hooggerechtshof; secretaris-generaal van het comité voor de hervorming van de administratieve rechtspleging, adviseur bij de directie wetgeving van het ministerie van Justitie; adjunct-griffier van het EVA-Hof; referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen; rechter bij het Administratief Hooggerechtshof (1998-2005); lid van de commissie van beroep voor vluchtelingen; vicevoorzitter van het comité voor de ontwikkeling van de Finse rechterlijke instanties; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Haris Tagaras

Geboren in 1955; licentiaat in de rechten (universiteit van Thessaloniki, 1977); bijzondere licentie Europees recht (Institut d'études européennes van de Université libre de Bruxelles, 1980); doctor in de rechten (universiteit van Thessaloniki, 1984); jurist-linguïst bij de Raad van de Europese Gemeenschappen (1980-1982); vorser bij het Centrum voor internationaal en Europees economisch recht te Thessaloniki (1982-1984); administrateur bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen en de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1986-1990); hoogleraar gemeenschapsrecht, internationaal privaatrecht en mensenrechten aan de Panteion-universiteit te Athene (sedert 1990); extern medewerker voor Europese aangelegenheden bij het ministerie van Justitie en lid van het permanent comité van het Verdrag van Lugano (1991-2004); lid van de nationale mededingingscommissie (1999-2005); lid van de nationale commissie voor telecommunicatie en posten (2000-2002); lid van de balie te Thessaloniki, advocaat bij het Hof van Cassatie; medeoprichter van de Unie van Europese advocaten (UAE); geassocieerd lid van de Académie internationale de droit comparé; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Sean Van Raepenbusch

Geboren in 1956; licentiaat in de rechten (Université libre de Bruxelles, 1979); bijzondere licentie internationaal recht (Brussel, 1980); doctor in de rechten (1989); hoofd van de juridische dienst van de Naamloze Vennootschap Zeekanaal en Haveninrichtingen van Brussel (1979-1984); ambtenaar bij de Commissie van de Europese Gemeenschappen (directoraat-generaal Sociale zaken, 1984-1988); lid van de Juridische dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1988-1994); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1994-2005); docent aan het Centre universitaire de Charleroi (internationaal en Europees sociaal recht, 1989-1991), de Université de Mons-Hainaut (Europees recht, 1991-1997), de Université de Liège (Europees ambtenarenrecht, 1989-1991; institutioneel recht van de Europese Unie, 1995-2005; Europees sociaal recht, 2004-2005); talrijke publicaties inzake Europees sociaal recht en grondwettelijk recht van de Europese Unie; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Stéphane Gervasoni

Geboren in 1967; diploma van het Institut d'études politiques de Grenoble (1988) en de École nationale d'administration (1993); lid van de Conseil d'État (rapporteur bij de section du contentieux, 1993-1997, en bij de section sociale, 1996-1997); maître des requêtes (1996-2008); conseiller d'État (sedert 2008); docent aan het Institut d'études politiques te Parijs (1993-1995); commissaire du gouvernement bij de bijzondere cassatiecommissie voor de pensioenen (1994-1996); juridisch adviseur bij het ministerie van Ambtenarenzaken en bij de Stad Parijs (1995-1997); secretaris-generaal van de prefectuur van het departement Yonne, vice-prefect van het arrondissement Auxerre (1997-1999); secretaris-generaal van de prefectuur van het departement Savoie, viceprefect van het arrondissement Chambéry (1999-2001); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (september 2001-september 2005); lid van de commissie van beroep van de NAVO (2001-2005); rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Waltraud Hakenberg

Geboren in 1955; rechtenstudie te Regensburg en Genève (1974-1979); 1. juristisches Staatsexamen (1979); postacademische studie Gemeenschapsrecht aan het Europacollege te Brugge (1979-1980); magistraat-stagiair te Regensburg (1980-1983); doctor in de rechtsgeleerdheid (1982); 2. juristisches Staatsexamen (1983); advocaat te München en Parijs (1983-1989); ambtenaar bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1990-2005); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (kabinet van rechter Jann, 1995-2005); onderwijsopdrachten aan verschillende universiteiten in Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland en Rusland; buitengewoon hoogleraar aan de universiteit van Saarland (sedert 1999); lid van verschillende juridische comités, verenigingen en jury's; talrijke publicaties inzake het gemeenschapsrecht en de communautaire rechtspleging; griffier van het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 30 november 2005.

2. Protocolaire rangorde

van 1 januari tot en met 30 september 2008

P. MAHONEY, president van het Gerecht
 H. KREPPEL, kamerpresident
 S. VAN RAEPENBUSCH, kamerpresident
 I. BORUTA, rechter
 H. KANNINEN, rechter
 H. TAGARAS, rechter
 S. GERVASONI, rechter
 W. HAKENBERG, griffier

van 1 oktober tot en met 31 december 2008

P. MAHONEY, president van het Gerecht
 H. KANNINEN, kamerpresident
 S. GERVASONI, kamerpresident
 H. KREPPEL, rechter
 I. BORUTA, rechter
 H. TAGARAS, rechter
 S. VAN RAEPENBUSCH, rechter
 W. HAKENBERG, griffier

C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht voor ambtenarenzaken

Werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken

1. Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2005-2008)

Aanhangig gemaakte zaken

2. Percentage per verwerende instelling (2006-2008)
3. Procestaal (2006-2008)

Afgedane zaken

4. Arresten en beschikkingen — Rechtsprekende formatie (2008)
5. Resultaat (2008)
6. Korte gedingen: uitspraak (2006-2008)
7. Duur van de procedures in maanden (2008)

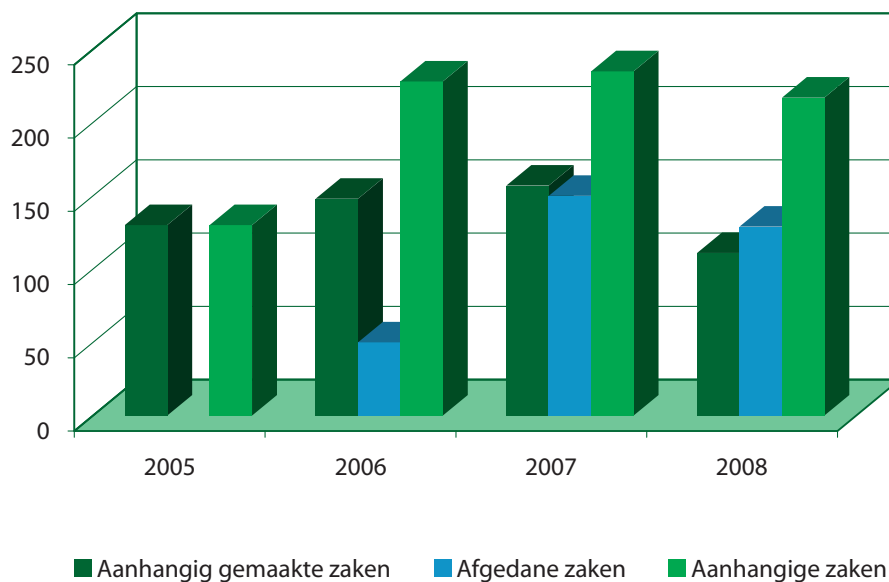
Aanhangige zaken op 31 december

8. Rechtsprekende formatie (2006-2008)
9. Aantal verzoekers (2008)

Divers

10. Beslissingen van het Gerecht waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht van eerste aanleg (2006-2008)
11. Resultaat van de hogere voorzieningen bij het Gerecht van eerste aanleg (2006-2008)

1. *Werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken — Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2005-2008)*

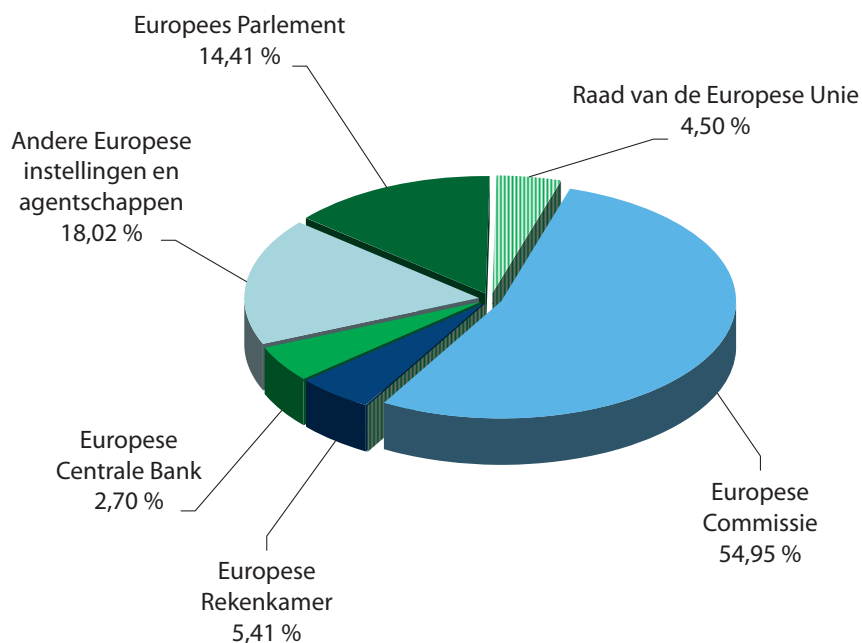
	2005	2006	2007	2008
Aanhangig gemaakte zaken	130	148	157	111
Afgedane zaken	-	50	150	129
Aanhangige zaken	130	228	235	217 ¹

De (bruto)cijfers hebben betrekking op het totale aantal zaken, ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

¹ Waarvan 9 zaken waarvan de behandeling is geschorst.

2. *Aanhangig gemaakte zaken — Percentage per verwerende instelling (2006-2008)*

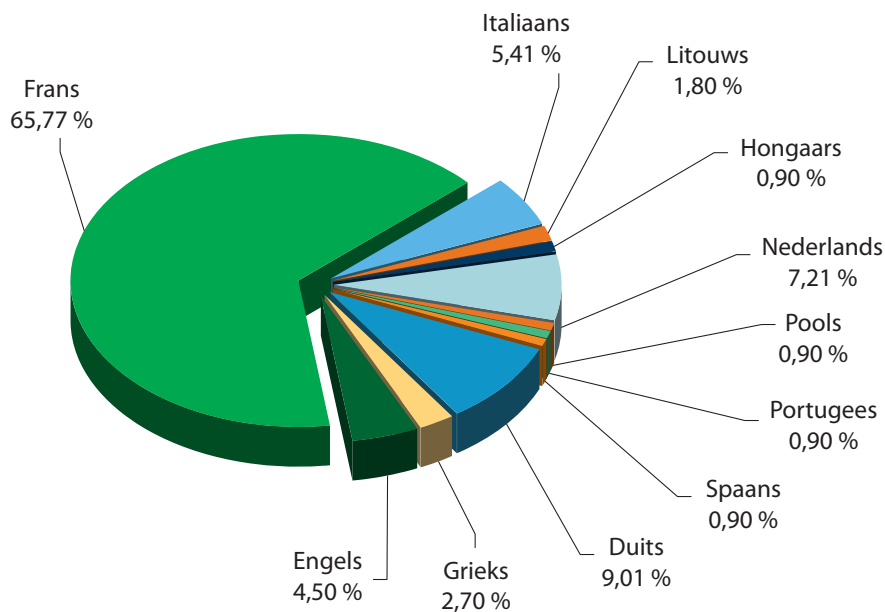
Percentage van het aantal aanhangig gemaakte zaken (2008)

	2006	2007	2008
Europees Parlement	7,14 %	13,38 %	14,41 %
Raad van de Europese Unie	6,07 %	3,82 %	4,50 %
Europese Commissie	75,00 %	50,96 %	54,95 %
Hof van Justitie	3,57 %	3,82 %	–
Europese Rekenkamer	1,79 %	1,91 %	5,41 %
Europese Centrale Bank	1,07 %	1,27 %	2,70 %
Andere Europese instellingen en agentschappen	5,36 %	24,84 %	18,02 %
Totaal	100,00 %	100,00 %	100,00 %

3. Aanhangig gemaakte zaken — Procestaal (2006-2008)

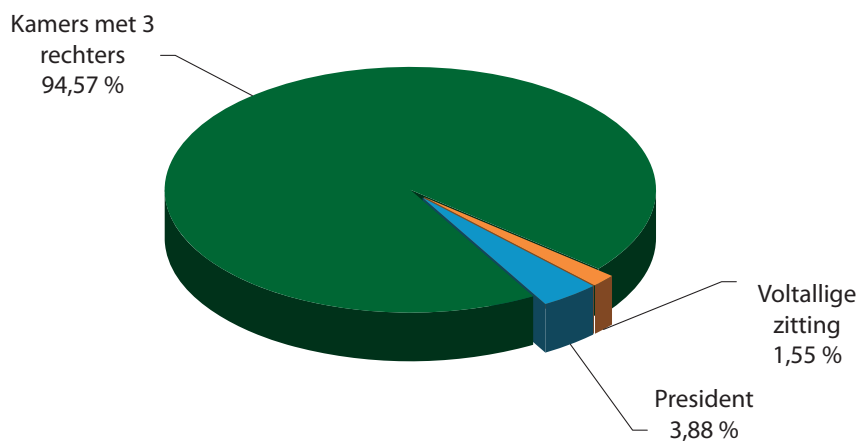
Verdeling in 2008

Procestaal	2006	2007	2008
Bulgaars	–	2	–
Spaans	1	2	1
Duits	2	17	10
Grieks	3	2	3
Engels	8	8	5
Frans	113	102	73
Italiaans	10	17	6
Litouws	–	2	2
Hongaars	2	1	1
Nederlands	7	3	8
Pools	–	–	1
Portugees	–	–	1
Roemeens	–	1	–
Sloveens	1	–	–
Fins	1	–	–
Totaal	148	157	111

De procestaal is de taal waarin het beroep is ingesteld, en weerspiegelt niet de moedertaal of de nationaliteit van de verzoeker.

4. *Afgedane zaken* — Arresten en beschikkingen — Rechtsprekende formatie (2008)

	Arresten	Beschikkingen waarbij de procedure wordt beëindigd ¹	Anderszins afgedaan	Totaal
Voltallige zitting	2	–	–	2
President	–	5	–	5
Kamers met 3 rechters	66	55	1	122
Alleensprekend rechter	–	–	–	–
Totaal	68	60	1	129

¹ Waarvan 7 zaken afgedaan bij minnelijke regeling.

5. Afgedane zaken — Resultaat (2008)

	Arresten			Beschikkingen				Anderszins afgedaan	Totaal
	Beroep integraal toegewezen	Beroep ten dele toegewezen	Beroep in zijn geheel verworpen	Beroep/Vordering [kennelijk] niet-ontvankelijk of ongegrond	Minnelijke regelingen	Doorhalingen om andere redenen, wegens afdoenning zonder beslissing of verwijzing	Toegewezen beroepen (bijzondere procedures)		
Tewerkstelling/ Nieuwe tewerkstelling	–	–	2	2	–	1	–	–	5
Vergelijkend onderzoek	1	2	4	2	–	–	–	–	9
Arbeidsvoorwaarden/ Verloven	–	2	2	1	1	–	–	–	6
Beoordeling/ Bevordering	7	8	12	4	2	5	–	1	39
Pensioenen en invaliditeitsuitkeringen	–	–	2	3	–	6	–	–	11
Tuchtprocedures	–	–	1	2	–	–	–	–	3
Aanwerving/ Benoeming/ Indeling in rang	1	6	4	5	–	2	–	–	18
Bezoldiging en vergoedingen	–	–	8	2	4	3	–	–	17
Opzegging van overeenkomst van personeelslid	–	–	3	1	–	1	–	–	5
Sociale zekerheid/ Beroepsziekte/ Ongeval	1	1	1	1	–	2	–	–	6
Andere	–	–	–	8	–	1	1	–	10
Totaal	10	19	39	31	7	21	1	1	129

6. Korte gedingen — Resultaat (2006-2008)

Korte gedingen		Uitspraak	
		Geheel of ten dele ontvankelijk	Verwerping
2006	2	–	2
2007	4	–	4
2008	4	–	4
Totaal	10	–	10

7. Afgedane zaken — Procesduur in maanden (2008)

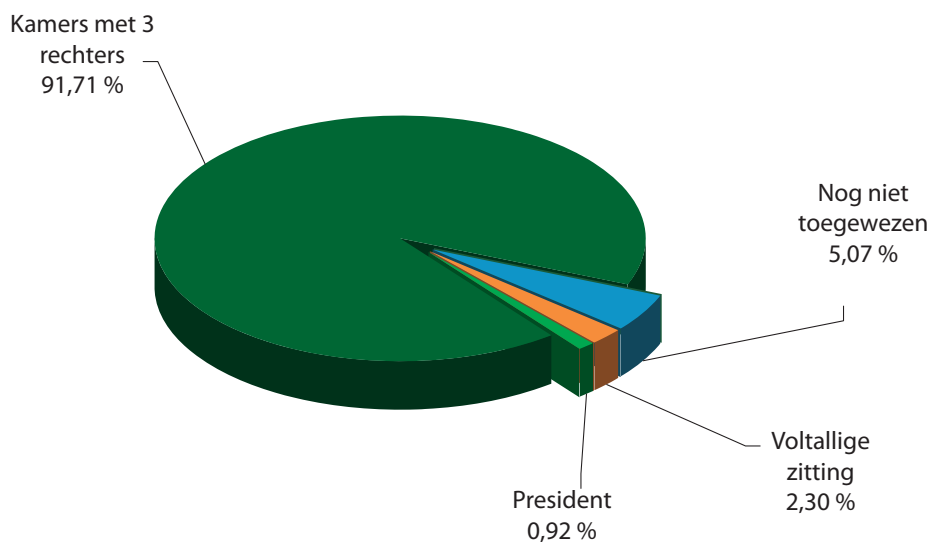
Arresten		Gemiddelde procesduur	Algemeen gemiddelde
Bij het Gerecht voor ambtenarenzaken aanhangig gemaakte zaken	56	16,9	19,7
Oorspronkelijk bij het Gerecht van eerste aanleg aanhangig gemaakte zaken ¹	12	32,6	
Totaal	68		
Beschikkingen			
Bij het Gerecht voor ambtenarenzaken aanhangig gemaakte zaken	55	11,3	14,0
Oorspronkelijk bij het Gerecht van eerste aanleg aanhangig gemaakte zaken ¹	6	38,3	
Totaal	61		
TOTAAL-GENERAAL	129		17,0

De procesduur is uitgedrukt in maanden en tiende delen van maanden.

¹ Bij het begin van de werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken zijn hem 118 zaken overgedragen door het Gerecht van eerste aanleg.

8. Op 31 december aanhangige zaken — Rechtsprekende formatie (2006-2008)

Verdeling in 2008

	2006	2007	2008
Voltallige zitting	6	3	5
President	4	2	2
Kamers met 3 rechters	207	205	199
Alleensprekend rechter	–	–	–
Nog niet toegewezen	11	25	11
Totaal	228	235	217

9. Op 31 december aanhangige zaken — Aantal verzoekers (2008)

De tien aanhangige zaken met het grootste aantal verzoekers in één zaak

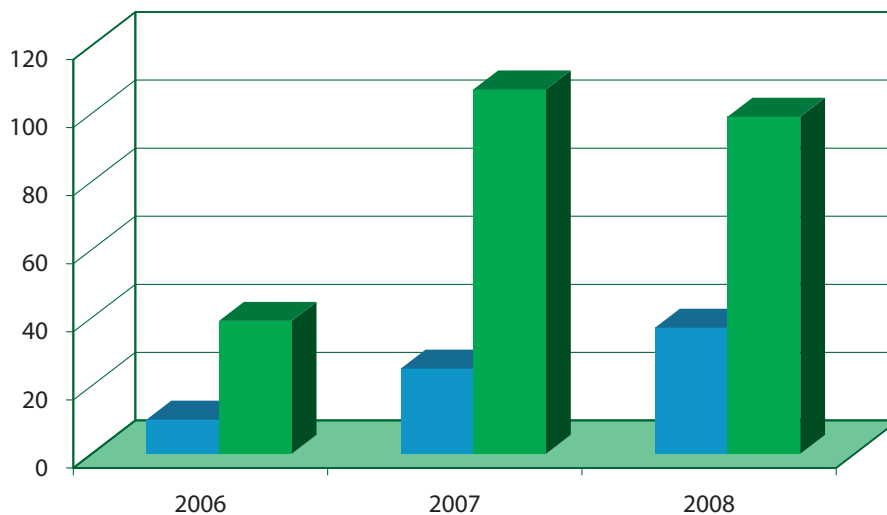
Aantal verzoekers per zaak	Onderwerp
181	Ambtenarenstatuut — Aanwerving — Arbeidscontractanten — Duur van overeenkomsten, vernieuwing en/of verlenging voor bepaalde of onbepaalde tijd
143	Ambtenarenstatuut — Benoemingen — Kandidaten die vóór inwerkingtreding van nieuw Ambtenarenstatuut op reservelijst waren geplaatst
108	EIB — Pensioen — Jaarlijkse aanpassing
80	Ambtenarenstatuut — Hulpfunctionarissen voor de zittingen van het Parlement — Tijdelijk personeel — Herkwalificatie als arbeidscontractanten met overeenkomst voor onbepaalde tijd
76	Ambtenarenstatuut — Benoemingen — Herkwalificatie van overeenkomsten voor bepaalde tijd als één overeenkomst voor onbepaalde tijd
59	Ambtenarenstatuut — Bevordering — Bevorderingsronde 2005 — Extra rangen in nieuw Ambtenarenstatuut
47	Ambtenarenstatuut — Arbeidscontractanten — Aanwerving — Selectieprocedure CAST27/Relex — Niet-plaatsing op reservelijst
29	Ambtenarenstatuut — Arbeidscontractanten — Herziening van indeling en bezoldiging
27	Ambtenarenstatuut — Personeel van kinder- en kleuterdagverblijven — Bezoldiging
21	Ambtenarenstatuut — Bezoldiging — Vergoeding voor continudienst of ploegendienst — Vergoeding voor personeelsleden met regelmatige verplichtingen — Artikelen 56 bis en 56 ter Ambtenarenstatuut

Met het woord „Ambtenarenstatuut” wordt hierna verwezen naar het Statuut van de ambtenaren van de Europese Gemeenschappen en de regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van de Europese Gemeenschappen.

Totaalaantal verzoekers voor alle aanhangig gemaakte zaken

	Totaalaantal verzoekers	Totaalaantal aanhangig gemaakte zaken
2006	1 652	228
2007	1 267	235
2008	1 161	217

10. Diversen — Beslissingen van het Gerecht waartegen hogere voorziening is ingesteld (2006-2008)

■ Hogere voorzieningen¹

■ Uitspraken waartegen hogere voorziening kan worden ingesteld²

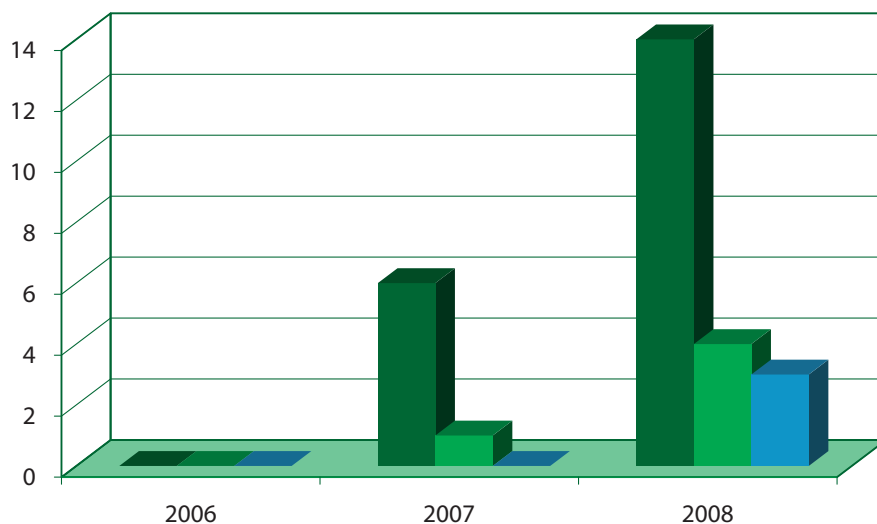
	Hogere voorzieningen ¹	Uitspraken waartegen hogere voorziening kan worden ingesteld ²	Percentage beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld ³	Percentage hogere voorzieningen, exclusief procedure van minnelijke regeling
2006	10	39	25,64 %	22,22 %
2007	25	107	23,36 %	21,93 %
2008	37	99	37,37 %	34,91 %

¹ De uitspraken waartegen door verschillende partijen hogere voorziening is ingesteld, worden slechts één keer meegerekend. In 2007 zijn tegen twee uitspraken twee hogere voorzieningen ingesteld.

² Arresten, beschikkingen waarbij beroep niet-ontvankelijk, kennelijk niet-ontvankelijk of kennelijk ongegrond wordt verklaard, beschikkingen in kort geding, tot afdoening zonder beslissing of tot afwijzing van interventie, in het referentiejaar.

³ Dit percentage kan in een bepaald jaar verschillen van de uitspraken waartegen in het referentiejaar hogere voorziening kon worden ingesteld, omdat de termijn voor hogere voorziening zich over twee kalenderjaren kan uitstrekken.

11. Diversen — Uitspraken van het Gerecht van eerste aanleg in hogere voorziening (2006-2008)

- Hogere voorziening afgewezen
- Gehele of gedeeltelijke nietigverklaring zonder verwijzing
- Gehele of gedeeltelijke nietigverklaring met verwijzing

	2006	2007	2008
Hogere voorziening afgewezen	–	6	14
Gehele of gedeeltelijke nietigverklaring zonder verwijzing	–	1	4
Gehele of gedeeltelijke nietigverklaring met verwijzing	–	–	3
Totaal		7	21

Hoofdstuk IV

Bijeenkomsten en bezoeken

A — Officiële bezoeken aan en evenementen bij het Hof van Justitie, het Gerecht van eerste aanleg en het Gerecht voor ambtenarenzaken

Hof van Justitie

24 januari	M. A. Moratinos, minister van Buitenlandse Zaken van het Koninkrijk Spanje
25 januari	F. Fillon, eerste minister van de Franse Republiek
13 februari	Delegatie van de Corte centroamericana de Justicia
1 april	Delegatie van de Australische Court of the Future Network
9 april	A. Krautscheid, minister van Federale en Europese Zaken en Media van Nordrhein-Westfalen
14-15 april	Delegatie Nederlandse magistraten — Gerechtscoördinatoren
17 april	Z. Exc. E. Duckwitz, permanent vertegenwoordiger van de Bondsrepubliek Duitsland bij de Europese Unie
17 april	Z. Exc. K. Darroch, permanent vertegenwoordiger van het Verenigd Koninkrijk bij de Europese Unie
17 april	B. Ask, minister van Justitie van het Koninkrijk Zweden
18 april	Z. Exc. H. D. Schweisgut, permanent vertegenwoordiger van de Republiek Oostenrijk bij de Europese Unie
21-28 april	Delegatie van het Hof van Justitie van de Economische en Monetaire Gemeenschap van Centraal-Afrika (CEMAC), het Hof van Justitie van de West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie (UEMOA) en het Hof van Justitie van de Economische Gemeenschap van West-Afrikaanse Staten (CEDEAO)
28 april	H. Exc. M. Vicens, permanent vertegenwoordiger van de Tsjechische Republiek bij de Europese Unie
14 mei	Z. Exc. Ph. Guex, ambassadeur van de Zwitserse Bondsstaat bij het Groothertogdom Luxemburg, en Z. Exc. J. De Watteville, ambassadeur, hoofd van de Zwitserse missie bij de Europese Unie
5 juni	J. Pospíšil, minister van Justitie van de Tsjechische Republiek
9-10 juni	Bijeenkomst van magistraten van de lidstaten (België, Bulgarije, Denemarken, Duitsland, Estland, Griekenland, Cyprus, Letland, Litouwen, Luxemburg, Nederland, Polen, Portugal, Verenigd Koninkrijk)
9-27 juni	Tentoonstelling „Sous le regard de Dame Justice” van Ph. Heinisch, schilder en karikaturist

16 juni	J. Lewandowski, rapporteur van de Commissie Begroting van het Europees Parlement
17 juni	Gemachtigden van de Franse Republiek, de Tsjechische Republiek en het Koninkrijk Zweden die deze lidstaten vertegenwoordigen voor het Hof van Justitie
23-27 juni	Delegatie van het Hof van Justitie van de Economische en Monetaire Gemeenschap van Centraal-Afrika (CEMAC), het Hof van Justitie van de West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie (UEMOA) en het Hof van Justitie van de Economische Gemeenschap van West-Afrikaanse Staten (CEDEAO)
8 juli	V. Hoff, minister van Federale en Europese Zaken van het Land Hessen
8-9 september	Delegatie van het Tribunal Supremo van Spanje
9-12 september	Delegatie van het Hoge Hof van Cassatie en Justitie van Roemenië
15-16 september	Delegatie van de Consejo General del Poder Judicial van Spanje
17 september	Delegatie van het Deense Parlement
7 oktober	Fototentoonstelling naar aanleiding van de 50e verjaardag van het „ene” Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen
9 oktober	F. Mac Gregor, president van het Hof van Beroep van de Seychellen
13 oktober	Delegatie van de Commissie Juridische zaken van het Europees Parlement
14 oktober	Delegatie van het Chinese Hooggerechtshof
20-21 oktober	„Luxemburger Expertenforum”
23 oktober	Z. Exc. F. Nelli Feroci, ambassadeur, permanent vertegenwoordiger van de Italiaanse Republiek bij de Europese Unie
31 oktober	M. Kiviniemi, Fins minister van Bestuurszaken en Lokale Overheden
6 november	M. Sarrazin en J. Montag, leden van de Bundestag
20 november	G. Holzinger, president van het Verfassungsgerichtshof van de Republiek Oostenrijk
24 november	Delegatie van het Europees Hof voor de rechten van de mens
5 december	C. Wiseler, minister van Openbare Werken van het Groothertogdom Luxemburg, en D. Perrault, architect

10-11 december Delegatie van rechters en deskundigen inzake het belastingrecht van de lidstaten en de kandidaat-lidstaten van de Europese Unie

Gerecht van eerste aanleg

22 april Z. Exc. Ph. Guex, ambassadeur van de Zwitserse Bondsstaat bij het Groothertogdom Luxemburg

17 juni Werkbezoek van de gemachtigden van de Franse, de Tsjechische en de Zweedse regering, vergezeld van juridisch adviseurs van de Raad van de Europese Unie

9 juli N. Diamandouros, Europees Ombudsman

13 oktober Delegatie van de Commissie Juridische zaken van het Europees Parlement

12 december Gemachtigden van het ministerie van Staat van het Groothertogdom Luxemburg

Gerecht voor ambtenarenzaken

22 april Bezoek van M. De Sola Domingo, hoofdadviser bij de ombudsdienst van de Commissie

24 april Bezoek van P. Hustinx en J. Bayo Delgado, Europese Toezichthouder voor gegevensbescherming en Europese Adjunct-toezichthouder voor gegevensbescherming

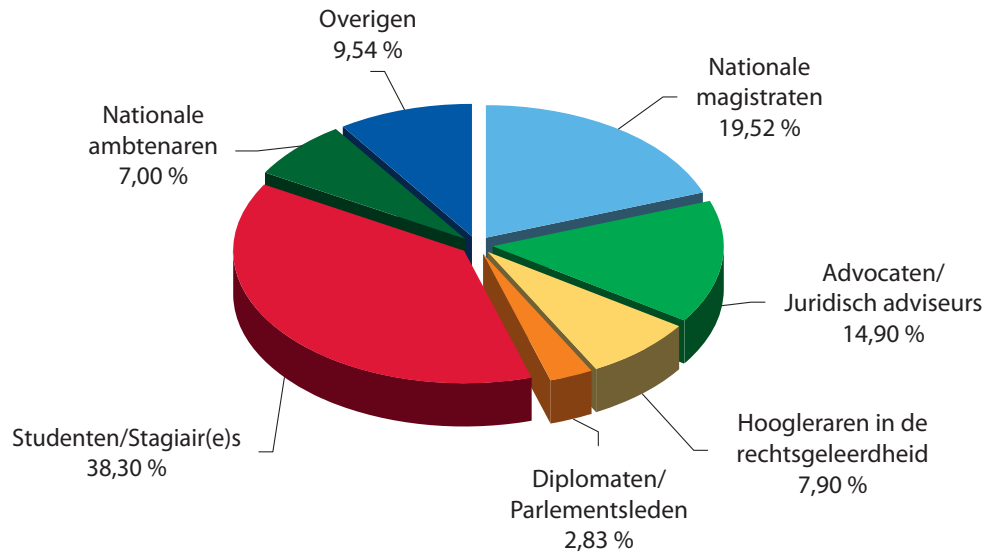
13 oktober Bezoek van een delegatie van de Commissie Juridische zaken van het Europees Parlement

21 november Bezoek van N. Diamandouros, Europees Ombudsman

B — Studiebezoeken (2008)

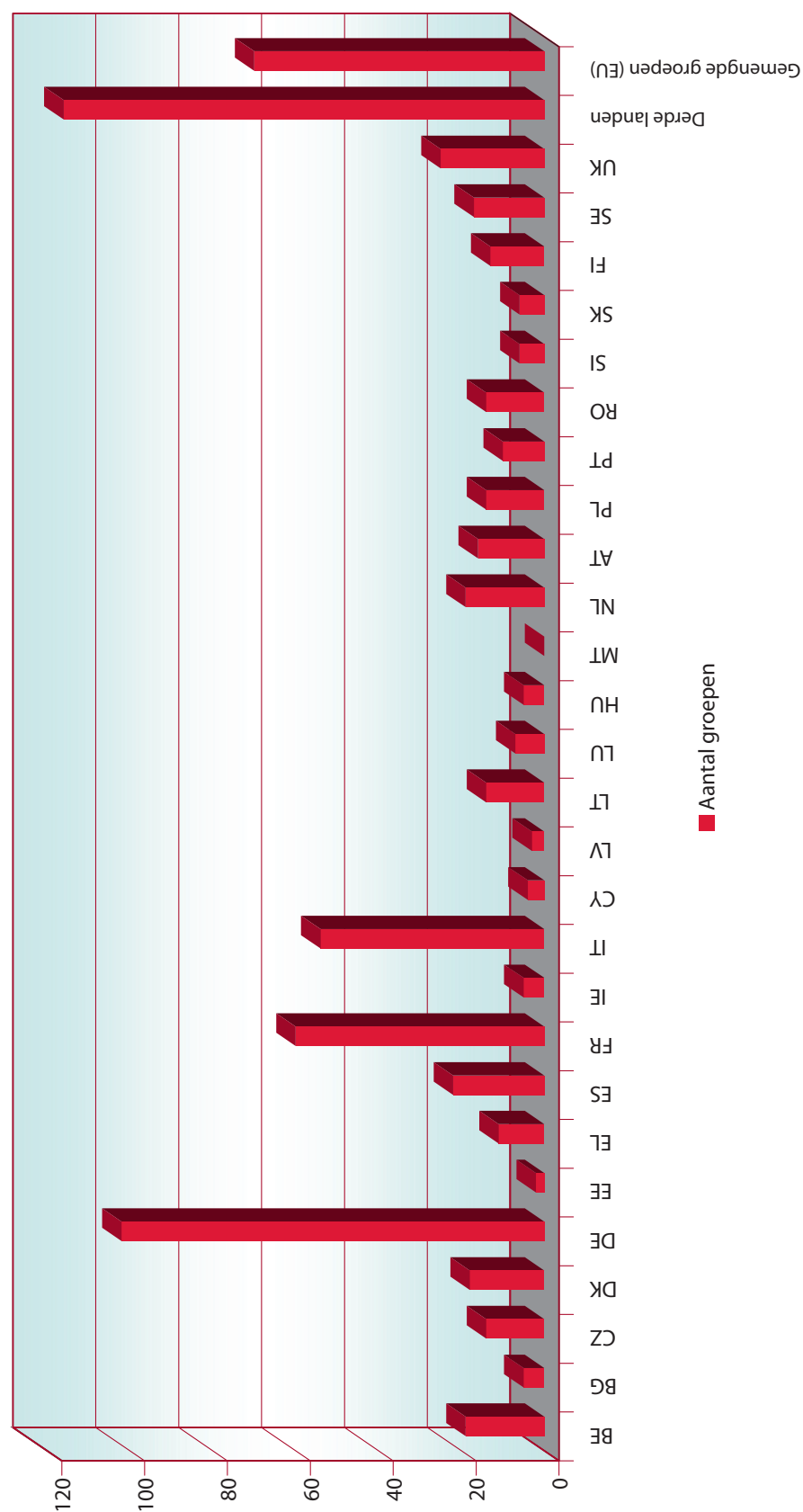
1. Per soort groep

Aantal groepen

	Nationale magistraten	Advocaten/ Juridisch adviseurs	Hoogleraren in de rechtsgeleerdheid	Diplomaten/ Parlementsleden	Studenten/ Stagiair(e)s	Nationale ambtenaren	Overigen	Totaal
Aantal groepen	131	100	53	19	257	47	64	671

2. Studiebezoeken — Per lidstaat (2008)

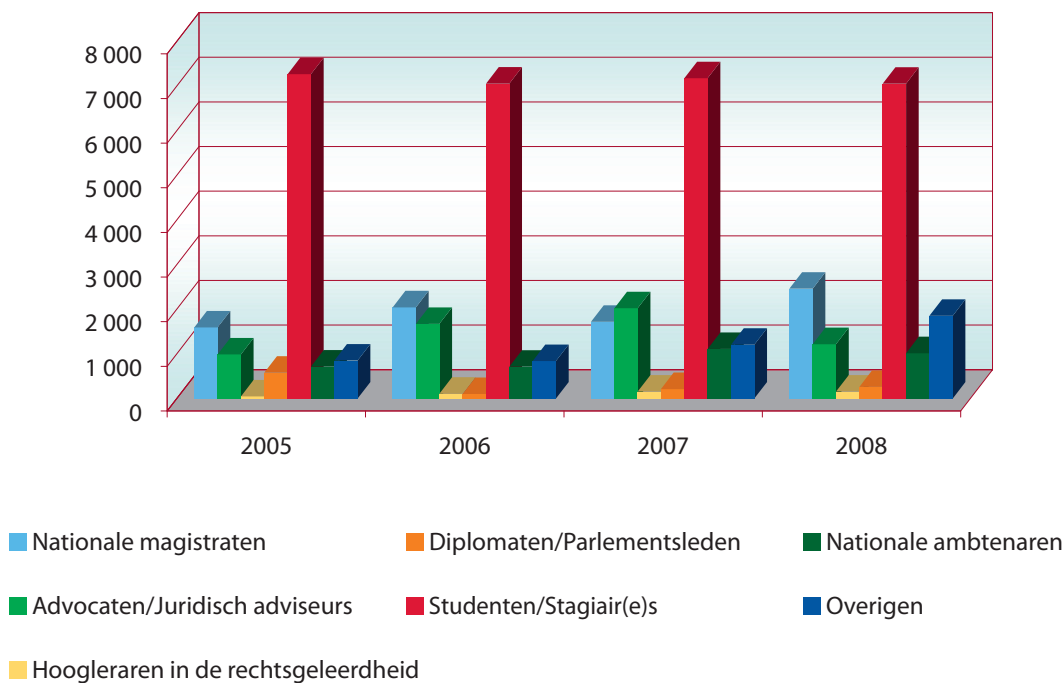

	Aantal bezoekers								Aantal groepen	
	Nationale magistraten	Advocaten/ Juridisch adviseurs	Hoogleraren in de rechtsgeleerdheid	Diplomaten/ Parlementsleden	Studenten/ Stagiair(e)s	Nationale ambtenaren	Overigen	Totaal	Aantal groepen	
BE		53	1		400		20	474	19	
BG	34	13			42			89	5	
CZ		46	14		24			84	14	
DK	8	10	43	31	98	27	90	307	18	
DE	375	265	29	70	1 113	163	828	2 843	102	
EE				27				27	2	
EL	121		6		150			277	11	
ES	294	33			36	18	103	484	22	
FR	230	46	7		1 118	143	297	1 841	60	
IE	10				74			84	5	
IT		55	3		534			592	54	
CY	4		8		16			28	4	
LV					23	40		63	3	
LT			9		15			24	14	
LU		55			161	14		230	7	
HU			8		80	8		96	5	
MT								0	0	
NL	86	52		50	271		42	501	19	
AT	18	76	4		190		38	326	16	
PL	68	73	4		84	105		334	14	
PT	3		6		20			29	10	
RO	60		2			3		65	14	
SI	3	10				7		20	6	
SK	78				34			112	6	
FI		30		39	52	11	27	159	13	
SE	188	17		6	61		97	369	17	
UK	100	37			335		16	488	25	
Derde landen	215	57	12	39	1 320	50	82	1 775	116	
Gemengde groepen (EU)	568	291			802	427	214	2 302	70	
Totaal	2 463	1 219	156	262	7 053	1 016	1 854	14 023	671	

3. Studiebezoeken — Nationale magistraten (2008)

	BE	BG	DK	DE	EE	EL	CY	LV	LT	LU	NL	PL	PT	UK	Totaal
Stage	8	6	3	16	2	8	2	2	4	2	7	15	8	8	91

4. Evolutie van het aantal en de soort bezoekers (2005-2008)

Aantal bezoekers

	Nationale magistraten	Advocaten/ Juridisch adviseurs	Hoogleraren in de rechtsgeleerdheid	Diplomaten/ Parlementsleden	Studenten/ Stagiair(e)s	Nationale ambtenaren	Overigen	Totaal
2005	1 595	989	48	581	7 267	716	853	12 049
2006	2 044	1 673	108	101	7 056	714	840	12 536
2007	1 719	2 025	157	213	7 178	1 111	1 206	13 609
2008	2 463	1 219	156	262	7 053	1 016	1 854	14 023

C — Plechtige zittingen

14 januari	Plechtige zitting ter gelegenheid van het defungeren en het vertrek van rechter Schintgen
28 januari	Plechtige zitting ter gelegenheid van de gedeeltelijke vernieuwing van de Europese Rekenkamer
23 mei	Plechtige zitting ter gelegenheid van de plechtige verbintenis van A. Vassiliou, nieuw lid van de Europese Commissie
30 juni	Plechtige zitting ter nagedachtenis van gewezen leden
7 juli	Plechtige zitting ter gelegenheid van de plechtige verbintenis van A. Tajani, nieuw lid van de Europese Commissie
15 september	Plechtige zitting ter gelegenheid van het vertrek van rechter Cooke en de ambtsaanvaarding van K. O'Higgins als rechter in het Gerecht van eerste aanleg
4 december	Plechtige zitting ter gelegenheid van de inwijding van het nieuwe Paleis van het Hof

D — Bezoeken of aanwezigheid bij officiële evenementen

Hof van Justitie

11 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige zitting van de Cour de cassation, te Parijs
12 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de door Lawrence Gonzi, eerste minister van Malta, georganiseerde plechtigheid ter gelegenheid van de toetreding van Malta tot het eurogebied, te Valletta
16 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de Rechtspolitische Neujahrsempfang in het ministerie van Justitie, te Berlijn
18-19 januari	Deelneming van een delegatie van het Hof aan het derde colloquium van de presidenten van het Oostenrijkse, het Duitse en het Zwitserse Grondwettelijk Hof, het Europees Hof voor de rechten van de mens en het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, te Wenen
22-23 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij het algemeen opleidingsseminarie inzake merken en tekeningen voor rechters van de nationale rechterlijke instanties van de 27 lidstaten van de Europese Unie, te Alicante
25 januari	Aanwezigheid van een delegatie van het Hof bij de plechtige zitting van het Europees Hof voor de rechten van de mens, te Straatsburg
25 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige opening van het gerechtelijk jaar van de Corte suprema di cassazione, te Rome
25 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige zitting van het Europees Hof voor de rechten van de mens en bij het seminarie „Le rôle du consensus dans le système de la Convention européenne des droits de l’homme”, te Straatsburg
29 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige opening van het gerechtelijk jaar van het Supremo Tribunal de Justiça van Portugal, te Lissabon
31 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige zitting ter ere van president Günter Hirsch en ter gelegenheid van de ambtsaanvaarding van zijn opvolger bij het Bundesgerichtshof, op uitnodiging van B. Zypries, minister van Justitie van de Bondsrepubliek Duitsland, te Karlsruhe
24 februari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de door Toomas Hendrik Ilves, president van de Republiek Estland, georganiseerde plechtigheid ter gelegenheid van de 90e verjaardag van de Republiek Estland, te Tallinn

12 maart	Vertegenwoordiging van het Hof bij de viering van de 50e verjaardag van het Europees Parlement, te Straatsburg
12 maart	Vertegenwoordiging van het Hof bij de jaarlijkse algemene vergadering van het Grondwettelijk Hof van de Republiek Polen, te Warschau
9 april	Vertegenwoordiging van het Hof bij de 25e verjaardag van het Tribunal Constitucional van Portugal, te Lissabon
7 mei	Vertegenwoordiging van het Hof bij de door de president van de Republiek Oostenrijk aangeboden plechtige receptie ter gelegenheid van het defungeren van de heer Korinek, president van het Oostenrijkse Verfassungsgerichtshof, in de Hofburg te Wenen
16-17 mei	Vertegenwoordiging van het Hof bij het tweede internationaal constitutioneel colloquium, georganiseerd door het Grondwettelijk Hof van Andorra, over „Droit international et Constitutions nationales dans la jurisprudence des Cours constitutionnelles”, te Andorre la Vella
28-31 mei	Deelneming van een delegatie van het Hof aan het FIDE-congres te Linz
1 juni	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtigheid ter gelegenheid van de Italiaanse nationale feestdag, te Rome
9 juni	Vertegenwoordiging van het Hof bij de opening van de tentoonstelling van architect Dominique Perrault in het Centre Pompidou te Parijs
9-10 juni	Vertegenwoordiging van het Hof bij het colloquium „Ways and means of strengthening the implementation at national level of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms”, te Stockholm
15-16 juni	Vertegenwoordiging van het Hof bij de vergadering van de raad van bestuur van de Association des Conseils d'État et des juridictions administratives suprêmes de l'Union européenne, en bij het door deze vereniging georganiseerde colloquium, te Warschau
30 juni	Vertegenwoordiging van het Hof bij het derde colloquium van het netwerk van presidenten van de Hooggerechtshoven van de lidstaten van de Europese Unie, te Ljubljana
3 juli	Deelneming van de president van het Hof aan de bijeenkomst met J. C. Piris, directeur-generaal, jurisconsult van de Raad van de Europese Unie, en H. G. Pöttering, voorzitter van het Europees Parlement, te Brussel

2-3 september	Deelneming van een delegatie van het Hof aan de viering van de 90e verjaardag van de Korkein hallinto-oikeus van Finland, te Helsinki
8-9 september	Vertegenwoordiging van het Hof bij het seminarie georganiseerd door het Tribunal Supremo van Spanje en de Association des Conseils d'État et des juridictions administratives suprêmes de l'Union européenne, over „Convergence des hautes juridictions administratives de l'Union européenne dans l'application du droit communautaire”, te Santander
10-11 september	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige zitting ter gelegenheid van de 15e verjaardag van de oprichting van het Grondwettelijk Hof van de Tsjechische Republiek, te Brno
16 september	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtigheden ter gelegenheid van de 175e verjaardag van het Portugese Supremo Tribunal de Justiça, te Lissabon
22 september	Vertegenwoordiging van het Hof bij een ontmoeting van een delegatie van de Association des Conseils d'État et juridictions administratives suprêmes de l'Union européenne met Commissielid Barrot over de activiteiten van deze vereniging en de financiering ervan, te Brussel
24 september	Deelneming van de president van het Hof aan het diner ter ere van Oecumenisch Patriarch Bartholomeus, op uitnodiging van V. Kaskarelis, ambassadeur, permanent vertegenwoordiger van de Helleense Republiek bij de Europese Unie, te Brussel
29 september	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige opening van het gerechtelijk jaar van het Tribunal Supremo, onder het voorzitterschap van Zijne Majesteit de Koning van Spanje, te Madrid
30 september-1 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de Opening of the Legal year, te Londen
1 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de Verfassungstag (plechtige herdenking van de oprichting van het Oostenrijkse Verfassungsgerichtshof), in aanwezigheid van de president van de Republiek Oostenrijk, te Wenen
3 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de officiële plechtigheden voor de „Tag der Deutschen Einheit”, te Hamburg
7-8 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de jaarlijkse conferentie van het Forum van rechters van de Europese Unie voor het milieu, te Parijs
9-10 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de bijeenkomst van de voorzitters van de Hoven van Beroep van de hoofdsteden van de Europese Unie, te Parijs

13 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de 10e verjaardag van de inwerkingtreding van Protocol nr. 11 bij het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens, bij het Europees Hof voor de rechten van de mens, te Straatsburg
13 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de „10th Anniversary Meeting of the European Judicial Network”, te Madeira
16-17 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de conferentie van de presidenten van de Hooggerechtshoven en de procureurs-generaal van de lidstaten van de Europese Unie, te Wenen
25-28 oktober	Officieel bezoek van een delegatie van het Hof aan het Hoge Hof van Cassatie van de Republiek Bulgarije, te Sofia
31 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige zitting van de Hoge Raad der Nederlanden ter gelegenheid van de pensionering van zijn president, W. J. M. Davids, te 's-Gravenhage
2-3 november	Vertegenwoordiging van het Hof bij het colloquium ter gelegenheid van vijftig jaar Conseil constitutionnel, te Parijs
17 november	Vertegenwoordiging van het Hof bij de vergadering van de raad van bestuur van de Association des Conseils d'État et des juridictions administratives suprêmes des États membres, te Brussel
6 december	Vertegenwoordiging van het Hof bij de jaarlijkse receptie ter gelegenheid van de nationale feestdag, op uitnodiging van de president van de Republiek Finland, te Helsinki
18 december	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtigheid ter gelegenheid van de „Dag van de Grondwet”, te Ljubljana

Gerecht van eerste aanleg

11 januari	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de plechtige zitting van de Cour de cassation, te Parijs
15 januari	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de conferentie ter gelegenheid van 50 jaar Bundeskartellamt, te Bonn
25 januari	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de plechtige zitting van het Europees Hof voor de rechten van de mens, te Straatsburg
15-18 mei	Deelneming van de president en leden van het Gerecht aan een bijeenkomst, georganiseerd door de procureur-generaal en hoge dignitarissen van de Republiek Cyprus, en tussenkomst over de bevoegdheden van het Gerecht van eerste aanleg inzake het communautaire mededingingsrecht, te Nicosia
28-31 mei	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij het 23e FIDE-congres, te Linz

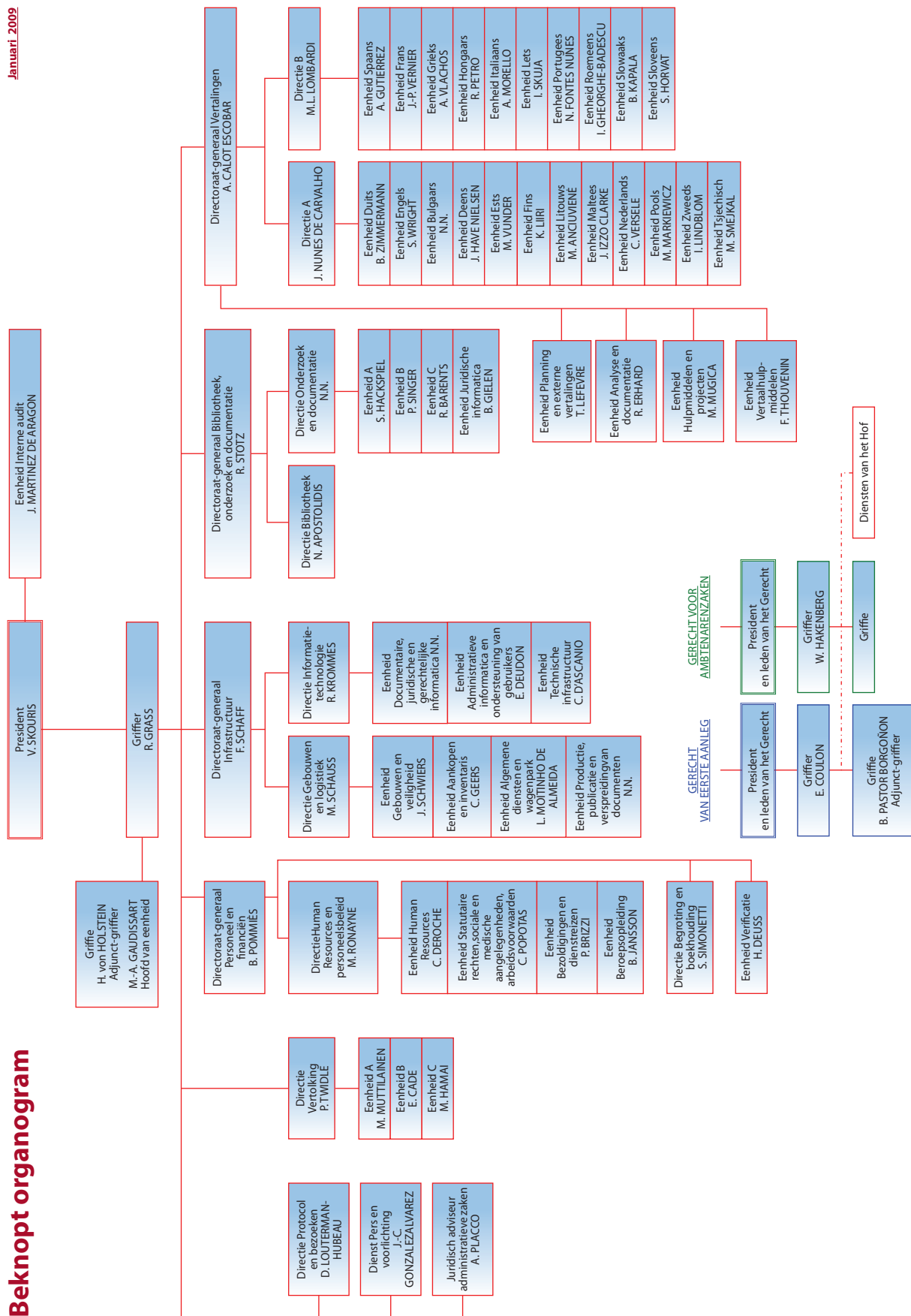
2-5 juni	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de 14e conferentie van Europese Grondwettelijke Hoven, te Vilnius
25 juni	Aanwezigheid van de president bij de door de Franse eerste minister, F. Fillon, aangeboden receptie ter gelegenheid van 60 jaar Secrétariat général des Affaires européennes, te Parijs
2 september	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de plechtigheid ter gelegenheid van de 90e verjaardag van de Korkein hallinto-oikeus van Finland, te Helsinki
29 september	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de plechtige opening van het gerechtelijk jaar, onder het voorzitterschap van Zijne Majesteit de Koning van Spanje, te Madrid
1 oktober	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de plechtige opening van het gerechtelijk jaar, te Londen
3 oktober	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de plechtigheid ter gelegenheid van 90 jaar bescherming van industriële eigendom in Polen, te Warschau
6-7 oktober	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de internationale conferentie „Cours et tribunal internationaux — Les défis à relever”, in het kader van het Zweedse voorzitterschap van het Comité van ministers van de Raad van Europa in samenwerking met het Comité des conseillers juridiques sur le droit international public van de Raad van Europa, te Londen
20-21 oktober	Deelneming van de president en leden van het Gerecht aan het Luxemburger Expertenforum zur Entwicklung des Gemeinschaftsrechts, te Luxemburg
24 oktober	Deelneming van de president aan de conferentie „EU litigation — Using EU Law as a litigation tool”, georganiseerd door IBC Legal Conferences, en tussenkomst over „Efficient administration of justice in a changing environment — What lawyers and judges can do”, te Brussel
25 oktober- 2 november	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de herfstzitting van het Ambtenarengerecht van de Verenigde Naties, te New York
25 november	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de ronde tafel „Europe without frontiers”, georganiseerd ter gelegenheid van het staatsbezoek van de president van de Republiek Finland, T. Halonen, te Luxemburg
5 december	Deelneming aan en tussenkomst van de president en leden van het Gerecht tijdens de Autumn Conference on European State Aid Law 2008, te Luxemburg

Gerecht voor ambtenarenzaken

28 februari	Bijeenkomst tussen de leden van het Gerecht en de leden van het EVA-Hof
6-8 maart	Bezoek aan de Belgische Raad van State
15-18 mei	Bezoek aan de Korkein hallinto-oikeus van Finland

Beknopt organogram

Adresgegevens van het Hof van Justitie

Postadres en telecommunicatieaansluitingen

Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Postadres: L-2925 Luxembourg

Telefoon: +352 4303-1

Telex van de griffie: 2510 CURIA LU

Telegramadres: CURIA

Telefax Hof van Justitie: +352 4303-2600

Telefax Voorlichtingsdienst: +352 4303-2500

Telefax Interne dienst — afdeling Publicaties: +352 4303-2650

Internet: www.curia.europa.eu

Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Jaarverslag 2008 — Overzicht van de werkzaamheden van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, het Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen en het Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie

Luxemburg: Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen

2009 — 255 blz. — 21 x 29,7 cm

Catalogusnummer: QD-AG-09-001-NL-C

ISBN 978-92-829-0904-1

doi: 10.2862/36122

ISSN 1680-8363

Waar kunt u EU-publicaties krijgen?

Betaalde publicaties:

- bij de EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- bij uw boekhandel onder vermelding van titel, uitgever en/of ISBN-nummer;
- rechtstreeks bij een van onze verkoopagenten. U vindt de contactgegevens op <http://bookshop.europa.eu> of u kunt ze per fax aanvragen op +352 2929-42758.

Gratis publicaties:

- bij de EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- bij de vertegenwoordigingen en delegaties van de Europese Commissie. U vindt de contactgegevens op <http://ec.europa.eu> of u kunt ze per fax aanvragen op +352 2929-42758.

